

Achalatmaja ❀ ❀ ❀ Parinayam.

(SLESHA KAVYA.)

OSMANIA UNIVERSITY
COLLEGE LIBRARY BY

Venkatacharyulu

EDITED WITH MEANING BY

RAJA M. BHUJANGA RAU,

BAHADUR, ZAMINDAR

ELLORE.

THE MANJUVANI PRESS, ELLORE.

Copyright registered,

Price 12 Annas.

PRINTED & PUBLISHED BY N. CHALAPATI RAU

శ్రీ

అచలాత్మ జాపరిణయము.

ద్వ్యర్థ ప్రబంధము.

ఇది

సర్వతంత్రస్వతంత్ర, శ్లేషయమక చక్రస్థితివిహింహంక,
శ్రీమాన్ తిరుమల బుద్ధ-పట్టణ

వేంకటాచార్య ప్రణీతము.

శ్రీ రాజామంత్రిప్రెగడ భుజంగరావు బహద్దరు
జమీందార్ గారివలన
అర్థ శతపద్యములతోఁ గూర్పఁబడినది.

వలూరు

మంజువాణీ ముద్రాక్షరశాల.

1906

అచలాత్మజాపరిణయము.

ఇదిపర్యంతపుత్త్రికయగు పార్వతియొక్కయు, భూపుత్త్రికయగుసీతయొక్కయు పరిణయకథలిగిన శ్లేషప్రబంధము. ఈవ్యర్థప్రబంధము సమగ్రముగా నెక్కడవలభించలేదు. మదరాసు ఓరియంటల్ కాలేజీయందును, కవివంశీయుల కడనుగూడ నసంపూర్తిమాతృకజేవారకినది. సంపూర్తిగ్రంథమెక్కడగాలించినను దొరకుటగాని, దొరకుమాగ్ధములుగాని కానిపించనందున చిరకాలము ముద్రించకయుంచియు ప్రతిపద్యచమత్కార భూయిష్టముగు నీ గ్రంథమందలి కొంతభాగమైనను లోకమునకువెల్లడిచేయుట యుత్కృష్టమైనపనియని పలువురు సరసులు నొక్కిచెప్పుటచేత నిట్లునేటికి ప్రచురించగలిగితిమి.

ఈగ్రంథమును మొట్టమొదట టీక తాత్పర్యములు, లేకుండ మూలము మాత్రమే ప్రచురింప నెంచితిమిగాని, ద్వ్యర్థియగుటచేత సుబోధముగా నుండుటకై శ్రమపడి ఎట్టోత్తరతాత్పర్యములు గూడవలయునంత విఫలముగాజేర్చితిమి. కృత్యాదిపద్యము లభించనందువలన మాతనముగా వ్రాసితిమి. ఈమూడాశ్వాసములగునప్పటికికథరామపక్షమున ఆహల్యాకాప విరూచన పర్యంతమున, 'శివపరమున కామదహానానంతమున రతీదేవికి మాత్రముమాన్యధుడు కానుపించునంతతరకు జటిగినది. ఇంకొకయాశ్వాసము మాత్రమేమిగిలియుండును.

ఈగ్రంథభాగమును, నేతత్కవికృతేతర గ్రంథములు సిరిపురమునంథమున శిథిలములైనవనిచెప్పుచున్నాగు.

హరిశ్చంద్రలోపాఖ్యానము, రాఘవ పాండవీ యాది గ్రంథముల యంతప్రౌఢముగాక పోయినను వాఘనిక కవిత్వములకింటె మిక్కిలి ప్రౌఢముగాకావ్యముగా నున్నదనుటకు సంశయములేదు.

ఇట్లు
సజ్జనవిధేయుడు
రాజాభుజంగరావు

అచలాత్మజ-పరిణయము.

ద్యోర్ధ్రపబంధము

ప్రథమాశ్వాసము

(ఉ. శ్రీరమణీమణీసతత-భృంభితమున్వరవై జయంతికా|
సారవిరాజితంబువిల-సగ్రుచికాస్తుభశోభితంబునా|
భూదితకోరమింపులను-బొల్పె సంగంగనుభ క్తకోటికా|
ధారముసౌఖ్య దాయియగు-దై వశిఖామణిశౌరిఁ గొల్పెదన్)

* * * * *

షష్ఠ్యంతములు.

క. ఏతాదృశసుగుణమణి|

ప్రవాతాంబుధికింబ్రపన్న-వర సేవధికిం|

బీతామితగీతామృత|

జాతాఖిలసుజనము క్తి-సౌఖ్యావధికిన్||

౧||

టీ. ఏతాదృశ=ఇట్టి, సుగుణమణి=యోగ్యగుణముల సేద మణిక్యము
లయొక్క, ప్రవాత=సముదాయమునకు, అంబుధికిన్=సముద్రుఁ డయి వట్టి
యు, ప్రపన్న=భక్తులకు, వర=ప్రేక్షమయిన, సేవధికిన్=నిధియైవట్టియు,
సిత=పానము చేయఁబడిన, అమిత=వాగ్ధలేని, గీతా=భగవద్గీతయినెను, ఆ
మృతి=అమృతిబిందువులయొక్క, జాతి=సమూహముగల, అఖిల=ఎల్లవా
రైన, సుజన=యోగ్యులయొక్క, ముక్తి=మోక్షము చేతనయిన, సౌఖ్య=
సుఖమునకు, అవధికిన్=వాగ్ధయినట్టియు.

క. శరణాగతభరణాయతే|

కరుణారసలసదపాంగ-కమలచక్రేఘా|

భరణాలివితరణాదృత|

వరుణాలయ రాజసుహిత్య-వరవత్సునకు||

౨||

టీ. శరణ=రక్షణమునుగూర్చి, ఆగత=వచ్చిన వారియొక్క, భరణ=పోషించుటచేతను, ఆమిత=విస్తారమైనట్టియు, కరుణారస, దయారసము చేతను, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, అపాంగ=క్రేగంటిమాపులనెడు, కమలదళ=తానురచేకులయొక్క, ఓఘ=సముదాయరూపముగు ఆభరణ=అలంకారములయొక్క, ఆళి=పజ్జీయొక్క, వితరణ=ఇచ్చుట చేతను, ఆదృత=ఆదరించబడిన, వరుణాలయ దుహిత్య=లక్ష్మీచేత, వర=క్రేపముగు, వత్సునకు=వత్సుసలముగిలిగినట్టి-

క. గర్వాణరహితార్థానర|

బర్హిణహయవరసగోబ్ధ-వసహంసునకు||

బర్హిపరీబర్హధురీ|

కార్హదరీణమకుటాంచ-దవతంసునకు||

3||

టీ. గర్వాణ=నిందతోడ, రహిత=శూన్యమైనట్టియు, అర్హణ=పూజపర=ప్రధానముగల, బర్హిణ=నెమలియనెడు, వర=క్రేపముయిన, హయ=గుఱ్ఱముగల కుమారిస్వామియొక్క సరః=సరిస్సునందైన, (అనగా స్వామిపుష్కరిణియందయిన) అబ్జవ=పద్మవనమునకు, హంసునకు=అంచమైనట్టియు. [అందు విహరించుననుట] బర్హి=నెమలిపురియనెడు, పరీబర్హి=రాజచిహ్నముయొక్క, ధురీణ=భూరమునుపహించినట్టియు, ఆర్హత్=తిగిన, అరీణ=చెడిపోనట్టి, మకుట=కరీటముచేతను, అంచత్=ఓప్పచిన్న, అవతంసునకు=శిఖగిలిగినట్టియు.

క. సందపతరునిందనకృద|

మందనవయశోవిశేష-మహిమజితవృష|

స్యందనచందనకుందన!

వేందునకునజాండపటల-హితతుంగునకున్॥

౪॥

టీ. సందనతరు=కల్పవృక్షములయొక్క, నిందన=వీచింపును, కృత్=చేయుట, అమంద=గొప్పయగు, నవానూతనమైనదియునగు, యశోవిశేష=కీర్త్యతిశయముయొక్క, మహిమ=సామర్థ్యముచేతను, జితి=జయించుబడిన, వృషస్యందన=ఈశ్వరుఁడును, చందన=మంచిగఁదమును, కుంద=మల్లెపూవులును, నవానూతనుఁడగు, ఇందునకున్=చంద్రుఁడుగలిగినట్టియు (నవేందుఁడనిచెప్పటచేత కళంకులేదయ్యి, వృద్ధిబొందునాఁడనియుస్వారిస్యము) అజాండ=బ్రహ్మాండములయొక్క, పటల=సమూహమునకు, హిత=అనుకూలమగు, [అనఁగా సుండఁదగిన] తుంగునకున్=కడుపుగలిగినట్టియు

క. శబరీకబరీనిబిరీ!

సబరీభృతవంజులప్ర-సవరిరసయిమా!

శబలితనరహరివిగ్రహ!

కబళితకళ్యాణకళిపు-ఘనగరిమునకున్॥

౫॥

టీ. శబరీ=శబరస్త్రీవేషధారిణియగులక్ష్మియొక్క, కబరీ=కొప్పనందు, నిబరీస=దట్టముగాను, బరీభృత=మిక్కిలిధరింపఁబడిన, వంజులప్రసవ=ఆశోకపుష్పములయొక్క, రిరసయిమా=ఆస్వాదించనిచ్చచేతిను, శబలిత=చిత్రవర్ణముకలదియైచేయుబడిన, నరహరివిగ్రహ=నృసింహశరీరముచేతను, కబళిత=మ్రుంగబడిన, కళ్యాణకళిపు=హిరణ్యకళిపునియొక్క, ఘన=గొప్పదియగు, గరిమునకున్=గౌరవముగలిగినట్టియు

క. వేలాతిగలీలాతిశ!

యూలాపకలాకలాప-హర్షితధరణీ!

లీలాతర్కులీలాతిత|

ఫేలాపడిచరణచరణ-కిసలయధృతికి॥

౬ .

టీ. వేలాతిగ=హద్దుమీటిన, లీలా=విలాసములయొక్క, ఆతిశయ=గొప్పతనముగల, ఆలాప=పలుకులయొక్క, కలా=నేర్పులయొక్క, కలాప=సమూహముచేతను, హరిత=సంతోషింపజేయఁబడిన, ధరణీ=భూమియను, లీలాతరుణీ=విహార స్త్రీచేతను, లాలిత=ఆదరించఁబడిన, ఫేల=క్రీడయందైన, పరిచరణ=ఉపచారముగల, చరణకిసలయ=చివుళ్ళవంటిపాదములయొక్క, ధృతికి=ధరించుటగతిగనట్టియు.

క. బంధురదరహంధరతర|

సింధురవరచరణచరణ-శితముఖమకరి|

స్కంధనమ్రోద్ధగనకృ|

ద్గంధనమత్పలితభరిత-తతచక్రనకు॥

౭.

టీ. బంధుర=విస్తారముగ, దర=భయముచేతను, మంధరతర=మిక్కిలిమందమయిన, సింధుర=ఎరుంగుయొక్క, వర=శ్రేష్ఠముగ, చరణ=పాదముయొక్క, చరణ=నమలుటయందు, శిత=తీక్ష్ణముగ, ముఖ=మోముగల, మకరి=మొసలియొక్క, స్కంధ=మూపుయొక్క, నవాక్రొత్తదియగు, ఉద్గంధన=నరుకుటను, కృత్=చేసినట్టియు, గంధ=లేశముగాను, నమత్=పంగినట్టియు, పలిత=బురదచేత. భరిత=నిండిన. తత=విస్తారముగ, చక్రనకు=సుదర్శనముగలిగినట్టియు

క. జల్పాకవికల్పాతిగ|

తల్పాకలితునకుసుజన-తాహితకరణా|

కల్పగమకల్పించద|

నల్పాభయముద్రికాంక-హస్తాబ్జసకు॥

౮॥

టీ. జల్పాక=ప్రవేశగులయొక్క. వికల్ప=పలురీతులను, అతిగ=అతి
క్రమించిన. [అనగా శబ్దశాస్త్రపుకట్టులేక పలుమంది పలుదెలుగుల శబ్ద
మునుచ్చరించుచుండగా దానికి కట్టు వేర్పరిచినవాడనుట ఆనగా పతిం
జలి అతడే శేషుడు] శేషుడనెడు తల్ప=శయ్యయందు, ఆకలితు
నకుక=ఒప్పుచున్నట్టియు, సుజనత=యోగ్యజన సమహముయొక్క
హిత=ఇష్టముయొక్క, కరణ=చేయుటయందు, కల్పాగమకల్ప=కల్పస్మృ
తముతో సమానమయినట్టియు, అంచిత=ఒప్పుచున్న. అల్ప=విస్తార
మగు, అభయముద్రకి=భయములేదని యర్థమును నూచినజేయునట్టి యభిని
యము, అంక=చిహ్నము గాగల, హస్తాబ్జునకుక=పద్మమంటి హస్తము
గలిగినట్టియు

క. విష్ణునకరిజిష్ణునకతి|

ధృష్టునకినజావనీచ-రిష్ణునకునువ|

రిచునకతితృష్ణునకుభ|

విష్ణునకునుగృష్ణునకున-వితకృష్ణునకుక||

౯ ||

టీ. విష్ణునకుక=వ్యాపకస్వభావుడైనట్టియు, అరిజిష్ణునకుక=శత్రు
వులను జయించునట్టియు, అతిధృష్టునకుక=మిక్కిలి దురుసువాడయిన
ట్టియు, ఇంజ=యము నానదియొక్క, ఆకనీ=భూమియందు, చరిష్ణునకుక=
సంచరించువాడయినట్టియు, పరిష్ణునకుక=కృద్భిందు స్వభావముగలిగి
నట్టియు, అతితృష్ణునకుక=ఆశచక్రమించినట్టియు, [ఆశలేనివాడనుట]
భవిష్ణునకుక=కాగలవాడయినట్టియు, కృష్ణునకుక=కృష్ణావతారుడ
యినట్టియు, అవితక=క్షించబడిన. కృష్ణునకుక=ద్రౌపదీదేవిగలిగినట్టియు.

క వాచాతిగభీచావల|

నీచాగ్రగమన్తనూజ-నితతాపహరా|

నూచాననుధాచారుద!

యాచాతురినలరువేంక-టాచలపతికి॥

౧౦॥

టీ. నాచా=వాక్యములను, అతిగ=అతిక్రమించిన, [అనగాఁ జెప్ప శక్యముగాని] భీ=భయముయొక్క, చాపల=చాంచల్యముగల, నీచ=తక్కువ వానిలో, అగ్రగ=ముందుగా నడచునట్టి, మత్=నాయొక్క- మనః=చిత్తమునందు, జనిత=పుట్టిన. తాప=తాపముయొక్క, హరి=హరించుటయగుదు. అనూచాన=గురువుపలన సాంగాధ్యయముజేసిన, [అనగాబాగుగ నెఱిగిన దనుట] సుధా=శుక్లమైనవలె, చారు=మనోహరిమయిన, దయా=అక్కటికముయొక్క, చాతురిక=సేర్పఁజేతను, అలరు=బిడ్డమన్న, వేంకటాచల పతికి=తిరుమలకుఁ బ్రభువగు శ్రీవేంకటేశ్వరునికి

వ సమర్పితంబుగా నెనర్పంబూనిన యచలా త్తజాపరిణయంబు ను శ్లేషప్రబంధంబునకుఁ గథా విధానం బెవ్వధానంబునం బ్రవర్తిలైనన.

౧౧॥

టీ. సమర్పితంబుగా=ఈయఁ బడ్డదిగా, బివర్ణక=చేయుటకు, పూనిన=అరంభించిన, అచలా త్తజా=పర్వతిపుత్రికియగు పార్వతి యొక్క, భూపుత్రికియగు సీతయొక్క, పరిణయంబు=వివాహము, [అనగా వారి వివాహాధి ప్రధానముగాఁ గలది] అను=అనిచెప్పఁబడునట్టి, శ్లేష ప్రబంధమునకుఁ=రెండర్థములు గల కావ్యమునకు, కథావిధానంబు=కథాపద్ధతి, ఎవ్వధానంబునకే=ఎతరున, ప్రవర్తిలైన=జరిగినంతే.

కథాప్రారంభము.

ఉ. వందనకృత్స్వరందరభ-వప్రముఖామరబృందమిందిరా!

నందముకుందకీర్తికథ-సగ్రధనప్రధమైష్వరబాసవాల్!

సుందరులందనర్చివర-లున్వనినై మిశమట్టిసజ్జనా!

నందనమైవిలాసజిత-నందనమైనతపావనంబునకే॥

౧౨

టీ. వందనముసాగరమును, కృత్=చేయుచున్న, పురందర=దేవేంద్రుడును, భవ=శివుడును, ప్రముఖ=మొదలుగాగల, ఆమర=దేవతలయొక్క, బృందము=సమూహముగల, నైమిశము=నైమిశమునుపేరుగల, వని=అరణ్యము, ఇందిరా=లక్ష్మీయొక్కయు, నంద=నందునియొక్కయు, ముకుంద=కృష్ణునియొక్కయు, కీర్తి=కీర్తులయొక్క, కథన=కథలయొక్క, గ్రథన=కూర్చుడిమందు, ప్రథక్=ప్రసిద్ధిచేత, ఒప్పు=తిగియున్న, బాసవాల్=ముసులయొక్క, సుందరులన్=స్త్రీలచేత. ఈర్షి=ఒప్పినదై, వరులన్=ప్రకాశించును. అట్టి=అప్రకారమైన, సజ్జన=యోగ్యజనులకు, ఆనందము=ఆనందింపజేయునది, వి=అయి, విలాస=శోభచేతను, జిత=జయించుబడిన, నందనమైన=స్వర్గోద్యానముకలదియైనట్టి, తపోవనంబునన్=తపస్సునకుచుకూలమగువనమందు, మందుపద్యముతోనన్వయము.

చ. సరసిజపత్రనేత్రవర-సామజవల్లభశృంఖలాయితీ

స్వరచితభక్తిమానితుఁడు-శౌనకమానిమనోవిమోదకృ|

త్సరళకథాభిధానదప-ధానవిధాతనుసూతజ్ఞననా|

హరమచలాత్తజాపరిణయంబునయంబునఁ దెల్పువేయన్||

తా. సరసిజపత్రనేత్ర=విష్ణువనెడు, వర=శ్రేష్ఠమయిన, సామజవల్లభ=గజరాజునకు, శృంఖలాయితీ=సంకెలవలెనాచరించుచున్న, స్వ=తినిచేతరచిత=చేయబడిన, భక్తి=భక్తిచేతను, మానితుఁడు=పూజించబడిన, శౌనకమాని=శౌనకుఁడనుబు. మనోవిమోద=మనస్సంతోషమును, కృత్=చేయునట్టి, సరళ=మృదువులగు, కథా=కథలయొక్క, అభిధా=చెప్పుటయందు సత్=యోగ్యమయిన, అవధాన=జాగ్రూకతకు, విధాతను=చేయునట్టి, తేదా=జాగ్రూకతయందుబ్రహ్మయగునట్టి, సూతజ్ఞ=సూతపుత్రుని మనోహరము=మదినానందింపజేయునట్టి, అచలాత్తజాపరిణయంబున్=అచలాత్తజావివాహమును, నయంబున్=నీతిచేత, చెప్పవే=చెప్పుమా, అన్=అనగా, పదుపద్యముతోనన్వయము.

ఉ సంతసమంతకొంతమది-సంధిలసూతనుతుండుబల్కెనో!
 శాంతినిశాంతసద్వచన-చాతురీచేనచలా త్తజామహా!
 దంతమౌడెల్పుమంటినది-యంబిక పెండ్లియొసీతపెండ్లియో!
 వింతగరెండునెక్క-పరి-వెల్వడఁజెప్పెదనంచుహృష్టఁడై ||

టీ. అంత=అంతలో, కొంతసంతసము=కొంచెముసంతోషము. మది=మనస్సునందు, సంధిల=కూడుకొగా, సూతనుతుండు=రోమపార్శ్వబునికొడుకు, ఉగ్రశ్రవుడు ఓశాంతిశాంతి=శాంతికిగృహమైనయోశానకుడా! సత్=యోగ్యమగు, వచన=వాక్యములయొక్క, చాతురీచే=నేర్పుచేతను, అచలాత్తజా = అచలాత్తజయొక్క మహత్=గొప్పదియగు, లేక మహా, ఉత్సవముయొక్క, ఉదంతము=వార్తను, తెల్పమంటివి=చెప్పమంటివి, అది=నీవుచెప్పమన్నది, అంబిక=పెండ్లియొ=పార్వతివివాహమో? సీతపెండ్లియో=జానకీవివాహమో? వింతగా=అశ్చర్యముగా, రెండు=రెండుకథలును, ఒక్క-పరి=ఒక్కపర్యాయము, వెల్వడ=బయలుదేరునట్లుగా, చెప్పెడ=చెప్పెదను, ఆంచు=అనుచు, హృష్టఁడై=సంతోషించినవాడై, పల్కె=చెప్పెను

క. అనుగతసదర్శపరిమహి|

మనగరిసకలభవనాగ్ర-మహితగజౌఘం

బునఁదనరుసదాగతికృత|

ఘనసంగతిమిథిలయనఁగ-గరిమాన్పదమై||

౧౫||

పార్వతీపరము— అనుగతసదర్శపరిమ- అనుగత=అనుసరించిన, సత్=యోగ్యమగు. అర్థ=వస్తువులచేతను, పరమ=ఉత్కృష్టమయినదియగు, హిమగరి=హిమవత్సరము, సకలభవనాగ్రమహితగజౌఘంబునఁ- సకలభ=ఏనుగుపిల్లలతోఁగూడిన, వనాగ్ర=వనాగ్రములయందు, మహిత=పూజ్యములైన, గజ=ఏనుగులయొక్క, ఓఘంబునఁ=సమూహముచేతను, సదా

గతి...మిథిల. సదాగతి - వాయువుచేతను, కృత = చేయఁబడిన, ఘన = మేఘములయొక్క, సంగతి = కలయికయొక్క, మిథి = మధనమును, ల = పొందినది, అనగఙ్ = అనునట్లుగా (అనగా ఏనుఁగులుండఁగా నీమేఘములేయని గాలి మేఘముల నెగరగొట్టినదనుట) గరిమ = గొప్ప తనమునకు, [అనగా నొన్నత్యమునకు] ఆస్పదమై = స్థానమై, తనరుక్ = బిప్పును.

సీతాపరము - అనుగత...మహిమ అనుగతసదర=అనుసరించిన మంచివస్తువులచే, పర=ఉత్కృష్టమైన, మహిమ=సామర్థ్యముగల, సదాగతి...సంగతి సత్=యోగ్యులయొక్క, ఆగతి=వచ్చుటచేతను, కృత=చేయబడిన, ఘన=గొప్పవారియొక్క, సంగతి=కలయికల, మిథిలయనగఙ్=మిథిలయను పేరుగల, ఎగరి=పట్టణము, గరిమ=గౌరవమునకు, ఆస్పదమై=స్థానమై, సకల...ఓఘులునక. సకల=సహస్రము లయిన, భవన=గృహములయొక్క, అగ్ర=ఎదురును, మహిత=పూజ్యములయిన, గజ=ఏనుఁగులయొక్క ఓఘులునక=సమూహముచేత, తనరుక్ = బిప్పును.

సీ. పంకలగ్నతలేచి-పద్మినుప్రియునిన,

ఝంగీకృతినీజేయ-నట్టిసతులు!

మధుపానమత్తరూ-పద్మతినందనికొమ్మ,

లమలినత్వముననిగ-పగుసురమఃఖ

లకృతపల్లవకాగ-లగులతకూనలు,

ద్విస్వభావతలేక-వెలయుకన్య!

లినునితేజముగ్రుంగ-నీయనియనసూయ,

లేకళంకినిగూడ-కెనయుచామ!

గీ. లెంచవిటపాళిసంగతి-ఋంచుకయిన!

లేనికలకంతులును రాగ-మానుషక్తి!

భావమునలేనిభావల-స్వప్నమున

శీలవతులుందుగుగుణాను-కూలమణులు॥

౧౬॥

టీ. అప్పట్టణమునక=అపురమునందు, శీలవతులు=యోగ్యస్వాభావ
మగలిగినట్టియు, గుణానుకూలమతులు=గుణమునకు ననుకూలమగు బుద్ధికల
వారును, అగు, ఇది యందువచ్చుపద్ధినుల్ మొదలగు నన్నిశబ్దములకు విశేష
ణము- పంకలగ్నతలేని=పాపముయొక్కతగులుటలేని, పద్ధినుల్=పద్ధిని
జాతిస్త్రీలు, పద్ధినుల్=పద్ధులతలైతే, పంకలగ్నత=బురదయొక్క తిగులు
టకలవి, ప్రియునిక=పెంమటిని, అరాంగీకృతునిక=సగమంగీకరించబడ్డ
కానినిగా, చేయనట్టి=చేయని, సతులు=పరివ్రతలు- సతి=సతీ దేవియొక్క
యవతారాంతరమగు పార్వతి-ప్రియుని, అరాంగీకృతునిక=సగముశరీరము
గలవానినిగాఁజేయబడ్డవానినిఁజేసెను- మధుపా..ధృతిక=మధుపాన=
మధ్యపానముచేతను, మత్త=మదించిన, రూప=స్వరూపముయొక్క, ధృ
తిక=ధరించుటను, అందని=పొందనట్టి, కొమ్ములు=స్త్రీలు. కొమ్ములు=వృ
క్షకాఖిలయితే, మధుపా..ధృతిక-మధుపాన=తుమ్మెదలచేతను. అమత్=
మృదుచున్న, తిరు=వృక్షములచేతనియిన, ఉపధృతక=ధరించుటనుబొంది
నవి- అమలినత్వమునక=మలినములేకపోవుటచేత, ఇంపగు=అహ్లాదక
తులగు, సు=యోగ్యలయిన, రమణులు=స్త్రీలు, సురమణులు=ఇంద్రునిలము
లయితే, మలినత్వము=నలుపునుపొందినవి. అకృతి=చేయబడని, పల్లవ=
బిటులయందలి, రాగలు=అమరక్తికిలవాలు. అగు=అయిన, లతకూనలు=
స్త్రీలు, లతకూనలు=చిన్నతీవలయితే, కృతపల్లవరాగలు=చేయబడినవివు
ట్టియొక్క-యెరుపుగలవి, ద్విస్వభావత=యోగ్యయోగ్యస్వభావముగలు
గుట, లేక వెలయు=లేకయున్నచున్న, కన్యలు=స్త్రీలు, కన్య=కన్యారా
సియైతే, ద్విస్వభావతక=చరిస్థిరస్వభావముగలుగుటచేతనొప్పును, ఇహని
తేజముక=పెంమటియొక్కతేజస్సును, క్రుంగనీయుని=తగ్గరీయనట్టి, అన
నూయలు=కోపములేనివారలు, అననూయ=అక్రమహామునిభార్యయైతే, ఇ
హని=సూర్యునియొక్క, తేజమ=కాంతిని, క్రుంగఁజేసినది=సూర్యుడయము

కాకుండఁజేసినదనుట, ఏకలంకినిఁ=ఎట్టిమాలిన్యముగలవానిని, కూడక=కలియక, ఎవయు=ప్రసిద్ధిబొందిన. చానులు=స్త్రీలు, చామ=ఇదిశ్యామాశబ్దవృద్ధి. శ్యామాశబ్దమువలెనే, రాత్రియరముకలది. రాత్రియైతే, కళంకిని=కళంకముగలచంద్రునిఁగూడినది. ఎంచఁ=విచారించఁగా, విట=విటులయొక్క, పాలిపత్తియొక్క, సంగతి=కలయక, యింపుకయినఁకొంచెమయినను, లేని=లేనట్టి, కలకందులు=అవ్యక్తమధురధ్వనిగలకంఠముగలస్త్రీలు, కలకందులు=అడుకోయిలలయి నే, విటపాలిసంగతి, విటప=చెట్టుకొమ్మలయొక్క, ఆలి=పత్తియొక్క, సంగతి=న్నచామకలవి, సురాగనానుషక్తి సురా=మద్యముయొక్క, అగమ=రప్పించుటయొక్క, అనుషక్తి=సంబంధము, భావమునఁ=మనస్సునందు, లేని=లేనట్టి, భామలు=స్త్రీలు, భామ=సత్విభామయైతే, సురాగమానుషక్తి సురాగమ=పారిజాతపుత్రుమందు, అనుషక్తి=అసక్తికలది, ఇట్టివారు, ఉందురు=ఉంచువాడు

శా. భవ్యార్థాగమమంత్రతంత్రవిధులఁ-భావంబుదీపింపఁగా |
స్తవ్యశ్రీకరహామయాగమహితస్సందస్ఫురదవృత్తితో |
నవ్యాజోన్నతతై సదధ్వరహిత-వ్యాపారముల్లిఖవా |
స్తవ్యల్వారసతుల్పురింబాలుతురేంచయజ్ఞవత్సల్పలై

టీ. భవ్య..విధులఁ భవ్య=మంగళములైన, అర్చ=అర్చములుగల, ఆగమ=శాస్త్రములయందలి, మంత్ర=మంత్రములయొక్కయు, తంత్ర=క్రియలయొక్కయు, విధులన్ =చేయఁదలములచేత. అనిపత్నిపరము, భవ్య=కాఁబోవునట్టి, అర్చ=ధనముయొక్క, ఆగమ=రావణముయొక్క, మంత్ర=అలోచనలయొక్కయు, తంత్ర=పనులయొక్కయు, విధులన్=చేయఁదలములచేత- అనివేశ్యాపరము, భావంబు=అభిప్రాయము- పత్ని-శృంగారభావము- వేశ్య, దీపించఁగా=ప్రకాశించఁగా, స్తవ్య...వృత్తితోఁ, స్తవ్య=స్తోత్రముచేయఁదగిన, శ్రీకర=విశ్వరమునుజేయుట్టి, హామ=హామములుగల, యాగయజ్ఞములయందు, మహిత=శ్రావితములగు, ఛందః=వేదముల

యొక్క, స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, వృత్తితో = ప్రవర్తనముతో-పత్నీ
 పరము, స్రవ్య = స్త్రీత్రయము-చేయఁదగిన, శ్రీక = శోభగల, రహమామయ = రహ
 స్యప్రచురమయిన, ఆగమ = శాస్త్రమునకు- మన్తధశాస్త్రమునకనియార్చము,
 హిత = ఇష్టమును, ఛంద = అభిప్రాయముచేత, స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న,
 వృత్తితో = వ్యాపారముతో-వేశ్యాపరము, అవ్యాజోన్నతలై, అవి = గొ
 ఱ్ఱులచేతను, అజ = మేకలసమూహముచేతను, ఉన్నతలు = ఔన్నత్యముకల
 వారు-పాపహామమునకై గొర్ఱులను మేకలను యజ్ఞముచేయువారికి నుండ
 వలెను- పత్నీ పరము, అవ్యాజ = కపటములేనివారై, ఉన్నతలు = గౌరవము
 కలవారు-వేశ్యాపరము, అయి = అయి-పదధ్య... వ్యాపారముల్. సత్ =
 యోగ్యమయిన. అధ్వర = యజ్ఞములను, హిత = ఇష్టములను, వ్యాపారముల్ =
 పనులు-పత్నీ. సత్ = యోగ్యమగు, అధ్వ = మార్గముతోడ, రహిత = శూన్య
 ములగు, వ్యాపారముల్ = పనులు-వేశ్యా, మీఱ = అతిశయించఁగా, ఎం
 చ = అలోచింపఁగా, యజ్ఞపత్నుల్ బలె = యజ్ఞములుచేయుసోమిదేవుల
 వలె, వాస్తవ్యల్ = నివసించియున్న, వారసతుల్ = వేశ్యాస్త్రీలు, పురి =
 పట్టణమందు, పాలుతురు = బిప్పుదురు

సీ. బడజారికలతోడ-కడువేడుకలనుండు,

ప్రమథవల్లభునివై-రాగ్యమెంత!

వెలిబ్బిజులెక్కిరిం-తలుసత్పఁదగునట్టి,

జలజసంభవునియా-చారమెంత!

తలవాంచికొనినాలు-కలుతోట్రువడనిల్పు,

నురగధూర్వహునివా-క్రౌఢియెంత!

పగలెపుష్పిణియైన-పద్మనిగలసిభా,

సిలుహేళికరసా-క్షిత్వమెంత!

గీ. దక్షిణాశయైకస్పడుఁ-దరుగనట్టి
కుంభసంభవుగాంభీర్య-గుణము దెంత
యనుచుఁదమయోగ్యగుణములె-జనులుబొగడఁ
బొలుతురపట్టణంబున-భూమినురుగు॥

౧౮॥

టీ. జడచారికలతోడకొ-జడ=మందబుదిగల. చారికలతోడకొ-చారస్త్రీ
లతోడ అనియర్థము జడచారి లడలకేభేదమువలన, జలచారి=చంద్రుని
యొక్క, కలతోడకొ=పదియాటవభాగముతోడనని యరాంతరము, కడు
వేడుకలకొ=మిక్కిలి యానందములచేత, ఉండు=ఉండునట్టి ప్రమథనల్ల
భుని=శివునియొక్క, వైరాగ్యము=విరాగత్వము. ఎంత=ఎంతటిది, వెలి
ద్విజాలు=వెలిబెట్టబడిన బ్రాహ్మణులు, ఎక్కిరింతలు=ఆత్మపణములు, అని
యర్థము. వెలిద్విజాలు=తెల్లపిట్టలు, హంసలనియర్థము ఈయర్థమున ద్విజా
లని శ్లేషగావునఁ బ్రయోగించెగాని యైనను సమ్యక్తముగాదు ద్విజములని
యుండనొప్పు ఎక్కిరింతలు=వాహనములు, సల్పకొ=చేయఁగానని యర్థాం
తరము. తిగునట్టి = తగినవాడయినట్టి, జలజసంభవుని=బ్రహ్మయొక్క,
అచారము=మంచినడవడి, ఎంత=ఎంతటిది, తలవాంచ=తలవంచుకొని, వా
లుకలుతోట్రుపడకొ=జహ్నులుకొలుగుబోగా, అనియర్థము. పడగయెత్తు
పుడు తలవంచినట్లునటయు, కండునాలుకలగుటచే వాలుకలు తోట్రుపడు
టయు పాములకు స్వభావమని యరాంతరము. నిల్చు=ఉండునట్టి, ఉరిగ
ధూర్వహుని=శేషునియొక్క, వాక్స్పథి=మాటలశేర్పు, ఎంత=ఎంతటిది,
పుష్పిణియైన=ఋతునుతియైన, పద్మిణి=పద్మినీజాతిస్త్రీని, పగలె=పగటి
యందే, కలసి=సంయోగముచేసి, అనియర్థము పగలె=పగటియందే, పు
ష్పిణి=పువ్వులుగలది, ఐన=అయినట్టి, పద్మిణి=పద్మతన, కలసి=కూ
డుకొని, భాసిలు=ప్రకాశించునట్టి, హేళి=సూర్యునియొక్క, కర్తసాక్షీ
త్వము=యజ్ఞములయందలి యుపద్రవ్యత్వము అని యర్థము, పసులనుకా
చుటయని యరాంతరము. ఎంత=ఎంతటిది, దక్షిణాశ-దక్షిణ=యజమా

నుండి మృత్యువునుండు, ఆశ=కౌరిక, అనియరము. దక్షిణదిక్కుని యారాం
తరము ఒకప్పుడు=ఒక సమయముందును, 'తరుగనట్టి=తగ్గనట్టి, కుంభ
సంభవు=అగస్త్యునియొక్క, అగస్త్యుడు దక్షిణదిక్కుననుండుని ప్రసిది
గాంభీర్యగుణము=లోతుగుండె గలుగుటయనుగుణము, అదంత=అదంత
టిది, అనుచు. తమయోగ్యగుణములొత్తమమంచిగుణములె. జనులు=మను
ష్యులు, పొగడక=స్తోత్రముచేయకగా, భూమిసురులు=బ్రాహ్మణులు,
అప్పట్టణంబునక=అవీటియందు, పాలుశురు=ఒప్పుదురు.

శా. పారావారతరంగరంగనటన-ప్రారంభసంభావిత!

స్ఫూర్దారసుధారసగ్రసనసం-పజ్యవ్యచైతన్యసం!

భారోద్బంధురమంధరక్షీతిధర-ప్రత్యగ్రక్షింభంబులో!

నారాజిల్లుగజంబులప్పురములో-నశ్యచ్ఛశాంకచ్ఛవి|| ౧౯ ||

టీ పారావార=సమద్రముయొక్క, తరంగ=తిరంగములనెడు. రంగ=
రంగ సలమందు, నటన=నాట్యముయొక్క, తిరగడముయొక్క యనియర
ము, ప్రారంభ=ఆరంభమందు, సంభావిత=పుట్టుచున్న, స్ఫూర్=అతిశయిం
చిన, ఉదార=విస్తారమగు, సుధారస=అమృతరసముయొక్క, గ్రసన=తిరు
టయొక్క, సంపత్=విస్తారముచేతను, జన్య=పుట్టిన, చైతన్య=ప్రాణముయొ
క్క, సంభార=భరించుటచేతను, ఉద్బంధుర=అతిశయములగు, మంధరక్షీ
తిధర=కన్యపుగొండయొక్క, ప్రత్యగ్ర=నూతనములైన, క్షింభంబులోనాక=
పిల్లలేమాయననట్లుగా, గజంబులు=వచుగులు, నవ్యత్ క్షీణించుచున్న, శ
శాంక=చంద్రునియొక్క, ఛవిక=కాంతిచేతను, అప్పురములోక=ఆప
ట్టణములో, రాజిల్లును=ప్రకాశించును. క్షీణచంద్రుడు నవగ్రహంబులకుడు
గావున స్వచ్ఛుడుగానుండుని మున్న చెప్పబడినది. ఆపట్టణములోనిది
తెల్లదేనుఁగులనితాత్పర్యము.

సీ. జాబిల్లిచిన్నంపు-బాబాహనుమరంపు,

సరదారునియదార-తరజనంబు!

శతకోటిధరుపీటి-శతధాటిజనిమధో,

ఘమ్ముఁదెచ్చినమేటి-ఘనజవంబు|

వలిజక్క-వలకించు-విలుకానియనిసంచు,

దెలుపునేల్పుతురంగ-ములజవంబు|

బవరంబుభువివిటి-దవిలిచివిడువనం,

టియరాతిఁమ్రంచుక-టియజవంబు|

గీ నెంచక నెసంచరించుచు-నింద్రహయము|

పుట్టినట్టితలబెల్ల-భూరిధూళి|

దార్చనొనాఖురమ్ముల-ధరిణిఁద్రవ్వీ|

కొనుచువిలసిల్లునస్వరీ-ఘోటకములు||

—౨౦||

టీ. జాబిల్లి=చంద్రునియొక్క, చిన్నంపు=చిహ్నమయిన శేడియనెడి, బాబా=గుఱ్ఱమును, హుమారంపు=సవారగునట్టి, సరదాదుని=రాతుయొక్క, వాయువుయొక్కయనియరము, ఉదారతిర=మిక్కిలిగొప్పదియగు, జవంబు=వేగమును, విలి=చంద్రునయిన, జక్కివలకు=చక్రవాకపక్షులకు, ఇంచువిలుకాని=నున్నధునియొక్క. ఆని=యొదముయొక్క, సంచు=అందమును, తెలుపు=తెలియఁజేయునట్టి, వేల్పు=దేవతయొక్క, సూర్యునియొక్కయనియరము. తురంగముల=గుఱ్ఱములయొక్క. జవంబు=వేగమును, బవరంపుభువి=యొదభూమియందు, వింటి=భయస్సును, తవిలింప=సంధానముచేసి, విడువ=విడలగా, అంటి=తగులుకొని-ఆరాతి=శత్రువును-త్రుంచు=చంచునట్టి-కట్టియ=బాణముయొక్క, జవంబు=వేగమును, ఎంచకనె=లక్ష్యపెట్టకుండగనె-సంచరించు=తిరుగుచు, ఇంద్రహయము=ఉచ్చైశ్రవము-పుట్టినట్టి=జన్మించినట్టి, తలబెల్ల=సలమంతయు, గుమ్రమునియరము భూరి=విస్తారమును, ధూళి=దుమ్ముచేత, తార్చనొనా=సంధానముచేయుటకేమో యునునట్లుగా కప్పటకేమోయనియరము. ఖుర

ములక్ = గౌరి బల చేత - ధరణిక్ భూమిని. తవ్యిగౌను ముక్ = బ్రద్దలగొట్టమ,
అస్వరీఘోటకములు = అపట్టణములోని గుట్టములు - విలసిల్లె = ప్రకా
శించును

చ. సరసపదక్రమమ్ములుబొ-సంగెడిసాంగతురంగపుంగవూ|

త్కరములుపద్దరాగములు-దారకశంధగుపుష్యరాగముల్
బరగునవక్రచక్రములు-వాటిలియున్న పురీరధాళికిం|

గురధముతున్న-లై నవతః-గ్రుంకినసాటియనంగఁజెల్లు నే||

టీ శివుడు శ్రీపుర సంహారము నేయున్నపుడు భూమి రథము వేదము
లు గుట్టములు, సూర్యచంద్రులు చక్రములునైనవి. అయ్యునునే ఈపద్య
మందు వివరించుచున్నాఁడు. సరసపదక్రమమ్ములు, సరస=సారస్వముగల,
పదక్రమమ్ములు=పాదవిన్యాసములు, అనియర్థము. సరస=రసముతోఁగూడి
న, పద్యపద్యములును, క్రమమ్ములు=క్రమపాతములును, అనియర్థాంతర
ము. పొసంగెడి = ఒప్పునట్టి, సాంగ=సంపూర్ణానయనములుగల, తురంగ
పుంగవ = అశ్వశ్రేష్ఠములయొక్క, ఉత్కరములు = సమాహములు, అని
యర్థము సాంగ = శిఖాదిషడంగములతోఁగూడిన, తురంగపుంగవోత్కర
ములు. ముందుభూరథమును జెప్పఁబోవుచున్నాఁడుగావున నిచట వేదము
నియర్థము. పద్దరాగములు = పద్దరాగమాణిక్యములు, ఉదార = విస్తార
మయిన, కళక్ = శోభచేతను, తగు=ఒప్పుచున్నది. పుష్యరాగముల్ = పు
ష్యరాగమాణిక్యములును, పరగు=ఒప్పునట్టి, అవక్ర=వంకిర లేని. చక్రములు=
రథాంగములని యర్థము, పద్దరాగము = పద్దములయందను రాగములు,
దారకశక్ = భార్యా విలాసముచేతను, తగు=ఒప్పునట్టి, పుష్య=పుష్య
మీసత్కృతిమందయిన, రాగముల్ = అనురాగములు, పరగు=ఒప్పునట్టి, ఈ
రెండు విశేషణములును సూర్యచంద్రులను దెలుపుచున్నవి. అట్టి, అవక్ర
చక్రములని అర్థాంతరము, వాటిలి=అనుకూలించియున్నట్టి, పురీ=పట్టణ
మందలి, రధ=రథములయొక్క, ఆళిక్ = పక్షికి, తురథము=భూమియనెడి

రథము. అనియరము. కుత్స్యితమగురథమవియరాంతరము ఇచట “రథమద
యోశ్చ” అనుశాస్త్రముచేత, కదాదేశమురావలసియగును, శ్లేషసలముగా
వున వదలెనుగాని యుచితముగాదు తున్క-లై=ముక్క-లై నవతక్=తో మ్మి
దియగుటచేత. క్రింగినక్=అణగిగోలే, అనఁగాభూమి నఖండములైన
ముద్రమున మునిగిపోవుచున్నదని తాత్పర్యము చాటియఁగఁక=సమాన
మనుటకు చెల్లునే=తగునా.

ఉ. భల్లవిశ్లేలనంబుకర-పల్లవసాళినిమల్లివల్లరీ!

శ్లేలనతుల్యమైయనులఁ బెల్లుగనెల్లెడనుల్లసిల్లుచుఁ!

క్షుల్లకభూమివల్లభుల కోటులకున్యతకోటికోటియై!

యుల్లసిల్కనమీకపటు-లోప్పమరప్పరినుద్భటుల్ భటుల్!!

టీక భల్లవిశ్లేలనంబు=బల్లెముయొక్కత్రిప్పనము, కరపల్లవ=చిగురువంటి
చాస్తముయొక్క పాళిక్=ప్రదేశమందు, మల్లివల్లరీ=మల్లిపువ్వులగుత్తియొ
క్క, వల్లన=త్రిప్పటతోడ, తుల్యమై=సమానమై, బల్లెమును పువ్వువలె,
తేలికగాత్రిప్పచుండిరని తాత్పర్యము. అమలక్=యౌధ్ధములయందు, పెల్లు
గఁక=విస్తారముగా, ఎల్లెడ=అన్నిచోటుల, ఉల్లసిల్లుమిక్=ప్రకాశిం
చుచు, క్షుల్లక=అల్పలయిన, భూమివల్లభుల=రాజులయొక్క, కోటుల
కుక్=కోటకు, శతకోటి=వజ్రాయుధములయొక్క, కోటియై=కోటిసంఖ్య
యై, ఉల్లసిల్క=ప్రకాశించుఁగా, వీరుత్రిప్పబల్లెము రాజులకు కోటివజ్రా
యౌధములవలెఁ గావించుచున్నదనితాత్పర్యము. సమీక=యౌధములయం
దు, పటులు=సమర్థులగు, ఉద్భటుల్=గర్విష్టులగు, భటుల్=శోధులు, అ
ప్పరిక్=ఆపట్టణమందు, ఒప్పచురు ప్రకాశింతురు.

వీ. పాదలపైబొదలుతు మైదలసమ్మదలన,

న్నదులనానములసంపదలనలరీ!

గిరులపై వరలు పెండరుల నిర్మలతలు,
పురులచల్వల పరం-పరల నరసి!
యతుల పుష్పి తలనల్ల తలసంతతులనం,
గతులనుబ్బును గంధ-తతుల నెససి
తొవలకై దువులన-న్ను వలమేల్చువులకై,
రవులకొల్పగ మన్న-ధువలపించి!

గీ. చటుల పాటీరకోటర-నటనఘటన!
కనదహివధూటి కావీటి-కానికాయ!
సారభాసారములమీఱు సూరుతములు!
దనరునతలంబునా చాజ-ధానియందు!

౨౩॥

టీ పాదలపై = పూడుప్పలపై, పాదలు = వృద్ధిభంధుకట్టి. తుమైద
ల = తేంటయొక్క, సమద = సంతోషము చేతను, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న,
మృదులు = మృదువులను, గాఢముల = పొటలయొక్క, సంపదల = విశేషము
లచేతను, అలరి = సంతోషించి, గిరులపై = పర్వతములమీద, వరులు = ప్ర
కాశించుచున్న, పెండరులు = పెద్దగుళులుండలి, నిర్మలలు = ప్రవాహముల
యొక్క, తుంతురులు = చింగువులయొక్క, చల్వలు = శైశ్వములయొక్క, ప
థంపరల = పట్టులను, అరసి = చూచి, ఆతులు = సామ్యములేనట్టియు, పుష్పిత
పూదొట్టియు, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, లతిల = తీవలయొక్క, సంతతులు =
సమానములయొక్క, సంగతుల = కలయికచేతను, ఉబ్బు = ఆతిశయము
చూపు, సుగంధ = సుందరివాసలయొక్క, తతుల = సమానములును, ఎ.సి =
పొంది, తొవల = లపల నెడు, కైదువుల = కత్తులను, అన్నువల్లించిన్నదిన్న
వియగు, మేల = మంచివియగు, చవులకై = రుమలకై, రవులకొల్పగ = ప్ర
జ్వలించుకేయుటకు, మన్నధు = మరున్, వలపించి = ప్రీతిగలవానినిగాతేసి,
చటుల = చందలములను, పాటీర = మురిగిగడ్డపునెట్లయొక్క. కోటర = తొ

జ్జలముందు, కటకమునాట్యముయొక్క, ఘటనముకలయికచేతను. కనన్ = ప్రకాశించుచున్న, అహివధూటికా = నాగకన్యకయొక్క, వీటికా = తాంబూలముయొక్క, నికాశు = సమానముయొక్క, సౌరభ = పరిమళములయొక్క, ఆసారములక = ధారాపవనములచేతను, విస్తారములచేతననియరము నాగకన్యకలవాయువును, తినివదలుటచే నానినోళ్ళయందలి తాంబూలపు పరిమళము వాయువునకంటినదనితాత్పర్యము. మీను = ఆతిశయించునట్టి, కూరుతిములు = వాయువులు, ఆరాజధానియందుక = అపట్టణమందు, సంతంబుక = ఎల్లప్పుడును, తనరు = ఒప్పును.

లయగ్రాహి.

బంగరులరంగలరుముంగిటియరుంగులకు,
రంగటనభంగురపతంగమణిమాలా|
సంగతినభంగమయి. వాంగుచు వెలుంగుమడు,
లంగళనెసంగునవలుంగలవలీనా|
రంగములశృంగముల-సంగులుకురంగముల,
కుంగొలవిచెంగలువ-లంగలనుగంధా|
సంగమునకుంగిరిగొ-నుంగొమకుభృంగములు,
మంగళమృదంగముల-భంగిఁబురిసెప్పక||

టీ. బంగరుల = బంగారములయొక్క, రంగు = కాంతి, అలరు = ఒప్పుకట్టి ముంగిటి = పొంగిగడచునది, అరుంగుల = అరుగులయొక్క, కురంగటక = సమాపమందు, అభంగుర = విరిగిపోనట్టి, పతంగ మణి = మార్కకాంతమాణిక్యములయొక్క, మాలా = పంక్తులయొక్క, సంగతిక = కలయికచేత, అభంగమయి = చెడిపోనట్లే, వాంగుచుక = ఆతిశయించుచు, వెలుంగు = ప్రకాశించునట్టి, మడులక = పాదులయందు, కళక = శోభచేత, ఎసంగు = ఒప్పునట్టి, కవ = కొత్తవియగు, లంగ = మ్రలనూదీఫలపు చెట్లయొక్కయు, లవలీ = ల

శావిశేషములయొక్కయు, నారంగముల=నారింజ చెట్లయొక్కయు. శృంగ
ములనొక=శిఖరములనువట్టుగ, తులుకు=కోభింనుచున్న, రంగములకుకొ
పచేతములను, కొలక=సరస్సుయొక్క, వెంగలువలకొ=పట్టఁబలయం
దు, కల=కన్నటి, సుగంధ=మంచిమిశ్రముయొక్క, ఆసంగము=కుకొ
సంబంధమునకు, గిరికొను=చుట్టుపొరుగుకొనుచున్న, కొనురు=లేతనగు
భృంగము=తుమ్మెదలు, మంగళ=కుభనిమిత్రములగు, మృదంగములభం
గికో=మద్దెల్లవలె, పురికొ=పట్టణమందు, ఒప్పుకొ=ప్రకాశించును.

క. ప్రతినియతిగు ప్రిమదనవ!

దతనమరహితాధికామ-రమణీవరణో!

ద్యతసిద్ధకేతనములకొ!

క్షీతినప్పరియొప్పుగలశ-శిఖరద్యతులకొ!

పా|| ప్రతి.....నములకొ, ప్రతినియతి=ప్రత్యేకనియముచేతను, గు
ప్తి=రహస్యమందు, మద-మదముచేతను, నవ=నూనియులగు, రతి=సంభో
గములయందు, సమగహిత=సామ్యములేని, అధికామ=పాండ్రబడికామ
ముగల, రమణీ=స్త్రీలయొక్క, వరణ=వరించుటయందు, ఉద్యతి=ప్రయా
త్నించుచున్న, సిద్ధ=జేవియొనివిశేషులయొక్క, కేతనములకొ=గృహముల
చేతను, కలశశిఖరగృతులకొ, కల=కన్నటి అనగా వ్యాపించునట్టి ఇది
తెలుఁగుశబ్దముగావుని మిత్రసమాసము] కళి=చంద్రునిచేతనున్న, ఖరద్య
తులకొ=నూర్చునిచేతనున్న, క్షీతికొ=ఘామియందు, అప్పురి=అయోపధి
ప్రసపురము, ఒప్పుకొ=ప్రకాశించును.

సీ. ప్రతి...నములకొ, ప్రతినియతి=ప్రత్యేకపు యేర్పాటులుగల, గుప్తి
మత్=కావలిగల, అనవరత=ఎల్లప్పుడు, సమర=యుద్ధమునకు, హిత=
అనుకూలమైనట్టియు, అధిక=పాడవయిట్టియు, అమరమణి=ఇంద్రునిల
మాణిక్యములతోఁబూడిన, వరణ=ప్రాకారమందు, ఉద్యతి=విడుగుగా
యెత్తబడినవై, సిద్ధ=సిద్ధములైయుండు, కేతనములకొ=జెండాలుచేతను. కల

శశిఖరమ్యతులన్, శిఖర = గోపురములయందుంచెడు కు (భములతోగూడిన.
శిఖర = శిఖరములయొక్క, మ్యతులక్ = కాంతులచేత తీరినప్పురియొప్పును.
నీ కొనగోరెదనునాటి-కునుమమియ్యవెబోటి,

యావనంబునను-గోరంటలేను!

కొమ్మల్లనపాలి-నమ్మవేలనెకాంచ,

నమ్మలొసంగక-నమ్మరాదు!

నుదతియిచ్చునుగుత్తు-లొదవుమీనీవినీ,

కిచ్చెదనెపుడై న-నిపుడునిలువు,

బాలనీవలసరసాల సత్త్వముగంటి,

మావిహారములందు-మనసుగలదె!

గీ యనుచుఁదమతమతమిఁదెల్పి కొనుచువచ్చు!

విటులనిటులలితోక్తిసం-ఘటనపటిమ!

నాదరింపుచుఁగులుకు-టొయ్యారములను!

పొలఁతులమ్ముగురంగళ్యఁబువ్వులచట॥

టీ. ఈపద్యమునందు స్థైర్యభంగిచేత పువ్వులమ్ము స్త్రీలకును విటగాండ
కునునుక్తిప్రత్యుత్తరము. పు. యధుమ బోటి-ఓచిన్నదానా, కొనగోరెదను=కొనట
కువేడుకకలవాడనైయుంటిని, నాటికమునును=అగోబాఁజాచినపువ్వు,
ఇయ్యవే=ఇమ్ముఅయ్యరము, కొనగోను=గోనచిహ్న, ఎడను=బృదను
మందు, నాటి = గ్రుచ్చి అనియరాంతరిము, స్త్రీ బోక్ = బాగుగనా
న్నది, వనంబునక్ - పువ్వులతోటయందు, గోరంట = గోరంటచెట్టు,
లేదు=లేదు, అనియరము, యావనంబు-క్ = జవ్వనముచేత, గోరు=నఖము
అంటలేదు=గ్రుచ్చుకోలేదు అనియరాంతరిము, పు. కొమ్మ=ఓచిన్నదానా
లేక కొమ్మ=శాఖయొక్కవల్లననుచిగుళ్ళయొక్క, పాలిక్=వరుసకు, అమ్మ

వలసే=ఎందుకుచేత విక్రయించ వేఅనియర్థము. కొమ్మ=చిన్న దానా, పల్లవ= విటూ యొక్క, పాశీన్=పజ్జిని, నమ్మవేలసే=ఎందులకువిశ్వసించ వేయని య రాంతరము స్త్రీ-కాంచనమ్ము=సంపగిపువ్వులు, ఒసంగక=ఇయ్యక. అమ్మ రాదు=విక్రయించ గూడదు, అనియరము కాంచనమ్ములు=బంశారములు, ఒసంగక=ఇయ్యక, నమ్మరాదు=విశ్వసించ గూడదు, పు సుదతి=మంచుప లుచునగలయోచిన్నదానా, ఇచ్చన=కొరిక చేత. గుత్తులు=పుష్పగుచ్ఛ ములు, ఒనవుమీ=ఉపయోగించునూ అనియరము, ఇచ్చనగుత్తులు=ఈస్త వగుచ్ఛములఅనియరాంతరము, స్త్రీ- నీవ్విసేసంబంధ మైనవి, ఎపుడైవిక= ఏకాలమందైనను, నీకిచ్చెదక=నీకొసగదను, ఇపును=ఈవేళ, నిలువు= అగు, అనియరము, నీవి=కొకముడి, నీకిచ్చెదక అనియరాంతరము, పు, కాల=ఒప్పిగానా, నీవల=నీవల్ల, రసాల=తియ్యనూమిడిపండ్లయొక్క సత్త్వము=స్వభావమును, కంటిక=చూచితినిఅనియర్థము, రసాలసత్త్వము, రశ=శృంగారరసముచేత నైన, అలసత్త్వము=మాంద్యమును, అనియరాంతరము స్త్రీ, మువి=మమిడిపండ్లయొక్క, చారములందుక=భోజనములయందు, మనసు కలది=ఇచ్చయిన్నదా! అనియరము మువిహారములందుక=మాత్రీదలయం దు అనియరాంతరము, అనుచుక=ఇట్లుపలుకుచు, తమతమతమిక=తమ యొక్కకామమును, తేల్చికొనుచుక=ప్రకటనచేయుచు, వచ్చు=చేననశ్చి విటులక=విటగాండ్రను, ఇటు= ఈప్రకారము, అలితోక్తి...పటిమికో అలిత = విలాసములుగల; ఉక్తి = పలుకులయొక్క, ఘటన = కూర్చుటయొ య, పటిమికో = సామర్థ్యముచేత, అదరిపుచుక = గారవించుచు, కుసు కుటొయ్యారములను, కలుకు=శృంగారముగల, ఒయ్యారములను = నిగా నములచేత, పొలములు = స్త్రీలు, అచటక = ఆపట్టణమున, అంగశ్శక= దుకాణములయందు, పువ్వులు = పుష్పములు, అమ్మదురు=విక్రయింపును.

నీ. గుప్పగుప్పనకప్ప-లప్పలించెమజడల్,

నల్ల మబ్బులభారీ-నుల్లసెల్ల!

నబ్బరంబుగనుబ్బ-గబ్బిగుబ్బలగుబ్బు,
పలుహారమాలుధార-లలవినలర;

ముందుముందుగచిందు.లంకునంకురుకావి,
పావడల్ మణిచాప-భంగినమర!

ప్రత్నరత్నవిచిత్ర-బహుమేఖలార్పులా,
త్యా-రంబులురుముల-గరిమనుప్ప!

గీ. పెల్లుగలహంసకంబులు-దల్లడిల్ల!
చంచలలుగాకధరణిపై సంచరించు!
మించులనడంచలాక్షులు-మేటిసాధ!
కోటినుప్పచునుందుర-నీటి నెవుడు!

టీ. గుప్పుగుప్పు-క=తరుచుతగుచుగా, కప్పులు=పలుపులు, అవరించెడి=క్రమ్ముఁటి, జడల్=జటలు, మబ్బులభౌతిక=మేఘములవలె, ఉల్లసిల్లక=ప్రకాశింపగా, అబ్బరంబుగా=అశ్చర్యముగా, ఉబ్బు=పొంగుఁటి, గబ్బి=పెద్దవిందుగు, గుబ్బుల=స్తమలయందు, గుబ్బు=కదలుచుండెడు, పలు=విస్తారములగు, హారములు=ముత్యపుసరులు, ధారలలవిక=వర్షధారలవలె, అలరన్=పిప్పగా, ముందుముందుగక=యెట్టుయెదురుగా, చిందులు=తూలడములను, అందు=పొందుఁటి, చందురుకాక=లేతయెరువుగల, పావడల్=గాగరాలు, మణిచాపభంగిక=ఇంద్రధనుస్సువలె, అమరక=పిప్పగా. ప్రత్న=ప్రకస్తమలయిన, రత్న=మణులచేతి, విచిత్ర=చిత్రములగు, బహు=విస్తారములగు, మేఖలా=మొలమన్నయొక్క, ఝలాత్యా-రంబులు=ఝల్లుమునుధ్వనులు, ఉరుములగరిమక=గర్జితములయొక్క అతిశయముచేత, పిప్పక=ప్రకాశించుచుండఁగా పెల్లుగలఅతిశయముగల, హంసకంబులు=కాలికడియములవెడు, ఖళిచలు-తల్లడిల్లక=తోబుగ్గిపడగా, చంచలలుగాక=కదలుచుచుగానుండ, ధరణిపై=భూమిపయ్యని, సంచరించుతిరుగునట్టి, మించులనిక=మె

దపులననట్టుగా- చంచలాక్షులు- స్త్రీలు- అవ్వటకొకపట్టణమునదగు, ఎ
పుడుకొనిత్యమును, మేటి=శ్రేష్ఠులుగు సాధకొటికొకచాలామేడలయిం
దు లేక మేడిచవరయందు ఒప్పుచుందురు=ప్రకాశించుచుందురు.

క. మహిభృత్పతియేయబుర్కె!

మహిమోన్నతిజనకుడొగ-మన్దగితాంచ!

దృహులహరిభక్తియోగా!

వహితమహాప్రౌఢిమహిమ-వంతుడనంగళ్!

పా- మహిమోన్నతి జనకుడు- మహిమ=సామర్థ్యముయొక్క- ఉ
న్నతి = బొన్నత్యమును- జనకుడు = పుట్టింపునట్టి, హిమమతుడనం
గళ్ = హిమవంతుడననట్టి, మహిభృత్పతి=పరవ్రతరాజు - ఆగమ... ..
ప్రౌఢిమకొక- ఆగమ=వృత్తులమువాయుచేత- సగిత=ప్రబడి, అంచిత
ప్రకాశించుచున్న- బహు=విస్తారములగు- లహరి = ప్రవాహములయొక్క
భక్తి = రచనలయొక్క- యోగ = సంబంధముందు - అవహిత = జాగరూ
కమయిన-మహత్ = గొప్పదైన- ప్రౌఢిమకొక = వహించుటచేత- పురికొ =
పట్టణమును- వలకొ = పరివాలించును

సీత. మహిమోన్నతి-మహిమ=సామర్థ్యముయొక్క, ఉన్నతి=బొన్న
త్యముగల, జనకుడు=జనకుడనీ పేరుగల, మహిభృత్పతి=రాశ్రేష్ఠుడు
ఆగమ...వంతుడు, ఆగమ=శాస్త్రములచేత, సగిత=వాగ్దత్తములు, అం
చిత=ఒప్పుచున్న. బహు=విస్తారముల, హరిభక్తి=విష్ణుసేవముందును, యో
గ=అష్టాంగయోగములయందును, అవహిత=జాగరూకమయిన, మహత్
గొప్పదియగు, ప్రౌఢిమ=నేర్పుయొక్క, మహిమవంతుడు=మహత్త్యముగల
వాడు, అవగళ్=అనునట్టుగా పురివేలకొ.

ఉ. చల్లనివాడుసాదములచాయలజేర్చిననెల్లవారికి!

గొల్లచుగాంగనూర్తికలు-గొబ్బునమాంసకంకణంబులు!

జల్లెడువాడువాహినుల-సంఘటనంబ్రతికూలవర్తకం.
 త్సృల్లకభూమిభృత్కులము-క్రంగంగజేయునతండు మేదిని॥

సా॥ ఆతండు=ఆహినువంతుఁడు, మేదిని=భూమియందు, చల్లని
 వాఁడు=నుంచుకొండయగుటచేతైశ్వర్యముగలవాఁడు, పాదములచాయలఁ-
 పాదముల=దగ్గఱనుండు చిన్నగుట్టలయొక్క, చాయలఁ=నీడలయందు,
 చేరినవారికిఁ=పచ్చినవారికి, కొల్లులుగాఁగఁ=సమృద్ధిగా, ఊర్తికలు=
 నీటియలులు, హంసకకంకణంబులుఁ- హంసక=చిన్నహంసయను, కంక
 ణంబులుఁ=ఉపకబిందువులును, గొబ్బినఁ=త్వరగా, చల్లెడువాఁడు=
 చిమ్మువాఁడు, వాహినులసంఘటనఁ, వాహినుల=నదులయొక్క, సంఘ
 టనఁ=కూర్పుచేత, ప్రతి...కులముఁ, ప్రతికూల=నీటికెదురుగా, వర్త
 కం=ఉపకిగల, త్సృల్లక=చిన్నవియగు, భూమిభృత్=పరవ్రతములయొక్క,
 కులముఁ=సమూహమును, క్రంగంగజేయుఁ=కూలిపోవునట్లుగాఁ
 జేయును.

నీత. ఆతండు=ఆజననుఁడు, చల్లనివాఁడు=సరసమైన యంతఃకరణ
 ముగలవాఁడు, పాదములచాయలఁ=కాళ్ళసమీపములయందు. చేరినఁ=
 సమీపించిగా, పల్లవారికిఁ=అండటికి, కొల్లులుగాఁగఁ=సమృద్ధిగా,
 ఊర్తికలు=అంగరములు, హంసకకంకణంబులుఁ, హంసక=కాలికడి
 యములు, కంకణంబులుఁ=చేతికిడియములును, చల్లెడివాఁడు=విస్తారము
 గానిచ్చువాఁడు, వాహినులసంఘటనఁ, వాహినుల=నీలయొక్క, సం
 ఘటనఁ=కూర్పుచేత, ప్రతికులముఁ, ప్రతికూల=ఎదిరించెడి, వర్తకం=
 సంచారముగల, త్సృల్లక భూమిభృత్కులమునఁ=కొద్దిరాజులగుఁ ప్రభు, క్రంగ
 గజేయుఁ.

నీ. కుండమ్ములస్థితార్థ-విందమ్ములమృణాళ,
 బృందమ్ములనుపయ-స్వందమ్ములను॥

రంగమ్మలసుధాత-రంగమ్మలనభస్తు,
 రంగమ్మలసురసా-రంగములను|
 హారమ్మలశరద్వి-హారమ్మలనుగాంగ,
 పూరమ్మలఘనక-హృరమ్మలను|
 సూనమ్మలఁగళావి-తానమ్మలనుదుద్ర,
 తానమ్మలసురసం-తానములను||

గీ. సాగనుమగరాలనిగరాల-నిగనిగలను|

మిగులనలరారునలరాల-తగువగలను|

దెగడిపొగడొందునెల్లెడ-జగతినతని|

వరమహిమహృద్యశోభాప్ర-భావగతులు||

పా|| అతని=అహిమవంతునియొక్క, పరమ...గతులు, పరమ=ఉత్కృష్టమైన, హిమ=మంచుచేరి, హృద్య=మనోహరమును, శోభ=సాగముయొక్క, ప్రభా=అతిశయముయొక్క, గతులు=రీతులు, కు రమ్మలన్=మల్లిపువ్వులను, సితారవిందమ్మలన్=తెల్లతామరలను, మృణ-ళ=తామరతూండలయొక్క, బృందమ్మలన్=సమూహములను, పయస్వ్యవిందములను, పయః=సాలయొక్క, స్వందములను=ప్రవాహములను, రంగమ్మలన్=తగరములను, సుధాతరంగమ్మలన్=అమృతపుకరములను, శరద్దురంగమ్మలన్=ఉదైక్రమములను, సురసారంగములను=విరావతములను, ఇచట ఉదైక్రమమును నైరావతమును నొక్కటొకటియైనను బహువచనములుచెప్పుటయొక్కొకదాని నేగాక యిట్టివియ నేకములయినను వానినిఁగరిపించగలది నియతశయోక్తికయియని యెఱుంగవలయును హారమ్మలన్=ముత్యములనుగులను, శరద్విహారమ్మలను, శరత్=శరద్భుతువుయొక్క, విహారమ్మలను=విలాసములను, గాంగపూరమ్మలను, గాంగ=గంగానదీభంగులను, పూరమ్మలను=ప్రవాహములను, ఘనకర్పూరిములను, గోష్పకప్పురములను, సూనమ్మ

లక్ = మల్లి మొదలగు పూవులను, కళానితానములక్ = చంద్రకళల సమూహములను, ఉడుప్రతానములక్ = చక్షురసమూహములను, గురసంతానములను, సుర = దేవతలయొక్క, సంతానములను = కల్పవృక్షములను, సాగను = విగలను, సాగను = చక్కనైన, మగరాలనిగరాల = శ్రేష్ఠవజ్రములయొక్క, విగలనిగలను = కాంతులను, మిగుల...వగలను, మిగులక్ = విస్తారముగా, అలరారు = ప్రకాశించుచున్న, నెలకల = చంద్రకాంత మాణిక్యములయొక్క, తగు = అనుకూలమును, వగలను = విలాసములను, తెగడి = తిరస్కరించి, జగగిక్ = ధూమియందు, ఎల్లెడక్ = అంతటను, పొగడొందుక్ = స్త్రోత్రముచేయబడును,

సీత॥ అతని = అజయగుయొక్క పర...గతులు, పర = శత్రువులయొక్క, మహిమ = సామర్థ్యమును, హృత్ = హరించుచున్న, యశః = కీర్తిలయొక్క, భా = కాంతులయొక్క, ప్రభావ = సామర్థ్యముయొక్క, గతులు = రీతులు, శేషము సమానము.

క. ధరణీభృతృతికటకం!

బగుదై తగుసంగరాజి-తాశ్వాసనదా!

తిరుచిరమైగజసంతతి!

సరసతరులకప్రమేయ-సౌఖ్యావహమై!

పా॥ ధరణీభృతృతికటకంబు, ధరణీభృతృతి-పర్వత రాజైః హిమవంతునియొక్క, కటకంబు = తంబప్రదేశము, సంగ...రుచిరమై, సంగ = సంభోగముచేతను, రాజిర = ప్రకాశించుచున్నవారియొక్క, ఆశ్వాస = ఆలయకతీర్పుటకయిన, పద = స్థానములచేత, అతిరుచిరమై = మిక్కిలిమనోహరమైనదియై, గజసంతతిన్, గజ = ఏనుగులయొక్క, సంతతిన్ = సమూహముచేత, సరసతరులకున్, సరస = బలముతోకూడి, తరులకన్ = చెట్లకు, అప్రమేయ సౌఖ్యావహమై, అప్రమేయ = ఎన్నడకన్యమకాని, సౌఖ్య = సుఖమునకు

అవహమై=కలుగఁజేయునదియై, ఏనుగులుచెట్లను విరచిజేయుటలేదనుట.
అరుదైతగుణ్=అశ్చర్యమయియొప్పును,

నీత। ధరణీభృత్పతికటకంబు, ధరణీభృత్పతి=రాజశ్రేష్ఠుడయిన జనకునియొక్క, కటకంబు=పట్టణంబు, సంగ...గుచిరమై, సంగర=యొద్దుమందు, అజితజయించఁబడని, ఆశ్వ=గుఱ్ఱములచేతను, ఆసంభములచేతను ఆసహపవేశశేఅనుధాతువుపయి నధికరణారమునంబు ఘోషిచేసి దీనియందు కూర్చుండురు అనియర్థముచేయఁగా రథమనియర్థముచెప్పవచ్చును పదాని=కాల్పముచేత. రుచిరమై=మనోహరమైనదై, గజసంతతి=ఏనుగులయొక్క సమాహమచేత, సరసతరులగుణ్=మిక్కిలిరసవంతులగు విశ్వరథముకలవారికియని యర్థము. శేషముసమానము.

చ ధవళతనూర్ధ్వపుండ్రములు-దారమహాదరచక్రముద్రసా।

ర్జవభుజగాహితప్రథిమ-పత్తులనీచనమాలికల్సదా।

ప్రవిలసితంబుగాఁబృథుల-పన్నగరామలక్ష్మీరముల్స్వప్నే।

భవములనింపుఁదెల్పవలె-భాగ్యములందగునాతఁడెప్పుడున్॥

పా॥ ధవళతన్=తెలుపుచేత, ఉర్ధ్వపుండ్రములు=పైనుండుతెల్లతామరలు, తారన్=కదిసియుండఁగా, మహాదరచక్రము, మహత్=గొప్పదియగు, దర=గుహలయొక్క, చక్రము=సమాహమ, ఉద్రసా...ప్రథిమ, ఉద్రసా=ఉన్నతభూములయొక్క ఆర్జవ=తిన్నదఁజుగల, భుజగ=పాములచేత, ఆహిత=తీసుకొనిరాఁబడి, ప్రథిమ=అతిశయము, అనఁగా అశ్రాంతయందున్నతభూములయందుఁ బాములుసాగిపొడవునానున్నవని తాత్పర్యము. సత్తులనీచనమాలికల్, సత్=మంచివగు, తులనీ=తులసిచెట్లయొక్క, హ=తోటలయొక్క, మాలికల్=పట్టులు, సదా=ఎల్లపుడు, ప్రవిలసితంబుగాన్=ప్రకాశించుచుండఁగా, పృథు...రామలక్ష్మి, పృథుల=విస్తారములైన, పన్నగ=పాములయొక్క, రామలక్ష్మ=స్త్రీలకు, శాగకవ్యకలకనుట, ఈ

రమల్ = పొద, స్వవైభవములక్ = తమయొచ్చాయములచేత, ఇంపుండెల్పక్ = సంతోషముకలిగించగా, ఆతఁడు = ఆహిమవంతుఁడు, అతిభాగ్యములక్ = గొప్పది దృష్టములచేత, తగుక్ = బిచ్చము.

నీత. ధవళ...ద్రములు, ధవళ = తెల్లనైనట్టి, ఇదియూర్ధ్వపుండ్రమునకువిశేషణము. తను = శరీరమందలి, ఊర్ధ్వపుండ్రములు = నిలువుబొట్లును, ఉదా. ముద్ర, ఉదార = విస్తారముగా, మహత్ = ప్రశస్తమగు, దర = శరణముయొక్కయు, చక్ర = సుదిర్భవచక్రముయొక్కయు ముద్ర = ముద్రికసార్జవ...ప్రధిమ. సార్జవ = తిన్నదనముతోఁగూడిన, భుజ = బాహువులయందు, గాహిత = ప్రవేశింపజేయఁబడిన, ప్రధిమ = అతిశయము, సత్తు...లికల్. సత్తులసి = మంచితులసిదళములతోఁగూడిన, వనమాలికల్ = ఆకులునులబువ్వులంజేర్చినదండలు, సదాప్రవిలసితంబుగాక్ = యెల్లపుడుఁబ్రకాశించువల్లుగా, పృథు కీరమల్, పృథు = విస్తారముగా, లపత్ = పలుకుచున్న, నిర = పట్టణమందలి, కీరమల్ = చిలుకలు, స్వవైభవములక్ = తమగొప్పతనములచేత, ఇంపుండెల్పక్ = శోభనియ్యఁగా ఆతఁడు = ఆజనకుఁడు ఎప్పుడుక్ = ఎల్లపుడు, అతిభాగ్యములక్, అతి = నమస్కారములను, భాక్ = పొందునట్టి, యములక్ = నునులనుగూర్చి, తగుక్ = అనుకూలించును.

క. అతఁడుచుమేరుజహేమ।

ద్యుతిమేననుగొప్పనాఁఁడు-నొన్నతిఁగమల।

న్నతిమొగమునఁదగుమగువను।

గృతియైవరియిం చెనత్య-ధృతి నామహితక్॥

హి అతఁడు = ఆహిమవంతుఁడు, సుమేరుజక్ = మేరుపర్వతపుష్పింకయైనట్టియు, హేమద్యుతిక్ = బంగారమువంటికొంతిగలిగినట్టియు, కొప్పునక్ = తురుమునందు, ఘనోన్నతి, ఘన = మేఘములయొక్క, ఉన్నతి = పైత్వమును, మొగమునక్ = ముఖమునందు, కమలాన్నతి = పద్మముయొక్క-

యోగ్యమును, తరు=ఓప్పునట్టి, సత్యధృతి=నిజమయిన ధైర్యముగలది,
నాక్=అంగ, మహితక్=పూజ్యులయిన, మేన్=మేనయిన పేరుగ
ల. ముఖమ=స్త్రీని, కృత్యై=శేర్పరియై, వియించెక్=వివాహ
నాయును

సీత. ఆతఁడు=ఆనవమఁడు, మేనను=శరీరమందు, సుమేగుజహేమద్యు
ని, సుమేగుజ=మేరుపంపుతమందుఁబుట్టిన, హేమ=బంగారముయొక్క,
ద్యునికానిది, సత్యధృతి నానుహితక్=సత్యధృతి నాను=సత్యధృతియను
పేరుచేత, హినిక్=ఇష్టురాలగు, శేషము సమానము.

సీ మగలాలనిగరాల-జిగిల్లెలఁదగుమేలు,

ధనదపౌధములొక్క-దారి వెలుఁగ|

పగడంబుంగడుబా-సఁగుడంబరిమురింగ,

యువతిశాలలయొక-చెరారహిర|

నెలముతైముల మొత్త-ములపొత్తునభుకొత్తు,

గాంధర్వశాలలొ-క్కటఁజెలంగ!

నును కెంపుగలకెంపు-లనుమీరువిద్యాధ,

రాగారపరమొ-క్కననినిలువ|

గీ విప్పగిదిసర్వసంపద-లింపునింప|

నలనినగరుచిరస్ఫూర్తి-నభినుతింప|

నలపగాదీధాణిమోయు-చిలువకై న|

నెలువకై ననుబలుకుల-చెలువకై న||

పా. మగం లనిగరాల=శ్రేష్ఠవజ్రములయొక్క, జిగి=కొరియొక్కి
ల్లెలక్=పొసఁగుచేత, లిగు=ఓప్పునట్టి, ధనదపౌధములు=కుబేరుమేపలు,

ఒక్కదారి = ఒక వైపున, పోయి = పక్కాని పంపా, పగడంబులు = ప, వ
 డములు, కడు = మిక్కిలి, పొసగు = ఒప్పునట్టి, డంబరము = విజృంభణము
 ఉరంగ = తగునట్లుగా, యువతికాలం = స్త్రీవిహారగృహములే, ఒకయొర
 మీర = ఒక వైపున తిరిగి యుంచగా, వెలిముల్లెములు = తెల్లముల్లెములు
 క, మొత్తిములు = సమూహములయొక్క, పొత్తు = స్నేహము, తళుకొత్తు =
 కాంతివహించుచున్న, గాంధర్వకాలము, గాంధర్వ = గాంధర్వలపంబులను
 కాలము = పాలము, ఒక్కటే = ఒక వైపున, చెలంగి = ప్రకాశింపగా, నువ్వ
 నున్నవైన, కంపుగల = ఎటుపుగల, కంపులన = పద్మరాగములచేత, మీరు = ఒప్పు
 చున్న, విద్యా... వారము = విద్యాధర = దేవయోగివిశేషులయొక్క, ఆగా
 ర = స్వహానులయొక్క, వారము = సమూహము, ఒక్కవారి = ఒక భూమియం
 దు, నిలువ = ఉండగా, ఇప్పుడిదిన్ ఈరీతిగా, సర్వసంపదలు = అష్టమైత్వ
 ర్యములును, ఇంపు = ఆనందమును, నింప = నిండించగా, అతని = ఆమీను
 పంతునియొక్క, నగరు చిరస్ఫూర్తి = నగర = చరిత్రయొక్క, లేకవిశ్వాసుల
 యొక్క, దుచిరి = మనోహరమును, స్ఫూర్తి = ఆశీశయమును, అభినితంబన్ =
 స్తోత్రము, జేయుటకు, ఈధరణిమాయాచిలుకై = శేషులైన, ఎలువకై
 నన్ = బ్రహ్మకై నను, పలుకుల చెలువకై = సర్వశక్తినను, అలవిగాను = శక్తి
 ముగాదు.

నీత. ధనద సౌధములు = ధనములిచ్చునా? పేడలు, పగడములు, డం
 బు = కాంతిని, ఆము = మిక్కిలి, పొసగు = పొందును, రంగయున
 కాలము = నాట్యము, జేయు స్త్రీలయొక్కయిట్లు, గాంధర్వకాలము = సంగీత
 కాలము, విద్యాధర గారములు = విద్యా పంతులయందు, అరిగి = అగ్రమున
 యొక్క, నగరు = పట్టణము, చిరస్ఫూర్తి = చిరకాలాతిశయముచేత, శేష
 ము సమానము.

క. ఘనమైనాకపదంబున

దనరెను మేల్కొనురుగన్న-తనసతీయతిపా!

వనమానిభృతోటజనే!

వనమునందనకింపునింప-బాటిలునలేడున్ ||

పా. ఆతఁడున్=ఆహిమవంతుడును, ఘనమైనాకపదంబున్=ఘనమైన మైనాకుడను చేయచేత, తనరెడు=ఒప్పుచున్న, మేల్కొమరున్=మంచికుమారుని, కన్న=కాంచినట్టి, తనసతి=తనభార్యయగుమేనక, ఆతిపావనమా=మిక్కిలిపవిత్రమగు, నిభృత=నిశ్చలమగు, ఉటజ=పర్ణకాలయొక్క పేనమునన్=నేవించుటచేత, ఈమెయోగినియాటచేత బర్ణకాలయందుండుననుట అల్లుకుమారసంభవముప్రథమస్థలో, 'మేనాంమునీనామపి మాసనీయాం' అని కాలిదాసు చెప్పియున్నాడు వ్యాఖ్యాతయొద్దీని విరించెను. తనకు=తనకు, ఇంపున్=సంతోషముగిలిగించెగా, పాటిలున్=ఉండును,

సీత. ఆతఁడున్=ఆజనకుఁడును, ఘనమై=గొప్పదియై, నాకపదంబున్=స్వర్గమునందు, తనరెడు=ఒప్పునట్టి, మేల్=మంచిదియగు, కొమరున్=మనోహరత్వమును, కన్న=పొందిన, తనసతి=తనభార్యయగు సత్యధృతి ఆతిపావన=మిక్కిలిపవిత్రులగు, మాని=మునీశ్వరులచేతను, భృత=నిండెను, ఉటజ=గృహముయొక్క, నేనమునన్=నేనచేత, తనకున్=తనకు, ఇంపునింపవాటిలున్=అనగా జనకుఁడు వేదాంతిగావున యాజ్ఞవల్క్యుడియనులు వీరియల్లునిండియుండగా జనకునిభార్య వారలకుఁచాము నేయుచుండుననుట.

చ. అశిథిలగంధసారిసవ-నానలసారిసవట్పదోన్నతుల్!

కుశలవనప్రచారములు-గోమలసామజశబ్దవారిముల్!

భృశముదిర్పదర్పితహ-రిప్రముఖాఖిలసత్త్వఁడై మహా!

విశేదిమనుండునారెడుప-విత్రసదా త్తజపాక్షసూతుఁడై ||

పా॥ ఆతఁడు=ఆహిమవంతుఁడు, అశిథిల...తుల్ - అశిథిల=విడిపోని, గంధ=పరిమళముగల, సారిస=పద్మములయొక్క, సవ=పాదలయందు,

జనలస = శుంధములు కాని, ఆరవ = ధ్వనులుగల, విట్టడ = తువ్వెదలయొక్క.
 ఉన్నతుల్ = డొన్నత్యములునూ, కుశలవప్రచారములు - కుశల = క్షేమము
 గల, వ = వనములనుండైన, ప్రచారములు = మార్గములును, కోమల...వార
 ముల్ - కోమల = నూతనములగు, సామజ = వీనుగులయొక్క, శబ్ద = ధ్వనుల
 యొక్క, వారముల్ = సమూహములును, భృశము = అత్యంతమునూ, తలి
 ర్పి = బిప్పగా, దర్పిత...సత్త్వఁడై - దర్పిత = మడించిన, హరిప్రముఖ =
 సింహములు మొదలుగాగల, ఆఖిల = సమస్తములయిన, సత్త్వఁడై = జంతువు
 లుగలవాడై పవి...నూత్రుఁడై - పవి = విజ్రాయుధమువలన, శ్రీసత్ = జడి
 యుచున్న, ఆత్మజ = సుమారునయొక్క, పాత్రునూత్రుఁడై = నూత్రములవం
 టితొక్కలగుపుగలవాడై, విశదమిక్ = తెల్పుచెతను, ఉండుక్ = ఉండును.

సీత॥ ఆతఁడు = ఆజనుఁడు, ఆశిధి...న్నతుల్ - ఆశిధి = విడిపోని, గం
 ధసార = మంచిగంధముగల, సవ = యజ్ఞములయందైన, అనల = అగ్నిహోత్ర
 ములయొక్క, సా = సిరియలగు, పషట్పద = పదిట్రారములయొక్క, ఉన్న
 తుల్ = డొన్నత్యములను. కుశలవప్రచారములు - కుశ = దర్పిలయొక్క, లవ
 న = కొయ్యడముయొక్క, ప్రచారములు = ప్రసక్తునను, కోమల...వార
 ముల్ - కోమల = ఇంటయి. సామ = నామములయందు, జ = పుట్టిన, శబ్ద = శబ్ద
 ములయొక్క, వారముల్ = సమూహములును, భృశము = మిక్కిలి, తలిర్పి =
 బిప్పగా, తర్పిత...సత్త్వఁడై - తర్పిత = తృప్తిపొందించబడిన, హరిప్రము
 ఖ = ఇ ద్రియ మొదలుగాగల, ఆఖిల = సమస్తదేవతలయొక్క, సత్త్వఁడై =
 స్వభావముగలవాడై, పవిత్ర ... నూత్రుఁడై - పవిత్ర = పవిత్రమయిన,
 సత్ = యోగ్యమయిన, ఆత్మ = శరీరమందలి, జప = జపముయొక్క, అ
 త్రునూత్రుఁడై = జపమాలికలుగలవాడియి, విశదమిక్ = సమకాలవృత్తిచే
 తను, ఉండుక్ = ఉండును.

ప. సర్వసర్వ సహసర్వస్వనిర్వహణ ధూర్వహుండుగు నయ్య
 ర్విధర తిలకుండుకృ-నాడు గండమండలీసాగంధ్య నిష్పం

దపుష్పంధయ స్తనంధయజాలంబులు నీలంబులగు కపాల
 మూలచమరవాలంబుల నీలత్వంబునాలాబింప సెంజొరుల
 మండలీకృత శుభాదండంబులంబట్టికొనుచు నెట్టకేలకు ను
 ట్టిపగుచు నుద్దండంబగు వేదండపండంబులొక దండదాం
 డవింప నఖండపుండరీకమండల పరిహిండంబులు తండ్రిన
 తండంబుగా మొదల నిండుచుచు నిలచురాజహంస స
 మాజింబుల వ్యాజతేజంబున నెక జగతిఁదేజిల్లఁ బదపద
 మున ముదముదయముగొనిరుచిరిమంచు రాపరాగాభోగం
 బు మిఁకనుఖలీనభావంబుగాన నిభృతంబగు గంధర్వబృం
 దంబుకుటెక్కు పెక్కు పెక్కుల నెక్కుచక్కిపిక్కిటిల్ల నా
 గమాంతసంతతి నుమనోవికాస సమానాదితవాసనొల్లాసం
 బున భాసిల్లుచు హరితత్వైకతానపక్షాతంబున విరంతరా
 భ్యసృమాన విష్ణుపదమార్గంబగు ద్విజవర్గంబు రసాలసాల
 పనసహితప్రచారంబున బినాశించు దక్షతఫలంబులొసగు
 చు నెక్కుతట్టునెట్టుకొనఁగ నగరువెడలి చనుసమయంబున.

పా. సర్వ...ధూర్వహండు. సర్వ=సమస్తమైన, సర్వంసహ=ధూమి
 యొక్క, సర్విస్వ=సమస్తవస్తుయొక్కయు, నిర్వహణ=నిర్వహించు
 యుండు, ధూర్వహండు=భారమునువహించినవాఁడు, ఆగు=అనుబ్ది, ఇచ
 ట భూభారిమునువహించువాఁడనుర్థము చెప్పుటకయిన శబ్దాంత్రముండు
 లాలసుండగు కవియంతశబ్దానంబగునుజేసెను. అయ్యత్వీఫరతిలసిం
 యు=అపర్వతశ్రేష్ఠుఁడు, ఒక్కవాఁడు=ఒకరినొకఁడు, గండ...జాలంబును
 గండమండలీ=గంధర్వమాలయుడైన, సోగంధ్య=పరిమళముండు, పుష్పం

ద=కదలఁజేసి, పున్నంధయ=తమ మైదలయొక్క, స్త=రథయ=పిల్లలయొక్క,
జాలంబు=సమాహంబులు, నీలంబులగు=వల్లనైన, కపోలమూల=గండ
సలగు=యొక్క మొదళ్ళయందైన, చమరచాలంబులక=వింజామరలయందు
నీలత్వంబుక=నీలమణులొటను, ఆలంబింపక=హిందరా, ఒండొరులక=
ఆనోర్వయను, మండ .నండంబులక, మండలీకృత=గుండ్రములుగా
జేయబడిన, శుండాదండంబులక=కట్టలవంటివొండములచేత, పట్టుకొను
చుక=స్వీకరించుచు, ఎట్టకేలకుక=అశ్చిప్రయాసమున, ఉట్టిపడుచుక=అ
శీతయించుచు, ఉద్దండంబగు=నాదించిన, నేనండ=వీనుఁగులయొక్క, పం
డంబులు=సమూహములు, ఒకదండక=ఒకనైపున, తొందరింపక=నటి
ంచగా, అఖండ . హిండనంబులు, అఖండయొడతెగని. పుండరీక=పులు
లయొక్క, మండ=సమాహములయొక్క, పరిహిండనంబు=అంతటసం
చారంబులు, తండోపతండంబులుక=విస్తారములుగ, మండారక=అ
తిశయించగా, నిండారుచుక=నించుచు, నిలుచు=ఉన్నట్టి, రాజహంస
సమాజంబులు, రాజహంస=వజ్రానికాళ్ళు ముక్కులుగలయంచలయొక్క, స
మాజంబులు=సమాహంబులు, అవ్యాజితేజంబులక=నిష్కపటకాంతిచేత,
ఒకజగతక=ఒకభూమియందు, తేజరిల్లక=ప్రకాశించగా, పదపదము
లక=ప్రతిపదమునందు, మదము=సంతోషము, ఉదయముగలక=పుట్ట
గా, రుచిమక=కాంతిసమృద్ధిచేత, శురాపకాగాభోగంబు, దురాక=
పాదశక్తియుగాని, రాగ=కర్ణాదిరాగములయొక్క, ఆభోగంబు=అ
తిశయము [పరిపూర్ణత్వము,] మీరక=అతీతయించగా, సుఖభివభావం
బు, సుఖ=సుఖమందు, లీ=అడగిన, భావంబు=అభిప్రాయముగలది
యు, గానశభృతంబు, గాన=సంగీతమందు, శభృతంబు=నిశ్చలమయినదియు
అగు=అయినట్టి, గంధర్వబృందంబు, గంధర్వ=దేవయోనివిశేషములయొక్క బృం
బృందంబు=సమూహము, ఉరుకెక్క=అతిశయించుట్టి, పెక్కు=విస్తారమ
యిన. పెక్కులక=ఉద్రేకముచేత, ఒక్కచక్క, క=ఒకవియ్యపున, పిక్కి
టిల్లక=నిండియుండగా, అగమాం . గ్లానంబున, అగప=వృక్షసంబంధ

మయి, అంతః=చివరలయందు, సంతతః=ఎల్లప్పుడును, సుతుకః=పుష్పము
లయొక్క, వికాస, విడియించుట చేత, సనాసాదితః=పొందబడి, వాస
నా=పరిమళమందు, ఉల్లాసంబునకః=అందముచేత, భాసిల్లుచుకొను
తాళించుచు, హరి...పాతంబునకః, హరితత్వః=పచ్చదనమే, ఏకతానః=
ముఖ్యముగల, పక్షః=అక్కలయొక్క, పాతంబునకః=ప్రవారముచేత,
ఇచటహరితత్వవిశేషముచున నీవక్షులుచిలుకలః తెలియఁగొనిది, నిరంతః...
మార్గంబున, నిరంతః=ఎడతెగనట్లుగా, ఆభ్యస్యచానః=చిమ్మబడుచున్నవిష్ణు
పదః=అకసముయొక్క, మార్గంబున=నోవలయున, వ్యవవర్గంబు=పక్షిస
మూహము, రసా...చారంబునకః, రసాలసాల=శియ్యమాడిచెట్టుయందును,
పనస్సుపనచెట్టుయందును, హితః=ఇట్లుచును, ప్రచారంబునకః=ప్రచారముచేత
పిసారింపుకొనిచు, దక్షిణకొనానుర్యముచేత, ఫలంబులః=పండ్లు,
ఒకఁగుచుకొనింపుచు, ఒకతః=ఒకతః, నెట్టుకొని
గకః=ఆక్రమించఁగా, నగరువెడలి=పట్టణముబయలుదేరి, చిరుసముఖం
బునకః=వెళ్ళుచుండు.

సీత తాండవింపక, అనువచునవరముసమానము, ఉర్వీధరతిలకుండు
అనుచోటమాత్రము రాజశ్రేష్ఠుడైనజనకుడనియరము, అఖండ...సం
దనంబులు, అఖండః=చిరిగిపోనట్టి, తుండరికమండలః=గుండెనైనగోడుగుల
యొక్క, పర్వతదేవంబులు=అంతటసంచారంబులు, తిండోపతంబంబులుగా
మొండారందారుచునిచు...రాజసాంసనమాజంబులు, రాజసాంస...రాజ
శ్రేష్ఠులయొక్క, సమాజంబులు=సమాహంబులు, అవ్యాజితేశంబు, నోకజ
గతిః=దీక్షితిలుచు—పదపదమునకః=ప్రతియడుగునందు, ముదముదయుమగో
నన్=సంతోషముపుట్టఁగా, రుచి...మీఁకః, రుచిగ=పరిశుభముఅను, మందు
ర=గుడ్డులపాలలయందయిన, పంకః=ఘాళియొక్క, ఆభోగంబు=పరి
పూరిత, మీరకః=అతిశయించఁగా, మఖలీభావంబు, సు=యోగ్య
మైన, ఖలీభావంబు=కల్లములుకలుగుటను, కాని=పొందనట్టి, భృం
తంబున=సంపాదించఁబడిన, గంధర్వబృందంబు=గుడ్డులగుంపు, ఉచు

అక్షుఁ డెక్కఁ బెక్కఁ బెక్కఁ బెక్కఁల. నొక్కఁడుక్కఁ విక్కఁటిల్లక. ఆగమాంత...
 గ్లాసంబునక, ఆగమాంత=ఈపనిచేయుచేత నైన, సంతతి=ఎవరైనది, నుం
 యోగ్యమను, మనోవికాసమునో నైర్వల్యముచేత, సమాసాదిత=పొందఁ
 బడిన, వాసనా=సంసారముయొక్క, త్లాసంబునక=ఆపందముచేత,
 భాసిల్లుచుక=ప్రకాశించుచు, హరి...సత్పాతంబునక, హరి=విష్ణువు
 యొక్క, తత్త్వ=యాధార్థ్యమందు, పశుపాతంబునక=ఆనక్తిచేత, నిరంత
 ర...మార్గంబు, నిరంతర=అవకాశములేనట్లుగ, అభ్యసన్యమాశ=అభ్యసించి
 చఁబడుచున్న, విష్ణు=విష్ణువుయొక్క, పది=పాదములయొక్క, శేషశబ్దము
 యొక్క, మార్గంబు=త్రోవకలది, విష్ణుపాదసేవగాని విష్ణునామస్తరణము
 గాని చేయునందెనితత్పర్యము, అను=అయింటి, ద్విజవర్గంబు=బ్రా
 హ్మణసమూహము, రసా...ప్రచారంబునక, రస=భక్తిరసముచేతను, తిల
 స=మందమునైన, ఆకంఠ=వాక్యములతోడ, సహిత=కూడుకొనిన, ప్రచా
 రంబునక=సంచారముచేత, విశాలించునక్షుతిక ఫలంబులు=ఆముద్దిక
 ఫలంబులు, ఒసగుచుక=ఇచ్చుచు, ఒక్కతట్టునెట్టుకొనఁగ నెగరునెడలి
 చుననుభవంబునక...

శా. చంద్రద్రుస్తరసాధయూధవిహారచ్చామూక్షనశ్రేణికా
 సాంద్రద్రస్ఫుటకేతకీదళసమం-చత్సైరభాసారవి
 స్తంద్యానధిమిలిందబృందలలనా-సంగీతభంగీమిత
 స్తంద్యాదిస్వరబంధుగంధవపాడింధంబుల్ మెయిల భాసిలన్
 టి. చంద్ర...డింధంబుల్, చంద్రప్రస్థర్షచంద్రకాంత ముఖము
 క్క, సాధ=మేడలయొక్క, యూధ=సమూహమునందు, విహారత్=క్రి
 డించుచున్న, శాస్త్రమా=యావముధ్యస్థలమున స్త్రీలయొక్క, కచ=తెండు
 కలయొక్క, శ్రేణికా=పల్కులయందు, సాంద్ర=దట్టమునాట్టియు, ప్రి
 స్థుటా=వికసించుట్టియు, కేతకీదళ=మొగలితొడుగులయొక్క, సమంచత్
 ఒప్పుమున్న, సారభ=పరిమళముయొక్క, ఆశార=ధారావర్షముచేతను, ని

స్తంధ్ర=మరుకైన, ఆనంద=సంతోషముగల, మిళింద=తుమైదలయొక్క
 బృంధ=పరమాచూడుయొక్క, లభశా=స్త్రీలయొక్క, సంగీత=సంగీతముయొక్క
 క్రింద భంగి=రచనతోడ, విశేష=కూడుకొనుచున్న, ముందాది=,
 మంద్రము మోదలగాఁగల, స్వర్గ=స్వరములకు, జంభుచి ట్టములయిన,
 ఆకాశామందాదిస్వరములతోకూడిన ధ్వనులనాతీసుకొని నయ్యుచున్నవ
 నుట; గంధవహానింధంబుల=పిల్లగాలులు, మెయిక్=శరీరముందు, భాసి
 లక్=ప్రకాశించుగా.

క. అదిశుభవిభవకరంబని

మదినెంచుచునివలనవల=మహిభృత్కులముల్ |

పదపదమునగహనశుక్తి

మృదులవచోరచనములను-మెల్లుతి నేయున్ ||

సా. మహిభృత్కులముల్ = పర్యతసయాహములు, శేషము సులభము.

నీత. మహిభృత్కులముల్ = రాజసయాహములు.

చ. అటజనికాంచెనంబరస-ధంబుధిశంబరజాలబింబితో |

త్కటవవర్తగోపురము-ఖప్రతిలంభకభర్తకుంభికా |

పటలవిలోకనాకలిత-భర్తనరోజకులభ్రమశ్చమ |

త్కుటిలనవిభ్రమభ్రమర-కూటమునిందిరదివ్యవాటమున్ ||

టీ. వేనుకటికచంపూనందభి యుద్ధిభరతిలకుండను పదమూపద్యమందలి
 కాళిచెత్ అమక్రియకు కర్తగావున నదిమొదలనందిరవలనే కావ్యము, అ
 ట్క=అచటికి, చని=వెళ్ళి, అంబర...కూటము, అంబర=అంతఃకూటమునందు,
 సత్=ఉన్నట్టి, అంబుధిశంబరయొక్క, శంబర=ఉదకముయొక్క, జాలు=
 సయాహమునందు, విందిత=ప్రతిబింబించి, ఉత్కట=అతిశయములగు, నన
 రత్న=వవర్తములయొక్క, గోపుర=పెద్దమండలయొక్క, ముఖ=ద్వార
 ములను, ప్రతిలంభక=పొందిన, భర్త=బంసారముయొక్క, కుంభికా=లశ

లయొక్క, విశాకసముచుట చేతను, ఆకలితఁ=పొందఁబడిన భర్తసరోటఁ=
 నంగార పుత్రులయొక్క, కులసమాహమనాట్టి, భగ్నిమఁ=భ్రాంతిచేత
 ను, భగ్నిమఁ=తిరుగు మన్న, కుటిటఁ=దండరలగు, సవిభగ్నిమఁ=విలాసముల
 తో కూడిన, భగ్నిమరఁ=కు మైదలయొక్క, కూటమన్=సమూహముగల, ఇం
 దిరదివ్య హాటముఁ, ఇందిరఁ=లక్ష్మియొక్క, వివ్యఁ=ప్రశస్తమైన, వాటముఁ
 తోటను, కాంచెఁ=చూచెను, ఇచట తెలుగుసమాసముగావున విభక్తివి
 శారముచే ఇందిరాశబ్దమునకు ప్రాస్వముకలిగినది:

వ. కనుంగొని యంతరంగంబునంద రంగితంబగు భక్తిరసప్ర
 సంగంబునం బ్రదక్షిణంబు లాచరించి సముచితపరిచార వారపరి
 వృత్తుండఁబ ముందుపురిందర పురస్కరబృందారక బృందంబుల
 కనుమంద మహానందంబు సుధాస్యాదలబనందనరం మటనంఘటి
 ల్లున గణ్యపుణ్యనై పుణ్యంబున సకలభువనశరణ్యులు జలధి
 రాజన్యకన్యయును చరణపల్లవముల శరణవహరంబుగావించిత
 ద్రాసరికృపార సలసదపాంగ సంగంబున నయతోపనలేది రత్న
 రత్నరుచితరుది ధురంధరంబై విలసిల్లు మంధరధరాధరంబుడంబు
 విడంబించు ప్రత్నరత్న రాజరాజితంబగు గోపుర రాజంబుగల
 మహాద్వారంబునాచ్చి॥

టీక. పా కనుంగొని, చూచి, అంతరంగంబుఁ=మనస్సునందు, ర
 రంగితంబగు=కలటములు చేయు మన్న, భక్తిరసప్రసంగంబునక, భక్తిరస
 భక్తిరసముయొక్క, ప్రసంగంబుఁ=ప్రసక్తిచేతను, బ్రదక్షిణంబులు=ద
 క్షిణముగా తిరుగుటలను, ఆచరించి=చేసి, సముది, కుండై, సముచితఁ
 తిగిన, పరిచారముపచారకులయొక్క, వారఁ=సమాహమచేత, పరివృత్తుం
 డై=మట్టుకొనఁబడినవాడై, ముందు=ఎదుటను, పురంధర...దములకుఁ,

పురందరపురస్కర=దేశేంద్రుడుమొదలుగాఁగల, బృందారక=దేశతలయొక్క, బృందస్తులకుఁ=సమూహములకు, అవందమాహానందంబు=తక్కువ కావిగొప్పదియగు నానందము, గుఢా...నంబున, గుఢా=అమృతముయొక్క, స్థంద=ప్రవాహముయొక్క, సందానంబున=కూర్చు అనుకట్టునా, నైవరించుటక=చేయుటచేత, సంఘటిల్లు=సిద్ధమయిన, అగణ్య...ణ్యంబునక. అగణ్య=లేక్కెందునశక్తియు కాని, పుణ్య=సుకృతియుయొక్క, శైపుణ్యంబునక=నేర్పుచేతన, సకలభువశరణ్య, సకలభువన=సమస్తభూతములకు, శరణ్య=రక్షకురాలు, ఆసు=అయిన, జలధిరాజ్యశక్తి=లక్ష్మీదేవియొక్క, ఆరుణ=ఎఱ్ఱవని, చరిణులవంబులక=చిగుళ్ళవంటిపాదములను, శరణవరణంబుక=రక్షణయొక్కకోరడమును. కావించ=చేసి, తదపా...గంబునక, తత్=అలక్ష్మీయొక్క, అపార=నాద్దులేని, కృపా=దయయుగిడు, రస=రసము చేతను, లలిత్=ప్రకాశించుచున్న, అపాంగప్రకాశిమాత్రులయొక్క, సంగంబునక=కలయికచేరి, అమత్స...ధరంబై, అమత్స=యత్నములేకుండునట్లుగ, ఉప.త=సంపాప్రమలయిన, చిరత్న=ప్రాచీనములగు, రత్న=మణులయొక్క, రుచిర=మందరములగు, రుచికావతియొక్క, ధరంధరంబై=భారతమునావసించిదియై, విలసిల్లు=ప్రకాశించుచున్న ముంధరధరాధరంబు=మందరపర్వతముయొక్క, దంబుక=శోభను విదంబిమ=అనుకరించుచున్న, ప్రత్నరత్న రుచిరాజితంబగు, ప్రత్న=ప్రశస్తములైన రత్న=మణులయొక్క. రాజి=పక్షిచేరి, రజితంబు=ప్రకాశింపజేయబడిన, గోపురరాజంబు=పెద్దగోపురము, కల=కలిగిన, మహాద్వారంబుక=గొప్పదేవిదీ, హచ్చి=ప్రవేశించి.

కామల్లివల్లి మతల్లి పల్లవలలో-మల్లోపమల్లోపమో!

ద్యల్లిలోల్లుతనంబునరబెనఁగుచుక-హల్లోహలోల్లోలమై
యల్లింబెల్లిగనుల్లసిల్లడియభుల్-హల్లిసకోల్లానక్క
ద్విల్లిభల్లకగీతికెల్లెకనుతుల్-బెల్లినువప్పట్టునక...

టీ. మల్లీ...రులలో, మల్లీపల్లి మల్లీపల్లి=శ్రీపతి మయినమల్లెటగఁజేయక, వల్లరులలో=పూగుత్తులతోపల, మల్లీ...రనఁబడు, పల్లీపమల్లపల్లి ప్రతిభటులతోప, ఉపమ=సామ్యముకల, ఉద్యోత=అభివృద్ధిగొంగునున్న తీల=విలాసముచేత నైన, ఉత్తరంబునకొ=దొంగిలింతుటచేత, పెంగుమకొ=పెనుగులాడుము, హల్లోహల్లోల్లోలము-హల్లోహల=మత్తచేత, ఉల్లోలము=మిక్కిలిచంచలింతుమన్నది, అయి=అయి, అల్లింబెల్లిగకొ=పెనుకువ శాశులనిల్లడి=ప్రకాశించుమన్న, ఆకుచీ=మిమ్మెదలు, హల్లీ...గీతికొ, హల్లీగకొ=కోలాటముయొక్క, ఉల్లాస=ఆనందము, కృత్=చెయ్యదున్న, భిర్లి అడుచెరువువాండ్రయొక్కయు, భిల్లికొ=మగించెచువాండ్రయొక్కయు, గీతికొ=పాటకు, ఎల్లిడెను=అన్నిచోమలను, మతుల్=స్తోత్రములు, పెల్లు=విప్రముగా, ఈను=పుట్టించుమన్న అప్పట్టునకొ=అసలమందు.

త. కొన్నిన్నలవెన్నెలవన్నెల

గన్నలనిన్నిలువునీరు-గ్రమేడినెలరా

మిన్నలతిన్నెలచెన్నెల

రున్నెలమామిడులపథుమ-రూఢింజనుచుకొ

టీ. కొన్నిన్నలవెన్నెలవన్నెలకొ, కొన్నిన్నెల=అప్పుడుదయించినచుండునయొక్క, వెన్నెలకొరయొండయొక్క, వన్నెలకొ=కంటలను, కన్నెకొ=చూడక, అలికొఅనుకులముగా, నెలపుకొంతటను, నీరు=శుద్ధిమను, క్రమేడి=నాశింపచెడి, నెలరామిన్నిల=శ్రీగృహులయింపునంద్రకావతములయొక్క, అన్నెల=అరుగులయొక్క, చెన్నె=కోభ, ఆలరు=పప్పుమన్న ఎలమామిడుల=శత్రుమామిడులయొక్క, ఎదుమకొ=మధ్యమందు, రూఢికొ=నీరముగ, చనుచుకొ=శత్రుచు, ఈపద్యమందు, ఆలరు ఎలమామి అనుచో సంక్షేపమునకుఁ గారణము వృద్ధము

కా. నాళికాళీమధూళికాపరిమళా-నందన్నిలిందాంగనా

పాళికేళివరాళికామఖరిత-ప్రత్నావ్యరత్నోపమా

శాలిచ్ఛాయచిరత్న రత్న రచిత-స్వచ్ఛందపిచ్ఛందకా

వ్యాలీఢంబగుభర్త మంటిపిఁగ నెఁ-హర్ష ప్రకర్షంబునన్॥

టీక. శాలీ... వ్యాలీఢంబు, శాలీక = పద్మములయొక్క, ఆశిపజ్జియం
దైన, మిథూళి కా = పుష్పాడియొక్క, పరిమళ = వాసవ చేత, ఆనందత్ = నిం
తోపించుచున్న, మిళింపాంగ నా = ఆడతు మైవలయొక్క, పాలీ = పత్తి
యొక్క, కేళి = కీర్తియైన, వరాలికా, వం = కేళిపై మీస, ఆశికా =
పత్తిచేత, ముఖరిత = దస్పదు చేయబడిన. ప్రత్న = భృశ స్త్రము
లై, దుర్గరిత్న = చింతామణులయొక్క, ఉపమా = సామ్యముతో
డి, కాలి = ఒప్పుచున్న, ఛాయ = కాంతిగల, చిరత్న = ప్రాచీనములగు, ర
త్న = నుణలచేత, రచిత = చేయబడిన స్వచ్ఛంద = స్వేచ్ఛగల, పిచ్ఛందక =
రాజగృహరచనలచేత, వ్యాలీఢంబగు = వ్యాప్తమైన, భర్త మంటిపిఁగ = బం
గాగుమంటపమును, హర్షప్రకర్షంబున్ = సంగోపాతీతయును చేతను, క నెఁ =
చూచెను.

వ. అంత.

చ, ప్రవలుచుమించుమించుమగ-రానిగరాలగరాళితంబగున్॥

ధవళసరోజరాజమున-దప్తసువర్ణ సవర్ణ కర్ణి కం॥

దవిలినకొంపుగుంపులను-దాల్చినపీతమునుబొందుగా॥

గవెలయునిందిరంగనియె-గాంచినమంచితభక్తియుక్తిచే॥

టీ ప్రవలుచున్ = నృద్ధిబొందుచు, మించు = అతిశయించినట్టి, మించు = కాం
తిగల, మగ రానిగరాలగ = కేవల నిజములచేతను, క రాళితంబు = వర్ణాంతరమును
పొందించుచున్నది, అగు = అయి, దప్త, ధవళసరోజరాజమునన్ = తెల్లని పద్మ కేసముం
దు, తిప్త . కర్ణి కణ్, త ప్త = పుటము వేయబడిన, సువర్ణ = బంగారముతోడి, సవ
ర్ణ = సమామయిన కాంతిగల, కర్ణి కణ్ = ముద్ద (దిమ్మ) యందు, తవిలి = కూ
ర్చియున్న, కొంపుగుంపులను = రత్న సమూహములను, దాల్చి = ధరించి,

శీతమనందుఁ = పీటయందు, పాందుగాఁ = అనఁకూలముగా, వెలయు =
ఒప్పుచున్న, ఇంతిరఁ = లక్ష్మీని కనియెఁ = చూచెను. కాంచి = చూ-
చి, సమంచితఁ = ఒప్పుచున్న, భక్తి = భక్తియొక్క, యుక్తిచేఁ = కూడుకొ-
నుటచేత, ముందుపద్యముతోనవ్వయును.

చ ప్రణిపత్యైకపాకయుత-పాకవిగోధిమహావరూధినీ!

మణిమనుమాళిపాళిసవ-మూల్యమరిందర్పురీచరీకృతా!

ర్హణచరణండుమాధవుడు-దారసుదారినుగావరింపనౌ!

గుణగణధన్యకన్యతన-కుఁగరుణింపవెవేగమొక్కదఁ॥

టీ. పా—ప్రణి. యందు; ప్రణిపత్య = మహాగమనందు, ఏక = ము-
ఖ్యమయిన, పాక = పరిపాకముతోడ, యుత = కూడుకొనిన, పాకవిగోధి = దేవేం-
ద్రునియొక్క, మహత్ = గొప్పదియగు, వరూధినీ = సేనయొక్క, (అనగాజేవ-
తలయొక్క) మణిమయ = మాణిక్యవికారములగు, మాళి = కిరీటములయొక్క,
పాళి = పజ్జియొక్క. సవ = సూతనములగు, రూఢి = పువ్వు. దండలయందలి, మ-
రంద = పూజేనెలయొక్క, ధురీ = ప్రవాహములచేరి, చరీకృత = రుక్మిణియు-
జేయబడి, అర్హణ = పూజగల, చరణండు = పాదములుకలవాడగు, ఉమా-
ధవుడు = శివుడు, ఉదారసు = గొప్పదియగు, దారసుగాఁ = భార్యనుగా, వ-
రింపనౌ = కోరఁదగిన, గుణగణధన్యఁ, గుణసమూహముచేతనుధన్యరాలగు,
కన్యఁ = కొమార్తెను, తనకుఁ = నాకు, కరుణింపవే = అనుగ్రహించుమా,
దేవీ = లక్ష్మీదేవి, మొక్కదఁ = నమస్కరించెదను.

నీ మాధవుడు = విష్ణువు, కేషముసహవము.

చ. పలుకునడంతివేలుపుల-బల్లిదునింతిమొగంబుగాదగుఁ!

గలుగులకబ్బవబ్బురిము-గాదగునీయుపచారముల్ వెనఁ!

దెలియుచునీకుఁదత్తతులు-దీటనువాడలపారిజాతప!

జ్జులతులనంబునింబమున-కుఁవివరించుననోబవాసినీ॥

టీ సరోజవాసినీ=పద్మమునందు నివసించెడునోలత్తీ ! పలుకుబడఁగలిగి
సరస్వతియు, వేలుపులబల్లిదునితి=దేవతా శ్రేష్ఠుడగునిద్రునిభార్యయగు
శచీదేవి, మొగంబుగాదగు=మొదలుగాగల, కలుకులకుక్=స్త్రీలకు, త
గు=అకుకులగుగు, నీయుపచారముల్=నీ నేవలు, వెసక్=శ్రీమ్రుముగా, అ
బ్బరముగాక్=అశ్చర్యముగా, అబ్బవు=వొంకవు, తెలియుముక్=ఎఱిఁ
గియున్నవాడగుచు, నీకుక్=నీకు, తత్త్తులు=ఆస్త్రీలు, దీటనుబాడు=
సమానమునిచెప్పువాడు, నింబముకుక్=వేపపువ్వునకు, అల...తులనంబుక్
అల=ప్రసీదముగు, పారిజాత=పారిజాతపుష్పములయొక్క, పద్మ...తరుస
లయొక్క, తులనంబుక్=సామ్యమును, వివరించుక్=చెప్పుచు.

మహాలక్ష్మీ గండకము.

జయశుజయతు, శేషశైలాధిపామందలీలా మహానందశే
లాతిగాంభోధిద్లోలా యమానూర్తిజాలా మితోల్లాసదాలాప
మాలా, సుధాలాలనీయోయబాలామృతాంశూపమాలాన్యసంస
క్తఫాలా, మహాలాసమాద్యద్భటాలాభదాపాంగజాలాభిరామా
ప్రవాళాయితాంఘ్రి, రివసీలాలకా, ట్లోణిసీలాశవల్లీ, ప్రహ
ళాధరా, సద్రసాలావళీకుంజశాలా చరద్గోపబాలావలంబా, మ
దంబా, శ్రియైకల్పతాం అపిచ, సతసురేంద్రపాలీ స్ఫురద్రత్న
మాలీ భవద్బాలపాలీ ర్యమాణాంకుకేళీ ప్రపుల్లాంఘ్రినాలీకవ
త్తైస్త్రి, జితాలీకసంబంధకాలీ శచీజానికాలీ కభూనమ్నతాలీన
పుత్తైస్త్రి, మదాలీధరతుకరాలీకృతఙ్గోశిశైలీనరోహతనాలీనమం
చస్త్రణాలీ భవద్వైభవాళీందవత్తైస్త్రిసమీచీ నమోచారసా
చా మనాచారువాచా ప్రచారోన్నతాద్వై, సమద్దానదాసాను
దాసాధితా నల్ప సంకల్ప సంకల్ప కల్పమ్రమా కల్పాత్సనామ్మే

శ్రియైతేనమః నమ ఇనమజహత్కృపారాజితాపాంగ ధారాళవి
 స్ఫూర్తిధారా ప్రకృష్టాత్మ్యదారాంబిందోత్పలారామ వాటి వి
 హారాఢ్య భృగ్గీకిశోరాయితస్వాంత నారాయణాంకస్థలీ రాజ్య
 సింహాసనారాధితాయై, సుధారాశి మధ్యస్థలీ రాజమాన స్వరా
 రామవాస్యప్సగోరాజభి ర్నిత్యనీరాజితాయై, తుషారాంశుతేజః
 పటీరామరాహారహారాళిసహరహీరాహి హారాహి సారాత్మ కీ
 ర్త్యై, సువర్ణాత్మమూర్త్యై, సువర్ణశ్రియై, నిస్సహాయైసమః జ
 యజయజగదంబ దాసాస్తిహం తేరీమావాసకాంతే త్వమేవా
 ఖిలస్యప్రపంచస్యమాతేతి వాణ్యాపురాణ్యామహత్యాపి సత్యా
 పితంసోహమేవంభవత్యాః కిశోరో స్తిభృత్యోస్తి దాసాస్తితస్మా
 త్కృపాంగై రిపాంగై ప్రపన్నంశిశుంమాంచశించాద్యకించాంబ
 హృద్యానవద్యాత్త విద్యాభిరుద్యోత్యసే, త్వంసహస్రీనివాసేన
 తత్త్వం పరంజ్యోతిరిత్యంబ మహ్యందయేధాభక్తిముత్పాదయే
 ధానుధారాశికన్యేరమే పద్మహస్తే ప్రసీదప్రసీదప్రసీదాంబమే.

టీక - శేషశైలా...దాలాపమలా శేషశైలాధిప=వెంకటేశ్వరుని యొక్క, ఆమర=విస్తారమగు, లీలా=విలాసములయందు, మహత్=గొప్పదియగు, ఆనంద=ఆనంద మనియెడు, వేలాతిగ=ఒడ్డునుదాటిన, అంభోధి=సముద్రమందు, డోలాయమాన=ఉయ్యెలలై యాచరించుచున్న, ఊర్తిజాల, ఊర్తి=తరంగముల యొక్క, జాల=సముదాయము వందు, ఆమిత=విస్తారమగు, ఉల్లాసద=ఉల్లాసము నిచ్చునట్టి, ఆలాప=మాటలయొక్క, మాలా=ఒప్పులు గలిగి యున్నట్టియు, సుధా...ఫాలా. సుధా=అమృతము వలె, లాలసీయ=గారవించుదగిన,

ఉరు=గొప్ప వాడగు, బాలామృత=లేతచంద్రునియొక్క, అంశుఃకిరణి
 ములయొక్క, ఉపమ=సామ్యముయొక్క, లాస్య=సాట్యమందు, సంస
 క్త=తగులుకొనిన, ఫాలా=నొసఁకుకొనినట్టియు, మదోద్య...చాల.
 మద=మదముచేత, ఉద్యోత్=ఉదయించుచున్న, మరాళాంగన=అడుపాం
 సలుపంటి, చారు=సుందరమైన, హేల=విలాసముయొక్క, ప్రచాలా=
 ప్రచారముగలిగినట్టియు, (ఇచటరలలక భేదము మహా...రామా, మహత్=
 గొప్పవియగు, అలాస=కట్టకట్టలయందు, మాద్యోత్=మదించుచున్న.
 ఖటా=వీనుఁగనుపులయొక్క, లాభద=లాభమునిచ్చు, అపాంగ=క్రేగం
 టిచూపులయొక్క, జాల=సమాహముచేత, అభిరామా=మనోహరయగున
 టియు, ప్రవాళాయితాంఘ్రి, ప్రవళాయిత=చిగురువలె నాచరించుచున్న,
 అంఘ్రి=పాదములుకలిగినట్టియు, వినీలాలకా, వినీల=నల్లనైన, అలకా
 ముంగురులుకలిగినట్టియు, ఖోణీనీలాసపత్నీ=ఖోణి=భూమికిని, నీలా=నీ
 లాచేవికిని, సపత్నీ=సహాయునిలక్ష్మి, జయతుజయతు=మిక్కిలినిశ్చయము
 మ్మరాల్లియుండుగాక, ప్రవాళాధరా=ప్రవాళ=చిగురువంటి, అధర=అ
 ధరోఽపముకలిగినట్టియు, సద్రసా . లంబా, సత్=యోగ్యములగు, రసాల=
 తియ్యమామిళ్ళయొక్క, అవలీ=పజ్జులయొక్క, కుంజ=పొడలనియెడు, కాల=
 పాలలయందు, చరిత్=తిరుగుచున్న, గోపాల=గోపాలకృష్ణునకు, అవలంబా=
 ఆధారమయిట్టి, మదంబా, మత్=నాయొక్క, అంబా=తల్లియగులక్ష్మి,
 శ్రీయై = విశ్వరత్నముకొరకు, కల్పతాం=సమర్థురాలగుగాక, అపిచ=ఇంతి
 యకాదు, సత . వత్సై, సత=నమస్కరించుచున్న, నురేంద్ర=దేవతాశ్రీ
 ఘ్రియొక్క, పాళి=సమాహముయొక్క, స్ఫురత్=ప్రకాశించుచున్న.
 రత్న=రత్నవికారములగు, మాళీధవత్=కీరీటమెయూచరించుచున్న, బా
 ల=లేతవగు, హేళి=నూర్చునియొక్క, ఈర్వమాన=వ్యాపించుచున్న,
 అంశు=కింఠములయొక్క, కేళి=క్రీడవేతను, ప్రఫుల్ల=వికసించిన, అంఘ్రి
 నాళికవత్సై=పద్మపంటిపాదముకలిగినట్టియు, జితాళి...వృత్తై, జిత=
 జయించిబడిన, ఆళిక=అసత్యముయొక్క, సంబంధ=సంపర్కముగల,

కాశీశచీహవి=హవపురందరులచేతను, నాశీకభూః=బ్రహ్మచేతను, సన్ను
త=స్తోత్రముచేయబడిన, అలీ=ఉన్నతమగు, శృత్యై=వ్యాపారముకలిగి
నట్టియు, సమీచీన ..... న్నతాయై, సమీచీన = మంచిది
యగు, మోచామ=అరటిపండ్లయొక్క, శస=బుచ్చియొక్క, ఆచామనా=
ఆచమింపజేయుటచేత, చారు=సుందరమగు, వాచా=వాక్యములయొక్క
ప్రచార=గమనిక చేతను, ఉన్నతాయై=ఉన్నతులైనట్టియుననుద్దాస...
నామైశ్చ, ఎమత్=మిమస్కరించుచున్న, దాస=భక్తులయొక్క, అనుదా
స=అనుసరించినభక్తుల చేతను, ఆధితృపాండబడిన, అనల్ప=విస్తారమగు,
సంకల్ప=ఉద్దేశములకు, కల్పగుమి=కల్పవృక్షరూపమయిన. ఆకల్పకల్ప=
అలంకారముతోసమానమగు ఆత్మతనయొక్క, నామైశ్చి=మేరుగల, శ్రి
యై=లక్ష్మీయగు. తే=నీకు, ఎమః=ఎవ సాగరము, అజనాత్మిపా...రాధి
తాయై, అజనాత్=విడిచిపెట్టి, కృపా=దయచేతను, రాజతి=ప్రకాశిం
పజేయబడిన. అపాంగ=కేగింటిచూపులయొక్క, ధారాశి=పక్షిగల, వి
స్ఫూర్తి=స్ఫురణయొక్క, ధార=అవిచ్ఛిన్నప్రవాహముచే, ప్రకృష్ట=ర
చించబడిన, అత్యుదార=మిక్కిలిగొప్పదియగు, అరవింద=పద్మములయొక్క
యొ, ఉత్పల=కలువలయొక్కయొ, ఆరామ=తోటయొక్క, వాటి=ప్రజ్ఞ
మునందు, విహార=విహరించుటతోడ, అధ్యఃకూడిన, భృంగీశోరాయిత=
తుమ్మెదపిల్లయొక్కచరించుచున్న, స్వాంతి=చిత్తముగల, నారాయణ=విష్ణు
వుయొక్క, అంకశలీ=చోడయనెడు, రాజ్యసింహాసః=రాజ్యసీరమునందు. ఆ
రాధితాయై=ఆరాధించబడినలక్ష్మీ కొరకు, ఇదం=మః=ఈనమసాగరము,
సుధా...రాజితాయై, సుధారాశి=పాలసముద్రముయొక్క, మధ్యసలీ=మధ్య
భాగమునందు, రాజమాన=ప్రకాశించుచున్న, స్వర్=స్వర్గమునందలి, ఆ
రామ=శ్రువులతోటయందు, వాసి=నివసించిన, అప్సరః=అప్సరస్త్రీల
యొక్క, రాజభిః=పజ్జులచేతను. నిర్వి=యెల్లప్పుడు, నీరాజితాయై=నివా
ళించబడినట్టియు, తుషాకాంతు...కీర్త్యై, తుషాకాంతు = చంద్రునియొక్క
తేజః=తేజస్సుయొక్కయొ, పటిః=మంచిందిముయొక్కయొ, అమరా

హార=అమృతముయొక్కయు, హారాళీ=మృత్యుల పేటలయొక్కయు, నీ
హార=మంచుయొక్కయు, హీర=వజ్రము యొక్కయు, అహిహార=శివుని
యొక్కయు, అహిసార=సర్పశ్రేష్ఠుడగు, శేషుని యొక్కయు, అత్త=
స్వరూపమువంటి స్వరూపముగల, కీర్త్యై=కీర్తిగలిగినట్టియు, సువర్ణా
త్తమూర్త్యై, సువర్ణ=బంగారపే. అత్త=తెచ్చయొక్క, మూర్త్యై=స్వరూ
పముగలిగినట్టియు. సువర్ణశియై, సువర్ణ=బంగారమువంటి, శ్రియై=శోభ
గలిగినట్టియు, నిస్సమాధ్యై=సమానములేని లక్ష్యకొఱకు. నమః=నమస్కార
ము, జగదంబ=జగత్తులనుతెల్లవగుశోలక్ష్యీ, జయజయ=మిక్కిలిచెక్కుప్తురాల
వైయుండుము అహం=నేను. తే=నీకు, దాసః=భక్తుడను, అస్మి=అగుచు
న్నాను. హేగమావాసకాంతే=విష్ణువునకు భార్యవగు శోలక్ష్యీ, త్వమేవ=నీ
వే. అఖిలస్య=సమస్తమయిన, ప్రపంచస్య=ప్రపంచమునకు, మాతేతి=తల్లి
వని, పురాణ్యా = పూర్వీకురాలును, మహత్యాపి=గొప్పదియు నగు, వా
ణ్యా=సరస్వతివేత, సత్యాపితం=సత్యముచేయఁబడినది. సోహం=ఆ నేను,
ఏవం=ఈప్రకారముగా. భవత్యాః=నీకు, కిశోరః=పిల్లడను, అస్మి=అగు
చున్నాను భృత్యః=భృత్యుడను, అస్మి=అగుచున్నాను. దాసః=నౌక
రును, అస్మి=అగుచున్నాను తస్మాత్=అహేతువువలన, కృపాంగైః=ద
యామయావయవములగు అపాంగైః=క్రేగంటిచూపులచేతను, ప్రజన్మం=
భక్తుడనైనట్టియు, శిశుం=చిన్నవాడనైనట్టియు, మాంచ=వన్నయితే, ఆ
ద్య=ఇప్పుడు, సింహ=తడుపుమా, కించ=ఇంతేగాదు. అంబ=ఓతల్లీ, త్వం=
నీవు. హృద్య = విద్యాభిః, హృద్య=మనోహరములయినట్టియు, అనవ
ద్య=దోషములేనట్టియు, ఆత్మవిద్యాభిః=పరమాత్మవిద్యలచేతను, శ్రీనివాసే
=సహ=విష్ణుమూర్తితోఁ గూడ. తత్త్వం=పరమతత్త్వమనియు, పరం=ఉ
త్కృష్టమగు, జ్యోతిరితి=తేజస్వినియు, ఉద్భోత్యసే=ప్రకాశింపఁజేయ
బడుచున్నావు. అంబ=తల్లీ, మహ్యం=నాకొఱకు, దయేధాః=అనుగ్రహిం
చుమా, భక్తిం=భక్తిని, ఉత్పాదయేధాః=పుట్టించుమా సుధారాశికేన్యే=
పముద్రుని కూతురివైనట్టియు, పద్మహస్తే=పద్మమహస్తమునందుఁ గలిగినట్టి

యు, మే = నాయొక్క, అంబ = తల్లివగు, రమే = ఓలక్ష్మీ, ప్రసీదప్రసీదప్రసీద = అనుగ్రహించు మనుగ్రహించు మనుగ్రహించుము.

చ. అగణితభక్తినిట్లునుతు-లాతఁడొనర్చుగ్రహవిపాకముల్ |

దగజగదంబపాణికమ-లంబునగ్రమ్మినపువ్వురాల్పనా |

సుగుణపయోధిసాధితను-శోభనలాభనవస్రహర్షముల్ |

మొగమునన్లల్లసిల్లగొని-లోనగగోచితవ టికింజన్లె ||

పా॥ అతఁడు = ఆహిమవంతుఁడు, అగణితభక్తి = అగణిత = లెక్క పెట్టఁబడని, భక్తి = భక్తిచేతను, ఇట్లు = ఈప్రకారము, నతులు = స్తోత్రములు, ఒనర్చుకొనెనుగా, కృపావిపాకముల్ = సయాపరిపాకములు, తిగన్ = ఒప్పునట్లుగా, జగదంబ = జగత్తునెత్తలియగులక్ష్మీ, పాణికమలంబునన్ = హస్తపద్మమునందులేక హస్తమునందలిపద్మమునందు క్రిమ్మి = వ్యాపించిన, పూవుకొ = పువ్వుమును, రార్పకొ = దులపఁగా, అసుగుణపయోధి = యోగ్యగుణములను సముద్రుఁడగు నాహిమవంతుఁడు, సాధి = హర్షముల్, సాధిత = సాధింపఁబడిన, సు = యోగ్యమును, శోభ = శుభముయొక్క, లాభ = పొందుట చేతనైన, నవ = క్రొత్తయగు, ప్రహర్షముల్ = సంతోషములు, మొగమునన్ = మోమునందు, ఉల్లసిల్లకొ = ప్రకాశించఁగా, కొని = పుచ్చుకొని, లోకొ = లోపల, నగర = పట్టణమునను, ఉచిత = తగిన, వాటికికొ = ప్రదేశమునను, చరణ = వెళ్ళెను.

సీత॥ అతఁడు = ఆజనకుఁడు, పయోధి = సముద్రుఁడగు జనకుఁడు.

సీ రతివల్లభసముల్ల-సితభల్లపరిపుల్ల,

తతపల్లవలసల్ల-తాశతంబు |

వరహల్లకసరిల్ల-హరివేల్లదలిముల్ల.

కృణసల్లలితవల్ల-కీరవంబు |

విజహల్లలనపల్ల-వికల్లజవిపల్ల,
 సనకృల్లలితసల్ల-సనపికంబు!
 ప్రసరల్లఘమకుల్ల-వసముల్లసితపుల్ల,
 మరువల్లరికమల్లి-కోత్క-రింబు!

గీ. హస్తహస్తనిరస్తవి-ప్రస్తశస్త!
 గోస్తనీస్తబకస్తోమ-నిస్తులంబు!
 నై నయుద్యానముననమ్మ-హానుభావుఁ!
 డొంటిగననుగులఁ బొసంగి-యుండునపుడు॥

టీక. రతి..శతంబు. రతివల్లభ=మన్నధునియొక్క, సముల్లసిత=ప్రకాశించుచున్న, భల్లబల్లములగుపువ్వులచేతను, పరిపుల్లవికసింపిన, తత=విస్తారములగు, పల్లవ=చిగుళ్ళచేతను, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, లత=తీగలయొక్క, శతంబునందలుకలదియు, వర...రమంబు, వరి=శ్రేష్ఠములగు, హల్లక=ఎఱ్ఱచిగులువలుగల, సరిత్=వడలయొక్క, లహరి=ప్రవాహములయందు, వల్లీత్=మట్టుకొనుచున్న, అలిమల్ల=గొప్పతనమైదలచేతను, క్పిత=చేయబడిన సత్=యోగ్యమగు, లలిత=సుందరమయిన, వల్లీరవంబు, వల్లీకీ=పీణలయొక్క, రవంబు=ధ్వనులుకలదియు, విజనా...పికంబు, విజహత్=విడిచిపెట్టిన (అనఁగామారమందున్న) లలన=స్త్రీలుగల, పల్లవికల్లజ=విటశ్రేష్ఠులయొక్క, విపత్=ఆపదలయొక్క, లసన=శుద్ధీకరమును, కృత్=చేయుచున్న, లలిత=సుందరమగు సత్=యోగ్యమగు, లపన=వాక్యములుగల, పికంబు=కోయెలలుగలదియు, ప్రసరల్ల...తిగ్గిరింబు, ప్రసరిత్=ప్రసరించుచున్న, లఘు=తేలికయగు, మరుల్లవ=చిన్నగాలులచేతను, సముల్లసితి=ప్రకాశింపజేయబడిన, పుల్లత్=వికసింపుచున్న, ఉమ=గోప్యవియగు, వల్లరిక=గుత్తులుగల, మల్లిక=మల్లిపువ్వులయొక్క, ఉత్తిరంబు=సమాసముగలదియు, హస్తీ...నిస్తులంబు, హస్త=వీనులగులయొక్క, హస్త=హస్తాండములచేత, నిరస్త=

తోసివేయబడినవిగనుకనే, విప్రస్థావారిన, శస్త్రైశ్శస్త్రములగు శాస్త్ర
నీచాగ్రత పండ్లయొక్క, స్తబక=గుత్తులయొక్క, స్తోమ=గమూహముచేత,
నిస్తులంబు సావ్యములేనట్టిదియు, వి=అయినట్టి, ఉద్యానమునక=ఉద్యా
నవనమందు, ఆమృతానభావుడు=గొప్పసామర్థ్యముగలయూతందు 1 ఒంటి
గక్=ఒక్కడుగా, అనుంగులక=ఇట్టులను, పాసంగి కూడి, ఉందునపుడు=
ఉన్న సరుయమున.

క. కన్నులకింపైయమృతపు|

వన్నెలపెంపి పాసంగు-పాల్కడలిసెరా|

చెన్నులనింపైయొక్కస|

మున్నతతేజంబుగగన-మునగనుపట్టె||

టీ|| కన్నులకు=నేత్రములకు, ఇంపై=మనోహరమై, అమృతపు=
అమృతముయొక్క, వన్నెల=రంగుల, పెంపై=అతిశయమై, పాసంగు=పె
ప్పమన్న. పాల్కడలి=పాలసమద్రమయొక్క, నెర=అతిశయించిన,
చెన్నులక=సాగనులచేతను, ఇంపై=మనోహరమై, ఒక్క=ఒక్కటియగు,
సమున్నత=అతిశయమయిన, తేజంబు=తేజస్సు, గగనమునక=అకాశమున,
కనుపట్టె=కాంచెను.

ఆ. పట్టితేజముట్టి-పడినట్టుగనుపట్ట|

చిత్తమచ్ఛతైక-వృత్తినిలువ|

సందియంబుజెందు-సవయస్కజనులతో|

నట్టిదిట్టయిట్టు-లనియెనపుడు||

టీ|| పట్టి=ఇదికనుపట్టియను వనకటిపద్యాలంతమునకనుకరణము, తేజ
ము=తేజస్సు, ఉట్టిపడినట్టుక=ఉడిపడిట్టుగా, కనుపట్టె=కాన్పించుగా,
చిత్తము, మున్ను, అచ్ఛతైకవృత్తిక=అశ్చర్యప్రధానత్యాపారమున, నిలు
వక=నిలువగా, సందియంబుక=సంశయంబును, జెందు=పొందుచున్న,

సవయసగ్ = సమానవయస్సుగల, [అనగా స్నేహితులగు] జవలతో = మనుష్యులతో, అట్టిదిట్ట = దిట్టముగునతడు, అపుడు = అప్పుడు, ఇట్టులనియె = ఈ ప్రకారముగా జెప్పెను.

ఉ తేజమొకంటిగంటిమిది-దివ్యతరంగిణినింగిబొంగుమేల్

తేజమొశారదాభ్రముల-తేజమొపెక్కుమపెక్కురిక్కరా

తేజమొయాజనార్దనుని-తేజమొవెల్వడుకల్పభూజపుం

తేజమొచూడజూడగజనించుముదంబుహృదంబుజంబున

టీ తేజము = తేజస్సును, ఒకంటి = ఒకదానిని, కంటిమి = చూచితిమి. ఇని = ఇది దివ్యతరంగిణి = ఆకాశగంగ, నింగి = ఆకాశమునందు, పొంగు = పొంగునట్టి, మేల్ = శ్రేష్ఠుడు, తేజమొ = తేజస్సొ, శారద = శరత్కాలమందలి, అభ్రముల = మేఘములయొక్క, తేజమొ = తేజస్సొ. పెక్కు = విస్తారముగా, ఉదుపెక్కు = అతిశయించునట్టి. రిక్కరా = చంద్రునియొక్క, తేజమొ = తేజస్సొ, ఆజనార్దనుని = ఆవిష్ణుమూర్తియొక్క, తేజమొ = తేజస్సొ, (ఇచటవిష్ణుతేజములన్నిది కావునఁ దెల్లనిదియును నారదునితేజముతో నెట్లుసమమగుని శంకించవలవదు విష్ణువుయొక్క వర్ణముయొగభేదముచేత మారుచుండుంగావు తెల్లనివర్ణమునకిలదిని యెఱుంగవలయును) వెల్వడు = బయలుదేరునట్టి, కల్పభూజపుం తేజమొ = కల్పవృక్షములతేజస్సొ, చూడఁజూడఁగ = చూడఁగాజూడఁగా, హృదంబుజంబున = హృదయపద్మమునందు, ముదంబు = సంతోషము, జనించు = పుట్టును.

శా. బౌరాకన్నులపండుగై వెలయునీ-యవ్యాజదివ్యప్రభా

సారింబొక్క-పెకాకుసంతతజను-స్సంతాపచింతాపరీ

హానోదారముకుందనద్గుణసుధా-స్యందంబమందంబుగా

నారూఢిందగుగానతానములునిం-పైవీనులందోచెడిన్

టీ॥ ఔరా = ఆశ్చర్యము, కన్నులపండుగై = నేత్రములకానందకరమై
వెలయు = ఒప్పునట్టి. ఈ...సారంబు. ఈ = ఇట్టి, అవ్యాజ = కపటము
లేని, దివ్య = శ్రేష్ఠమును, ప్రభా = కాంతియొక్క, సారంబు = సారము, ఒక్కటే
= ఒక్కటియే, కాదు = కాదు, సంతత...స్యందంబు, సంతత =
ఎవతెగని, జనుః = జన్మముయొక్క, సంతాప, తాపముచేతనైన, చింత =
పిచారముయొక్క, పరీహార = పోగొట్టుటయందు, ఉదార = గొప్పదియగు
ముకుంద = విష్ణుమూర్తియొక్క, సద్గుణ = యోగ్యగుణములనెదు, సుధా =
అమృతముయొక్క, స్యందంబు = ప్రవాహము, అమందంబుగఁ - వి
స్తారముగా, ఆరూఢిఁ = పునీర్ధిగ, తగు = ఒప్పునట్టి, గానతానములు =
సంగీతముయొక్కతానములును, ఇంపై = మనోహరమై, తోచెడిఁ = తోచును.

క. మానములువీసులకస!

మానములునిగమభాస-మానములుసో!

పానములుముక్తికిహరి!

గానములువినుడిదిటము-గానముఁదోగిఁ

టీ॥ వీసులకుఁ = చెవులకు, మానములు = గౌరవములయినట్టియు, అస
మానములు = సమానములేనట్టివియు, నిగమభాసమానములు, నిగమ = వేదముల
యందు, భాసమానములు = ప్రకాశించుచున్నట్టియు, ముక్తికిఁ = మోక్షము
నకు, సోపానములు = మెట్లయినట్టియు, హరి గానములు = విష్ణువుయొక్క గా
నములు, దిటముగా = బాగుగా, వినుడు = ఆలకింపుడు, ఒగిఁ = క్రమము
గా, నముడు = విశ్వసించు.

చ. బటువుగమీరుమేరుప్రణ-వంబుగదక్కినయక్కరంబులొ!

క్కటిపదియున్లరంగుపటి-కమ్ములువ్రేలుజపాక్షమాలవి

స్ఫుటతరవాసుదేవమను-చొప్పుననెప్పులనుప్పతిల్లను!

త్కటగుణశాలినారదుడు-గన్పడెనమృతదివ్యతేజుడై॥

టీక - బటువుగఁ = గుండ్రగ, మీరు = అతిశయించుచున్న, మేరు మేరు
 పురాస, ప్రణవంబుగఁ = ఓంకారంబుగా, తక్కినయక్కరంబులు = మిగిలి
 నయత్తురములు, ఒక్కటిపదియొక్కొక్క పదునొకండుగా, రంగుపటికమ్ములు
 తాగతిగలపటిక పూసలు, ప్రేమ = వేలబడుచున్న, జసాత్మనాల = జపమాలి
 క, విస్ఫుటతర...చొప్పున, విస్ఫుటతర = మిక్కిలి టమగు, నానుజేవ =
 విష్ణుప్రయొక్క, మనుచొప్పున = మంత్ర...వలెగా ఓర్చుకొనవలెనని
 తేవానుజేవాయ అనుమంత్రమువలె) ఒప్పుల = శోభనము, ఉప్పుతి
 ల్ల = అతిశయించగా, ఉత్కటగుణకాలి = గొప్పగుణములతోఁ గూడిన,
 నారదుడు = నారదమూరి, అద్భుతదీప్యతేజః = అశ్చర్యకరమగు ప్రకాశ
 మయిన తేజస్సుగలవాడై, కప్పడెక్కి నుపించెను.

వ ఇట్లునిర్ణయించునమయంబున.

సీ. సాగసుగాఁదనరువ-న్నగి శాయిగీతంబు,

నగశాయిగీతంబు-నగడువగుపఁ

గరవిపంచీతంత్రీ-కలరఘ్రాల్లాసంబు,

కలరఘ్రాల్లాసంబు-గారవింపఁ

బహునెమ్మియిగ్రమ్ము-బసుమంపురుచికదం,

బసుమంపురుచికదం-బములఁబెనఁగఁ

బదపదంబుననెప్పు-మృదుపరాగమ్ములు,

మృదుపరాగమ్ముల-మెలఁగివెలుఁగఁ

గీ. ఫాలముననూర్ధ్వపుండ్రంబు-బరిధవిల్లఁ

జిత్రముమురారిచింతనా-యత్రముగను

నిల్వగాంధర్వసర్వస్వ-నిధిశళావి

శారమండచ్చటికివచ్చె-నారగుండు

టీక - సాగసుగాన్ = అందముగా, తనరు = ఒప్పుచున్న పన్నిగళాయి = విష్ణువుయొక్క, గీతంబు = గానము, ఎగళాయి = పర్యతమునందుండెడు గోధర్యాదులయొక్క, గీతంబున్ = గానమును, అగడుపరుపన్ = నిందయొనర్చుగా, కర...ల్లాసంబు, కర = హస్తమందలి, విపంచీ = వీణయొక్క, తంత్రికల = తీగెలయొక్క, రవ = ధ్వనియొక్క, ఉల్లాసంబు = ప్రకాశము, కలరవోల్లాసంబున్, కలరవ = పావురములయొక్క, ఉల్లాసంబున్ = ప్రకాశమును, గారవింపన్ = గౌరవము నేయఁగా, బతుగునె మ్మెయిన్, బతుగు = చిక్కిన, నె మ్మెయిన్ = శరీరమునందు, క్రమ్ము = వ్యాపించిన, బసుమంపు = విభూతియొక్క, రుచి = కాంతి, కిదంబసుమంపు = కడిమిపువ్వులయొక్క, రుచి = కాంతియొక్క, కదంబములన్ = సమూహములను, పెంగన్ = పెనుగులాడఁగా, పదపదంబునన్ = ప్రతిపదమందు, ఒప్పు = ఒప్పుచున్న, మృత్ = మట్టియొక్క, ఉపరాగములు = ఆవరణలు, మృగుపరాగములన్, మృదు = మృదువులగు, పరాగములన్ = ధూళులను, మెరిగి = కలిసి, వెలంగన్ = ప్రకాశించఁగా, ఫాలమునన్ = నొసటియందు, ఊర్ధ్వపుండ్రము = ఎలుపుబొట్టు, పరిధవిల్లన్ = అతిశయించఁగా, చిత్తము = మనస్సు, మురారిచింతన = విష్ణుచింతన, ఆయత్తముగను = అధీనమగునట్లుగా, నిల్వ = నిలువఁగా, గాంధర్వ...నిధి, గాంధర్వ = గానవిద్యయనెడు, సర్వస్వ = సర్వభవమునకు, నిధి = స్థానమగు, కళావిశారదుండు, కళా = శాస్త్రములయందు, విశారదుండు = నేర్పరియగు, వారిదుండు = వారదుండు, అచ్చటికిన్ = ఆస్థలమునకు, వచ్చెన్ = వచ్చెను.

క. అచ్చపు తెలివిందగుమహి!

భృచ్చాడామణియతందు-ముపివల్లభునిం

దచ్చననెదుర్కొనివడిం

దచ్చరణాబ్జములకెరిగి-దత్తాదరుడై ||

పా॥ అచ్చపు తెలివిన్ = నిర్మలమగుజ్ఞానము చేత, తగు = ఒప్పుచున్న, అతందు = ఆ, మహిభృచ్చాడామణి = పర్యతశ్రేణుడగుహిమవంతుఁడు, ము

నివల్లభునికొ=మునిశ్రేష్ఠుడగు నారదుని తచ్చనకొ=శ్రీమముగా, ఎదుర్కొని=ఎదురైనవాడై, వడికొ=త్వరగా. తచ్చరణాబ్జములకుకొ=అనారదుని పాదపద్మములకు, ఎరంగి=నమస్కరించి, దత్తాదరుడై=ఇయ్యిబడినయాదరముగలవాడై.

సీ॥ మహిభృచ్ఛాహుణి=రాజశ్రేష్ఠుడగు జనకుడు.

క. ధరణీభృత్పతిసుజనా!

చరణీయస్ఫూర్తిబాద్య-జలమొసగెనుద!

చ్చరణములకుఁబావనసం!

చరణములకుసురకృతోప-చరణములకు॥

పా॥ ధరణీభృత్పతి=పర్వతశ్రేష్ఠుడగు హిమవంతుడు, పావనసంఛరణములకుకొ, పావన=పవిత్రమగు, సంచరణములకుకొ=సంచారముకలిగినట్టియు, సుర...లకుకొ, సుర=దేవతలచేతను, కృత=చేయబడిన, ఉపచరణములకుకొ=ఉపచారముగల, తచ్చరణములకుకొ, తత్=అనారదుని యొక్క, చరణములకుకొ=పాదములకు, సుజనా...స్ఫూర్తికొ, సుజన=యోగ్యజనులకు, ఆచరణీయ=చేయఁదగిన, స్ఫూర్తికొ=స్ఫురణముచేత, పాద్యజలము=కాశ్యకోఽనయదకము, ఒసంగెను=ఇచ్చెను.

సీ॥ ధరణీభృత్పతి=జనకుడు.

క. అర్జునకలనికిసుమనో!

దీర్ఘ్యంబులతోనతండు-దృఢవినయమనో!

దైర్ఘ్యంబునవిధివిహితం!

బర్హ్యంబునుపార్థమిచ్చి-యర్చయొనర్చె॥

టీక—ఆతండు=ఆతడు, అర్జునకుకొ=పూజించఁదగిన, అతనికికొ=అనారదునకు, సుమనో...లతోకొ, సుమనోదీర్ఘ్యం=గంగయందలి, అంబులతోకొ=ఉదకములతోను. దృఢ...బునకొ, దృఢ=దృఢమగు, వినయ=విన

యముగల, మహామనస్సుయొక్క, దైర్ఘ్యంబునకేపాడవుచేత, విధివి-
తంబుకాస్త్రముచేతచేయఁబడినదియగు, అర్హ్యంబునకేపాజావిధానమును,
ఉపార్హ్యముపయిత్రాజయు, ఇచ్చి, అర్హయొర్హ్యకేపాజించెను.

క. నానావిధసానాదుల|

తోనాతడొనర్చునర్చ-తుష్టిఘటింపం|

గానాతతమానాన్వితం|

డానారమడనియెనచట-నానీనుండై ||

టీక - వానా...లతోక, నానావిధ=అనేక విధములగు, నానాదులతో=
పువ్వులు మొదలగు వానితో, ఆతఁడు=అతఁడు, ఒనర్చు=చేయుకట్టి, అర్చ=
పూజ, తుష్టికే=సంతోషమును, ఘటింపఁగాక=కూర్చఁగా, అతతమానా-
న్వితఁడు, అతత=విస్తారమును, మాన=గౌరవముతో, అన్వితఁడు=కూడుకొ-
నినవాడగు, ఆనారదుఁడు=ఆనారదముని, అచటకే=అక్కడ, అనీనుం-
డై=కూర్చుండినవాడయి, అనియొక=చెప్పెను.

నీ. ఎరపట్టుతెరబిట్టు-మెరపట్టుచిరుచట్టు,

పలఙ్కిదొరనెక్కి-ప్రబలువాడు|

అతకుందములబృంద-ములయందములనంద,

నరుకొవ్వగలనవ్వు-బరగువాడు|

పెనుమచ్చికనుపెచ్చి-తనుమెచ్చికోనులచ్చి,

కొరపుచ్చియెదమించు-గురుతువాడు|

అలసీలములజాల-ములలీలలనిరాళ|

మైరంగలరుసంగ-మమరువాడు|

గీ. సకలచిదచిచ్ఛరీరుండు-సర్వగతుఁడు|

జగములస్థజింపఁబాలింప-సంహరింపఁ|

దగుపటిమగల్గుజాభువా-జగమునేలు!

మేలుదొరనిన్ను గగుణతో-నేలుఁగాత॥

టీక॥ ఎరపట్టు=ఎరపట్టుయొక్క, తెర=జవనికయొక్క, చిట్ట=అతిశయమును, ఒరపట్టు=అక్రమించునట్టి, చిరు=చిన్నవియగు. పట్టుపల=రక్కలుగల, జక్కిదొర=మేలిగుట్టమును, ఎక్కి=అధిష్ఠించి, ప్రబలువాడు=అతిశయించునట్టివాడు, అలకుందముల=ప్రసిద్ధములయిన మల్లెపువ్వులయొక్క, బృందముల=సమూహములయొక్క, అందముల=కోభలాయనునట్టి, తనరు=ఒప్పుచున్న, క్రొవ్వగల=క్రిత్రివిలాసములుగల, నవ్వు=హాసము, ఎరగువాడు=ఒప్పునట్టివాడు, పెనుమచ్చిన్ మిక్కిలిన్నేహముచేతను, హెచ్చి=అతిశయించి, తన=తన్ను, మెచ్చుకొను=స్తోత్రముఁజేయునట్టి, లచ్చిలక్ష్మి, కొర=లోటును, పుచ్చి=పొంగిట్టి, ఎడ=హృదయమందు, మించు=అతిశయించునట్టి, గురుతువాడు=చిహ్నమువాడు, అలనీలముల=ప్రసిద్ధములగునీలములయొక్క, జాలముల=సమూహములయొక్క, లీల=విలాసములచేత, నిరాళమై నిశ్శంకమై, రంగలగుప్రకాశించుచున్న, అంగము=శరీరము, అమరువాడు=ఒప్పుచున్నవాడు, సకల...రీయందు, సకల=సమస్తములగు, చిత్=జ్ఞానముగల జంతువులయొక్కయు, అచిత్=జ్ఞానములేని జంతువులయొక్కయు, శరీరండు=శరీరముకలవాడు, సర్వగతుడు=సమస్తమును బొందినవాడు, జగముల=లోకములను, సృజింప=సృష్టించుటకును, పాలింప=వీలటకును, సంహరింప=హపుటకును, తగు=తగిన, పటిమ=సామర్థ్యము, కలుగుకలుగునట్టి, జాభువా జగము=బంగారపుభూమిని, (అఁగావైకుంఠమును) ఏలు=పరిపాలించునట్టి, మేలుదొర=గొప్పయధికారి, నిన్ను=నిన్ను, కరుణతో=దయతో, ఎలుగాత=రక్షించుఁగాక.

కా. భూమిభృతులచంద్రసారసవనా-భోగంబులన్నద్విజా

స్తోమంబెల్లెడనుల్లసిల్లదగునీ-శుద్ధాశయప్రాభవం!

బామోదించునెమించునేవిభవముల్ - హర్షోన్నతింగాంచునే!
సామస్త్యంబునసామజంబులుహరు-లౌఖ్యావహూ
ద్యాసముల్॥

పా॥ భూమిభృత్కులచంద్ర, హిమవంతుడా, సారసవనాభోగంబులక్, సారసపద్మములయొక్క, వసవములయొక్క, ఆభోగంబులక్, ఆతిశయములయందు, సద్విజస్తోమంబు, సత్యోగ్యములగు, ద్విజహంసాదిపక్షులయొక్క, స్తోమంబుసమాహు, ఎల్లడక్=అన్నిచోటుల, ఉల్లసీల్లక్=ప్రకాశించగా, తగుఃకృచ్చుచున్న=నీనీసంబంధమైన, శుద్ధా...వంబు, శుద్ధ=పరిశుద్ధములగు. ఆశయ=స్థానములయొక్క, ప్రాభవంబు=ఆతిశయము, ఆమోదించునె=పరిమళించునగా, విభవముల్, విపక్షులయొక్క, భవముల్=పుట్టుకలు, మిమనే=ఆతిశయించునా, సామజంబులు=ఏనుగులును, హరుల్=సింహములును, సౌఖ్యావహోద్యాసముల్. సౌఖ్య=సౌఖ్యమును, అవహ=కలిగించెడు, ఉద్యాసముల్=ఉద్యాసవనములును, సామస్త్యంబున=సమస్తముచేత, హర్షోన్నతి=సంతోషాతిశయమును, కాంచునే=పొందునా.

సీ॥ భూమిభృత్కులచంద్ర=రాజశ్రేష్ఠుడైన జనకుడా, సారసవనాభోగంబులక్, సార=శ్రేష్ఠములగు, సవ=యజ్ఞములయొక్క, ఆభోగంబులక్=ఆతిశయములచేత, సద్విజస్తోమంబు=శ్రేష్ఠులయిన బ్రాహ్మణులయొక్క సముదాయము, ఎల్లడక్, ఉల్లసీల్లక్, తగు, నీ...వంబు, నీనీయొక్క, శుద్ధ=పరిశుద్ధముగు, ఆశయ=ఆభిప్రాయముయొక్క, ప్రాభవము=ఆతిశయము, ఆమోదించునె=సంతోషించునా, విభవముల్=విశ్వరీతియును, సామజంబులక్=ఏనుగులును, హరుల్=గుఱ్ఱములును, సౌఖ్య...సముల్ సౌఖ్యావహ=సౌఖ్యావహములగు, ఉత్=ఉన్నతియులగు, యానముల్=వాహనములు, శేషముననుము.

చ. సరసతరుల్భవద్రచిత-సంతతజీవనలబ్ధవృద్ధులే!

పరగుచుఁబావనానుగతి-బర్హిసయాత్మరజంబుదీరిపో!

నిరుపమపర్వసత్వగతి-నిర్మలవృత్తివహింపనెప్పుసీ!

ధరనుపపన్నగోరుసమ-దావలయానలసత్విమోహస్సనే!

పా॥ సరసతరుల్ = చట్టములగు వృక్షములు, భవ...వృద్ధులై, భవత్ = నీచేత, రచిత = చేయఁబడిన, సంతత = ఎడతెగని, జీవన = ఉదయచేత, లబ్ధ = పొందఁబడిన, వృద్ధులై = వృద్ధిగలదియై, పరగుచు = బిప్పుచును. పావనానుగతి, పావన = వాయుసంబంధముగు, అనుగతి = సంస్కరముచేత, పర్వ = వ్యాపించిన, ఆత్మ = తమసంబంధముగు, రజంబు = పరాగము, తీరిపో = నిశ్శేషముగా పోవఁగా, నిరు...గతి, నిరుపమ = సామ్యములేని, పర్వ = కనుపులయొక్క, సత్వ = బలముయొక్క, గతి = పాండికచేతను, నిర్మలవృత్తి = నిర్మలముగు వ్యాపారమును, వహింప = పూనఁగా, బిప్పు = బిప్పునట్టి, నీధర = నీభూమియందు. ఉప...సత్వము, ఉపపన్నగ = పాములయొక్క - సమీపమందలి, ఉరు = గొప్పదియగు, సమ = సమానముగు, దావ = అడవియందలి, లయ = లీనతగల, అల = అగ్నులయొక్క, సత్వము = ఉనికి, * (అనఁగా లక్షణచే పాములతోఁగూడిన యరణ్యమందు నిగ్నులబాధ యణగిపోవుటయ మనిర్వము క్లిష్టముగా సంపాదించవలయును] బిప్పు = తగియుండునా?

నీత - సరసతరుల్ = మిక్కిలి సరసులగువారు, భవ...వృద్ధులై, భవత్ = నీచేత, రచిత = చేయఁబడిన, సంతత = ఎడతెగని, జీవన = వృత్తులచేతను, లబ్ధ = పొందఁబడినవృద్ధులై = వృద్ధిగలవారై, పావనానుగతి, పావన = పవిత్రులగువారియొక్క. అనుగతి = అనుసరింపుచేత, ఆత్మరజంబు = అంతఃకరణయందలి రజోగుణము, నిరు...గతి, నిరుపమ = ఉపమానములేని, పర్వ = పండువులయొక్క, సత్వ = ఉనికియొక్క, గతి = నీతిచేత, ఉపపన్న...సత్వము, ఉపపత్ = ఉపపత్తితోఁగూడిన, ఎగ = చెట్లయొక్కము (ఇదిమద్యమపదలోపి

* ఈపాఠమును బుస్తకాంతములయందు విమర్శింపవలయును.

సమాసము] ఉరు=గొప్పదియగు, సమదావల=వీనుగులతోఁగూడిన, యా
న=వాహనములయొక్క, లసత్వము=ప్రకాశించుట, ఒప్పునే=తగియుం
డునా! అనగా తోటలు, వీనుగులు, వాహనములుబాగుగనున్నవిగదా అ
నియర్థము, ఇది తక్కినరాజ్యాంగాదుల క్షేమమునకుపలక్షణము.

క. అనవినివినయమునయముం

బెనగొననిటులనియెభూమి-భృతృతికమలా

సనలలనాకరసళినాం

కనకనకశుకానులాప-ఘనతరఫణితిక్

టీక. అన=అనగా, భూమిభృతృతి=భూధరశ్రేష్ఠుఁడు. విని=విని,
వినయము=నమ్రతయు, నయము=నీతియు, పెనగొ=పెనివేసి
గా, కమలా...ఫణితిక్, కమలాసన=బ్రహ్మయొక్క, లలనా=స్త్రీయగుపర
స్వతియొక్క, కరనిశ=హస్తపద్మమునకు, అంకి=అలంకారమును, కనక=
బంగారువికారమును, శుక=చిలుకయొక్క, అనులాప=వాక్యములయొక్క,
ఘనతర=మిక్కిలిగొప్పదియగు, ఫణితిక్=రీతిచేరిను, ఇటులు=ఈప్రకార
ము, అనియె=చెప్పెను.

శా. స్వామీమీరలపారచారుకరుణా-సారంబునకామామకా

రామక్షోణిబదాబ్జముద్రికలొనర్పకనేదుగాసంపదల్

సామస్త్యంబునమాకుఁజేకురునుదో-పంబుల్కథాశేషముల్

గామాపెన్వెలసెన్మహాపరనులన్-గాంభీర్యసంభారముల్

టీ. స్వామీ=ఓదేవరా, మీరలు=మీరు, అపా..బున్, అపార=
చాద్దలేవి, చారు=సుందరమును, కరుణా=దయయొక్క, సారంబునకా=
సారముచేత, మామ...క్షోణిక్, మామక=నాసంబంధమును, ఆరామ=ఉ
ద్యానవనముయొక్క, ఖోణిక్=భూమియందు, పదాబ్జముద్రికలు, పదాబ్జ
పాదపద్మములయొక్క, ముద్రికలు=ముద్రణలు, ఒర్పిక్=చేయఁగా, నే
దుగా=ఈతోఁబాసగదా, సంపదల్=విశ్వర్యములు, సామస్త్యంబునకా=

సమస్తత్వము చేత, మాకుఁ=మాకు, చేతును=లభించును, దోషంబులఁ=
పాపముల, కథాశేషముల గాఁ=కథలేమిగులకలుగుట్లుగా, మానెఁ=
నశించెను, మహాసరసుఁ= గొప్పసరసులయందు, గాంధీర్య సంభారములఁ
గాంధీర్యశయములు, వెలనెఁ=ఒప్పెను.

క సుమనస్సముదయమెల్లను|

భ్రమరహితమహాసవాను-భవవిభవముచే|

నమరుచుఫలమీదొడఁగెను|

గమలాప్తనమాననీను-గరుడపౌసంగఁ||

పా|| కమంప్తనమాన, మార్యనితోసమానఁడగునో నారదుఁడా
నీడు=నీసంబంధమును, కరుణ=దయ, పౌసంగఁ=అనుకూలించుటచేత
సుమనస్సముదయమెల్లను, సుమనః=పుష్పములయొక్క, సముదయమెల్ల
ను=సముదాయమంతయు, భ్రమ . విభవముచేఁ, భ్రమర=తుమ్మెదలకు.
హిత=ఇష్టమును, మహత్=గొప్పదియును, అనవ=మకరందముయొక్క,
అనుభవ=పొందుటయొక్క, విభవముచేఁ=విభవముచేత, అనురుచిఁ=
ఒప్పుచు, ఫలము=పండ్లజాతిని, ఈదొడఁగెను=ఇయ్య నారంభించెను.

నీత|| సుమనస్సముదయమెల్లను=దేవతా సముదాయమంతయు, భ్రమ
విభవముచేఁ, భ్రమ=భ్రాంతితోటి, రహిత=కూన్యమును, మహత్=గొ
ప్పవియును, సవ=యజ్ఞములయొక్క, అనుభవ=అనుభవించుటయొక్క,
విభవముచేఁ=విభవముచేత అనురుచు ఒప్పుచు, ఫలము=కొరికను, శేష
మనమానము.

చ సలలితతేజవికాసోసగు-సత్కృతినత్కృతిమీకుఁబొద్యమై|

చెలగినజీవనంబదియ-జీవనమాదరమోదరమృతీ|

తలభవదీయదృష్ట్యమృతధారలయోగమెయోగమెన్నిటఁ|

దలఁపయిమీపడాబ్జముల-ధారణధారణసూరికోటికిఁ||

టీ|| ఈపద్యమునందుసత్కృతీసత్కృతి, జీవముజీవము, యోగముయో

గము, ధారణధారణయని శబ్దార్థములకుఁ బోనరుక్తమునుచాత్మరశ్మినునకు
భేదమును లక్షణముగలలాటానుప్రాస ముండుటయేగాక రెండవశబ్దంబు
నకు సర్వభేదముఁ గూడ స్ఫురించునటుల కవిరచించియున్నాఁడు ఎట్లు
నిన, సలలిత తేజ, సలలిత విలాస మతోఁగూడి, తేజః తేజముగలయోనారి,
దా, నూరికోటికిఁ = విద్యత్సముదాయమునకు, మిశ్రసంగు = మిశ్రమచ్చుట్టి
సత్కృతి = సత్కారము, సత్కృతి = సత్ = యోగ్యమును, కృతి = కార్య
ము, మిశ్రుఁబాద్యమై = మిశ్రుఁబావార్హమై, చెలఁగిన = ఒప్పిన, జీవంబు
ఁగఁగము, ఆదియు = ఆదే, జీవము = ప్రాణము, ఆదర... యోగము, ఆద
ర = ఆదరము చేతను, నాద = సంగీతము చేతను, రమ్య = సుందరమును,
శీతల = చల్లనిదియునగు భవదీయ = నీ సంబంధమును, దృష్టి = చూప నెడు, ఆ
మృతధారల = ఆమృతవక్షాములయొక్క, యోగము = సంబంధము, యోగ
ము = ఉచ్రయవశ, ఎన్నఁట = ఎన్ని విధములచేతనైన, తలపయి = శిర
స్సుమీద, మిషదాబ్జముల = మిషపాదపద్మములయొక్క, ధారణ = ధరించుట
ధారణ = ఆప్టంగ యోగములలోనొకటి.

క. భాగవతతలకనియను|

రాగముమావంటిక ర్థ-రక్తాత్మలపై|

నేగతిఫలియించెనుకో|

భాగీరథిచ్చుగుంటి-పయిఁబడపగిదికా||

క. వానిదిభాగ్యముయోగ్యత|

వానిదివానిదిసుజన్మ-వైభవమిలనె|

వ్యాధికిఁగొపదపంకజ|

పానీయముగోలఁగల్గు-భావజ్ఞనిధి|

క. ఎచ్చటికిఁబోవుచునుమీ|

రిచ్చటికే తెంచిపూర్వ-కృతసుకృతముల్||

తచ్చనఫలింపజేసితి|

రచ్చెరువుగఁదెల్పజేద-యారసజలఘ్నీ||

స్పష్టము.

చ. అనవుడుమానిబల్కెవిను-మాయచుమానములేకలోకరం||

జనజనకాపురందరుని-సన్నిధికింజనియుంటినచ్చటం|

గనదచిరత్నరత్నపరి-కర్తితనిర్మలతప్రభాసభా||

దనరుసుధాశనేంద్రులను-దట్టితియుప్పదిమూడుకోటులకా||

పా|| అనవుడుకా=అనగా, మాని=నారదుడు, పల్కె=చెప్పెను, లోక...జనకా, లోకరంజన=ప్రజారంజనమును జనకా, పుట్టించెదనోహిమవంతుడా, అనుమానములేక=సంశయములేకుండ, వినుమా=ఆకర్షించుమా, పురందరునిసన్నిధికి=ఇంద్రునిదగ్గఱకు, చని=వెళ్ళి, ఉంటికి=ఉంటిని, అచ్చట=అక్కడ. కనద...ప్రభా, కనత్=ప్రకాశించుచున్న, అచిరత్న=నూత్నములగు, రత్న=రత్నములచేతను, పరికర్తిత=అలంకరించబడిన, నిర్మలత=నిర్మలమైచేయబడిన, ప్రభా=కారతిగల, సభా=సభయందు, తనరు=బిడ్డచున్న, ముప్పదిమూడుకోటులకా=ముప్పదిమూడుకోట్లుసంఖ్యగల, సుధాశనేంద్రులను=దేవతాశ్రేణులను, తట్టితి=సమీపించితిని.

సీత|| లోకరంజన=లోకమును రంజింపజేయువాడా, జనకా=జనకమహారాజా.

చ. వసుమతిలోనయజ్ఞకృతి-వర్తిలబూర్వముమీరలదటా|

రసితనశేషతంగొనగ-రాజలిరావణుడంతపక్షుడుం|

బ్రసభమునీశపూజగరి-మందనరింపనిజప్రియార్హణం|

బెనగమిసూనవృత్తియగు-నేనతివీడ్వడజీవనంబునకా||

ఈపద్యము రెండవములయందు బృహస్పతిదేవతలకుఁ జెప్పవలయు.

పా॥ వసుమతిలోనన్ = భూమిలోపలను, పూర్వము = పూర్వమందు
యజ్ఞకృతిక్ = యజ్ఞముయొక్క, చేయడిమందు, వర్తిల్ = ప్రవర్తించగా
మీరలందఱు = మీరందఱును, ఆరసితక్ = ఆరయజ్ఞసంబంధమును, రసి
తక్ = రసముకలుగుటను, అశేషతక్ = శేషములేకపోవుటచేత, కొంగన్ =
పుచ్చుకొనగా, ఇచట విచారించిగా రసశబ్దముపై ఇని ప్రత్యయమున
కసవాదముగా 'రసాదిభ్యశ్చ' అనుసూత్రముచే మతుప్ విధించబడినది,
కావున ఇని ప్రత్యయమువచ్చుట వ్యాయముకాదు అయినను శ్లేషసలమగు
టచే గవిక పించే సంపాదించి యాశబ్దమునిట్లా బ్రయోగించుట దోష

మన్నది. మఱియు బుదిమంతులు విచారించుచుగాక, రాజలి = ప్రకాశించి,
రావణుడు = గాంధీర్వముచే, బెద్దిధ్వనితో మాట్లాడునట్టి. దక్షుడు = ఓక్ష
ప్రజాపతి, అంత = అంతట, ప్రసభమున బలాత్కారముగా, ఈశపూజ =
ఈశ = గొప్పవారియొక్క, పూజ = పూజ, గరిమన్ = గొప్పతనముచేత. తనరిం
పన్ = చేయఁగా నిజ...ణంబు, నిజతనసంబంధియగు, ప్రేయ = ప్రేయఁడైన
పునియొక్క, అర్హణంబు = పూజను, ఎనంగమిన్ = చేయకపోవుటచేత, నూ
నవృత్తియగు, నూ = మిక్కిలితక్కువయగు, నృత్తియగు = వ్యాపారముగల.
వీసతి = వీసతీదేవి, జీవణంబున్ = ప్రాణముతోడ, వీడ్వడెన్ = విడచి?

సీత॥ వయసుమతిలోన్ = భూమిలో, నయజ్ఞకృతిన్ నయజ్ఞ = నీతితెలిసిన
వారియొక్క, కృతిక్ = వ్యాపారముచేత, వర్తిల్, పూర్వము, మీరలంద
ఱు! ఆరసి = చూచి, తనశేషతక్ = తనభృత్యత్వమును, కొంగన్, రాజలి,
దక్షుడు = సమర్థుడగు, రావణుడు, రావణాసురుడు, దీనికివీడ్వడెన్
అనుక్రియతోసంబంధము, అంతక్ = అంతట, ప్రసభమునీశపూజ, ప్రస
భ = బలాత్కారముగా, మనీశ = మనీశ్వరునియొక్క, పూజ = పూజ, గ
రిమన్, తనరింపన్, నిజప్రేయార్హణంబు, నిజ = తనసంబంధమును, ప్రేయ =
ఇష్టమును, అర్హణంబు = పూజను, ఎనంగమిన్ = చేయకపోవుటచేత, [అ
నంగావేదవతి రావణుని మునియగు నూహచేబూజించి శాత్రువిక్లప్తముగు మ
నోరధము దీర్చుటందుటచేతనని యర్హము] నూనవృత్తియగు, ఎధవ్యాపారము

గల, అంతగాఁ దన్ను జంపుటకయి జనించిన ఏసతిక్ = ఏసతివ్రతము. జీ-
వాంబుక్ = ఉదకమందు. వీర్వదేక్ = వదలెనో, పైపద్యముతోన
న్యము.

క. భాసిలునీసర్వంసహ|

నాసతియామేనగర్భమందనిగురుడు|

ల్లాసవికాసంబుననా|

వాసవునకుఁ దెలుపవంటి-వరసుగుణవిధి||

టీక. అర్థము—పార్వ—ఆనతి=ఆనతీదేవి, యీసర్వంసహక్, యీహా-
మియందు, ఆమేనగర్భమందు=ఆమేనకాదేవియొక్కగర్భమందు (ఇది తెలు-
గుషష్ఠీసమాసము) భాసిలుక్ ప్రకాశించును, అని=అని, గురుడు=బృహస్ప-
తి, ఉల్లాస, వికాసంబు క్=ఉత్సాహముచేతనైన, ముఖప్రసన్నతచేత, ఆ
వాసవునకు=ఆయింగ్రునకు, తెలుపక్=చెప్పగా, వరసుగుణవిధి=శ్రేష్ఠ
ములగుమంచిసుగుణములకుసామైన ఓహిమవంతుఁడా, వింటిక్=వింటిని.

నీత. ఆనతి=ఆత్మీ ఆమేనక్=ఆకరీరముతో, సర్వంసహక్=భూమి
యందు, గర్భమందుక్=లోనిభాగమందు, భాసిలుక్=ప్రకాశించును, శే-
షముసమాసము

గీ కాననాచాసనీపుత్రి-యోనిజంబు|

సర్వమంగళజగదేక-జననియైన|

యట్టిసతీమహాప్రియపుట్టిసంత|

సకలసౌభాగ్యములుసీకు-సంఘటిల్లు||

టీక. పా. కాన్=కనుక, ఆచాన్=ఆత్మీ, నీపుత్రియాన్=నీకొమా-
రైయగును, నిజంబుజు=సత్యము, జగదేకజననియైన=జగత్తులకుఁబ్బకతెయగు
తిల్లియైన, అట్టిసతి=అట్టిపతివ్రతయైన, సర్వమంగళ=పార్వతీదేవి, నీదుప-
ట్టియై=నీకొమారైయి, పుట్టిసంతిక్=పుట్టగానే, సకలసౌభాగ్యములు==
అన్నియుద్భవములు, నీకుసంఘటిల్లును=నీకుకలుగును.

సీతా॥ సర్వదుంగళసమస్తభములుగల, జగదేగజనియైనట్టిదిగిత్తు
లకుతల్లియైనవతివ్రత, శేషముసమానము,

సీ. సర్వసర్వసహా-సర్వస్వనిర్వాహ,

ధూర్వాహుండేవింట-మార్వియయ్యె

సంభోధిరాడ్రత్న-డింభసంభృతహార,

హారియేవింటల-కోరియయ్యె

బృందారకామంద-మందిరంబగుకాంచ,

నాద్రియేవింటసా-రాంశమయ్యె

సంబరైకాలంబ-మైయాడుయాడుపు,

ఋతేవింటశ-రన్యనుయ్యె

గీ. సహరహమునర్హణీయమై-యజగవాఖ్య

సలరునావిల్లుచేట్టి-నట్టికట్ట

కసమశౌభాగ్యములుమీరి-మెచ్చగువట్టి

కన్యకసన్యసామాన్య-మాన్యమతిని॥

పా॥ సర్వ . ధూర్వాహుండు, సర్వ=సమస్తమైన. సర్వసహా=భూమి
యొక్క, సర్వస్వ=సమస్తధనముయొక్కయునగా సమస్తభారములతోగూ
డినభూమియొక్కయనియర్థము నిర్వాహ=నిర్వహించుటయందు ధూర్వ
హుండు=భారమునువహించి-శేషుండు, ఏవింట=ఏధనస్సండు, మార్వి
యయ్యె=అల్లతెత్తిదామనో, అంభోధి. హరి, అంభోధిరాట్=క్షీరస
ముద్రముయొక్క, ఋత్తిడింభ=పిల్లవానివంటిరత్నముచేతను (కాస్తభవణిచే
తగుట) సంభృత=కూర్చబడిన, హార=హారముచేత, హరి=మనోహరుడగు
విష్ణువు. ఏవింట=ఏధనస్సండు, లకోరియయ్యె=బాణమయ్యెనో,
బృందార...మందిరంబు, బృందారక=దేవతలయొక్క. అమంద=గొప్పది
యగు, మందిరంబు=గృహము అగు=అయినట్టి, కాంచనాద్రి=మేరుపర్వ

తము, ఏవింట = ఏధనస్సునందు, సారాంశమయ్యెన్ = ముఖ్యభాగమయ్యె
నో, ఆకావింటిబద్ధయైదనుట, అంబరైకాలంబము, అంబర = ఆకాశమే,
ఏక = ముఖ్యమైన, ఆలంబము = ఆధారముగలది, అయి, ఆడు = తిరుగుమం
డు = మూడుపురములు = త్రిపురములు, ఏవింట = ఏధనస్సునందు, చర
వ్యమయ్యెన్ = గురిమయ్యెనో, అహరహమున్ = ప్రతిదినమును, అర్హనీ
యమై = పూజించదగిందియై, అజగవాఖ్య అజగవమను పేరుచేరిన,
ఆలయ = ఒప్పుచున్న, అవిల్లు = అధనస్సును, చేపట్టివట్టివట్టుకన్ = చేతబూ
నినిశివునికి, అన్య...మతిని అనన్యసామాన్య = ఇతిగులకుసాధారణముగాని,
మతిని = బుద్ధిచేతను, అట్టికన్యక = అట్టిగోమార్తెను, ఆసమసాభాగ్యములు =
సమాసములేనియవృత్తులును, మీఱన్ = అతిశయింపునట్లుగా, ఒసగును = ఇమ్ము.
నీతి॥ చేపట్టివట్టివట్టుక, చేతబూనినబలవంతులకు, అనగా ఎక్కువెట్టి
నివానికి శేషము సమానము

క. ధారాళనుధారానిను|

ధారాలనమానసూక్తి-తతులమునీంగ్రుం|

దీర్ఘితిదెల్పితద్రవి|

తారాధనతృప్తుడై ర-యంబునజనియెన్॥

టీ॥ మునీంగ్రుండు = మునిశ్రేష్ఠుడగువారందుడు, ధారా..తతులన్,
ధారాళ = ధారారూపమును, సుధారాళి = ఆమృతసముద్రమంగలిను = యో
గ్యమును, ధారా = ప్రవాహములవలె, లసమాన = ప్రకాశించుచున్న, సూక్తి =
మంచిమాటలయొక్క, తతులన్ సమాహమువను, ఈరీతిన్ = ఈప్రకారము
చేత, తెల్పి = తెలియజేసి, తద్రవి..తృప్తుడు, తత్ = ఆతనిచేత, రచిత =
చేయబడిన, ఆరాధా = పూజచేతను, తృప్తుడై = తృప్తిబొందినవాడై, ర
యంబునన్ = వేగముచేత. చనియెన్ = వెళ్ళెను.

క. అనిసూతజండుపలుకన్|

వినిమదిముదముదయమంగ-విజ్ఞానకళా|

ఘనమానసుడగుశౌనక!

మునియు త్తరచరితమడుగు-మొనగితివురటగా!

అభయపుష్పనా.

కా. అత్తీ పాదలెలాంకకుంకుమకృత-లంకారలంకారణా.

టయొకంసనకృద్ధనుద్గుణలతా-టంకారటంకారణా!

టయొకంసనకృద్ధనుద్గుణలతా-టంకారటంకారణా!

త్వత్కృతప్రజనుందగీమదనవింతా-పారతాపారతా॥

టీ. అత్తీ..... లంకార- అత్తీ=అత్తీ దేవియొక్క. పాదల=పాదప్రతే
శమునకు, అంక=చిహ్నమును, కంకుమ=స్థంకుమ చేతను, కృత=చేయబ
డిన, అలంకార=అలంకారముగలవాడా లంకా. టంకార. టంకార=అ
లంకాపట్టణ ముదలి, రణ=యోధునిందై, అట్ట=బురుజుఅపై యుత్తయొ
క్క, త్వ=భూమియొక్క, కంకు=ఖరణమును, కృత=చేయబడిన,
ధనుక=ధనుస్సుయొక్క, గుణలతా=తీగవంటివారియొక్క, టంకార=ధన్వి
నివిశేషముకలవాడా [అనగా రామావతారమందీయన యొక్క ధనుష్పం
కారము విబుధగానే లంకాపట్టణమందలి యుద్ధభూమిలోని అట్టళ్ళు బ్రే
ద్దనువారిపోయెని తాత్పర్యము] టంకారణ=అత్తీ శ్నశరారియుడువతి
భేలజ్జాల * * * *! లజ్జాలసో.... తాపారతా. బజ్జ=బజ్జచేతను. అల
స=మందలగు, ఉత్పత్తీ=ఉత్పత్తి కెప్పులుగల, ఉత్త=నేత్రములు గల,
[అనగా నివ్వెరపోయి మూచుచున్న వారనుట] ప్రజనుందరి=గొల్ల చేడి
యలయొక్క, మదన=కామముయొక్క, చింతా=చింతముచేతనై ఆపా
ర=వాడులేని, తాప=తాపమందు, అరతి=ఇష్టములేనివాడా.

ప్రతిచరణార్థవిపరీతృతకందము.

మౌలాలక్ష్మీలలామా!

సోపావిరసాపహంససారనిలసా!

స్వాలాంగమంగళాస్యా!

శాలాపదసాధితాధి-సాదపలాశా!

టీ. మాలాలక్ష్మలలాహ - మాలా=మాలికారూపముగా, లక్ష్మి=మాదందగిన, లలాహ=అలంకారముగలవాడా, సాలా...విలాసా- సాల= [రలలకునభేదముచే పాం అనియగును] శ్రేష్ఠులయిన, అవిరస=విరగులుకానివారిని. అపహ=కోట్టివేయువారియొక్క [అనగా సరసుల నిరాకరించువారనుట] అపసార=త్రోసివేయుటయందు, విలాస=విలాసముగలవాడా, శాలా...శాస్యా, స్వాలా=బావమఱియగుచంద్రునియొక్క అంగ=శరీరమువలె, మంగళ=శుభమయిన, ఆస్యా=ముఖముగలవాడా, శ్యాలా...పలాశా, శ్యాలా=పల్లకాలలు, పద=పానముగలఋషులయొక్క, వాధిత=మనోవ్యధతోగూడుకొనుటచేతను, అధిసాద=పొందఁబడినవాశముగల, పలాశా=రాక్షసులుగలవాడా (అనగా ఋషులు మనోవ్యధలతో గూడుకొన్నవారలగుటచేత వారి మనోవ్యధ తీర్చుటకయి విష్ణువు రాక్షసులను సంహరించిననుట)

ఉత్సాహము.

సింధురాజకన్యకావి-శీఘ్రకామమంధరా!

మంధరాద్రిమంధలబ్ధ-మణ్యపేతకంధరా!

కంధరావలీసమాన-శ్రమకాంతిబంధురా!

బంధురారచక్రచక్ర-పాలితాగ్ర్యసింధురా॥

టీ. సింధు...మంధరా, సింధురాజకన్యకా=లక్ష్మీదేవియందు, విశిమ=హద్దులేని, కామ=కోరికచేతను, మంధరా=మందమైనవాడా, మంధరాద్రి.. కంధరా, మంధరాద్రి=మంధరపర్వతముచేతను, మంధ=మథించుటచేత, లబ్ధ=పొందఁబడిన, మణి=కాస్తుభమణితోడ, ఉపేత=కూడుకొనిన, కంధరా=కంఠముగలవాడా. కంధరా...బంధురా. కంధర=మేఘము

లయొక్క, ఆవళి=పక్షి, లోడను, సమాన=తుల్యమును, క్రమ=మనోహరమును, కాంతి=కాంతిచేతను, బంధురా=అతిశయమునవాడా- బంధురార..సింధురా- బంధుర=దట్టమును, అర=అంచులయొక్క, చక్ర=సమాహముగల. చక్ర=సుదర్శనముచేత, పాలిత=నీలబడిన, అగ్ర్య=శ్రేష్ఠమును, సింధురా=నీనుగుగలవాడా.

పంచచామరము.

పరాపరార్థవేదిభావ-భావనైకగోచరా।
చరాచరాత్మభూతభూత-జాతదేహభాసురా।
సురాసురాధిరాజవంద్య-సుందరాధరాధరా।
ధరాధరాధరీక్రియాని-దానధైర్యతత్పరా॥

టీ॥ పరాపరా... గోచరా, పరాపరా=వ్యక్తావ్యక్తములయిన అర్థ=వస్తువులను, వేది=తెలిసిగమునులయొక్క, భావ=భావమందలి, భావన=ధ్యానమునకు, ఏక=ముఖ్యముగా, గోచరా=తెలియువాడా, చరాచరా... భాసురా. చరాచరా=జంగమస్థావరములకు, ఆత్మభూత=ఆత్మయగు భూత=భూత లయొక్క, జాత=సమాహమయ్యెను, దేహ=దేహముచేతను, భాసుర=ప్రకాశించు మున్నవాడా. సురాసురా...వంద్య- సురాసుర=దే.తె.లయొక్కయు రాక్షసులయొక్కయు, అధిరాజ=అధి.తులకు, వంద్య=వందస్కరించెదగినవాడా, సుందరా=సుందరుడా- ధరాధరా=భూమికి సరించినవాడా. ధరాధరా.....తత్పరా- ధరాధరా=పరిశ్రమయొక్క. అధరీక్రియ=క్రిందుగాజేయుటను, నిదాన=అదికారణమును, ధైర్య=ధైర్యముచేత, శక్తి=ప్రసిద్దుడగువాడా.

గద్య — ఇది సర్వత్ర తస్య తంత్ర సకలభాషాచిత్రేష కవితాధునింధర పులి
 దినప్రబంధ పదమేత్యర క్లేషయముక వక్రవర్తి విరువాంకశిరుమలలు
 క్రిస్త్యణ శ్రీరావాసతాత్పర్యతనయ శ్రీమదభియాచార్య
 దీక్షితసుత పితృవ్యక్తినివాసార్య కృపాకటాక్షలబ సక
 లసాండిత్య తిర్గాలంకార వాగీశ్వరవిరువాంకమే
 కటాచార్య ప్రణీతం బయిన యచలాత్తజా
 పరిణయః బసుక్లేషప్రబంధంబుందుఁ
 బ్రధమాశ్వాసము.

అచలాత్తజాపరిణయము.

ద్వితీయప్రబంధము.
 ద్వితీయాశ్వాసము.

క. కాసార్దమహీసారని

మాసాదిమునీంద్రహృదయ-వారిజరచితః

శ్రీసారసవాసావేరి

హాసాదివిలాసవేంకటాచలవాసా॥

టీ కాసార్ద...శ్రీ, కాసార్ద=సరస్సులయొక్క, మహీ=ధూమల
 యధరు, సార్ద=క్లేషమును, నివాస=ఉనికిగల, ఆది=మొదటివారసు,
 మునీంద్ర=మునిశ్రేష్ఠులయొక్క, హృదయవారిజ = మనఃపద్మములచేతను,
 రచిత=చేయబడిన, శ్రీ=శోభగలవాడా, సారసవాసా...విలాసా, సా
 రసవాసా=లక్ష్మీదేవియొక్క, పరిహాసాది = పరిహాసము మొదలుగాగల,
 విలాస=విలాసములు గలవాడా, వేంకటాచలవాసా = తిరుమలయందు
 నివాసముగలవాడా.

అ. అవధరింపవయ్య-యః లోకధాభిధా|

నాతతనయుఁడగుతే-సూతతనయుఁ|

డనియెశౌనకునకు-నరవిందబృందస|

స్తధురసోపమాన-మధురసూక్తి||

టీ|| అవధరింపవయ్య=చిత్తగించవయ్య, అంత=అంతట, అభిధా=అభిధానము, అభిధా=సమస్తచరిత్రలయొక్కయు, అభిధా=చెప్పబడేత, అతత=విస్తారము, నయఁడు=నీతిగల, సూతతనయుఁడు=సూతునికుమారుఁడగునుగ్రశ్రవుఁడు, శౌనకునకు=శౌనకమునికి, అరవింద=సూక్తి. అరవింద=పద్మలయొక్క, బృంద=సమూహముయొక్క, సత్=యోగ్యులు, మధుర=మకరందరసము, ఉపమాన=సామ్యముగల, మధుర=తీయ్యనగు, సూక్తి=మంచిమాటచేతను, అనియె=చెప్పెను.

క. సురమహిమాఘ్నఁడతండటు|

సురమునినంపించియంత-సుదృగావళితో|

నరసియుపవనమునందా|

నరసవనవిహారమునకు-సంకల్పించెన్||

పా|| సురమహిమాఘ్నఁడు. సురము=మంచిలోభగల, హిమ=మంచుతోడ, ఆఘ్నఁడు=కూకులొన్న, అతండు=అహిమవంతుఁడు, అటు=ఆప్రకారము, సురముని=నారదమహామునిని, అంపించి=పంపించి, అంతి=అంతట, సుదృగావళితో=సుదృక్=స్థితియొక్క, అవళితో=పక్షితో, అరసి=చూచి, ఉపవనమునందు=ఉద్యానమునందు, అనరస=ఆదర్శము, వనవిహారమునకు=వనవిహారము జేయుటకు, సంకల్పించెన్=ఉద్దేశించెను

నీతి|| సురమహిమాఘ్నఁడు=దేవతామహిమతోగూడిని, అతండు=అదననీతి, సుదృగావళితో, సుదృక్=విద్యారసులయొక్క, అవళి

నోఁ = పక్షిగతో, ఆసరసహవిహారమునకుఁ ఆసర = అంతట వ్యాపించె
డు, సహ = యజ్ఞముయొక్క, విహారమునకిఁ = చేయుటకు, సంకల్పించెఁ =
సంకల్పమునుజేసెను.

ఆ. సూత్రపట్టినట్లు-శోభిల్లునాభూమి

నష్టస్సులింత-టంతటమరి

సతివిహారకృత్తి-నాయాజనులొసర్చు

నద్ధవరేంద్రుడంత-హర్ష మొందె॥

పార్వ॥ సూత్రపట్టినట్లు = సూత్రముపట్టిల్లుగా, శోభిల్లు = ప్రకాశించుచు
న్న, ఆభూమిఁ = ఆభూమియందు, అష్టస్సులు = అష్టరస్త్రీలు, ఇంతటం
తటఁ = ఇక్కడఁకక్కడ, ఆమరఁ = ఒప్పుకల్లుగా, అతివిహారకృత్తి. అతి
విహార అత్యంతక్రీడలయొక్క, కృత్తి = రచనను, ఆయాజనులు = ఆయామ
నస్సులు, ఒసర్చుఁ = చేయఁగా, అదిరేంద్రుడు = ఆపర్వతరాజు, అం
తఁ = అంతట, హర్షమొందెఁ = సంతోషించెను.

స్తోత॥ అష్టరస్త్రీలు = ఉదకసరస్సులు, అతివిహారకృత్తి. అతివిహార =
అత్యంతమయినయజ్ఞక్రియలయొక్క, కృత్తి = రచనను, ఆ = అట్టి, యాజ
ను = ఋషీకులు, ఒసర్చుఁ = చేయఁగా, అదిరేంద్రుడు = ఆరాజు, శేషము
సమానము

క ఆయనయాజ్ఞానుసృతిన్

డాయుచునాగరమణుల్ జడతద్రోలఁగంగా

నాయతనవసుధనాగటి

చాయనుఋషభములమగ-నవలించుతరిన్॥

పా॥ ఆయన = ఆహిమపంతునియొక్క, ఆజ్ఞానుసృతిన్ = సెలవుప్రకార
ము, డాయుచున్ = సమీపించుచు, నాగరమణుల్ = నాగ = పర్వతముల
సంబంధితులగు, రమణుల్ = స్త్రీలు, జడత = మాంద్యము, తోలగంగాఁ =

పోగా, ఆయ...సుధన్ ఆయత=విస్తారమయిన, నవ=నూతనమైన, సు
ధన్=అమృతమును అగెటి=అగునట్టి, ఇచటనింతకంటె వేరుగనరముతో
చుదు. ఈయరమున నీశబ్దముగావ్యముగానున్నది కవితాత్పర్యమేమో తెలి
యకున్నది.) చాయను=నీడచేతి, బుపభమ్ములు=ఓపధివికేషములు, అను
రన్=ఒప్పుట్లుగా, సవరించుతిటిన్=తీరుచున్న సమయమందు, పర్వత
ములస్త్రీలు ఆమృతపానముచే గలిగినంతియానందమునుగలిగించు నీడలంగ
లుగునట్లుగావీపపాదలుచక్కగానిటునటు సవరించుచున్నారనితాత్పర్యము.

సీత|| ఆయన=ఆజ్ఞకునియొక్క, యజ్ఞానుస్థానన్=యాజ్ఞ=యజ్ఞసం
బంధియగు. ఆనుస్థానన్=ఆనుస్థానముచేతి, నాగరమణుల్=పట్టణపుడను
లలోకేంద్రములు, ఆయతనవసుధన్=ఆయతన=యజ్ఞశాలయొక్కవసుధన్=
భూమియందు, నాగెటిచాయను. నాగెటి=నాగెటియొక్క, చాయను=విం
బడిని, బుపభమ్ములు=ఎద్దులు, అమరన్=ఒప్పుట్లు, సవరించుతిటిన్=
ఊర్జునమయమున

క ఉన్నదనమితాస్త్రంబుల|

స న్నహిమనరుల్ భయప్ర-సంగంబునమీ|

ర నేటియతడునిహరిం|

ప న్నహిలసమానగర్భ-భాసురయయ్యెన్||

పా|| ఉన్న...మహిమన్. ఉత్=ఉన్నతములైన, మదన=మన్నునియొ
క్క, మితి=పరిమితిములైన. ఆస్త్రంబుల=ఆయుధములయొక్క, సన్నహి
మన్=గొప్పదార్ధ్యముచేతి, భయప్రసంగంబునమీరన్=భయసంబంధము
చేనొప్పగా, మన్నభుడుకొద్దిబాణములువేసినను [అనగామన్నభుడులోక
మునవిజృంభించియున్నాడనితాత్పర్యము] మేటి=గొప్పవాడగు, అతడు
అహిమవంతుడు, విహరింపకన్=విహారముజేయగా, మహిల=ఆయన
భార్యయగుమేనక, సమానగర్భ భాసుర=తగిన గర్భముచే బ్రకాశించుచు
న్నది, అయ్యెన్-

సీ॥ ఉన్నద...మహిమన్. ఉన్నద=ఉచేకించినట్టి. మిత=మితములేని
ఇచటనభక్తముగలవశద్ధమునను సుప్తుపామయోగవిభాగముచేతసమాసము
గావునవలొసములేదు అస్తింబులన్=ఆయుషములయొక్క. సన్నహిమన్
గొప్పదాద్యముచేత, అరుల్=శత్రువులు, విహరింపన్=యజ్ఞప్రయత్నముఁ
జేయఁగా, మహి=భూమి, లసమాన గర్భభాసురయయ్యెన్=ప్రకాశించు
చున్నగర్భముచేబ్రకాశించుచున్నదియాయెను

ఉ. కాంతారక్షితమంజులాంగలసమ-త్కర్షంబునన్ భూమిభృ|

త్కంతుండంతమహావిహారమలరింగన్యాగమాకాంతన|

త్యంతంబాపఁగఁడఁచెనమ్మహిలస-ద్గర్భంబునన్ భృంగసం|

క్రాంతాభోజమనంగమందసముద-గ్రచ్ఛాయలింపారఁగన్.

పా॥ కాంతారక్షితన్ = అరణ్య భూమియందు, మంజు...త్కర్షంబు
నన్. మంజుల=మృదువగు, అంగ=అవయవములయొక్క, లసత్=ప్ర
కాశించుచున్న, ఉత్కర్షంబునన్=అతిశయముచేత, భూమిభృత్కం
తుండు=పర్వతిరాజు, అంత=అసమయమందు. మహావిహారము=గొప్ప
వనిహారము, అలరన్ =బిప్పఁగా, కన్యాగమాకాంతన్=స్త్రీసంభోగ
మందలికోరికను, అత్యంతంబాపఁగన్=మిక్కిలిలియపుఁజేయఁగా, అమ్మ
హిల=ఆమెనక, సద్గర్భంబునన్=మంచిగోభృత్పత్తిచేత, భృంగసంక్రాం
తాంభోజమనంగన్ = తుష్పైదిలచేత వ్యాప్తముగు పద్మమోయననట్లు
మంద...ఛాయలు మంద=మెల్లగా, సముద్రగ్ర = ఉన్నతములగుచున్న,
ఛాయలు=కాంతులు, ఇంపారఁగన్=శోభిల్లఁగా, దోచెన్=కాన్పించెను.

సీత॥ మంజు...త్కర్షంబునన్. మంజు=తిన్నవైన, లాంగల=నాగటి
యొక్క, సత్=మంచిదియగు, ఉత్=ఉన్నతమగు, కర్షంబునన్=దున్న
దముచేత, భూమిభృత్కంతుండు=రాజశేషుండగుజనుండు మహావి
హారమలరింగన్=గొప్పయజ్ఞప్రయత్నమొప్పఁగా, యాగము=యజ్ఞము,
అత్యంతంబాపఁగన్ = మిక్కిలినిలుపఁగా, అమ్మహి = ఆభూమియొక్క

లనదర్శించునకొకప్రకాశించుచున్న లోనిప్రదేశమందు, భృంగసంక్రాంతాంభోజమనునట్లుగా, మందసముపెద్దపెట్టె, ఉదగ్రచ్ఛాయలకొప్పుకాంతలు, ఇంపారకొకమనోహరముగానుండఁగా, తొలకొకాన్నించెను

వ. అంతే॥

శా. కప్పల్ పీడ్చొనభూధరేంద్రములసా-కర్త్యంబున స్థించుచో॥
దిప్పెంగాంతపయోధరమ్ములకన-ధారావతారమ్ముపై॥
నుప్పొంగెంజెలువారువిర్లతన-ద్వోమధ్యభాగంబున॥
దొప్పెకొహంసగతుల్ప్రియంకరశరద్యోగంబురానంతలోన్

పా॥ కాంతి=మేనకయొక్క, పయోధరమ్ములు=స్త్రీములు, కప్పల్=నలుపులు, పీడ్చొనకొ=చూడఁగా, భూధరేంద్రములు=పర్వతశ్రేష్ఠములయొక్క, సౌకర్యంబునకొ=సౌలభ్యముచేత, అనఁగాసౌందర్యముచేత॥ మించుచోకొ=అతిశయించుచుండఁగా, చూచుకములు నలుపెక్కికొండలసౌందర్యమును మీరుచుండఁగా ననితాత్పర్యము కనదారావతారమ్ము=కనల్=ప్రకాశించుచున్న, హరి=మత్తెపునరులయొక్క, అవతారిచ్చు=ప్రదేశము, పైకొ=మీది, తిప్పెకొ=విదిలిపోయెను గర్భిణియాట చేతిహారద్యలంకారములతీసివేసివదుట, చెనువారు=శోభిల్లుచున్న, నిర్లతకొ=నైర్లల్యము. సద్వోమధ్యభాగంబునందకొ=అప్పటి నడుమనంగి, ఉప్పొంగెకొ=అతిశయించెను. నడములులిసివదుట హంసగతుల్=అంచలవంటివడికలు, బిప్పెకొ=తిగెను, విడికలుమందమైవదుట. అంతిలోకొ=ఈలాగునున్నంతిట శరద్యోగంబుశరదృతుసంబంధము, రకొ=రాఁగా, పైపద్యముతోన్వయము.

నీతి॥ అంతిలోప్రియంకరశరద్యోగంబురాగా. కాంతిపయోధరమ్ములు సౌందర్యములగుమేఘములు=కప్పల్=క్రమ్ముటలు, పీడ్చొనకొ=తిప్పగా, భూధరేంద్రములకొ=పర్వతశ్రేష్ఠములయందు, సౌకర్యంబునకొ=సౌలభ్య

త్వముచేత. మించునోకొమిరిపోవునప్పుడు, కనదారావతారము=ప్రకాశించు మిన్న పర్వధారల ప్రవేశము పైకొ=మీద, (అనఁగా మిన్నపైని, తిప్పెకొ మేఘములు పర్వతములపై గముట లేక కాన్పించుకుండుటచేత పర్వధారలు పడుట లేదనితాత్పర్యము సద్వ్యోమధ్యభాగంబునకొ=సత్=మంచిదియగు, ద్యో=ఆ కాశముయొక్క, మధ్యభాగంబునకొ=మధ్యప్రదేశమందు. చెలువారుని ర్థలత=సాగనైన నైర్థల్యము, ఉప్పొంగెకొ హంసగతుల్=హంసలవడికలు, ఒప్పెకొ=ప్రకాశించెను, శరదృతువులో హంసలుసంతోషించుండును

సీ. భృమరీకదంబసం-భృమరీణగగునద,
భృమరీచిమలినస-త్పంకజంబు!

ప్రదళీభవద్భర్త-కడళీమహీజసం,
పడలీనకిర్పూర-పాండురంబు!

కమలాకరాదర్శ-విమలాయితసమస్త,
కమలాకరవాత-శిస్థలంబు!

ధవళాయితమృణాల-లవలావనక్రియా,
ర్జవలాలసమరాళి-రాజకంబు!

గీ. అంబరశ్రీనితంబబిం-బావలంబి!
పాండుతరపట్టసిచయసి-ఖండవిభృ!
మభృమకరభృమదఖండ-శుభృజలద!
భాసురంబొప్పెనాశర-ద్వాసరంబు!

టీ|| భృమరీ..పంకజంబు భృమరీ=ఆడు తుమ్మెదలయొక్క, కదంబం సమాహుముయొక్క, సంభ్రమ=శ్చిరవల, రీణజారి, (అనఁగా కదలనట్టి) గతుల్=రక్కలయొక్క, అదిభ్ర=తిక్కు-వగాని, మరీచి=కరణములచేత,

మల్లికార్జున, పంకజంబు=పద్మములు గలది, ప్రవళీ..పాండురంబు.
 పృగశీభవత్=బ్రహ్మగుచ్ఛు, భర్తృకదళీమహీజంబం గారపు అనఁటివెట్లయొ
 క్క, [అనఁగా గర్భావస్థలయొక్క] సంపత్..సమాహముయొ
 క్క, ఆలీన..అణగనట్టి. కర్పూర=కృష్ణముచేతి, పాండురంబు=తెల్లనిది.
 కమలా. ఖసలంబు. కమలా=శోభను, కర=చేయనట్టి. ఆదర్శ=అద్భుతముల
 వలె, విమల..యితని ర్థములైయాచరించుచున్న. సమస్త=శేషములేని. క
 మలాకర=ఉదకమునకు గనులగుమేఘములుగల, ఖస్థలంబు=ఆకాశసలము గ
 లది. ధవళా. రాజికంబు. ధవళాయిత= తెల్లనై యాచరించుచున్న. మృ
 ణాళ=తామర శూంఠ్యయొక్క, లవముక్కులయొక్క, లావణ్యయా =
 త్రుంచుటయందిలి, ఆజ్జన = తిన్నదనమందు, లాలస = ఆసక్తములగు, మ
 రాళరాజికంబు = హంసపక్షులుగలది అంబర...భాసురంబు. అంబర
 శ్రీ = ఆకాశలక్ష్మీయొక్క, నితంబబింబ = పిరుదును, అవలంబి = పట్టుకొని
 న, పాండురతిర = మిక్కిలితెల్లనైన, పట్టపిచయ = పట్టబట్టలయొక్క, శి
 ఖండ = అంచులయొక్క, విద్రుమ = విశాసముల యొక్క, భ్రమకర =
 భ్రాంతినిజేయుచున్న, భ్రమత్ = తిరుగుచున్న, అఖండ = విస్తారమును,
 శుభ్రజలది = తెల్లమేఘములచేత, భాసురంబు = ప్రకాశించుచున్నదియై,
 ఆశరచ్ఛాసరంబు = ఆశరచ్ఛాలదినము, ఒప్పెక్=తగెను

చ పాలిచెనుయజ్ఞకృద్విసర-ముల్ సరముల్ నవపుండరీకప!
 జ్జులగదళీవ్రజంబుమడుగుల్ మడుగుల్ హిమవాలుకాప్తివ
 ర్తివనజాతమందుదన-చెన్నవమాలికలంచబాలికల్।
 లలిసుమనసీతుల్ నెలత-లక్షలతలందళుకొత్తైన త్తటిక్||

టీ|| అత్తటిక్=ఆశరదృతువునందు, యజ్ఞకృద్విసరముల్. యజ్ఞకృత్ =
 జన్నములుజేసినవారయొక్క, విసరముల్=సమాహములును, సరముల్=పు
 వ్వులదండలును. పుండరీక=వెల్లగొడుగులయొక్కయొ, తెల్లపద్మములయొ
 క్కయొ, పద్మలక్ష్మీ=వరుసలచేత, పాలిచెక్=ప్రకాశించెను, కదళీ...ను

దుగుల్ కడల్లీకప్పురపుటనటులయొక్క, వజంబు = గుంపుయొక్క, మ
 దుగుల్ = పరిశుభ్రతలును, మదుగుల్ = సరిస్సులును, హిమవాలుకాప్తిక్.
 హిమవాలుకా = కర్పూరముయొక్కయు, చల్లనియిసుకయొక్కయు, ఆప్తిక్ =
 బొందుటచేత, వర్తిలెక్ = ఎవర్తించెను, ఉన్నవియనుట వనజాతమందుక్-
 వన = అడవులయొక్కయు, సీశ్యయొక్కయు, జాతమందుక్ = సమాహమం
 దు. నవమాలికలు = తొత్తపూదండలును, ఆంచకాలికల్ = హంసపిల్లలును,
 తనరెక్ = బప్పెను, లలిక్ = సొగసుగా, సునునీతిల్ - సుమనః = మంచి
 మనస్సులయొక్కయు, పుష్పములయొక్కయు, సీతుక్ = ఉండుటలు, నె
 లతలెక్ = స్త్రీలయందును, లతలెక్ = తీగలయందును, తళుకొత్తెక్ = ప్ర
 కాశించెను-

మ. నవఖండంబులనుండువార్షికగతిఁ-దభోళిసంఛిన్నయా!

నవనింబద్ధమునేయమేల్కనిసరో-జాత్ముండునేమింపనా!

ర్జవితంద్యవృక్షుటింపనింపెనగుపెక్-కాప్యంపుటుత్కిలకా

ళివలెక్ ధారుణిసచ్చటచ్చటమరా-ళిపాళివాలెన్వడిక్॥

టీ. నవఖండంబులనుండక్ = మునుజే తొమ్మిదిముక్కలనో నుండగా,
 వార్షికగతిక్ = పరాకాలసంబంధియగుండకచేత, దంభోళిసంఛిన్న = పిడుగు
 లచే బద్ధమైంది జే = అయినట్టి అవనిక్ = భూమిని, బద్ధమునేయక్ అడుకు
 టకు, సరోజాత్ముండు = విష్ణువు, మేల్కని = నిద్రనుండిలేచి, నేమింపన్ =
 ఆజ్ఞాపింపగా, ఆర్జవితక్ = పిన్నదనముచేత, త్వష్ట = వత్సవక్ర్, ఖటిం
 పక్ = అడుకుటకు, ఇంపెనగు = మనోహరములయిన, పెక్ = పెద్దదియ
 గు, రొంగుంపు = వెండియొక్క, ఉత్కిలకాళివలెక్ = టంకపుబాదుల
 గుంపువలె, ధారుణిక్ = భూమియందు, మరాళిపాళి = అడువాంసలపట్టికల
 డిక్ = త్వరచేత, అచ్చటచ్చటక్ = అక్కడక్కడ, వార్తిలెక్ = దిగను
 చ సరిసులకొప్పెబద్ధినుల-సంగతిహస్తీనులాక్రమింపగా!
 సరసతరుల్ సుగంధికర-జస్థిరధీరయాధిపటిరా!

సరసతముల్ కళోన్మతుల-సంగతిఁజిక్రిణులొటతేటగాఁ

బరఁగెనుగానఁగానలకు-బర్వవెజాతులరీతులత్తజ్జీ॥

టీ॥ సరసులకున్ = రసయుక్తులైనవారికినియర్థము, కొలఁకులకనియ
రాంతరము. పద్మినులసంగతి = పద్మినీజాతిస్త్రీలతోన్న హనునియరము తా
మీరపాదలకులముకయనియరాంతరము సరసతయల్ = మిక్కిలిసరసులని
యర్థము. సరసముతోఁ గూడినపుత్రములని యరాంతరము. హస్తములు =
హస్తినీజాతిస్త్రీలని యర్థము. అడేకుఁగులని యరాంతరము. ఆక్రమింపఁ
గాఁ = ఆవరింపఁగా, సుగంధి = ధీరతత్. సుగంధి = మంచి వాసవగల,
కరజ = గోరులయొక్క, సిర = సిరమైన, ధీరతత్ = ధైర్యముచేతననియర్థము.
అనఁగా నఖతములమంచిటచేతనే ధైర్యమని తాత్పర్యము సుగంధిక =
మంచివాసవగల, రజః = పరాగములచేతి, సిరి = నిబ్బరమగు, ధీరతత్ = మ
నోహత్వముచేతి, (ధియంరాతీతిధీరః - తస్య భావఃధీరతా.) రూఢిఁబట్టిరి =
నిరూఢింపఁబడిరి, [ఇచట వృక్షపక్షమందు మహాదరికక్రియచింత్యము]
అసంసతముల్ = సరసతయలకంటె మిక్కిలిసరసులని యర్థము సరసములగు
రాత్రులనిభావము కళోన్మతుల-కళా = మననకళలయొక్క, ఉన్నతుల =
జ్ఞాత్యములయొక్క అనియర్థము చంద్రకళయొక్క త్యముయొక్కయని
యరాంతరము చిత్రణులొట = చిత్రణీజాతిస్త్రీలొటయని యర్థము. చిత్ర
ముగలవియొటయని యరాంతరము. తేటగాఁ = స్పష్టముగా, పరగెనుగా
న = ఒప్పెనుగనుక, కానలకుఁ = అడవులకు, అత్తజ్జీ = అగ్రదృశ్యపు
నందు, జాతుల = పద్మిన్యాదిస్త్రీజాతులయొక్కయని యర్థము, మాలతీతల
యొక్కయని యరాంతరము. రీతులు = దశలు, పర్వవే = వ్యాపింపవా.
ఉ. కావలికాపుగుఱ్ఱతల-కన్తపించివిరాసరాజనా॥

తైవిలసిల్లుపెల్లువను-లంగుఁబడుందొలఁగుంగిశోరికి॥

రావళియభ్రలక్ష్మీశరి-దంగనసద్రవిలక్షణాన్వితల్॥

గావునద్రావిడాంగనల-కైవడిఁజెండులుగొట్టిరోయనా॥

టీ॥ కావలికాపుగుబ్బెతల=కాపున్నకూద్రస్త్రీలయొక్క, కణ్=చూపు, మరపించి=మగుగుబెట్టి, బిరాన్=తవ్వరగా, రాజనానైవిలస్య=రాజనపుచేతైపకాశించుకట్టి పెల్లువనులంగుం=గొప్పవనములయందు, కిశోరకీరావళి=పిల్లచిలుకలగుంపు, అభలక్ష్మీ=అకాశలక్ష్మీయును, శరదంగి=శరద్భతువను స్త్రీయును, సద్రవిలక్షణాన్వితం— సత్=యోగ్యమును, ద్రవిల=లడలక భేదముచేత ద్రవిడులయొక్క, తుణ=ఉత్పన్నమతోడ, అన్వితం=కూడినవాయు అనియర్థము. సత్=యోగ్యమును, రవి=మార్కండేయనెడు, లక్షణ=చిహ్నముతో, అన్వితం=కూడినవాయు, కాపుం=కనుక, ద్రావిడాంగనలకైవడి=ద్రవిడస్త్రీలవలె, పెండులుగొట్టిరోయన్=బంతులుగొట్టి నారోయనునట్లుగా, పడుక=ఉరుకును, తొలగుక=ఎగిరిపోవును.

మ కమలేందీవరకర్ణికారికదళై-కల్పారపుంజలపుం|

జములంజిత్ర మొనర్చి కూర్చుచు శర-చ్ఛంద్రాస్య పెన్బూమిప|

శ్చేమునందున్న భమంటునంబరమణీ-లీలామణీదీపముం|

చిమఘద్యేషికి నెత్తుటారతిఘటిం-చేన్ నిద్రమేల్కొంచుచోన్

టీ॥ శరచ్ఛంద్రాస్య=శరత్కాలమును స్త్రీ, కమలేం .. పుంజములన్=కమల=పద్మములయొక్కయు, ఇందీవర=కలువలయొక్కయు, కర్ణికార=కొండగోసులు వృక్షయొక్కయు, కదళీ=అనంతిపువ్వులయొక్కయు, కల్పార=ఎత్తగలువలయొక్కయు, కింజల్క=కేసరములయొక్క, పుంజములన్=సమాపాములచేత, చిత్ర మొనర్చి=మృగ్గుబుబెట్టినట్లు చిత్రవర్ణముగలదానిగాఁజేసి, కూర్చుం=సంధానముచేయును. పెన్బూమి=శ్చేమునందున్=పెద్దదియగు పుడమియ నెడుపాత్రమునందు. నభమంటి=అకాశమునంటిన, అంబర . దీపము=అంబరమణి=సూర్యుడనెడు, లీలా=విలాసార్థమును, మణీదీపము=మాణిక్యదీపమును, ఉంచు=యేర్పరిచి, మఘద్యేషికిన్=విష్ణుమూర్తికి. మేల్కొంచుచోన్=శరద్భతువుగావున) నిద్రలేచునపుడు, ఎత్తుటారతి=నైకత్తువారతి, ఘటిం చేన్=కూర్చు

సీ మల్లికారమణీమ-తల్లికా స్తితములు,
 శరదభ్రముధవాంగ-చారుచులు!
 భవుకప్రబోధమా-ధవనోచసచ్చపుల్.
 కాండని ర్లతార్ధ-కతకరజము!
 లుద్భవివృత్పంక-జోదారచకచకల్,
 బహునదీవింహతి-శాండురుచులు!
 భువనమోహనరతి-ధవకీర్ణభసితముల్,
 దిక్కామిసీతామ-ధృతివిహృతులు!

గీ. నీలనీరదనిజయాన-నిర్మలక!
 రణచణపురందరకృతాంగ-రాగధవళ!
 రంజకద్రవకచ్చాయ-పుంజకములు!
 కపురపురజంబులువనాళి-గరమునెరసె॥

టీ. మల్లి... స్తితములు=మల్లికా=మల్లితీగల నెడు, రమణీసుతల్లికా=ఉత్తమస్త్రీయొక్క, స్తితములు=వృద్ధులైనట్టియు, శర...రుచులు, శరత్=శరదృతువ నెడు, అభ్రముధవ=విరావతయొక్క, అంగ=శరీరముయొక్క, చారు=సుందరమగు, రుచులు=కాంతులయినట్టియు, భవుక...భవుల్=భవుక=శుభకరమగు, ప్రబోధ=మెరుపువగల, మాధవ=విష్ణువుయొక్క, లోచన=నేత్రములయొక్క, ఛపుల్=కాంతులైనట్టియు, కాండ...రజములు, కాండఉదకములయొక్క, నిర్లతార్ధ=నైర్మలముగొరకైన, కతక=చిత్తగించలయొక్క, రజములు=గుండలైనట్టియు, ఉద్భవి...చకచకల్=ఉద్భవివృత్=పుట్టఁబోవుచున్న, పంకజ=పద్మములయొక్క, ఉదారి=విస్తారములగు, చకచకల్=చాకచక్రములైనట్టియు, బహు...రుచులు, బహు=విస్తారమైన, నదీవృత్తులయొక్క, విరహ=ప్రయోగముచేతనై, అతిపాండు = మిక్కిలితెల్లనైన

రుతులు = కాంతులైనట్టియు, భువన... భవితము = భువన = లోకములకు,
 మోహన = మోహపెట్టుటకైన, రతిధవ = మన్మథునిచేత, కీర్ణ = చల్లబడిన,
 భవితముల్ = భవములైనట్టియు, నీలనీరద... పుంజకములు, నీల = నల్లనై
 న, నీరద = మేఘములనెడు, నిజ = స్వకీయములగు, యాన = వాహనము
 లయొక్క, నిర్వరీకరణచణ = శుభ్రముచేయుటనెఱిగిన, పురందర = ఇం
 ద్రునిచేత, కృతి = చేబడిచి, అంగరాగ = మైత్రుతమైన, ధవళ = తె
 ల్లగు, రంజకద్రవక = రంజింపజేయుద్రావకముయొక్క, ఛాయ = కాం
 తులయొక్క, పుంజకములు = సమూహములైట్టియు, కపురపురజంబు
 లు = కర్పూరధూళులు, వనాళిక = వనపక్షియందు, కరము = మిక్కిలి
 నెరనెక్ = వ్యాపించెను

చ. కలమవనావనార్ధఽరి-కల్పితమంచకులములందువ

ర్తిలుచెలవల్ నెరాపనరుదేరెడుపైగులమీనుకీరఁ

జ్జులముకుచాయలందెలసి-తోలిసఁదర్శిణిశాలిశాలిచల

చులజనుచొప్పుడకృతులచొక్కపుపచ్చలహెచ్చులోయనన్.

టీ॥ కలమ... కులములందున్ కలమవ = వరిచేలయొక్క, అవనార్ధ = కా
 చుటకొరకు, పరికల్పిత = చించిబడిన, మంచ = ఆర.లయొక్క, కులములం
 దున్ = సమూహములయందు, వర్తిలు = ఉన్నట్టి, చెలవల్ = స్త్రీలు, నెరాప
 నరుదేరెడు = మిక్కిలిపచ్చనైన, పైగులక్ = చేలను, మీరు = అతిశయించెడు
 కీరఁజ్జులక్ = చిలుకలగుంపులను, ముకుచాయలక్ = [వజ్రనిముక్కకాం
 తులచేత, తెలసి = [వేరురంగుచేతి] నెఱిగి తోలిసఁ = కొట్టివేయఁగా, త
 త్కణి... చందులక్. తత్ = ఆవరిచేలయొక్క, కణి = ఎన్నులయొక్క, ఆ
 లి = పక్షి-తోడ, కాలి = బిప్పుచున్న, చందులక్ = కుక్కుల తోడ, చను
 చున్ = (చిలుకలు) పోవుచు దిక్పతుల = దిక్కులను స్త్రీలయొక్క, చొక్క
 పు = సొగసైన, పచ్చలు, [అలంకారములయందలి, మరకతములయొక్క, హె
 చ్చులోయనన్ = అతిశయము లేమోయనుట్లుగ, బిప్పుక్ = ప్రకాశించును

శా నాళీకాళిమృశాళికాకబళనా-నంద న్న రాళాంగనా!

పాళుల్ ప్ర్యామతలంబునంబ్రతిఫలిం-పంబోలునాఁగానభః!

పాళీపాండుపయోదపజ్జుల సరః-పాళింబిసాళింపఁగాఁ!

బోలున్నా గిదివిభువి సితఘన-ముల్ హంసలుంబాటిరెన్

టీ॥ నాళీ..పాళుల్, నాళీః=పద్మములయొక్క, ఆళి=జ్జియొక్క, మృశాళికా=తూండ్లయొక్క, కబళన=తినుటచేత, ఆనందత్=సంతోషించుచున్న, మరాళాంగనా=హంసస్త్రీలయొక్క, పాళుల్=పజ్జులు. వోన్య మతలంబునన్=ఆకాశమందు, ప్రతిఫలింపంబోలునాఁగాన్=ప్రతిబింబించెనోయనుటలుగాను, సభః...పజ్జు, సభఃపాళీ-ఆకాశ ప్రదేశమందలి పాండు=తెల్లనైన, పయోదపజ్జులు=మేఘపజ్జులు, సరఃపాళిన్=మడుగులవరుసయందు, పిసాళింపఁగాఁబోలున్నాఁగన్=వ్యాపించబోలుననునట్లుగా, దివిన్=ఆకాశమందును, భువిన్=భూమియందును, సితఘనముల్=తెల్లమేఘములును, హంసలున్=అంచులును, పాటిరెన్=బిప్పెను.

చ. కలశజసంగతిఁ ఘనులు-గాంచిరిశుద్ధతనీడనింకమా!

కలరమమింగుటంచుఁగర-కావళితోమణిచాపరేఖతో!

నిలడిగుచంచలాళియన-నింపగుజాజనరాలువేలవ!

ద్రిలలనౌఘను త్తజియ-రింగొనుచందురుకావితివులన్॥

టీ॥ కలశజసంగతిన్=అగస్త్యునిస్నేహముచేత, [అనఁగా నగస్త్యుడయమగుటచేత] ఘనులు=మేఘములు [గొప్పవారిసయును] శుదర్శన్=నైర్మల్యమును గాంచిరి=పొందిరి, (ఇదిటమహదరమువివక్షాన్వితము) ఈడన్=ఇక్కడ, మించుట=అతీతయించుట, మాకున్=మాకు. ఆలరదు=బిప్పెదు, అంచున్=అనుచు, కరకావళితోన్=వడగండ్లవనసతోడను, మణిచాపరేఖతోన్=ఇంద్రధనుస్సుయొక్కరేఖతోడను, ఇలన్=భూమియందు, డిగు=దిగినట్టి, పంచలాళియన్=మెఱిపుడట్లుగాయనునట్టి, లలసౌఘము=స్త్రీస

మానసు, అత్తటిక్=అశ్రుశౌలమందు, జాజిసరాలు = జాజిపూవుల
దండలు, వ్రేలక్ = వ్రేలుమండలా, గొను = భరించిన, చందుగుకావి
వులక్, చందుగుకావి = సీమారపురంగులబట్టులయొక్క, దీవులక్=శో
భలచేత, పులిక్ = పట్టణమందు, వర్తిలక్ = సంచరించును

ము. కతకంబొక్కటికుంభసంభవుడనం-గల్పించికాదంబిని।

శతకాడంబరింకిలాభజలధిక్-సాధుప్రసాదంబుఁగూ।

ర్పితగంగాలముభూమినేకరిణిమిం-చందేటలీనన్యందినీ।

తతిసాసేలసదేనదిక్నదినిలే-దాచింబదంభంబునక్॥

టీ॥ కాలము=సమయము. కుంభసంభవుడనం=అగస్త్యుఁడత్రమాను
జుఁడై, కతకంబు=చిల్లగింజ, ఒక్కటి=ఒకజానిని, గల్పించి=గూర్చి, కా
దం...జలధిక్ కాదంబిని=మేఘుఁబుల్లలయొక్క, శతకం=వందలయొ
క్క, అడంబరి=అటోపముచేత, పంకిల=బురద గలిగిన, అభ్ర=ఆకాశమ
నెడు, జలధిక్=సముద్రమందు సాధుప్రసాదంబునక్=మంచి నైర్దల్యము
ను, గూర్చి=చేసి, తిగెక్=ఒప్పేయి. భూమిక్=పుడమియందు, ఈస్యం
దినీతతిక్=ఈనదీసమాహమందు, తేటలు=నైర్దల్యములు, ఏకరిణిమిం
చెక్=ఎట్లువ్యాపించెను, సాసేల=అనెందును, ఆదే=ఆయాకాశనైర్ద
ల్యమే, నదిక్నదిని=ప్రతిపదియందు, బిఁబంభంబునక్=ప్రతిచింబమిము
చేత, లేదా=ఉండదా.

కా. చక్రంబొక్కటిశింశుమారముభ్రమిం-చం! గౌంచపుక్

న్రాట్నముం।

దాక్షిణ్యతవారివాహనివహ-న్యాకీర్ణతూలాళిని।

ర్వక్రంబై వెలయక్ శరజ్జరచే-బర్యాయపర్యస్తనూ।

ప్రకామ్యత్పితంతుపజ్జులనఁగా-న్రాట్నరాఖావభౌల్

టీ॥ శింశుమారము = (గృహదులకాధారమై మేరువునం దిరుగుచున్న) శింశుమారమును పేరుగల చక్రంబు = చక్రము, ఒక్కటి = ఒకటి. భ్రమించుచుండుగా, క్రాంతిపుక్తరాట్నముండు = క్రాంతిపుక్తమును నూలుపడుచున్నట్టి యంత్రమందు, ఆక్రీడ .. .. తూలాళి ఆక్రీడత్ = అంతటదిరుగుచున్న, సీత = తెల్లని, వారివాహ = మేఘములయొక్క, నివాస = సమానానునెడి, వ్యాకీర్ణ = వీకిన, తూల = దూదిపింజెలయొక్క, ఆళి = పక్షి, నిర్వక్రంబై = ఎంకర లేనిదై, వెలయన్ = ఒప్పుగా, శరజ్జ్వరచేత్ = శరత్కాలమునుముసలివానిచేత, పర్యాయపర్యస్తమా - క్రమముగా వసకబడునట్టి, ప్రకామ్య .. పట్టులనఁగాన్ - ప్రకామ్యత్ = ఆరంభముగుచున్న, సీత = తెల్లని, తంతు = దారులయొక్క, పట్టులనఁగాన్ = పరుసలొలుసునట్లుగా, మరళాపకుల్ = హంసపట్టులు. చ్రాటున్ = వ్యాపించును.

శా. మంచుల్తాపనతాపవీతికెమన్ - ఇన్లేకసప్తచ్ఛదో!

దంచశ్చర్ణ ములాశ్రయించిరనిప-త్యజ్యజ్జ్వలిగంధంబుపు!

హ్మంచచ్ఛోరులుదొంగిలించియవియినాకారభేదంబున!

గొంచున్చెననన్వనింగపురముల్ ఘూర్ణిలెవాత్యాహతిన్

టీ॥ మంచుల్ = హిమములు, తాపనతాపవీతిన్ తాపన = నూర్చునంబుదియును, తాప = వేడిమియొక్క, వీతికిన్ = జిగికి, ఎదురింపన్ లేక = ఎదుర్కోలేక, సప్త .. చర్ణములు సప్తచ్ఛదా = ఏడాదులయరఁజిచెల్లయొక్క, ఉదంచత్ = ప్రకాశించుచున్న, పర్ణములు = ఆకులు, ఆశ్రయించి = పొంది, రవి .. గంధంబు రవి = నూర్చునయొక్క, పక్ష్యు = పక్షిమందైన, అబ్జ = ఎద్దుములయొక్క, ఆళి = పక్షియొక్క, గంబ = పరిమళమును, పుష్పాంచచ్ఛోరులు = పువ్వుల నెడుపిన్నుచున్నదొంగలు, (అరఁజిపువ్వులలోనుండుదొంగలను) పేరుగలయవయవములనియునధ్వని, దొంగిలించి = ఆపహరించి, అవియిన్ బాసలముగఁగా, ఆకారభేదంబునన్ = వేరురూపుచేత, కొంచున్ = స్వీకరించుచు, మిం వెనన్ = వ్యాపించెనోయినునట్లు, వన్ = ఇమందు, కపుర

మల్ = కర్పూరములు, వాత్యాహతిన్ = సుషి గాలి తాకుచేత, ఘ్నాన్ =
నిర్మలము,

వ. ఇష్పగిది సుష్పచు నింపుసాధించు నప్పరమయోగ్యావసమున.
టీ॥ స్పష్టము

క. మందసమున్ముఖగర్భము!

నందముగ నమరఁదెలసి-యలనవనలస!

స్తందిరమున నిల్పిరి మే!

నందనివిదలిర్పనంత-నవలాసకులన్॥

పా॥ అంతి = అంతలో, నవలాసకులున్ = నవలాసకులయొక్క, సు
లున్ = చెలికత్తెలును, మందసమున్ముఖగర్భమున్ = మందా = మెల్లగా, సము
న్ముఖ = ఉత్పంభించి, గర్భమున్ = చూలొటను, అందముగన్ = సాగుగా
అమరల్ = బంపుగా, తెలసి = ఎఱిగి, మేన్ = మేలను, తనివిదలి
ర్పన్ = తృప్తియొసఁచునట్లుగా, వలన స్తందిరమునన్ = ననమందొప్పుచున్న
గృహమందు నిల్పిరి = ఉంచిరి,

నీతి॥ అంతి = అంతలో, నవలాసకులున్ = నూతనులగు నాట్యమునేయు
చారు, [అనగా ఆటలాడువారు] ఉత్సవములు జేయువారని యర్థము, మం
దసముక్ = పెట్టెను, ముఖగర్భముక్ = ఎదుటిభాగమును లోభాగమును,
అందముగనమరక్ = సాగుగా నొప్పుగా, తెలసి, ఎఱిగి, మేన్ = శరీ
రమున, తనివిదలిర్పన్ = తృప్తియొసఁచునట్లు, అలసవలసస్తందిరమున్
అమృతసంజంధి మగు ప్రకాశించుచున్న యింటిమందు, నిల్పిరి = ఉంచిరి.

క. మందసముదీయమానా!

నందంబులుపొంగిపొరల-నవలాలితని!

వృందమతులునుమహీభృ!

త్పిందేశకరుల్ బొసంగ-నవరించు నెడన్॥

పా॥ మంద... . నందంబులు, మంద=మెల్లగా, సమదీయమాన=పుట్టుచున్న, ఆనందంబులు=సంతోషములు పొంగి=అతిశయించి, పారలన్=వ్యాపించగా, నవలాలి=స్త్రీలును, ఇతనిన్నందమతులు=ఇత=పొందబడిన, నిష్పంద=చించలించని, మతులు=బుద్ధులుగలవారును, మహిభృత్సందేశకరుల్=హిమవంతునివార్తనాడులును, పొసంగన్=అనుకూలముగా, సవరించునెడన్=పనులుజేయునమయమున,

సీ॥ ఉదీయ... . నందంబులు ఉదీయమాన=పుట్టుచున్న, ఆనందంబులు=సంతోషములు, పొంగి=అతిశయించి, పారలన్=వ్యాపించగా, నవలాలిత...మతులు నవ=క్రొత్తగా, లాలిత=గౌరవించబడిట్టియు, నిష్పంద=చించలించని, మతులు=బుద్ధులుగల, మహిభృత్సందేశకరుల్=రాజుయొక్క వార్తనాడులు, మందసము=పెట్టె, పొసంగన్=అనుకూలముగా, సవరించునెడన్=నర్దుబాటుచేయునపుడు.

క. అకలుషమతిమహిభృత్సతి।

ప్రకటోత్సుకభావలబ్ధి-బర్వంగనుమే।

నకమనసుహితముగాఁగ।

న్యకనైయ్యారములకుప్ప-నచటంగనియెన్॥

పా॥ అకలుషమతి=నిష్కలుష బుద్ధిగల, మహిభృత్సతి=హిమవంతుని భార్యయగు, మేనక=మేనకాదేవి, ప్రకటోత్సుక భావలబ్ధి బర్వంగను=అతిశయమగువేడుక వ్యాపించగా, మనసుహితముగా=మదికిష్టముగా, బయ్యారములకుప్పన్=విలాసములప్రొవై, కన్యకన్=పిల్లని, అచటన్=అగ్నిహమందు, కనియెన్=కనెను.

సీ॥ మేనక=మేనకయనునపురస, [ఇదియిత రాపురిసల కుపలక్షణము.] ప్రకటోత్సుకభావలబ్ధి=అతిశయమగుసంతోషముచేతి, బర్వంగను=లక్షణచే నాట్యముచేయుగా, అప్పరసలాడగానని యర్థము మహిభృత్సతి=జనకునిభార్య, అచటన్=అపెట్టెయందు, కనియెన్=చూచెను. శేషము సమానము,

క. తతకనకనగప్రభవసు|

మతిగర్భమునంజనించు-మాన్యసుగన్యక|

క్షీతిభృత్పతిగన్యనిత|

సతికుతుకతరంగితాంత-రంగతబంగళ||

పా|| క్షీతిభృత్పతి=పర్వతశ్రేష్ఠుడగుహిమవంతుడు, కనకనగప్రభవ=మేరుపర్వతిమువలనఁ బుట్టిన సుమతి=చంద్రిమసుగల మేనకయొక్క, గర్భమునన్=కడుపునందు, జనించు=పుట్టినట్టి, మాన్యన్=పూజ్యురాలగు, కన్యక=కన్యయను, కన్యని=చూచి, తన్=తాను. అతికుతుకి తాంతరంగత=మిక్కిలిసంతోషముచేతఁ బొంగుచున్న యంతఃకరణముగలుగుటచేత, బంగళన్=ఉబ్బెను

సీ|| క్షీతిభృత్పతి=రాజశ్రేష్ఠుడగు జనకుడు, కనకనగప్రభవ=బంగారుపర్వతమువంటి కాంతిగలిగినట్టియు, వసుమతి గర్భమునన్=భూమియొక్కగర్భమునందు, జనించు=పుట్టినట్టియు, శ్రేష్ఠసుమానిము.

సీ. జన్నంపుటన్మంపు-టన్నువల్ వెదఁజల్లు,

పారిజాతలతాంత-ధారలలరె|

నాధారలధార-మైధారుణిజనించు,

భృంగమ్ములరినప్ర-సంగమనగె|

నారవంబాదూధ-గౌరవంబై మీర,

గంధగంధవహు-బంధమొప్పె|

నాగాలలోఁగొని-నాగాలికుంతలల్,

పామపాటలకోటి-పరిధవిల్లె|

గీ కన్యధన్యయశస్యసా-మాన్యమాన్య|

వర్ణలవణ్యసౌవర్ణ-వర్ణవర్ణ|

నీయగాత్రిధరిత్రిజ-చించిట్టి

కల్యకల్యాణసుముహూర్త-ఘటికయందు॥

టీ॥ ధన్య=ధన్యరాజైవట్టియు, ఆన్య గాత్రీ=అనన్యసామాన్య=ఇ
తరులకు సాధారణము గాని, మాన్య=పూజించదగినట్టియు, శర్ణ్య=వర్ణించ
దగినట్టియు, లావణ్య=శరీరత శతశతము చేతను, సోపర్ణ=బంగారు సం
బంధియును, వర్ణ=కాలతచేతి, వర్ణనీయ=వర్ణించదగిన, గాత్రి=శరీరముగల,
కన్య=ఆచిన్నది, ధరిత్రీ=భూమియును, జనించిట్టి=పుట్టి, కల్య . .
యందు, కల్య=పశువుమైన, కల్యాణ=శుభప్రదమైన, సుముహూర్త=మం
చిముహూర్తముయొక్క, ఘటికయందు=గడియందు, జన్మంపుట పుట్ట
న్నవల్=యజ్ఞములేయ్య ముగలదేవతల స్త్రీలు, వేదజల్లు=విరియజల్లున, పా
రి...ధారలు, పారిహితలతంతి=పారిజాత పుష్పములయొక్క, ధారలు=ధా
రావర్షములు, ఎసగెన్=ఒప్పెను, ఆధారలు= ఆధారలే=ఆధారిమై=జీ
వనాధారముగానుండి, ధారుణి= భూమియును, చరించు=తరుగుచున్న,
భృంగముల=తుమ్మెదలయొక్క, రివ్రాసంగము=ధ్వనిప్రసక్తి, ఎసగెన్=
ఒప్పెను, ఆరవంబు=ఆన్వయ, ఆరూఢగౌరవంబై=ప్రసన్నగౌరముగలదియై,
వీణ=ఆతిశయించగా, గంధ . .బంధము, గంధ=పరిమళముతోఁగూ
డిన, గంధపా= గాలియొక్క, అనుబంధము=సంబంధము, ఒప్పెన్=ఎ
సగెను, ఆ గాలి=ఆనాయువును= లోఁగొని=లోబరిచుకొని, నాగాలి
కుంతలల్=నాగకన్యలు, పాడు=గానముచేయుట్టి, పాటల=గానములయొ
క్క, ఊటి-విస్తారము, ఎరువిల్=ప్రవర్తించెను,

ఉ. క్రొన్నెలదాల్పు నేల్పుజిలు-గుల్ నెలుగుల్ గొనలేటిఫహోటిజే
కొన్నవలంతిపిల్లగమ-కొల్లగబిల్లమరెమ్మలేసెమెల్ |
జన్నములందున్నగిగ-సప్తరశ్మిలత్తైప్రేగాంచెము |
చెన్నెరేతేట అమలలు-చెగలువల్ గలయేటికోటలన్ ॥

టీ|| కొన్నెల .. జలుగుల్, కొన్నెలదాల్పు = లేతచంద్రునిధరించిన, వేల్పు = దేవునియొక్క - [సాంబమూర్తియొక్క] జలుగుల్ సన్న పుబ్బలైన దిక్కులు, వెలుగుల్ గోల్ = చిర్లలత్వమునొందిగా, లేటి .. మి = లేటిఘోటికొ = లేడియనుగుట్టలునుచేకొన్న = స్వీకరించి, వలంతి = నేర్పరి, [గాలి] యొక్క -, పిల్లగ మి = బాలుర సమూహము, (అంగముందమారుతములు) పిల్ల మిరెమ్మలు - తిలకిండుగా వసిగుంతులు, ఏసెక్ = వేసెను. మేల్ జన్నములందు = మంచియుజ్జములయందు, అగితిగ = త్రేతాగ్నులయొక్క -, సప్త రసజలు = ఏడునాలుకలు, త్పిప్తిగాంచెక్ = త్పిప్తికైందెను, తామరలు = పద్మములును, డంగలువల్ = ఎఱ్ఱకలువలును, కల = ఉన్నట్టి, ఏటికోటులక్ = బహుగురులయందు, నెరిలేట = మిక్కిలి నెర్తల్యము, మించెక్ = అతిశయించెను, ఆమెజన్మకాలమందు సమస్తమును సుఖముగానుండెనని తాత్పర్యము

చ జనకుడుధన్యకన్యాయము-చంపకపుష్పసువర్ణగౌరిస!

ద్వనరుహపాణిబుట్టినయు-దారిముహూర్తమునన్తుదంబునన్
ఘనమణులంబరంబులున-గాధముగామెనంగంగనేగితె!

దినమణియంబరంబునెగి-నిల్చెనెకోయనిరారులత్రటిన్||

పా|| జనకుడు = తండ్రీయగుహిమవంతుడు, ధన్య = ధన్యరాలైనట్టియు, చంపక .. కువన్ద చంపకపుష్ప = సుందరిపువ్వులవంటి, సువర్ణ = మంచించుగుగలిగిట్టియు, (పార్వతినల్లనిదైనను క్లేషబలమునబట్టి స్త్రీసామన్యమునకుఁ జేసినవర్ణఁజేసినాడు) సప్తరసపాణి = సత్ = శ్రేష్ఠముగు, వరుహ = పద్మమువంటి, పాణి = వాస్తవములగలిగిట్టియు, గౌరి = గౌరీదేవి, కన్యాయు = కొవ్వారైయు, పుట్టిన = జరించిన, తాదారిముహూర్తమునక్ = గొప్పముహూర్తమందు, ఘనమణులు గొప్పరత్నములును, అంబరంబులు = బట్టలును, ఆగాధముగా, మిక్కిలిగా, శశజ్జమునకు లోతరమైనను లక్షణచేరియగుగలిగినది, అనంగంగ = ఇయ్యగా, ఆత్రటిన్

ఆసమయమందు. ఆశ్రయ = పెద్దలు, దీక్షమణి - మూర్ఖుడును, మాణిక్య విశేషమనియుఁ దోచుచున్నది' అంబరంబును = ఆకాశమును, వస్త్రమనియుఁ దోచుచున్నది, బిగ్గి = అనుకూలముగా, ఏగడక = ఏప్రకారము, నిల్చెనో = అగెనో, అనిరి = అనిపల్కిరి,

సీ॥ జనకుడు = జనకమహారాజు. చరిపక .. గౌరి = చంపకపుష్ప = సంపెంగ పువ్వులవలెను, సువర్ణ = బంగారమువలెను, గౌరి = పచ్చనిదియైన, సద్వరహపాణి = మంచిపద్మము హస్తమందుఁగల లక్ష్మీదేవి, శేషమన మానము.

క. ఎక్కువగఁబండ్లనమరిన!

చక్కెరలకుమూగుశాఖ-సద్విజవర్గం!

బక్కనృజనమహామున!

నక్కజముగ నెప్పెభావు-కాకరఫణితిక్!

టీ॥ ఎక్కువగ = మిక్కిలిగా, పండ్లన్ = ఫలములనో, అమరిన = కలసిన, చక్కెరలకు = పంచదారలకు, మూగు = క్రమియించు, శాఖసద్విజవర్గంబు. శాఖ = వేదశాఖాధ్యయనముజేసిన, సద్విజ = మంచిబ్రాహ్మణులయొక్క, వర్గంబు = సమాహమ, అక్కనృ = ఆ చిన్నదానియొక్క, జనమహామున = జన్మోత్సవమందు, అక్కజముగ = ఆశ్చర్యముగా, భావుకాకరఫణితిక్ భావుక = శుభయనకు, అకర = సానమును, ఫణితిక్ = తీతచేత. ఒప్పెక్ = ప్రకాశించెను. వ. అంతే॥

క. చిలుకలపిలుకలపలుకల!

కులుకులుగల మెలకువలకుఁ-గొఱతేఘటించుం!

జలివిలిపలుకులుబలుకుచు!

బలకముకలికికెనెసర్ప-జనిరిహలంతుల్!

టీ॥ చిలుక అపిలుకల = చిలుక పిల్లల యొక్క, పలుకుల = వాక్యములయొక్క,
కులుకులుగల = విహసములుగల, మెలకువలకు = ప్రాధాన్యముగల, తొరతెఱుట
చు = లోటుగ లిగించు, జిలిబిలిపము = మృదు వాక్యములు, పలుకుమ = శా
చ్చరించును. పొలుతుల్ = స్త్రీలు, కలిక = ఆచిన్నదానికి, బండ్ల =
చేయుటకు, చురి = వెళ్ళికి,

చ. క్రమమున బ్రత్న రత్న పరి-శర్మ తనిర్మల శాతకుంభకుగ
భములను గంధ గంధరస-బంధు ర్మై నఖంపచోదకం
బమచిచి బాలకుంబలక - మార్చి వడంబలయొత్తి పొత్తులం
గొమరులు మించునుంచి శి-కుంతలల తయలంబేదీర్పగన్ ॥

టీ॥ అంత = అంతట, అశిశువులు = తుమ్మెలవంటి ముంగురులుగల
స్త్రీలు, అలంతి = ఆయాసము, తిర్పగన్ = పొంగొట్టుటకు, క్రమమున
వసుగా, ప్రత్ని = కుంభములకై ప్రత్ని = పురాతనములగు, రత్న = మ
ణులచేత, పరికర్త = అలంకరింపఁబడిన, నిర్మ = శుభ్రములైన, శాతకుం
భ = బంగారముయొక్క, కుంభములకై = ఘటముల చేత, సుగంధ బం
ధురమైన, సుగంధ = మంచి వరిమళముగల, గంధరస = గంధోదకముచేత,
బంధురమైన, అతిశయించిన, ఖంపచోదకము = గోరువెచ్చునీరు, అమరిచి
సిద్ధపరచి, బాలకు = చిన్నదానికి, బలకమార్చి = సీక్కుబోసి, వడిక =
తవ్వించి, తడియొత్తి = తడిచి, పొత్తుల = స్వగుడ్డల యందు, కొమరు
లుమించక = శోభనతీతయింగ, ఉంచి = పరుండఁబెట్టిరి.

క. అతులనతనీతసుమనః |

ప్రతినిధియచి. సుధాములేరు-పడినలనవన |

క్షీతిలోనంబికనాదమ |

హితముగ నొక పేరఁబలికి-చితులు బాలకా |

పా॥ ఇంతులు=స్త్రీలు. బాల=అచిన్న దానిని, అతుల=సామ్యము లేనిదాని, అతీతసమాసప్రతినిధి=అతీత=అగిసెచ్చెట్టుచేత, ఇత, పాండబడిన, సుమనః=పుష్పములకు, ప్రతినిధి=సమానురాలు, అని=అని, గుణములేరుపడ=గంగులుస్పృశ్యముగాగా, అలస లో=అలస=వృత్త విశేషముఅయొక్క, వక్షిణిలో=విక్షిణిలో, అంబికనా=అంబికయనగా, దమహితముగ=కాంతగుణమునకు హితమగునట్లుగా, ఒకపేర=ఒకనామముచేత, పలికిరి=పవించిరి,

సీ॥ ఇంతులుబాల. అతులనత=సామ్యములేకుండుటచేత, స్తీత=స్తీత సుమనఃప్రతినిధి=దేవతాసమానురాలు, అనిగుణము లేరుపడ అల=అట్టి, సవక్షితిలో=యజ్ఞభూమిలోపల, పికనాదమహితముగ=కోకిలధ్వని చేతబూజితమగునట్లు, ఒకపేర=పలికిరి

వ. ఆక్రమంబున॥

సీ. పల్లవములకుసం-పల్లవములుగూర్చు,
పదములొక్కటిరెండు-బాదువనేరెచ్చి!
విశ్వంబుఁగబళించు-విశ్వంభకునినామ,
మనుచుఁదానత్తత్త-యనఁగనేరెచ్చి!
బంగారుచవికలో-శృంగారపతులతో,
గురివింజకుప్పలు-గూర్చనేరెచ్చి!
వీణావతులఃగూడి-రాణామృతమునద్వి,
పంచికాతతులవా-యించనేరెచ్చి!

గీ, బాలికారత్నమునుదిస-వర్ధమాన!
కాంతశృంగారసటసరం-గింబులై న!

యంగములనంగజునిచేతి-యసమహేతి|

సానబట్టినరీతిము-చ్చటలహెచ్చె|

టీ|| బాలికారత్నము బాలికలయందు శ్రేష్ఠులగునాచిన్నిది, పల్లవము లకుఁ=చివ్వుళ్ళకు, సంపల్లవములు=మఱికొంత శోభలను, కూర్పు=సంధానముచేయునట్టి, పదిములు=అడుగులు, ఒకటిరెండు=కొలదిగా, పొదువనే ర్చెఁ=పించు నేర్చెను- విశ్వంబున బలించు ప్రపంచమును దినునట్టి, విశ్వం భుని=విష్ణువుయొక్క, నామమును మఁ=పేరనితలంచుచు, అత్తత్తయనంగ నేర్చెఁ=అత్త, యిదియవటనేర్చెను- “అదభక్షణే” అ అనుధాతువుపైని తృప్తిత్యయముగాని, స్మిత్యయముగాని చేర్చగా అత్త అనిప్రాతిపదికము అయినది- అపై “దాబవిధాతాదీయః, దీర్ఘాణాంప్రాప్యస్యాత్” అను నాంధ్ర వ్యాకరణ సూత్రములనే నీ రూపము [అత్త] వచ్చెను- బంగారుచివ్వికలఁ=బంగారపుమండపములొపల. శృంగారవతులఁ=స్త్రీలతోడ, గుంబింజకుప్పలు= క్రీడావిశేషములు, కూర్చినేర్చెఁ=అడ నేర్చెను, వీణావతులఁ=వీణుగలస్త్రీలను, కూడి=కలసి, రాణామృతము=అమృతమువలెదీర్చునది, రణశబ్దే అను ధాతువుపై ఘోషప్రత్యయముఁ జేర్చగా రాణ అనురూపమువచ్చినది సంగీతమని యర్థము. సద్విపంచికాత తులఁ=మంచి వీణాసమూహములయందు, వాయింఛనేర్చెఁ=ధ్వనించ నేర్చెను, అనుదిన . రంగంబులైన, అనుదిన=ప్రతిదినముందు, వర్తమాన=చుట్టించుచున్న, కాంత=మనోహరమైన, శృంగారవతుల=శృంగార నాట్యమునకు, రంగంబులైన=రంగస్థలములైన, అనగా శృంగార ప్రయరములయిన. అంగములఁ=అవయవములచేత, అంగజుని చేతి=మన్నధుని చేతిలోని, అసమహేతి=సమానము లేనికత్తి, సానబట్టినరీతిఁ=సానె నూరినట్లుగా, ముచ్చటలఁ=శోభలచేతి, హెచ్చెఁ=అధిగమించు.

క. బాల్యంబుజారెమన్నధ|

రౌల్యంబలరారెసంత-లజ్జాసమమై|

కాల్యముననలినీకిబలె

గల్యంబగుజవ్వనంబు-గలికికిబొడమె

టీ|| కలికికి = చిన్నదానికి, బాల్యంబు = బాలత్వము, బారె = పద
లెను, మున్నధల్యంబు = కాముచేతకయినచాంచల్యము-లజ్జాసమమై
సిగ్గుతోనమానమయి. (అలాగా మున్నధల్యమును సిగ్గును కూడ) అలచ
రె = క్రొత్తించెను, కాల్యము = ప్రాంతకాలమందు, నలినీకిం బ
లె = తామరపొదకునలె, కల్యంబు = మంచిదగు, జవ్వనంబు = యౌ
వము, పొడమె = అంశులించెను.

చ కుటిలములయ్యెగోమలికిగంతలముల్ బెళుకుల్ కనుగవం

బుటమరిలెంజనుంగవయు-బోకలకేకల బ్రాకెబెల్లలం

జటులలితంబులొప్పినర-చందురుచందముజెందెమోముపొ

క్కిటగహనత్వముల్ సీలె-గెంపులకెంపుదలిచ్చెవారె

టీ|| గోమలికి = స్త్రీకి, కుంతలముల్ = ముంగురులు, కుటిలములయ్యె =
కుంకరలయ్యెను, కనుంగవె = నేత్రద్వంద్వమందు, బెళుకుల్ = చాంచల్య
ములు, పుటమరిలె = కబ్బెను, చనుంగవె = కుచద్వంద్వమును, బోకల
రేకల = పోకచెక్కిలరీగిని, ప్రాకె = వ్యాపించెను, పల్కలె = వాక్య
ములయందు, చటులలితంబులు = చంచలములగువిలాసములు, ఒప్పె = ప్ర
కాశించెను, మోము = ముఖము, [నుదురనితొప్పియె] అరచందుకు చంద
ము = అరచంద్రునిరీతిని, చెందె = పొందెను, పొక్కిట = వాధియందు,
గహనత్వము = లోతు, ఉల్లసిలె = ప్రకాశించెను, వారె = అధర్యోధుడు,
దు, కెంపులకెంపు = కెంపుయెఱుపు, తలిచ్చె = ఒప్పెను,

ఉ బాలికయంగరాజ్యమున-బాల్యపుమంత్రినిజప్రభావముల్

మూలకుద్రొబ్బిరానతని-ముంచగయావనమంత్రినుంచి

ల్లాలితమధ్యపుష్టినఖలంబుగ్రహించిమనోజరాజును

ద్వేలతఁగూర్చులిబ్బులనఁ-దేలఁగుచంబులుచంద్రఫాలకుఁ॥

టీ॥ మనోజరాజు=మన్మథుడనురాజు, బాలిక=చిన్నదానియొక్క, అం
గరాజ్యము=కొంతరిమనుం జ్యమందు, బాల్యపునుంత్రి=శిశుత్వమనెడుప్ర
ధాని, నిజప్రభావములో=తనసామర్థ్యములు, మూలకుద్రొబ్బిశాఁ=మూలకు
ద్రోసివేసిరాగా, అంఁగాబాల్యమందు మన్మదచేష్టలుండవనితాత్పర్యము-
అతిశయ=అబాల్యమంత్రని, ముంచఁగఁ=అణచివేయుటకు, యావనమం
త్రీ=జన్మమనుప్రధానిని, ఉంచె=వర్పిటుచేసి, తల్లాలితమధ్యపుష్టిక-
తిత్=అయంగరాజ్యమయొక్క, లాలిత=గారవించబడు, మధ్యపుష్టిక=
నిడుముయొక్కపుష్టిని. మధ్యదేశమందలియొక్కవర్ణమనియు- అఖిలంబు=
అంతయును, గ్రహించి=పుచ్చుకొని, ఆమద్వేలతఁ=అతిశయములేకుండుట
చేత, అంఁగామెల్లమెల్లగాననియర్థము- కూర్పు=సంధానముజేయుట, లి
బ్బులనఁ=ధనముప్రాతరలన్నిట్లుగా. కుచంబులు=స్తనములు, చంద్రఫాల
కుఁ=చంద్రునివంటిలలాటముగలస్త్రీకి. తేలెఁ=బయలుజేరెను.

చ. జలజరజంబుఁజంద్రసుధఁ-జంచలచారుచకచ్చకచ్చపుల్॥

మలయపుగాలిశూలివన-మౌనసఖంబునునేర్చికూర్చిగొం॥

దలిమకటాప్రవీరుడు-సర్వగఁబోలుబడంతిఁగానిచో॥

బలియనెమేసగంధరన-భాస్వరశీతసువర్ణవైఖరుల్॥

టీ॥ క్రొందలిమకటా=క్రొత్తచివుట్టుకొత్తిగల, వీరుఁడు=మన్మథుడు, జ
లజరజంబుఁ=పద్మపరాగమును, ఇదిపంచహితములలోఁగామ్యంశము- చం
ద్రసుధఁ=చంద్రునియమృతమును ఇదిజలాంశము చంచల=మెరపుయొ
క్క, చారుచకచ్చకచ్చపుల్=సుందరియగుచకచకయునుకాంతులును,
ఇదితేజోంశము- మలయపుగాలికొ=మలయపర్వతవాయువును, ఇదివా
య్వంశము- శూలి ఖంబును- శూలి=ఈశ్వరునియొక్క, వన=వనమం
దలి, మానస=మానసరస్సుఁగఱు, ఖంబును=ఆకాశమును, ఇదియా
కాశాంశము- ఏర్చి=వీరి, కూర్చి=కలిపి, పడంతిఁ=ఈచ్చిదానిని,

తనర్పణబోలుకొ = చేయబోలును, మనవ్యవృష్టి పంచభూతముల మేళ
నవలనఁ గలుగునుగావున నిటులఁ జెప్పబడినది - కానిచోకొ = అటుల గాని
యొడల, మేనన్ = శరీరమందు, గంధ వైఖరుల్ - గంధ = పరిమళముయొ
క్కయు, రస = ఆభిరుచియొక్కయు, బిస్వరి = పృథ్వికాశముయొక్కయు
ఇదిభావప్రధానిర్దేశము - శీత = చలనయొక్కయు, సువర్ణ = మంచురంగు
యొక్కయు, వైఖరుల్ = రీతులు, బలయు సె = అశక్తియందునా?
సీ. కచభరంబుఘనాళి - గరిమచేపలసిల్లుచు,

గిమలపితృమరీతి - నమరుఁజూపు.

కమలలక్ష్మణలక్ష్మీ - గణియియ మొగి మోగి,

మరుఁజనింబపురక్తి - చనఘళించు.

సుమనశ్చటాహార - సుగుచిరంబగునవ్వు,

తాళవృత్తతపయో - ధరిములెనయు.

విపులచక్రమురీతి - వెలయునితంబంబు,

తారాకృతివహించు - దతనఖములు.

గీ ఘనమఘలుదమ్మి వేళ్ళరి - ఖణములిండు.

కమలములుబింబరపులశో - ణిములుసుమము.

లమృతముచుదాళఫలము తా - శమరిధరణి.

ముత్రైములుభంబులొనఁగూడె - ముదిత మేన॥

టీ॥ కచభరంబు = వెండ్రొక్కగుంపు, ఘనాళి గరిమచేన్ ఘన = మేఘము
లయొక్క, ఆళి = పక్షియొక్కయనియు, ఘన = గొప్పవియగు, ఆళి = తుమ్మెద
లయొక్క, అనియు నిరము గరిమచేన్ = గొప్పదయచేత, విలసిల్లుకొ = ప్ర
కాశించును, చూపు = చూపి, కమలవిక్రమరీతికొ కమల = పద్మములయొక్క
అనియు, వేళ్ళయొక్క - యనియు నిరము విభ్రమ = విలాసములయొక్క, రి

తిక్త=క్రమము చేత, ఆమగుక్=ఒప్పును, మొగము=ముఖము, కమలలక్షణ
 లక్ష్య=కమల లక్షణ=లేడిచిహ్నముల గల చంద్రునియొక్క యనియో, క
 మల=పద్మములయొక్క, లక్షణ=రీతులయొక్క యనియోనము. లక్ష్య=
 శోభను, గణియించుకొను=లెక్కించును, ఓస్సు=పెదవి, ఆగుణ బింబపురి
 క్తిక్. అగుణ=ఎఱుగనైన. బింబపు=దొండపంటి యొక్క, అగుణబింబపు=
 మూర్త్యు బింబముయొక్క, రక్తిక్=ఎఱుపును, అవగుళించున్=తిరస్కరించు
 నవు=స్థితియు, సుమ=శృంగార సుగుచిరంబు సుమనః=పుష్పములయొ
 క్క, ఛటా=సమాహమయొక్క, హార=మాలిక వలెననియో సుమనశ్శటా
 జేవితా సమాహమయొక్క, ఆహార=భోజనపదార్థమును నమ్ముతమువలెనని
 యోనము. సుగుచిరంబు=మిక్కిలి మనోహరమైనది అగున్=ఁబడు. ప
 యోధునిములు=స్త్రీయులు తాళవృత్తిత. తాళ=తాటిపండ్లయొక్కయనియో
 తాళముల యొక్క యనియో నరము వృత్త=వర్తలత్వమును. ఎవయన్=
 పొందును, నితంబంబు=పిఱుగు విపులచక్రమురీతిన్- విపుల=విస్తారమైన
 చక్రము=బండగిల్లు యొక్క యనియో, విపుల చక్రము=భూచక్రము యొ
 క్క, యనియో నరము- ఇది తెలుగు పక్షి సమాసము గావు విపులా
 శబ్దమునకు హ్రస్వము గలిగెను- రీతిక్ = క్రియము చేతి, వెల
 యొక్=ఒప్పును, తిత్త నిఖలులు=విస్తారమును కోర్కు, తారాకృతిక్=
 తార=మృత్యుములయొక్కయనియో, నక్షత్రములయొక్కయనియో వరము,
 అకృతిక్=అకారమును, పహించుకొను=పూనును, గీతచరిణములయందు శ్లేష
 భంగి తేతఁ నిదివరలో జెప్పినస్తువులఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఘనము=మేఘ
 మును, అగులు=ఋషివరులును, తిప్తి=బద్ధమును, లెళ్ళి=మృగములయొక్క
 రింఖణములు=తొలుపాలులును, గర్వములంతాత్పర్యము. ఇందుకమల
 ములు=చంద్రపద్మములును, బింబపులు=దొండపంటియొక్కయు సూర్యుని
 యొక్కయు, శోణిములు=ఎఱుపులును, సుమములు=పువ్వులును, అగ్రము
 ను=సుధయును, తాళఫలము=తాటిపండును, తాళము=వాయించుకొనున
 క్తితాళమును, అరి=బండచక్రమును, భరిణి=ధూమియును, ముత్తెములు=ము

త్యములును, భంబులు=చుక్కలును, ముదిత మేనక=చిన్న దానికరీరమందు
ఒనఁగూడె=తారసిం చెను,

క. వింటికిసరిబొమ్మకానల|

వింటికిసరిదొరక వెంత-విఱవీగిననె|

ప్పంటికినలసంటికినల|

పంటికినలసాక్షి గుబ్బ-పాలిండ్ల సిరుల్||

టీ|| బొమ్మ=కనుబొమ్మ, వింటికి=పంపుకు, సరి=సమానము, కాను=నడుము, అలవింటికి=అయితాళమునకుసరి, సమానము, అలసాక్షి=మండములైన నేత్రములుగలచిన్న దానియొక్క, గుబ్బపాలిండ్ల=గుండ్రనైనస్తనములయొక్క, సిరుల్=శోభలు, అలవింటికి=ప్రసిద్ధమగుతలమునకును, అలపంటికి=ప్రసిద్ధమగుకలమునకును, ఎంతవిఱవీగె=ఎంతగర్వపడినను, ఎప్పంటికి=ఏకాలమునకును, దొరక పులభించవు.

సీ. నీలలీలలనేలు-బాలవాలభరంబు,

పద్మసంపదఁగాంచు-బడఁతి మొగము|

రంధసంధ్రమమెంచు-రమణియూహయుగంబు,

హేమభూమవహించు-నింతికాంతి,

శ్యామకోమలరీతి-సవరించు మెఱుఁగారు,

చిత్రశేఖనుమించు-బ్రతరేఖ|

తారసౌరులగేరు-దరుణిపాదనఖాలి,

మినుకుకొమ్మగుమిారు-మెలఁతభుజముఖి

గీ. గాననీచానయసమాన-మానసకల|

మానినీమానసీయలీ-లానిధాన|

మిన్నెలతెనెన్నగాఁబన్న-గేశ్వరము

భూరిముఖములు నిర్దింపఁ-బోలుభాటి

టీ. బాలవాలభరంబు = చిన్నదానికేశసమూహము, నీలలీలన్ = ఇంద్రనీలములవిలాసములను, విష్ణుభాగ్యమును నీలాదేవియొక్క విలాసములనిధ్వని-వీలున్ = కాసింపును, ఉదయమొగము = చిన్నదానిముఖము, పద్మసంపదన్ = తమియొక్కశోభను, అక్షిణీదేవియొక్క శోభనినిధ్వని-కాంచున్ = పొందును, గమణియూగుయుగంబు = చిన్నదానిచోడలజోడు, రంభసంభ్రమము = అరటిచెట్టుయొక్క యాటోపును, రంభమునునప్పరయొక్క యాటోపునునిధ్వని, ఎంచున్ = లెక్కజెట్టును, ఇంతి కాంతి = చిన్నదానికాంతి, హేమభూషన్ = బంగారముయొక్క గొప్పతనమును, హేమయానునప్పరయొక్క గొప్పతనమునిధ్వని, వహించున్ = పొందును, మేఘగారు మేఘులైననాగారు, శ్యామకోమలరీతిన్ = ల్లనికోమలమైనపద్ధతిని, శ్యామయనునప్పరయొక్క కోమలరీతనిధ్వని, సవరించున్ = దిద్దును, పత్రరేఖ = రురికాపత్రరేఖ, చిత్రరేఖ = చిత్రమైనపద్ధతిచేతను, చిత్రరేఖయనునప్పరసను, అనిధ్వని. మించున్ = అతిశయించును, తరుణిపాదఃఖారి = చిన్నదానిపాదపుగోళ్ళవూస, తారసౌరుల్ = క్షత్రిమశోభను, తారయనుబృహస్పతి భార్యయొక్క శోభనినిధ్వని, కేరున్ = హాస్యముఁజేయును, మెలఁతిభుజము = చిన్నదానిబాహు, మినుమకొమ్మను = తెఱకుగులతీగను, సరస్వతిననిధ్వని మీరున్ = అతిశయించును, గానన్ = కనుక, ఈచాన = ఈ చిన్నది, అసమానమాన = సమానములేనిగౌరవముగల, సకలమానసి = సమస్తస్త్రిలకును, మానసియన్ = గౌరవించఁదగిన, లీలావిలాసములను, నిధానము = నిధియైనది, ఇన్నెలతెన్ = ఈచిన్నదానిని, ఎన్నగాన్ = వర్ణించుటకు, భాతి = బ్రహ్మ, పన్నగేశ్వరునికున్ = శేషునికి, భూరిముఖములు, చాలానోళ్ళు, నిర్దింపఁబోలున్ = చేయఁబోలును.

క. నీలములు వాలములు

నీలములశ్రీలుదేలు-నిగనిగమనుగ్గు

గౌలమ్ములు జాలమ్ములు |

జాలమ్ములలీల నేలుచు-జుండదాసనకున్ ||

టీ|| చంద్రానికున్ - చంద్రునివాటియగుటచే చిన్నదానికి, వాలమ్ములు = కేశములు, నీలమ్ములు = నల్లనివి, నిగనిమను = నిగనిగలాడెను, దృగౌలమ్ములు = దృష్టి సమాహములు, జాలమ్ము = పలలయొక్క, జాలమ్ముల = కపటములయొక్క, లీలన్ = విలాసముచే, ఏటున్ = శాసించును.

సీ. కన్నె కన్నులతోడ-వన్నెలెన్నగవచ్చి,

సారసమ్ములునీర-సత్వ మొందె |

నాతి నేత్రములతో-నీతులాడఁగవచ్చి,

నల్ల గల్పలువేగ-నయముదొలఁగె |

కాంతకన్గవతోడ-గరిమఁబూనఁగవచ్చి,

మీనజాలమునుశృ-లోనమునిఁగె |

మగువదృగ్యుగళితో-నిగనిగల్గొనవచ్చి,

నెలపులుగవలువ-ర్తిలఁగనరసె |

గీ. తమ్ములకుఁడమ్ములందీవ-రమ్ములకువ |

రమ్ములునుగొలకు నీట-సమ్ములలచ |

కోరికలకును. గోరికలో-కొమరెమేలు |

వాలుగన్నులువర్ణింప-వశమెవరికి |

టీ|| సారసమ్ములు = పద్మములు, కన్నె కన్నులతోడన్ = చిన్నదాని నేత్రములతో, వన్నెలెన్నఁగవచ్చి = శోభలెంచుటకువచ్చి, నీర సత్వము = రసహీనతను, నీటియందునికేనియు, ఒండెన్ = పొందెను, నాతి నేత్రములతోన్ = చిన్నదానికన్నులతో, నీతులాడఁగవచ్చి = నీతులు పలుకఁగవచ్చి, ఇందీశరములు

వేగఁ = త్వరితో, తెల్లవారఁ గానియు, నముఁ బాసెఁ = అందమునుబోఁగో
ట్టుకొనెను. కాంతిక్లవతోడఁ = చిన్నదానినేత్రద్వంద్వముతో, గరిమబూనఁ
గివచ్చు = గౌరవము నొందవచ్చి, మీ జాలము = చేపలగుంపు, సుశృణోఁ =
నీటినుడులయంగు, కష్టముతోనియు, మినిగెఁ = మినిగిపోయెను,
మగువద్యగ్యునితోఁ = చిన్నదానినేత్రద్వంద్వముతో, నిగగతీ గౌరవచ్చి
తాళతళ్యమునొందవచ్చి, నెలప్పుడువలు = చళార ద్వంద్వములు, వర్తిల
గఁ = సంగరించుటకు [ఈవాతముసరియైనదితోచదు] ఆరసెన్ =
చూచెను. తమ్ములకున్ = పద్మలకు- తమ్ములు = సహోదరులు, ఇందీవర
మ్ములకున్ = నల్లలవలకు, వరమ్ములు = శ్రేష్ఠములు- మీలకుఁ = చేపలకు
ఈస్త్రీలమ్ములు, కనులుమూయు పియును అలచళోపకలకుఁ = అస్త్రీచళార
ములకు, శోరికఁ = కామితములును, వివట్టి, కొమిర = చిన్నదానియొక్క,
'వాలుగిన్నలు = వికలశీత్రములు, వర్ణింపఁ = వర్ణనజేయుటకు, వవరి
కిఁ = ఎవరికైనను, ఎశమే = స్వాధీనము.

ఉ. కమ్మనిపల్కుతేనెలర-కమ్మనికుల్కుకుచమ్ముచక్రవా!

కమ్మనిమిలికాంతికన-కమ్మనిబెల్లెడుచూపుచేవపాం!

కమ్మనిచెక్కుచంద్రఫల-కమ్మనికొమ్మెఱుఁగారుదందశూ!

కమ్మనికొప్పితేటికుల-కమ్మనిపల్కెదనిలవేణికిఁ॥

టి॥ నీలవేణికిఁ = నల్లనిడగలచిన్నదానికి, కమ్మ = పలుకులు-గురిగలవా
క్యములు, తేనెలకమ్మ = తేనెదీనుసనియు, కుల్కుకుచమ్మ = శృంగారము
గలస్తనము, చక్రవాత్తుని = చిక్కాకపక్షియు, మేని కాంతి = శరీరచ్ఛాయ,
కవికమ్మ = బలగారినియు, బెక్కుచూపుచేవ = చందలమయినదృష్టి
యొక్కబలము, పొలికమ్మ = సోగపయినదియు, చెక్కు = గండస్థము,
చంద్రఫలకమ్మని = చంద్రకాంతమనియు, కొమ్మెఱుఁగారు = నిగసిగలాడె
డునూగారు, దందశూకమ్మని = సాపమునియు, కొప్ప = కేకభరిము, తేటి
కులకమ్మని = తుమ్మెదగుంపనియు, పల్కెదఁ = చెప్పెదను.

గీ. ఇంతిసల్లపనస్ఫూర్తి-యించుకమరు!
రాజునకు మత్తకోకిల-రాజునకును!
తరుణియుచ్చరణస్ఫూర్తి-దనరుగొంత!
శుకములకునతివికపకిం-శుకములకును!!

టీ॥ ఇంతి=చిన్నదానియొక్క, సల్లపనస్ఫూర్తి- సత్=శ్రేష్ఠమయిన, లపన=ముఖముయొక్క, సల్లపన=పలుకుబడియొక్కయు, స్ఫూర్తి=స్ఫూరణము, ఇంచుక=కొంచెము, రాజునకు=చంద్రునికి, మత్తకోకిల రాజునకును=మదించినకోకిలశ్రేష్ఠమునకును, అమరుక=ఓప్పును, తరుణి=చిన్నదానియొక్క, ఉచ్చరణస్ఫూర్తి- ఉచ్చరణ=పలుకుబడియొక్క, ఉత్=తన్నతమయిన, చరణ=పాదములయొక్కయు. స్ఫూర్తి=స్ఫూరణము, శుకములకును=చిలుకలకును, అతివికపకింశుకములకును=మిక్కిలివికసించిన మోదుగవువులకును, కొంత=కొంచెము, తనరుక=ఓప్పును-

చ కలికిమొగంబుడంబునకు-గాశశిపద్మసాలాఢ్యపుష్కర!
స్థలినదాతపస్ఫూరణ-దాల్చుతటిన్వికలంకసారభో!
జ్వలతనుబద్ధమొందెనలచందము-జంతురుడందడయ్యెనా
కలుషముగాదెమేదినిని-గారణమిరువైరవృత్తికి॥

టీ॥ శశిపద్మముల=చంద్రపద్మములు, కలికి=చిన్నిదానియొక్క, మొగంబుడంబునకుగా=ముఖభోధకై, ఆఢ్యపుష్కరస్థలిన- ఆఢ్య=మంచిదియగు, పుష్కరస్థలి=తీరవిశేషమందు, ఆకాశసలమందనియు, నీటిగలమందనియుకర్థములు- తపస్సు తీరవిశేషమందుఁజేయుదురుగదా- ఇదియుభయతపము- ఆకాశమందని చంద్రపక్షమందును, జలమందనిపద్మపక్షమందును, ఇట్లుమాడరములుగూర్చుకొనలయును- సదా=ఎల్లపుడును. తపస్ఫూరణ=తపస్సుయొక్క స్ఫూర్తిని, సత్=యోగ్యమయిన, అతప=ఎందఁగూడు, స్ఫూరణ=వికాసమునయియు, తల్చుతటి=ధరించినప్పుడు

చకలంక సౌభోజ్యలతన=కలంక రాహిత్యమున, బరిమళముచేర్చకాశంఘ
టయున, పద్మము=తమ్మి, బిందె=చెందెను, అలచందము=అరీతిని, శం
కుడుడు=చంద్రుడు, అందడయ్యె=బొందఁదాయెను, ఆకలుపము=
అదోషము, మేదిని=భూమియందు, ఇర్వురి=ఇదటియొక్క, వైరపుత్తి
=విరోధవ్యాపారమునకు, కారణముగాఁజేపేతువుగాదా.

గీ. కొమ్మకేలింపలరులేత-కొమ్మకేలి

మేచకములచ్చెలియనెరు-మేచకములు॥

తియ్యనిర దిందనరుమోవి-తియ్యనిర చి

యించుకమగుచేపింటి-యించుకమరు॥

టీ॥ కొమ్మకేలి=నిన్నదానిచేయి, లేతకొమ్మకేలి=లేతకొమ్మయొక్క చి
లాసముచేత, ఇంచుకు=కోభించున, మేచకములు=చెల్లయిన, అ
చ్చెలియ=అచిన్నదానియొక్క, నెరు=వెండుకలు, మేచకములు=
నెమలిపింపుములు. తియ్యని=మధురమగు రుచి=రుచిచేత, తనరు=
ఒప్పుచున్న. మోవి=అధరము, తియ్యని=వెనుకఁదీయనట్టి, రుచి=మా
ధుర్యము, ఇంచుక=కొంచెము, మగుచి=మన్నఘనియొక్క, చేపింటి=
చేతిలోనిధనుస్సుయొక్క, ఇంచుకు=చెఱుకునకు, అమరు=ఒప్పును-
చ. కలహమునంబరిస్పరముఁగన్నడుచన్నులకుస్వభాగపు॥

గలనలసాక్షులొప్పుకొనఁగముఁడుయకావనమంత్రిచేసము॥

జ్వలతనలగ్నపత్రమునఁబట్టిలిఖింపఁగఁజేయునక్షర॥

ములనలరారుబంతియనఁబటిలుగొమ్మెఱుఁగారుబోటికి॥

టీ. కలహమున=విరోధముచేత, పరస్పరము=అన్యోన్యము, కన్న
డు=అతిశయించుచున్న, కన్నులక్ష=నేత్రములకు, విభాగపుంగలన=
పంపకపువోటు, అలసాక్షులు=ప్రసిద్ధులైనసాక్షులు. మందములగునేత్ర
ములనియు, ఒప్పుకొన=అంగీకరించఁగా, కముఁడు=మన్నఘడు, యా

వనమంత్రితే=జన్మమునెడుప్రభావితే, సమజ్వలతే=ప్రకాశముచే
త, పరిగ్నపత్రమున=నడుమనెడునాకుపై, పట్టి=పట్టికొని, లిఖింపఁగఁజే
య=వ్రాయుంపఁజేసిన, ఆక్షరముల=వర్ణములచేత, ఆలరారు=ఒప్పుచు
న్న, బంతియొక=పట్టియనునట్లు, కొమ్మెఱుఁగారు=కొత్తకాంతులు
నూఁగారు, బోటికి=చిన్నదానికి, అలరారు=ప్రకాశించును-

సీ. రదపాలి కెనురించి-తాలేక పాలి-డ్ల,

గౌరవంబునహించె-గోరకములు|

తనుకాంతికాసింది-తానిల్వలేమికి,

కేతకినెరిగొప్పు-రీతిఁగాంచె|

నెరతొడలనుబోలి-దరహితస్థితిఁగాంచి,

కదళికల్ నఖరస-సంపనలబొదలె|

మెఱుఁగారుగణించి-మిగులవాదిగనిల్చి|

శై వాలముపిఱుంను-చాయనెసె|

గీ. మధుకరములుకుంతల-ప్రథిమనెంచి|

క్రమముగానద్వితీయవ-ర్తముగనిల్చి|

జంఘలకుఁగ్రింనుపడెనార-జలజనేత్ర|

గాత్రములదీటులచరిత్ర-చిత్రమయ్యె||

టీ. కొరికములు=మొగ్గలు, రదపాలికి=దంతపక్షికి, ఎగురించి=ఎదురై
తాలేక=వచ్చుటకుసామర్థ్యములేక, ర అనునక్షరములేకయనియునరము-కొర
కశబ్దమందు'ర'లేకుంట్లేక మిగులు చక్రవాకములనియరము. పాలిండ్లగౌర
వంబు=స్తనములయొప్పుత్యమును, పహించె=పూనెను, కేతకి=
మొగలిపువ్వు, తనుకాంతిక=శరీరకాంతికి, ఆశించి=ఆశపడి, తా
నిల్వలేమికి=తానాగ లేకుండుటకు, త అను నక్షరము నిలువకుండు

టకు ననియనర్థము. కేతకిశబ్దముందు త నిలువకుంటే కేకియగును- నెను
లియనియనర్థము- కొప్పు రీతికొప్పుయొక్క పదలిని, గాంచె=పొందె
ను, కదళికల్=ఆనటులు, నెరతోడలను= మంచివియగుతోడలను, పో
లి=పోలినవియొ, దరహితస్థిని=కొంచెమిట్టనుగురితిని. కాంచి=పొంది,
ద=దకారముతోడ, రహిత=శూన్యముగు, స్థితి=ఉనికిని, కాంచి=పొం
దియనియనర్థము. కదళికల్ అనుశబ్దముందు 'ద' శూన్యమయితే కళికల్
అనియగును- మొగ్గలనియనర్థము, నఖరసంపదలకొ= గోళ్ళయొక్క శోభలతే
త, పాదలెక=వృద్ధినిబొందెను. శైవాలము=నాచు, మెఱుఁగారుకొ=
మెఱుఁగైననూ గారును, గణించి=లెక్కించి, మిగులకొ=మీరుటకు, వాది
గకొ=వాదముచేయునదిగా, నిల్చి=ఉండి, 'వ' అనునక్షరముదిగిపోగా
నిలచి. శైవాలశబ్దముందు- 'వ' అనునక్షరముదిగిపోగా- శైలముఅగును, ప
ర్వతమనియనర్థము- పిఱుందుచాయకొ=కిటియొక్క శోభను, ఎననెకొ=పొం
దెను, మధుకరమ్ములు=తుమ్మెదలు, కుంతలప్రథమకొ= ముంగురులగొప్పతన
మును, ఎంచి=లెక్కించి, క్రమము గాకొ=తిన్నగా, అద్వితీయశబ్దముగకొ=
రెండవవర్గములేనిదిగా, ఆనగా సామ్యములేనిదై- రెండవయక్షరములేనిదై
యనియనర్థము- మధుకరశబ్దముందు రెండవయక్షరములేకుంటే మధుకరమ్ములు
అగును- మొసళ్ళనియనర్థము జంగలకుకొ=పిక్కిలకు, క్రిందుపడెకొ=తక్కు
వాయెను, ఔర=ఆశ్చర్యము. జలజనేత్ర=చిన్నదానియొక్క, గాత్రము
ల=అవయవములయొక్క, దీటుల=సమానవస్తువుయొక్క, చరిత్ర=చరితము
చిత్రమయొకొ=ఆశ్చర్యమాయెను.

క. మెఱుఁగుపసిండికి వాసన

చెఱకునకుకొసత్ఫలంబు-స్థజియింపనియ!

కొఱచెలిమేనినిజిగివా!

తెఱయునునిర్మించిధాత-తీరచిహ్నియొకొ ॥

టీ. మొఱుంగుపసిండికిఁ = మొఱుంగుబంగారమునకు, వాసన = పరిమళమును, చెఱుకునకుఁ = ఇత్తువునకు, సత్సంబు = మంచిపండును, స్వజియింపని = నిర్మించనట్టి, అఱ్ఱొఱు = అఱ్ఱొట, చెలిమేనిని = చిన్నదానిశరీరమును, జగివాతెఱయును = నునువైనయధోఘమును, నిర్మించి = చేసి, ధాత = బ్రాహ్మ, తీరిచిఱనియొక్క = హోగొల్పఱునను.

సీ. సరసులలోనన-బ్రములున్నఁబనియేమి,

విషములసంగతి-విడువవెపుకు!

కళలన్నెలకునెన్ని-గలిగినఁబనియేమి,

దోషాకరఖ్యాతి-దొలఁగదెపుకు!

కవచక్కెఱువృత్త-గతినున్నఁబనియేమి,

తమియొడొరులఁగూడు-క్రమములేదు॥

ఘనులలోనమొఱుంగు-గలసినంతనెయేమి,

చాంచల్యమొక్కింత-జారలేదు!

గీ. కాననీచానకనుదోయి-కాననమునః

కబ్బరపుగబ్బిగుబ్బల-కంగమునకు!

జలజచయచంద్రచక్రచం-చలలసరిగ॥

బలుకనుచితంబుగాదిట్లు-దలఁచిచూడ!

టీ. అబ్జములు = పద్మములు, సరసులలోఁ = రసయిక్తులయిన వారిలో, మడుగులలోననియు. ఉన్నఁ = ఉంటచేత, పనియేమి = కార్యమేమి గలదు, విషములు = ఉదకములయొక్క, . గరళములయొక్కయనియు, సంగతి = స్వేదనామా, ఎపుడు = ఎన్నెచును, విడువదు = వదలదు, అన్నెలకున్ = అచంద్రునివీకి, కళలు = పదియొరవభాగములు, కాస్త్రములనియు, ఎన్నిగలిగినఁ, పనియేమి = కార్యమేమి, దోషాకరఖ్యాతి = పాపములకునానమునుపెన్నిది, రాత్రి

నిజేశాయ వాడను ప్రసిద్ధియనియు, ఎపుడు నొలకడు = ఎన్నడును పోడు,
 కవచక్రము = జోడైచక్ర వాకిములు, వృత్తగతి = మంచిడతచేత, వర్త
 లరీతిచేతననియును, ఉన్నబయ్యేమి = ఉన్నకార్యమేమి, తమి = అను
 రాగముచేత, రాత్రియందనియు, ఒండొరులఁ గూడుకనుములేదు = అన్యో
 న్యముఁగ లిగియురీతిలేదు, మెఱుంగు = మెఱుపు. ఘనులలోన గొప్పవారిలో
 మేఘులులోననియు, కలసినంత నెయ్యేమి = కూడినంత నాత్రమున నేమి ప్ర
 యోజము, చాంచల్యము = చంచలత్వము, ఒక్కొక్కతఁ జూచులేదు = కొంచెమై
 నఁబోలేదు, కాన్ = కాబట్టి, ఈచాన్ = ఈచిన్నదానియొక్క, కనునోయి
 కి = నేత్రద్వంద్వమునకును, ఆననమునకు = ముఖమునకును, ఆబుర్రపుగ
 బ్బిగుప్పలకు = ఆశ్చర్యమయిన గొప్పకుచములకును, అంగమునకు = శరీ
 రమునకును, జల...చలలక = జలజచయ = పద్మసమూహమును, చంద్ర = చంద్రు
 ని. చక్ర = చక్ర వాకిములకు, చంచలక = మెరుపును, ఇట్లుచలచిచూడక =
 తాద్రకారములో చించిచూడఁగా, సరిగ = సమానముగా, పలుక = చె
 ప్పటకు ఉచితంబుగాదు = అర్హుగాదు.

క పదనము వాణివల్లభః

పదముచు మధ్యంబు విష్ణు - పదముచు గెలువక

సదళికయీ సతితొడలకు

గదళిక లేచగిడిబోల్ప - గాఢగునెక్కొ

టీ పదనము = ముఖము, వాణివల్లభపదమును, బ్రహ్మకుస్థానమగు పద్మము
 ను, మధ్యంబు = కడుము, విష్ణుపదమును = ఆకాశమును, గెలువక = జయిం
 చుఁగా, సదళిక = మంచిచునురుగల, ఈసరి = ఈచిన్నదానియొక్క, తొడ
 అమ = ఊరువులకు, కదళిక = అడఁటిని, నిందితమగు సదళికయనియు 1 రము,
 సదళికయొక్క తొడలకుఁ గదళికనుబోల్ప రాదనితాత్పర్యము. ఏసగిడిక్ = ఏ
 క్షుకారము, బోల్పఁ గాఢగునెక్కొ = సాటిజేయఁదగునో.

పీ. ఆలరుబంతులటంచు-నాడవచ్చునుగాని,
 యలరుబంతులటంచు-నాడరాదు!
 భద్రకుంభములంచు-బలుకవచ్చునుగాని,
 భద్రకుంభములంచు-బలుకరాదు!
 వృత్తతాళములంచు-నెంచవచ్చునుగాని,
 వృత్తతాళములంచు-నెంచరాదు!
 అతనుకోశములంచు-నరయవచ్చునుగాని,
 యతనుకోశములంచు-నరయరాదు!

గీ. గుణమును సువర్ణమును రక్తి-గుప్తిగలిగి
 విభ్రమరమాప్తమకరికా-విలసనంబు!
 విద్రుమలతాపగవక్ష్మప్త-విలసనంబు!

నైయలరుబాలపాలిండ్ల-దోయినిపుడు||

టీ- ఇచట సీసచరణములకును గీతచరణములకును సంబంధము గలుగుక
 ట్లుగా జెప్పబడినది- గుణమును=సువర్ణమునను (అలరుబంతుల పక్షమున)
 దారముననియనరము- సువర్ణమును=మంచిరంగును, (భద్రకుంభపక్షమున)
 బ్రాహ్మరముననియనరము- అనురక్తి=అనురాగమును (వృత్తతాళపక్షమున) ఎ
 టుపుననియనరము గుప్తిరవికకప్పు (అతనుకోశపక్షమున) దాపరికముననియ
 ర్థము, కలిగి=ఉండి, విభ్ర...లసనంబు=విభ్రమరమా=విలాసలక్ష్మిచే
 తి, అప్త=పొందబడిన=మకరికా=మకరికావృత్తములయొక్క, విలసనంబు=వి
 లాసముగలదియు- విద్రుమ...లసనంబు, విద్రుమలతా=పగడపుతీగ
 లయొక్క, ఉపగమ=పొందుచేత, క్ష్మప్త=రచించబడినవిలసనంబువిలా

సముగలదియు, విఅయి, అలరుప్రకాశించుట్టి, బాలపాలిండ్లదోయి

చిన్నదానిస్త్రీద్వంద్వమును, ఇప్పుడు=ఇప్పుడు, అలరుబంటులటంచున్=పుచ్చులబంటులని . ఆడవచ్చునుగాని = పలుకవచ్చునుగాని , అలరు = తోటిండుచెట్టి , బంటులటంచున్ = కందుకములని , ఆడరాదు = పలుకరాదు . భద్రకుంభములంచున్ . బంగారు కలశములని , పలుకవచ్చునుగాని = చెప్పవచ్చునుగాని , భద్రకుంభములంచున్ = వీనుగుకుంభములని, పలుకరాదు = వచించరాదు, వృత్తతాళములంచున్ = వర్తలములగుతాటిపండ్లు, ఎంచవచ్చునుగాని = ఎన్నవచ్చునుగాని, వృత్తతాళములంచున్ = వర్తలములగు తాళపుదిప్పలని, ఎంచరాదు = ఎంచరాదు, అతిసుతొళములంచున్ = మున్నమని ధనరాసులని. ఆరయవచ్చునుగాని = చూడవచ్చునుగాని, అతిసుతొళములంచున్ = గొప్ప మొగ్గలని, ఆరయరాదు = చూడరాదు.

శ. కామినికన్యకాంతులు

సోమకళావిలసనంబు:-జూపుమఁజెయ్యి

లామీసాకృతిఁబూనఁగఁగ

గోమలికిఁ శ్రుతులుశ్రీల-గుటసందియమే

టీ కామినికన్యకాంతులు=స్త్రీయొక్క నేత్రద్వంద్వముయొక్క కాంతులు, సోమకళావిలసనంబు=చంద్రశయొక్క విలాసమును, చూపుచున్ = కనఁబరచుచు, పెను = విస్తారమును, లీలా = విలాసము చేతనయిన, మీసాకృతిన్ = సుతస్యకారమును పూర్వఁగ = ధరించఁగా, గోమలికిన్ = స్త్రీకి, శ్రుతులు = చెవులు, శ్రీలగుట = శ్రీకారములగుట, లక్ష్మీలగుటమని యుపధామ - సందియమే = సంశయమా, ఇదట నేత్రములయందుఁ బెల్లని రంగుగిగియుండుం గావునఁ జంద్రకళాసామ్యముఁజెప్పెను, కన్నులుచంద్రకళావిలాసమును మీసాకారమునుధరించుట చేతసముద్రమందుఁబుట్టినచంద్రమత్స్యములున్నచోట సముద్రమందేపుట్టిన శ్రీయందుటకు సంబంధము లేదని తార్కాణము.

చ మనససుప్రోలినేలునెఱ-మావిశరమ్ములదంటనిస్తుల|
స్తనగిరిదుర్గయుగ్గముతు-దన్నిలపెక్ మకరాంకుడప్పుచ|
య్యనజనునాభిహావపుత-జంకముచేబదలగ్నకృష్ణమై|
పనుపడునాచుతీవగెుగఁ-బ్రాకెనందగునారునాతికి॥

టీక. మనససుప్రోలికే=చిత్తమనెడుపట్టణమును, ఏలు=పాలించునట్టి, నెఱమావిశరమ్ములదంట=శ్రేష్ఠములగు మామిడిపువ్వుల బాణములుగల శేర్ప రియగును స్తంభుడు, నిస్తుల...తుడకొ=నిస్తుల=సామ్యములేని, స్తన=కుచము లనెడు, గిరిదుర్గయుగ్గము=పర్వతదుర్గ ద్వంద్వముయొక్క, తుడకొ=చివ రను, మకరాంకుమ=మకరికాపత్రములనెడు మొసలిజండాను, నిలపెకో= ఉంచెను చయ్యనకొ=శీఘ్రముగా, చను=వెడలునట్టి, నాభిహావపు=నాభి యను నూతియందలి, తదంకముచేకొ=ఆచుస్తంభుని చిహ్నమును చేపచేత. నూతియందుఁ జేపయుండుట న్యాయముగనుక యట్టిచేపయొకటి నాభిహావ మునందుండి మస్తంభుని భవజమీనమును జూచి పైకెగఁచెనని తాత్పర్యము. పదలగ్నకృష్ణమై = పాదమందుఁ దగులుకొన్నట్టిదియు, లొగఁబడినట్టిది యునై. చేపకుఁ బాదములు లేకున్నను పాదములవంటి యవయవముల నే అట్లు నిర్దేశించినాడు పనుపడు=బాగును, నాచుతీవ=శైవలలత, ఎగఁ బ్రాకెననకొ=ఎగచినదో యనునట్లు, నాతికికొ=స్త్రీకి, ఆరు=నూగారు, తగుకొ=బిడ్డను.

సీ. పొలఁతిపాదపయోజ-ములపేరనవనిలోఁ,

బ్రబలఁగాఁబోలుఁబ-ల్లవచయంబు|

కలువకంటికటాక్ష-ములపేరఁబుడమిభ,

ర్థిలఁబోలువాలుగ-న్నులకులంబు|

కలకంఠికాలంఢి-యలపేరవర్ధిల్లఁ,

గాఁబోలువరహంస-కవ్రజంబు|

కుందసుందరహాస-కుంతలమ్ములపేర,
నమరఁబోలునుమద-భ్రమరకంబు|

గీ. లాకులతనున్నవలఁగొన్న-నమరభంగ|
ములఁబడిననెల్ల యెడలను-మొరయిడినను|
మించుచిగురులువాలుగ-లంచలభలు|
గాంచఁజాలవుశృంగారి-మించుకై న||

టీ|| పల్లవపయంబు=చిగుళ్ళసమూహము, మఱియు, పల్ల=పాదముల
యొక్క, లవ=లేళ్ళములయొక్క, పయంబు=సమూహమనియొనరము, ఈ
యర్థము పాదములపేరఁ బ్రబలఁబోలు ననిచెప్పట కుపయోగించుచున్నది.
మొందుఁగూడఁ బట్టాహించవలయును- పాలఁతిపాదపయోజములపేరఁ=
స్త్రీయొక్కపాదపద్మములపేరితో, ఆపనిలోఁ=ధూమిలో, ప్రబలఁగాఁ
బోలుఁ=అతఃకయంచఁబోలును, వాలుగన్నుల- వాలుగ=వాలుగచేపల
యొక్క, ఆన్నుల=స్త్రీలయొక్క, కులఁబు=జాతి, మఱియు, వాలు=దీ
ర్ఘములగు, కన్నుల=నేత్రములయొక్కయనియొనరము- కలువకంటికటాక్ష
ములపేరఁ=స్త్రీయొక్కక్రేగంటిచూపులపేరుతో, పుడమిఁ=ధూమి
యందు, పరిలఁబోలుఁ=వృద్ధిఁ బొందఁబోలును పరహంసకప్రజంబు-
వర=శ్రేష్ఠమయిన, హంసక=అంచలయొక్క, ప్రజంబు=సమూహము- మ
ఱియు, హంసక=కాలికడినుములయొక్కయనియొనరము, కలకంఠికాలం
దియలపేరఁ=అచిన్నదానిపాదములయందలియందలపేరుతో, పరిలఁగాఁ
బోలుఁ=వృద్ధిఁబొందఁబోలును, మదభ్రమరకంబులు- మద=మదముతోఁ
గూడిన, భ్రమరకంబులు=తుమ్మిదిలు, మఱియు, భ్రమరకంబులు=మంగురు
లు, కుందసుందరహాస=మల్లిపువ్వుల వలె కుందర మయిన నవ్వుగల స్త్రీ
యొక్క, కుంతలమ్ములపేరఁ=మంగురులపేరితో, ఆమరఁ బోలును=పిప్ప
బోలును, ఆకులతనున్నఁ=ఆకులత్వముచేతనున్నను, [పల్లవము] ఆకులత
యందున్నదనియును, పలఁగొన్నఁ=ప్రదక్షిణముఁజేసినను, [వాలుగలు]

వలగోఁ బడె ననియును, అనురక్ = ఒప్పునట్లు, భంగములఁబడినఁ = హాసులఁ బొందినను, [హంసలు] తరంగములలోఁ బడె ననియు, ఎల్లయెడలను = అన్నిచోటల, మొఱయు కిన్ = మొఱఁబెట్టుకొన్నను, (ఈ మైదలు) భవంచేసనియు, మించు చిగురులు = అతిశయించు పల్లవములును, వాలుగలు = వాలుగచేయును, అంచు = హంసలును, అభయము మైదలును, ఇంచుకైనఁ = కొంచెమైనను, శృంగారము = సౌందర్యమునని లాక్షణికా రము. కాంచఁజాలవు = పొండ్లలేవు.

మ ఘనశృంగారపుతీనయావనవని-గందర్పఁడ౯హాలికుం॥

దునెరాపోక్కిటిపాదునిల్పఁదనరె-న్ను గారునాదానిమీ॥

దనప్రాప్తారుణింబడంబరరతి౯-ద్వంద్వంబయైజక్కవల్॥

దనరెంజున్నులువాఁగనింతిముఖచు-దశ్రీభయ స్తబ్ధమై॥

టీ యౌవననిర్వ = జన్మనమనుచోటయందు, కందర్పఁడ౯ = మన్మథుఁ డనెడు, హాలికుండు = సేద్యగాఁడు, నెరా = ప్రశస్తమైన, పొక్కిటిపాదు = వాళిమనెడుపాదు, నిల్ప౯ = ఉంచఁగా, దానియందని యథ్యాహారము ఘనశృంగారపుతీన = గొప్పదియగు శృంగారమునెడు తీగ, నూగారునా౯ = తోమాపలియను పేరుచేత, తనర౯ = ఒప్పెను. దానిమీద = దానిపైని, సవో ప్తారుణింబడంబరరతి౯ = నూతనముగు నభగోష్ఠమునెడు మూర్త్యులింబము యొక్క యాటోపముంచాసక్తిచేత - చక్రవాకములగు మూర్త్యులింబముచా సక్తికలుగుట ప్రసిద్ధము. ద్వంద్వంబయై = జోడై, జక్కవల్ = చక్రవాక ములు, చన్నులువాఁగ౯ = సనములనుచేసి, ఇంతి = అచిన్న దానియొక్క, ముఖ... స్తబ్ధమై = ముఖచంద్రు = ముఖముచంద్రునియొక్క, శ్రీ = శోభయొక్క భయ = భీతిచేత, స్తబ్ధమై = కొయ్యపారి, తనర౯ = ఒప్పెను. చక్రవాక ములు చంద్రునికి జడియుట ప్రసిద్ధము.

సీ. పడఁతిమేల్పడతలా-పరమహంసలకై న,

సతినఖసీతులుస-ద్విలసి కై న॥

వనితకన్గవకాంతి-యనిమిషావళికై నఁ,

గన్నె పెన్నెరిగుంపు-ఘనులకై న!

వనజాక్షివదనమీ-శ్వరశిఖామణికై నఁ,

వెలదిపల్కులుశుకా-దులకు నై న!

హరిణాక్షియిరిగొను-హరికై న(బల్లవా,

ధరయూరులుసరస-తరులకై నఁ)

గీ బట్టిదర్శింపనలవిగా-దిట్టులుండ!

నతివయాసంపులా పెంపు-లానెరాము!

యారములుబీరములునుశృంగారములును!

దరమెలెక్కింపఁదర్కింప-నరులకైపును॥

టీ॥ ఈపద్యమందుమానవస్తువులకును బూజ్యులకును క్లేష ద్వారాయ భేదాధ్యవసాయముఁ జేసి వాడు- పడఁతిమేల్పడతల=ఆచిన్నదాని మంచిగమనములు, ఆపరమహంసలకై నన్=ప్రసిదులగుజ్ఞానులకయినను, గొప్ప హంసలకనియును, సతినఖస్థితులు=ఆచిన్నదాని గోశ్చరీతులు, సద్వితతికై నన్=యోగ్యులసమూహమునకైన, సత్కృతసమూహమునకనియును, వనితకన్గవకాంతి=ఆచిన్నదానినేత్రద్వంద్వముయొక్క కాంతి, అనిమిషావళికై నన్=దేవసమూహమునకైనను, తెప్పపాటులేని చేపలసమూహమునకనియును, కన్నె పెన్నెరిగుంపు=చిన్నదానికేళసమూహము, ఘనులకై నన్=గొప్ప వారికైనను, మేఘములకయినననియు, వనజాక్షివదనము=స్త్రీయొక్క మొగము, ఈశ్వరశిఖామణికై నన్=ఈశ్వరశ్రేష్ఠులకయినను, శివుఁకిరొమటియగుచంద్రునకనియును, వెలదిపల్కులు=చిన్నదానిమాటలు. శుకాదులకు నై నన్=శ్రీశుకుఁడుమొదలగువారికయిన. చిలుకలు మొదలగువాని కనియును, హరిణాక్షియిరిగొను=చిన్నదానిసన్నముగుననుము, హరికై నన్=విష్ణువుకయినను, సింహమునకనియును, పల్లవాధరయూరులు=చిన్నదానిలోడలు.

సరసతరులకై నన్ = మిక్కిలి సరసులగువారికయినను, రసయుక్తమలగుచెట్ల
కనియును, పట్టి = పూని, వర్ణింపన్ = వర్ణించేయుటకు, ఆలవిగాదు = శక్య
ముగాదు, ఇట్లులుండన్ = ఈరీతినుండగా అతివ = చిన్నదానియొక్క
అసాంపులు = అసాగులు, అపెంపులు = అయితీయములును. అనరా
యెయారములు = అగోప్పవిలాసములును, బీరులును = బిగువులును, శృం
గారములును = శృంగారచెట్టలును, నిరులకున్ = మనుష్యులకు, ఎప్పుడు
ఎన్నఁడును, లెక్కింపన్ = గణనవేయుటకును, తర్కింపన్ = ఊహించు
టకును, తిరిమె = శక్యమా?

క. కాంచనకళికాంచనమును!

గాంచెంబంకేజపాణి-ఘననాసికయు!

మించులమించులమించిరి!

మించులతాలలితగాత్రి-మేనిమెఱుగుల్!

టీ॥ పంకేజపాణిఘననాసిక = పద్మమలవంటినాస్తములుగల చిన్నదా
నిమొక్క, కాంచనకళికాంచనమును = సంపెంగమొగ్గయొక్కగారమును,
కాంచెన్ = పొందెను. లతాలలితగాత్రి = తీగవలె సుందరమగు శరీరము
గల స్త్రీయొక్క, మేనిమెఱుగుల్ = శరీరకాంతులు. అమించులమించు
ల = ప్రపిదమగు మెఱపుల కాంతులను, మించి = అతిశయించి, రమిం
చున్ = కీడించును.

మ. కలయ నీనముద్విస్వభావగరిమం-గన్దొయిదంభంబునన్!

వెలయందచ్చననుచ్చభావమగుటన్- విచ్చేయుశుక్రకుండునా!

నలరుస్తుంగరము తైమంగనకుఁద-ధ్వంబిచ్చెలింగాంచుచో!

నలఘుండాతఁడుగన్నకన్యకలనై-చ్యంబెంచలేదేదనుల్!

టీ॥ మినరాశి ద్విస్వభి వ కాశియనియు, శుక్ర కడి యొచ్చయనియు,
అచ్చకు నేపి వరాశియగు కన్యారాశి నీచయనియు, గ్రహములన్నియుఁ చా

మున్న రాశి సంఖ్య యేవని రాశిని జూచుచు గావున మీసమందున్న శుక్రరూప
కన్యా రాశిని జూచు ననియు, జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రసిద్ధములు. ఈ పద్యము దా
నిననుసరించి చెప్పుచున్నాడు. కలయక్ = వ్యాపించునట్లుగా, మీసము = చే
ప, మీన రాశియు యీ, ద్వీస్వభావగతిమన్ = చాస్థిర స్వభావగౌరవము
చేత, కన్యాయు = ఆచిన్నదాని శేత్రద్వంద్వము యొక్క, దంభంబునన్ = మి
షము చేత, వెలయన్ = బిచ్చగా, తచ్చిన్ = కపటము చేత, ఉచ్చభావము గు
టన్ = ఉన్న తత్వము గుట చేత, ఉచ్చ రాశి యనియును, విచ్ఛేయ = వచ్చివట్టి
శుక్రంబునాన్ = శుక్రరూపమాయనినట్లు, అంగరములైయు = మంగరముల
దలిములైయు, అంగరమున్ = స్త్రీకి, అలయక్ = బిచ్చము, తద్భంబు = నిశ్చ
యము, ఇచ్చేలింగంబుచోక్ = ఈచిన్నదాని జూచునపుడు, అలఘుండున్
గొప్పవాడగు. ఆతడు = ఆ శుక్రంబు, కన్యకన్యకుక్ = చూచినకన్య రా
శికి, కన్యట్టిచిన్నదానికి అంగర దేవతానికి, జుల = మునుష్యులు, నై
చ్చంబు = నీచత్వమును, ఎంబలేజే = ఆటించించలేదా.

ఏ నానాప్రసూనాళి-లోనారసివసంతుఁ,

దసమశారభవసార-మెసగ నెసంగి

ధారాళధారాసు-ధారాసుబాబిల్లి,

నెడకిసారముఁ దెచ్చి-పద నెసర్చి

సంపాకశంపాళి-నింపారుచకచకల్,

ఘుమలొకగుమగఁజే-కొనితవర్చి

శృంగారముంగార-బొంగారుబంగారు,

మేరులేర్పరచిన-మొకయెసంగెల్

౧. బచ్చవిలుకాఁడులచ్చిపై-యచ్చొసర్చి

యచ్చరలు మెచ్చముచ్చటల్-మెచ్చనిచ్చి

నిచ్చులినిఁజేసెఁగానిచో-నింతవింత!

చక్కఁదనమొక్కటనెయెట్లు-పిక్కటిల్లు॥

టీ వసంతుడఁడ=వసంతర్తువు, నానాప్రకారానాశిలోక= సమస్తపుష్పవ
జ్జిలో, ఆరసి=చూచి, సౌరభసారమ=సుందరిమనము, ఎనఁగ=
ఒప్పునట్లు, ఒసఁగన్=ఇయ్య గా, జాబిల్లి=చంద్రుఁడు, ధార=.....
రాశిలోక=ధారాశ=అడ్డులేని, ధార =ధారారూపమైన, సుధా=అమృత
మయొక్క, రాశి= చొగునందు. వెదకి= నెమరి, సారముదెచ్చి=
మెఱుఁగుదెచ్చి, పదనోనర్పక= తడివేయఁగా, ఘనము= మేఘములు,
సంపాతకంపాళి= సంపాత = బాగుగప్రసరించుటతోఁగూడిన, శం
పా= మెఱుఁపుయొక్క, ఆళి= పచ్చి-యందు, ఇంపారు= సోపయి
న, చకచకల్= తిళితిళలు, ఒకగుమిలక= ఒకప్రాగుగా చేకొని = పు
చ్చుకొని = తనర్పక = అతిశయించఁగా, మేరువు = మేరువుపర్వతము,
శృంగారిమంగారిక= శృంగారి మొప్పునట్లు, పొంగారు = అతిశయిం
చునట్టి, బంగారు = బంగారము, ఏర్పరచి = ఏరి, ఎమిక్= ఎమిక్ము
చేత, ఒసంగ= ఈయఁగా, పచ్చవిలుకాడు = మన్నఁడు, లచ్చి
పై= లక్ష్మీమీద, అచ్చోనర్పి = అచ్చొట్టి, అచ్చరలు మెచ్చు = అ
ప్పురస్త్రీలుపొగడునట్లుగా, అప్పురలసొండర్యమును మించినదని తాత్పర్య
ము) ముచ్చటల్ హెచ్చు = ఆనందములతిశయించఁగా, ఇచ్చుక=ఇచ్చచే
త, ఇచ్చెలిని=ఈచిన్నదానిని. చెనె=రచించెను, కానిచోక=కానట్ట
యితే, ఇంతవింతచక్కఁదనము=ఇంతచిత్రమగుసొండర్యము, ఒక్కట=
ఒక్కచోట, ఎట్లుపిక్కటిల్లు=ఎట్లుగావిజృంభించును-

మ. కన్నుల్ గాంచిచకోరకఁబుసరిరాఁ-గానుచ్చవర్ణంబుతో!

మిన్నాదంతములందలంచుచుసము-స్తలద్విరేఫస్థితి!

జన్నుల్ గాఁచినఁగోపవృత్తినవిపై-సాధింపఁగంతంబుమేల్!

చెన్నుల్ గోరుదునుశృభాంబెనవలా-శ్రీలబ్ధనేయేరికి!

టీ. చకోరకంబుచకోరపక్షి. కన్నుల్ గాంచి=నేత్రములనుజూచి, నే
 త్రములతో సామ్యముబొందఁదలఁచియనిభావము- ఉచ్చవర్ణంబుతోఁ-
 ఉచ్చతమగుకాంతితోఁగూడి, సరిరాగాఁ=సరివచ్చుట, మిన్నదంతము
 లఁ=శ్రేష్ఠములగుదంతములను, తలందుచుఁ=తలపోయుచు, (ఉచ్చవ
 ర్ణంబుతోఁ=ఉత్కృష్టమయిన, అనఁగా విడువఁబడిన, చకారముతో) చ
 కోరకంబు అనుశబ్దమందు చవర్ణమువిడువఁగా, కోరకము అయినది- మొ
 గ్గయనియరము- అదిదంతములసామ్యమొందినదినిభావము, గుమ...సితిఁ=
 సమున్నతఁ=అతిశయించుచు, విరేఘ=వింద్యముగాని, సితిఁ=శినికి
 చేత, జన్నుల్ గాంచినఁ=స్తనములఁజూపఁగా, [విరేఘసితిఁ=రతినువత్తు
 రములేనియునికిచేత] చకారముపోఁగామిగిలినకోరకశబ్దమందురేఘము పోఁ
 గా 'కోకంబు' అయినది చక్రవాకమనియరము, అదిస్తనములతో సామ్య
 మునకువచ్చెననిభావము. అది అస్తనములు, కోపవృత్తిఁ=కోపవ్యాపారముచే
 త, ప్రేసాధింపఁ=అధిక్యములుగాఁగా, కంఠంబు=మత్తుకయొక్క, మేల్చెన్నుల్
 మంచికోభలు, కోసుచుఁ=కోరుకొనుచు, (కోపవృత్తిఁ- కో-కోమును న
 త్కరముయొక్క, అపవృత్తిఁ=విచారింపుట చేత) మిగిలిన కోకంబు అను
 శబ్దమందు కో అనువత్కరమునుదీసి వేయఁగా, కంబు అయినది- శంఖమని
 యరము- అదికంఠముసామ్యముగోరుచున్నదనిభావము. శుభ్రబొందెఁ=
 బాధలబొందెనని లాక్షణికార్థము. శంఖమునను తోవల నుడిదిరిగియుం
 డునని భావము. ఏరికిఁ=ఎవరికైనను, నవల=అచిన్నదానియొక్క, శ్రీ
 లు=కోభలు, అట్లు నే=దొరకునా.

సీ. ఘనచంపకన్నహ-మునమించుమురిగురుల్,
 భ్రమరకంబులటంచు-భ్రమయరాను|
 వలరేనినెనరుబా-టిలుచాననయనముల్,
 వాలుగమ్మలటంచు-బలుకరాను|

సీ. ఘోరచంపక స్నేహ-మునమించుముంగురుల్,
 భ్రమరికంబులటంచు-బ్రమయరాదు!
 వలతేనినెనరుబా-టిలుచాననయనముల్,
 వాలుగన్నులటంచు-బలుకరాదు!
 అనిశోజ్జ్వలస్ఫూర్తి-గనుబొలఘాలంబు,
 చంద్రకాంతమటంచు-జనువరాదు!
 ఇలనల్లనవనదం-బులబొసంగమిడెడ,
 కృష్ణ వేణియటంచు-నంచరాదు!

గీ. మదమధువ్రతవిలతులు-మత్స్యసతులు!
 హరిణాకిరణా శ్శములు-శదుల్ హరిణాయన!
 కుంతలదృగాస్యక్షేణుల-గురుసమాఖ్య!
 లేకతంబునవహించు-నేకతమున॥

టీ ఘోర... స్నేహమునక, ఘోరపృథియగు, చంపక స్నేహమునక= సంపెంగనూనెచేతి, సంపెంగపువ్వులమైత్రిచేతననియు, మించు=అతిశయించునట్టి, ముంగురుల్=అలకములు, భ్రమరికంబులటంచు=తుమ్మెదలనుచు, బ్రమయరాదు=భ్రమపడఁగూడదు, తుమ్మెదలైనచో చంపక స్నేహమున మించనితాత్పర్యము. భ్రమరికముఅని ముంగురులకుఁజేరు వలతేని=చున్న భువియొక్క, వలకునధికారియగు పల్లెవానియొక్కయనియు, నెనరు=స్నేహమును, పాటిలు=పొందిన, చాననయముల్=అచిన్నదానినేత్రములు, వాలుగన్నులటంచు=అడువాలుగలనుచు, పలుకరాదు=చెప్పఁగూడదు, అడువాలుగలైనచో బల్లెవానినెవరు బాటలవంతాత్పర్యము. వాలుగన్నుల వినేత్రములకుఁజేరు-అని...స్ఫూర్తిక, అనిశ=ఎల్లప్పుడు, నితేతరకాలమందు [అనఁగాఁబగటియందు] అనియుఉజ్జ్వల=ప్రకాశించుచున్న స్ఫూర్తిక=స్ఫురణను, కను=పొందునట్టి, బాలఘాలంబు=అచిన్నదానిలొటము, చం

ద్ర కాంత మటంచె=చంద్ర కాంత మణియని , చదువరాడు=చెప్పట గూ
డదు, చంద్ర కాంత మైచో=బగటియం చుజ్జ్వలన్ముగ్ధిగవదని తాత్ప
ర్యము. చంద్ర కాంతము (చంద్రునివలె సుందరమైనది) అని సుదుటికి
చేరు, ఇలక=భూమియందు, అల్ల=ప్రసిద్ధములై , నవ=నూతనములగు,
నదంబులక=పురుషవదములచేత, అల్లనక=తీర్చిగా, వనదంబులక=మేఘ
ములచేతననియు, పాసంగ మిక=అనకూలించకుండుటచేత, [జడపక్షము
న మేఘములను మించియొన్నదని భావము] జడ=జట, కృష్ణ వేణియటం
చెక=కృష్ణ వేణినదియని ఎంచరాడు=తలచచగూడను. నదియైచో=ద
ములబొసంగుననితాత్పర్యము కృష్ణ వేణి=నల్లనిజడ యని జడపేరు. మద
మధుప్రతివితరులు=మదయొక్కములగు తుమ్రెదలనమాహములును, మర్న్య
పతులు=ఆడుతేపలును, హరిణిరణాశ్రములు=చంద్ర కాంత మణులును,
నదుర=వీణులును, హరిణనయన=ఆవిన్ని దానియొక్క, కుంత...వేణు
ల=కుంతల=మంగురులయొక్కయు, దృక్=నేత్రముల యొక్కయు, ఆ
శ్మయ=ముఖముయొక్కయు, వేణుల=జడయొక్కయు, గురుసమాఖ్యలు=
గొప్పపేరులు, ఏకతంబునక=ఒంటరితనముచేత, ఏకతంబునక=ఏహేతు
వుచేత. వహియించుక=ధరించు.

వ. ఇప్పగిది ముప్పిరిగొను జవ్వనంబుప్పటిల్లజొప్పడి యెప్పుల
కుప్పయగు నప్పలతుక యప్పుడప్పుడరవిప్పువిగలందల్పు
పుప్పొడికుప్పల దెప్పలు దేలుచు, నిప్పుకలచొప్పున తెక్కు
లప్పింపుచు గుప్పగంతులం గుప్పళించు నెట్లుగప్పి కొన
జొప్పడు పూజప్పరిమ్ముల గుప్పుగుప్పున లేగరువలి కలిర్ప
నుప్పరంబెగయు కప్పరింపుదిప్పల నవికల్పకల్పనల దోడు
నీడలగు ప్రొడచేడియలతోడ నాడుచుంబాడుచునుండి యొ
క్కనాడు మనోవిమోదంబున.

టీ. స్వచ్ఛము.

నీ పాటిరొకోటిర-కోటీనమాటిక,
 మానమందమగుతు-మార/తులు!
 నాళికపాళీమృ-ణాళికబళనైక,
 పాకపాకమరాళ-బహువిహృతులు!
 సారంగకీరాంగ-నారంగనారింగ,
 పరిపక్వఫలపరం-పరలరుచులు!
 వేలాపగాలాప-లీలాపరపికావ,
 శీలాలితమహాకు-హూలలితము!

గీ తైందవశిలాకలాపని-వ్యందములును!
 సారమారందసారణి-ధోరణులును!
 విలసిలునుకానెకవిలాస-విపినమునను!
 దోడుచేడియలనుగూడి-యాడడలచి||

టీ పాటిర ..గుతులు- పాటిరొకోటిర=శ్రేష్ఠమైన మంచిగంధపుచుట్టయొక్క, కోటీ=కోటులయందు. బహువృక్షములయందనుట, సమాటికమాన=సంచరించుచున్న. మరుత్కుమర=పిల్లనాయువుయొక్క, గతులు=సంచరించుచును, నాళిక...పాళీతులు- నాళికపాళీ=పద్మపద్మలయొక్క, మృణాళీ=తూండ్లయొక్క, కబళ=రినుటయే, ఏకపాక=ముఖ్యపరిపాకముగల, పాకమరాళ=పిల్లహంసలయొక్క, బహు=విస్తారమయిన, విహృతులు=విహారములు, సారంగ...రుచులు- సారంగ=తుమ్రైదలయొక్కయు, కీర=చిలుకలయొక్కయు, అంగనా=స్త్రీలను, రంగ=విహారస్థలముగు నారంగ=నారింజ చెట్లయొక్క. పరిపక్వ=పండిన, ఫల=పండ్లయొక్క, పరంపర=పప్పులయొక్క, రుచులు=కాంతులును, వేలా...లలితములు. వేలా=హద్దును, అపక=బాటిపోయిన, ఆలాప=వాక్యములయొక్క, లీలా=విలాసము, పర=ప్రధానముగల, పిక=కొయ్యలయొక్క, అవళి=పండ్ల

యొక్క-, లాలిత = సప్తానించఁబడుచున్న, మహత్ = గొప్పలగు, కుహూ =
కుహూధ్వనుల యొక్క, [కోయొలకూతకు కుహూవని పేరు] లలితములు = వి
లాసములును, వింద...వ్యందములును విందవశిలా = చంద్రకాంతిమణులయొ
క్క, కలాప = సమాహముయొక్క, నివ్యందములును జలప్రవాహములును, సా
ర...ధోరణులును, సార = శ్రేష్ఠమైన, మారంద = చుక్కరందసంబంధియును, సారణీ =
పిల్లకాలువలయొక్క, ధోరణులును = పజ్జులును, విలసిలు = ప్రకాశించున
ట్టి, ఒకానొకవిలాసవిహీనమునకు = ఒక ప్రమదారామమందు, తోడుచేడియ
లనుగూడి = చెలికత్తెలనుగూడి, ఆడఁదలఁచి = విహరించుటకాలోచించి-

క. నిగనిగలుగలిగిసాగనగు|

తొగరుచిగురుపాచుకలను-దొడ్డి చెరుల్ తో|

మగరామగరానిగరః|

లగరాళితమైనతోవ-లగనుంగొనుచున్||

టీ. నిగనిగలుగలిగి = తాళితశ్యములుగలిగి, సాగనగు = చునోహరమైన,
తొగరుచిగురు పాచుకలను = ఎఱ్ఱుచిగుళ్ళ పావలను, తొడ్డి = భరించి, చె
రుల్ = చెలికత్తెలు, తోడుగరా = వెంటరాఁగా, మగరానిగరాలకి = శ్రే
ష్ఠములగు వజ్రములచేత. కరాళితమై = పొడవైన, తోవల్ = మార్గములను,
కనుంగొనుచున్ = చూచుచు-

సీ. కప్పురాలొప్పురా-చప్పురాలనెసంగు,

కప్పుతాల్గప్పిమా-ర్గముననైనఁ|

బలుకురాచిలుకరా-జులకురాగమొసంగు,

పలుకురాల్లులుకువేల్-పద్యనైనఁ|

బొదలసంపదలస-మ్మనలసద్గతిమించి,

పొదలుతుమ్మెదలూను-పదవిన్దెనఁ|

విరుల పెందరులపం-దిరులబుప్పొడికుప్ప,

లురులుసుందరలతా-సరణినై నఁ |

గీ. గొమ్మపూరెమ్మబంగారు-బొమ్మముద్దు!

గుమ్మనోపోవలయునంచు-నెమ్మిచెలులు!

నమ్మికలుగ్రమ్మి తెలుపఁగా-నమ్మనొబ్బ!

రాజసామ్రాజ్యలక్ష్మిబి-రాసందరలి!

టీ, కిప్పు...చప్పురాలకొ, కప్పు=లక్ష్మినై, రాజసామ్రాజ్య, కిప్పు=ప్రకాశించు, రాచప్పురాలకొ=రాజచిహ్నములచేత, ఎసంగు=ఒప్పునట్టి, కప్పురాలకొ=కర్పూరములు, కప్పు=కర్పూరమునట్టి, మార్గముననై=కోనోవలయుండవలయు, పలుకు...రాగము, పలుకు=మాటాడు, రాచిహ్నకొ=రాజకీరముల యొక్క, రాజాలమొకొ=పట్టాంశము, రాగముసంగు=అనురాగమునుబుట్టించునట్టి, పలుకురాలకొ=ప్రతిధ్వనియిచ్చురాళ్ళు, కలుకు=ప్రకాశించునట్టి, మేలొకొ=శ్రేష్ఠముయిన, పద్యనైకొ=త్రోవయందైనను, పాదలసంపదలకొ=ఈరములసంపదలయందు, సద్గతికొ=నుంచినచారముకేత, మించి = అతిశయించి, పాదలు = వృద్ధిబొందునట్టి, తుమ్మెదలాడు = తుమ్మెదలువిహరించునట్టి, పదవిన్దనకొ = త్రోవయందయినను, విరుల - పువ్వులయొక్క పెందరుల = పెద్దచెట్లగుల, పందిరులకొ = పందిరులయందు, పొప్పొడి = పరాగముయొక్క కుప్పలు = పోవులు, ఉరులు = జూకుమన్న, సుందరలతా-సరణినైన్ = చక్కనితీగలుగలత్రోవయందైనను, గొమ్మ = ఒచ్చినదానా, పూరెమ్మ = పువ్వుగొమ్మ, బంగారుబొమ్మ = బంగారుబొమ్మపంటిదానా, మద్దురుమ్మలో = ఓసుందరీ, పోవలయునంచుకొ = వెళ్ళవలయునని, నెమ్మిచెలులు = ఇట్లనుగుచెలికత్తెలు, నమ్మికలుగ్రమ్మి = విశ్వాసములుగలిగి, తెలుపఁగా = చెప్పఁగా, అమ్మనోజరాజసామ్రాజ్యలక్ష్మి = ఆమెనద్దరాజ్యలక్ష్మి, విరాసకొ = సత్వరముగా, తరలి=బయలుదేరి.

క సకసకై తుకవై మాః

నికనికరవధూక రాగ్ర-నీరదశంకా

చకచకితీతవశిఖమే।

చకచకితనురాళశాలి-జలపదపదవిఁ॥

టీ॥ స . . . విఁ - సకసకైతుక = సువర్ణమయములయిన టెక్కను
లసమాహమతోఁగూడిన, వైమనికర = దేవతాసమూహముయొక్క, వ
ధూ = స్త్రీలయొక్క, క రాగ్ర = భుజములయందున్న. నీర . . . శిఖి - నీరద
శంకా = మేఘులదేహముచే, చకచకిత = మిక్కిలిప్రకాశించెడు, కితవ
శిఖి = భూర్తమయూరములయొక్క, మేచక = చంద్రకముచే, చకిత = భ
యందైన, మరాళ = హంసలచే, శాలి = బిచ్చుచ్చు. జలపదపదవిఁ =
కొలనును.

నీ వకుళపాదపపల్ల-వకులముల్ విలసిల్లు,

ముకుళముల్ రవజల్ల-మూగికోనుచు।

మలయమారుగప్రోత-వలయమాడఁగఁజూత,

మలయశృచ్ఛనువీత-ములయినట్టి

తోగరుమించినలేత-చిగురుటాకులమేత,

కెగరుకోయిలకూత-లగడుపరుప

నదరిడెందములోన-బెదరిచూచితటార

బెదరితమ్ములలోన-బదన్దచుండు।

గీ తుమ్మెనలుర్ముమ్మనుచులేచి-దొమ్మిపడుచు।

నెడనెడఁజలించు నెరిగొప్ప-జడలనడరు।

కమ్మతావికివెనువెంటఁ-గ్రమ్మికోనఁగఁ

దోడుచేడెలతోడను-గూడ్చుచుచు।

టీ. ఐదుశ...కులమున, పదునాదప=పొగడి చెట్లయొక్క, పల్లవకుల
ముల్=విరుగుగురలు, విలసిల్లు=ప్రకాశించునట్టి, ముఖశముల్ = మొగ్గుల
ను, రవఃజల్ = పొడివలెఁజల్లగా, మూగిశముల్ = అవరించుచు,
[ఇది తుష్పైదలకు విశేషణము] మలయమారుతపోతవలయము = మలయ ప
ర్వతసంబంధమయిన తేత గాలియొక్క సముదాయము, అడఁగల్ = విస
రఁగా, మాతముల్ = మామిడి చెట్లలో నుండి, యన్మిచ్చను = తనుంతట
దామే, వీరములయ నట్టి=బయలు వెడలునట్టి తొగరుమించిన=ఎక్కవయెఱువు
గల. తేతచిగురుటాముల=తేతనైనపల్లవములయొక్క, మేతకల్=అపారమున
కు, ఎగరు=పైకిలేచిన, శోయల = శోయలలయొక్క, కూరిలు = స్వీనులు,
అగదుపరుపల్ = తొట్టుపడఁజేయఁగా, అదరి = చలించి, డెండమలో
నల్ = మనస్సులో, బెదరి = భయపడి, చూచి = వీక్షించి, తటానల్ =
హఠాత్తుగా, చెరిరి = విడిపోయి, తమ్ములలోనల్ = పద్మములలో, పదరు
చుండు = గ్వని చేయునుండ నట్టి, తుష్పైదలు = తేంట్లు, ఝమ్మనమ
లేచి = ఝంకారముఁ జేయుచులేచి, దొమ్మిండుమల్ = నీకాకుపడుచు,
ఎడనెడల్ = ఎక్కడక్కడ. చలించు = కదలెడు, నెటి = శ్రేష్ఠమయిన,
శోప్వజడలల్ = శోప్వః యందును జడలయందును, అడరు = బిప్పునట్టి,
కమ్మతావికిన్ = నుంచిపరిమళమునకు, వెనువెట్టల్ = వెంబడిగా, క్రమ్మి
శోనిగల్ = అవరించఁగా. తోకుచేడెలతోడను = చెరికి తైలతో, కూడి=
కూడుకొని, చనుగల్ = వెళ్ళుచు.

ఉ. అంగనయుంగనుంగొనెవ-నాంగిణసంగిలవంగలుంగనా|

రంగకుడుంగశృంగశత-రంగతరంగితఖాంతరంగణా|

సంగతురంగిపుంగవవి-హంగమభృంగకుళింగకాంగనా|

భంగరవప్రసంగమున-భాసిలుకేళివనీలలాహముల్ ||

టీ. అంగనయుల్=అవిన్నదియు, ఎనాంగణ...ప్రసంగమునల్ వ
నాంగణ=వనసీమయందు. సంగి=కలసికొన్న, [ఉన్నవియునుట] లవంగ=
అవంగవు చెట్లయొక్కయు, లంగ=పుల్లమొదీఫలపు చెట్లయొక్కయు, నా

రంగ=వారింజ చెట్లయొక్కయు, కుడుంగ=పొదలుగల, శృంగ=పర్వత శిఖరములయొక్క, శత=వందలయొక్క, రంగ=ప్రదేశముల చేత, తరంగిత=వ్యాప్తమున, ఖ=ఆకాశముయొక్క, అంతరంగణ=మధ్యప్రదేశమందలి అనంగ=మత్స్యనియొక్క, తురంగపుంగవ=అశ్వశ్రేణులగు, విహంగము=పక్షులగుగాఁగి నుకలయొక్కయు, భృంగ=తెమ్మెదలయొక్కయు, కుళింగ=పక్షివిశేషములయొక్కయు, అంగనా=స్త్రీలయొక్క, అభంగ=ఎవతెగని, రవప్రసంగమునఁ=ధ్వయొక్క ప్రసక్తిచేత, భాసి=ప్రకాశించునట్టి, కేళివనీలమును=క్రీడావశ్యమును, కనుంగొనఁ=చూచెను.

న. మఱియు నయ్యుపవసంబు జవనవననల్లననవిచలదమంద తటినీతటనికట చటలసురవిటపి శటసటనేలాలతికా లాలితడో లాపరిలోలామర బాలాకలితాలాప సుధాలాలన వేలావగ లీలా వరవైలాసి మాలాకృతనీలాంబుజ జాలాంబక మూలాగమకో లాహల ఘేలాహల హళిక మెలకు వలకు మరుబలుకు కలికిచిలు కపిలుకల తండంబులుద్దండంబులగు తుండంబుల ఖండింపమెందుగనవని మండలంబునంబడు ఫలఖండంబులు మెనవిమెనవి యనమకునుమ రసవశబున ముదముదయింప నింపుగాఁబొడున భంగభృంగాంగనల సంగీతభంగీ ప్రసంగంబున సంతరంగంబులు ప్పొంగ నిలిచినిలిచి దరతరళతరలనదనమ కుసుమవిసరవిస్మమర రజోవ్రజోవరాగంబున గాత్రమ్ములుచిత్రమ్ములుగా నుండియుండి చండకరకిరణమండలంబు మెండుకొననలగు జ్వాలాభీషణమ్మునఁ దరిలి మరుమరీచి వీచికలఁ దిరిగితిరిగిసారిగి హరిణాంకోపలఫలకకులకలితాలవాల జాలమ్ములనిండిన పజ్జలగుగొజ్జగివీవలనీ రుగొంత సేపుచాపుచు సంతోషచట బింబితమ్ములగు తమవిచి

త్రగాత్రంబులు చూచిచూచి విలక్షణలక్షణ మృగమ్ములనియెం
చి యుదంచితభయమ్మున బగునెత్తు కురంగ పుంగవమ్ములును,
కురంగ పుంగవమ్ములం గనుంగొని యనంగసంగర ప్రసంగమ్మున
కు బోషితకురంగికలం గలియఁబంచు పుళిందమిళింద సుందరా
లకాబృందమ్ముల నల్లలితచరణ పల్లవమ్ముల నుల్లసిల్లు మంజుతర
కంజరాగపుంః పింజరిత మంజీరపుంజంబులం జెలువలరు శింజా
రవమ్ములకు బెదరి దిక్కు-దిక్కుల దృక్కులుపిక్కటిల్ల మెల్లమె
ల్లన సంసరించు పరిసర సుస్తరంగ మాలికా డోలికా కేళికా
శాలి కాంచన మరాళికా బాలికా జాలంబుల గరు త్వరంపరల
తుంపురులగుంపు తళుకొత్తు కొత్త ముత్తియంపు సంపదలనిం
ప నింపెనఁగుపచ్చరాగ్మల బిట్టలవఘళించు పద్మినీపత్రంబులఁ
జూచి తివియఁదివ్రరనెంచు కుమారికలయంగమ్ములం గులుకు మె
ఱుంగులనియుఁ బ్రపుల్ల పల్ల ప్రాల్లసిత సల్లకీవిటప విఘటనూచి
త శరప్రచారంబులగు సామజ వారంబుల బృంహితంబు లురు
ములనియు నావర్త నర్తనౌద్యౌత్త గంధ గంధవహసంధుక్షిణి
విచిత్రపరాగ పూగంబులు పురందరిశరాసన యోగంబులనియు
నిబిడతమ తమాల నికురుంబాబులం బరాలంబికాదంబినీ డంబ
రంబులనియు భ్రమించి సుభ్రమించి రమించు శిఖండిమండలం
బుల పింఛసంచలన ప్రపంచమ్ములుగాంచి తలలువాంచి గానతా
నప్రతానమ్ములఁ జాలించు పటీరవిటపి విటపకుటీతటీసటన ఘట
సపటుచటుల భుజంగపుంగవాంగనలును, భుజంగపుంగవాంగన

ల సంగీతప్రసంగంబునం గఱంగు కురంగటియగుంగులఁ జేలంగు
కలువగేని మా నీకంబుల నుల్లసిల్లు పెల్లువెల్లువల నల్లనల్లన న
ల్లుకొను మల్లికావల్లికామలల్లికల చల్లనినీడల నుండియండి తం
డోపతండంబులుగా మొనుకొని యొండొగులఁ జెండాడు వరా
హావ్యూహంబుల దుష్టదంష్ట్రీకా ధట్ట ఘట్టనంబులం బగులు వె
దురుపొదల కణుపూడుపునంజిటిలు మాక్తిక పటలంబులు తటా
లునందాక పుళిందబృంద సందానత నళికా పాళికోన్ముక్త గుళి
కా నీకాయంబులని యుగకుమరు కురంగ పుంగవమ్ముల పొక్కి
ళ్ళ గక్కసంబులగు మార్గమార్గకిరాత జాతనిఖాత ఛురికాభి
ఘాతంబునంజారు క్రొత్తకస్తూరికా వికారంబులం బొడము నరీ
ణ పరిమళ పరీవాహంబులునుం గలిగి డెందంబున కమందానం
దంబు సంపాదించ నెచ్చెలులతోడఁ గూడుకొని యచ్చెలువ యు
ద్యానంబుఁ బ్రవేశించు సమయంబున.

టీ. మతియొక్క=ఇంతే కాక, అయ్య పవనంబు=ఆయుద్యానము, జవన
...మెలకువలకు. జవన=వేగము గల, పవన=గాలి యొక్క, ప్లవన=
దాటులచేత, విచలిత=కదలుచున్న, అమంద=విస్తారమును, తఱిసీ=నడుల
యొక్క, తట = ఒడ్డులయొక్క, నికట=సమీపమందలి, చటుల=చంచలము
లగు, సురవిటపి=మంచి రావృక్షములయొక్క, పటల=సమాహమందు, న
టల=అడుచున్న, ఏలా లలికా= ఏలకి తీగల నడు. లాలిత=లాలించఁబ
డు, డోలా=ఉయ్యెలులయందు, పరిలోల=ఆసక్తలగు, అమర బాలా=జీవ
తా స్త్రీలచేత, కలిత=పలుకఁబడుచున్న, ఆలాపనుధా=అమృతమువంటి
సుకులయందు, లాలస=ఆసక్తులగు, వెలాపగ=హద్దులేని, లీలా=విలాసము
చేత, వర=కృష్ణులగు, వైలాసిక=విలాసస్వభావులయొక్క, చులా=పక్షిచే

తే, కృతః చేయఁబడిన. నీలాంబుజజాంబకః నల్లకలకమున వలే బాణములుగల
 మన్నభువను (అనగా గామోద్యోకమునకు) మూలః కారణమైన, ఆగమః శాస్త్రః
 ముయొక్క (అనగా సంగీతముయొక్క) కోలాహలః కలకలముయొక్క, ఖేదాగ్ని
 విలాసముయొక్క, హాశపాలికః గందరగోళముయొక్క, మెలమెలకున్ సే
 లకు, ముకుబలుకుః మారుమారుల జైష్వనట్టి కలికిః మనోహరములగు, చిటకః
 కలః చిటకపిల్లలయొక్క, తిండంబులుః సమూహములు, ఉద్దండంబులు,
 తీక్షణములగు, ఘండంబులః ముట్టెలచేతి, ఖండింపఁగొట్టఁగా, మెం
 దుగిఁ అతిశయముగా, అవనిమండలంబుః భూప్రదేశంబున, పడు
 పడినట్టి, ఘుఘండంబులుః పండ్లముక్కులు, మెసవిఁ తిని, ఆసమః సమాన
 ములేని, కుసుమరసః ముక్తందమునకు, వశంబునఁ స్వాధీనత్వముచేతి
 ముడిముడియింపఁ సంతోషముగలుగునట్లుగా, ఇంపుగాఁ మనోహర
 ముగా, పాదుః గాఢముఁజేయునట్టి, అభంగః భంగములేని, భృంగాంగ
 నలః అడుకు మైదలయొక్క, సంగీతిభంగిః గానరీతి యొక్క, ప్రసంగం
 బునఁ ప్రసక్తచేత, అంతరంగంబులుః మనస్సులు, ఉష్ణాంగఁ ఉ
 బ్బఁగా, నిలచినిలచిఁ ఆగియాగి, దర . రాగంబునఁ దరః కొంచెముగా,
 తిరళతిరః మిక్కిలి చలించుచున్న, లసత్ ప్రకాశించుచున్న, ఆసమః స
 మానములేని, కుసుమవిసరః పుష్పసమూహముయొక్క, విసృమరః వ్యా
 పించుస్వభావముగల, రజోవ్రజః ఎర్రాగ సమూహముయొక్క, ఉపరాగః
 బునఁ ఆవరిణముచేత, గాత్రిమ్ములుః దేహములు, చిత్రమ్ములుగాఁ చిత్ర
 పద్మములుగలవిగా, ఉండియుండి. చండకరికరణమండలంబునఁ సూర్య
 కిరణసమూహమున, మెంఁగుకొనఁ వ్యాపించఁగా, అలకుః బిప్పుచున్న,
 జ్వాలాః మంటలవలె, భీషణంబునఁ భయంకరిస్థితచేత, మరలిః మర్శ్య
 కొని, మరుమరీచికలనఁ మరుఁగీరులేనిబులుత్పయింపైన, మరీచికలఁ
 ఎండమావులయందు, తరిగితిరిగిః సంచరించినచరించి, సారిగిః మూర్ఛిల్లి
 వారి... బాలంబులఁ వారికాంకోపలః చంద్రకాంత మణులయొక్క, ఫల
 కః లకలయొక్క - కులః సమూహముచే, కలితః చేయఁబడిన, ఆలవః

లపాదులయొక్క, జాలంబులన్ సమాహమలయందు, నిండినఁజూరించిన, పజ్జలరు సమాపమందొప్పుమన్న, గొజ్జగిత్తీవలఁగొజ్జగిత్తీగలయొక్క, నీరుంజలము, కొలచేపుంబుకనేపు, త్రావుచున్ పానముమును, అంతలాన్ అంతటిలో, అచటఁజూపాదులయందు, బింబితంబగు ప్రతిఫలించిన, తమ విచిత్రగాత్రంబులన్ స్వీయములగు చిత్రశరీరలు, చూచఁజూలొకించి, విలమృగములని, విలక్షణంబేరురూపుగల, ఓణఁస్వరూపములగు, వృగములన్ మేకములని, ఎంచిఁజూచించి, ఉదంబితభయమునన్ అతిశయించినదెరుగచేత, పరావెత్తుపరుగువారుమన్న, కురంగపుంగవములను శ్రేష్ఠములగు లేళ్ళను, కురంగపుంగవములన్ శ్రేష్ఠములగులేళ్ళను, కనుంగొనఁచూచి, అనంగ...ప్రసంగమునన్-- అనంగ సంగఁసంభోగముయొక్క, ప్రసంగంబునకున్ ప్రసక్తికై, పాపిత కురంగికలనన్ పెంపును లేళ్ళను, కలియఁబంచుకలియుటకై పంపునట్టి, పులింద...బృందములన్ పులిందఁసంచువాండ్రయొక్క, విలిందసుందరాలకాన్ స్త్రీలయొక్క, బృందములన్ సమాహమలయొక్క, సత్ సుంచవివియగులలితఁ సుందరములగు, చరిణపల్లవములన్ చిగుళ్ళివంటి పాదములయందు, ఉల్లసిల్లు ప్రకాశించుచున్న, మంజుత్కమిక్కిలివృదువులగు, కంజరాగన్ పద్మతాగములయొక్క, పుంజు సమాహమచేత, పింబరితఁవ్యాపించబడిన, మంజీరీఁజందలయొక్క, పుంజంబులన్ సమాహమలయందు, చెలువలరుఁజోభించుచున్న, శింజారవములకున్ శింజారవములను, బెదరిఁజయపడి, దిక్కుదిక్కులన్ ప్రతిదిక్కులయందును, దృక్కులుఁచూపులు, పిక్కటిల్లన్ విజృంభించగా, మెల్లమెల్లనన్ మందమందముగా, సుంచించుఁ తిరుగునట్టి, పరి...జాలంబులన్ పరిసర సమాపమందలి, సరస మడుగులయొక్క, తరంగంబులయొక్క మాలికాంబులనెడి, డోలికాంబులయొక్క, కేళికాన్తీవలొడి, శాలింబులనున్న, కాంచినచూలికాంబుల గార్పు స్త్రీసంసలయొక్క, బాలికాంబులయొక్క, జాలంబులన్ సమాహమలయొక్క, గరుత్తుంబులయొక్క, పరంపరలన్

పట్టులయొక్క, తుంపుగుల=జూబిందువులయొక్క, గుంపు= సమూహము.
 తక్కుకొత్తు=తక్కుతక్కులాడు, కొత్తము త్తియంపు= కొత్తము త్రైములయొక్క.
 సంపదలన్=సంపత్తులచేత, ఇంపెసంగు=మనోహరములగు, పచ్చరాత్రి
 ల=పచ్చరాత్రి, పక్షములయొక్క, బిట్టులు=అశిశయములు, అవఘళించు=
 తిరస్కరించుచున్నట్టి, పద్మినీ=తామలపూగలయొక్క, పత్రంబులన్= ఆకులను,
 చూచి=వీక్షించి, తివియన్=వానిలాగుటకు, తివుగునెంచు= వేడుకపడు
 కుమారికల=చిన్నపిల్లలయొక్క, ఆంగుస్తులన్=శరీరములను, కులుకు=శోభిం
 చునట్టి, మెఱుంగులనియు=మెఱుఁగులనియును, ప్రపుల్ల.....చారము
 లగు. ప్రపుల్ల=వికసించిన, పల్లవ=చిగుళ్ళచేత, ఉల్లసిత=ప్రకాశింపఁజేయు
 బడిన, సల్లకీ=అందుగుజ్జెట్లయొక్క, విటప=శాఖావిస్తారముయొక్క, విఘ
 టన=విరచుటకు, ఉచిత=తగిన, కర= తుండములయొక్క, ప్రచారంబుల
 గు=ప్రసారముగఁ విడుగు, సామజ=వీరులయొక్క, వారంబుల=సమూ
 హములయొక్క, బృంహితంబులు=బృంహితధ్వనులు, ఉరుములనియు=గర్జిత
 ములనియు, అవర్త.....పూగంబులు=అవర్తవర్తన=సుడి దిగుకుటయం
 దు, ఉద్వృత్త=అతిశయించి, గంధ=పరిమళయొక్కమైన, గంధవహ=గా
 లితచేత, సంఘక్షిత=మార్చబడిన, విచిత్ర=అనేకవర్ణములుగల, పరాగ=పు
 ప్పొడులయొక్క, పూగంబులు=సమూహములు, పురందరశశాసన=ఇంద్ర
 ధనుస్సుయొక్క, యోగంబులనియు=సంబంధములనియు, నిబిడతర=మిక్కి
 దట్టమగు, తమాల=చీకటిమృత్యుచెట్లయొక్క, నిమరుంబంబులు=సమూహము
 లు, అంబరా..డంబరంబులు. అంబర = ఆకాశమందు, అలించి=వ్రేలుచు
 న్ని, కాదంబినీ=మేఘుజ్జయొక్క. డ బరంబులనియు=అటోపములనియును
 భ్రమించి= భ్రమపడి, సంభ్రమించి= త్వరపడి, రమించు= క్రీడించుచు, శి
 ఖండిమండలంబుల నెమిలిగుంపులయొక్క, పింఛ= పురులయొక్క, సు
 చలన= కదలుటయొక్క, ప్రపంచములు=విస్తారములు, కాంచీ చూచి,
 తలలు=శిరములు, వాంచి = వంచి గానతనప్రతనప్తులన్ = సంగీతము
 లయందలి తానముల సమూహములను, చాలించు = మానుచుట్టి, పటిర...

గవలును—సతీరవిటపి = మంచిగందపు చెట్లయొక్క, విటపి = కాభావి
 స్తారముయొక్క, కుటీ=చిన్నయిండ్లయొక్క, తటీ=ప్రదేశమందు, ఎటన=
 సంచారముయొక్క, ఘటప=కూర్చుటయందు, పటు=సమర్థములయిన, చ
 టుల=చంచలములగు, భుజంగ పుంగవ=సర్పశ్రేష్ఠములయొక్క, అంగులు
 ను=స్త్రీలును, భుజంగ పుంగవజాంగుల=సర్పశ్రేష్ఠములస్త్రీలయొక్క, సంగీ
 తప్రసంగంబునకే=గానప్రసక్తిచేత, కిలుగు=నీరుసగించివట్టి, కురంగ
 టి=దగ్గిరనున్న, అరుంగులకే=వేదికలయందు, చెలంగు=ఓర్పుమన్న, కలు
 వరేనిమానికంబులకే=సంద్రకాంతమణులచేత, ఉల్లసిల్లు=ప్రకాశించుట్టి
 పెల్లు=విస్తారముగు, వెల్లునకే=కీటికాలవలచేత, అల్లలనకే=మెల్లమెల్ల
 గా, అల్లుకొను=అవించునట్టి, మల్లి కావల్లి కామతెల్లకల=శ్రేష్ఠములగు మ
 ల్లేతీగలయొక్క, చల్ల నీడలకే=శీతలచ్ఛాయలయందు, ఉండియొడి=ఁల
 చినిలచి, తండోపతండంబులుగా, తలపీతక, =మెడకుకొ=అతీతయిం
 చి, ఒండోయలకే=అశోభ్యమయి, చెండాదు=కొట్టునట్టి, ఎరాపావూర్ణ
 హంబుల=పంపులగుంపులయొక్క, దుప్ట=ఁదనములగు, దంప్రికా=కోర
 లయొక్క, ధట్ట=సమూహముయొక్క, ఘట్టనంబులకే=దెబ్బలచేత, పగు
 లు=బ్రద్దలయి, వెగురుపొడ=వెదురి డొంకిలయొక్క, కణుపూనుపు
 నకే=కణుపులూడిపోవులచేత, ఓటిలు=తూలునట్టి, మాక్తికపటలంబులు=
 ముత్తైపుసమూహములు, తటాకునకే=పటుకున, తాకకేతిగులుగా, పు
 లింద... ..నికాయంబులు, పులింద=వెంచువాండ్రయొక్క, బృంహ=స
 మూహముచేత, సందానిత=కూర్చబడిన, సలికా=తుపాకులయొక్క, పాతి
 కా=పక్షచేత, ఉస్తుక్త=విడువబడిన, గులికా=గుండ్లయొక్క, సకాయంబుల
 ని = సమూహములని, ఉరుకు = తూలిపడుచున్న, ఉరు = గొప్పవిడుగు,
 కురింగపుంగవమ్ము = మించివచ్చుగములయొక్క, పొక్కిళ్ళకే = నాభుల
 యందు, కిక్కసంబులగు = కరినములగు. మర్గ = కిస్తూరియొక్క మార్గ =
 వెదుకుటగల, కిరొతిబాత = చెంచువాండ్రసమూహముచేత, భాత = పోతి
 తిబడిన, ఘంకా = కత్తుయొక్క అభిఘాతంబుకే = దెబ్బచేత, జా

రు = తొరగునట్టి, కొత్త = సవినమయిన, కన్తూరికావికారంబులకొ = కన్తూరియొక్కవాస్తవితే, పొడిము = పుట్టునట్టి, అరీణ = బారినట్టి, పరిమళ = వాసనల యొక్క, పరీవాహంబులునకొ = ప్రవాహములును, కలిగి = ఉండి, డెందంబునకుకొ = మనస్సునకు, అనుంద = అధికమయిన, అనందంబు = సంగోషమును, సంపాదించకొ = పుట్టించగా, అచ్చెలలతోడకొ = ఆచెలికత్తెలతో, మానుకొని = కలిసికొని, అచ్చెలవి = అచిన్నది ఉద్యానంబునకొ = ఉద్యానవనమును, ప్రవేశించుసమయంబునకొ = ప్రవేశించుప్పుడు.

క. వనపాలికనత్తరినుక!

వనపాలికవినయమెనయ-వచ్చిజగజ్జీ!

వనపాలికయూకైరవి!

వనపాలికపాదములను-బడియిట్లయెక్కె ||

టీ వ పాలికొ = వనపజ్జీయందు, ఆత్మతీకొ = ఆనమయమందు, ఒకవనపాలిక = ఒకవనమునుగాపాడునాడుది, వినయమెనయకొ = వినయమొప్పునట్లు, వచ్చి = వచ్చెంచి, జగజ్జీవనపాలిక = జగత్ = లోకముయొక్క, జీవన = జీవితమును, పాలిక = పాలించునట్టి, ఆ = అట్టి, కైరవవనపాలిక = కైరవన = కలువపాదను, ఎ = పాలించునట్టి చంద్రునివంటి, అలిక = లలాటముగలచిన్నదానియొక్క, పాదమునను = కాళ్ళపైని, పడి = ఒరగి, ఇట్లనియెక్కొ = ఈప్రకారముకెప్పెను.

సీ. తొగకంటికంటెయ-ధ్వగమానలుంటాక,

కంటకంబగునీకు-రంటకంబు!

నించుబోడిరొవిలో-కించితేమదధ్రుం,

కంఠకంబైసయి-చంఠకంబు!

కంజాక్షిక ముగ్ధంబు-మంజరీకింజల్కు,

మంజులంబై నయీ-వంజులంబు!

కాంచనాంగిరొవిలో-కించితేయల్లాసి,

కేసరంబై నయీ-కేసరంబు!

గీ. కీరకంఠాణరింఖణ-ధీరవంచ!

బాణబహుళప్రతాపపా-వకశిఖాని!

కాశల్లనజాతమీ-కాంతమాత!

జాతమునుజూచితేబాల-చంద్రపాల॥

తీ తొగకింటి = కలువవంటికన్నులుగలయోచిన్నదానా, అధ్వ...కం
 టకంబు అధ్వగ = మార్గములయొక్క (అంగ విరహవంతులయొక్క) మాన =
 గర్వమునకు లంబంబు = హరిమనట్టి, కంటకంబగు = ముండ్లుగల, ఈకు
 రంటకంబు = ఈపచ్చపువ్వులగోరంటచెట్టును, కంట = చూచితివా.
 ఇంచుబోడిరా = చెఱుగువలెనునోజ్ఞములగు నవమువములుగలయోచిన్నదా
 నా, మద = మనముతోఁగూడిన, భృంగ = తుమ్మెదలకు, కంపకంబగు =
 కంఠింపఁజేయునట్టి, ఈదంపకంబు = ఈసంపెంగచెట్టును, విలోకించి
 తె = చూచితివా, కంజాక్షి = పద్మములవంటి నేత్రములుగలయోచిన్నదానా,
 మంజ...మంజులం = మంజరీపువ్వులగుత్తులయొక్క, కింజల్క = కేసరములచేత
 మంజులంబై = మృగువై, ఈమంజులంబు = ఈయశోకవృక్షమును, కనుగొం
 చూచితివా, కాంచనాంగిరొ = బంగారము వంటి దేహముగలయోచిన్న
 దానా, ఉల్లాసి కేసరంబు = వికసించిన కింజల్కములుగల, ఈకేసరంబు
 ఈబొగడచెట్టును, విలోకించితే = చూచితివా, కీర...జాతము. కీరకంఠా
 ణ = చిలుకయే గుఱుముగల మన్మథునియొక్క, రింఖణ = చలనముగల, ధీర
 గంధీరముతైన, పంచబాణ = అయిదుబాణములయొక్క, బహుళ = విస్తార
 మగు, ప్రతాపపావక = ప్రతాపాగ్నియొక్క, శిఖా = జ్వాలల తోడ, ని
 కాశ = సమానముగు, పల్లవ = చిగుళ్ళయొక్క, జాతము = సమానముగల

ఈ=ఇట్టి, కాంత=సుందరమయిన, చూశా=చూచి చిట్టయొక్క, జాతము
ను=సమూహమును, బాలచంద్రఫల=శేతచంద్రునివంటి లలాటముగల
యోచిన్నదానా, చూచితే=కనుగొంటివా.

శా సంతతుష్టాంతకుంతరాజకరవి-శాంతానలాంతశ్శిఖా|

సంతప్తాంతతాంతకుంతకృతమ-స్సంతాపచింతాపరి|

శాంతస్వాంతనితాంతతాంతతరుణీ-సంతానమిక్కాననో|

పాంతంబింతిరొసీపురా వనరమో-దంతంబుచేబాల్యైర్షిక్|

టీ సంత.....సంతానము, సంతుష్ట=సంతోషించిన, అంతర=అంత
రంతరముగల, కుంతరాజ=మంద్రరాజయొక్క, కర=హస్తమందు, విశాంత
త=నిలచియున్న, అనల=అగ్నియొక్క, అంతశిఖా=లోపలిజ్వాలల చేత,
సంతిష్ట=కాలబడిన, అంతి=చివరలుగల, లతాంత=పుష్పములనెడి,
కుంత=ఈటెలచేత, కృత=చేయబడిన, దుస్సంతాప=దుష్టతాపముచే
తినైన, చింతా=పిచారముచేత, పరిశాంత=ఆలసిన, స్వాంతి=చిత్తము
గలిగినట్టియు, నితాంత=అత్యంతము, తాంత=బడలికగల, తరుణీ=స్త్రీ
లయొక్క, సంతానము=సమూహముగల, ఇక్కానోపాంతంబు=ఈవన
ప్రాంతము, ఇంతిరొ=ఒచిన్నదానా, సీపురా=సీపురాగా, వనరమో
దంతంబుచే=వనలక్ష్మీవార్తచేత, పాల్యైర్షిక్=ఒప్పున.

క. అనివనపాలికదెలుపంగ|

మనమూనముదముదయమంద-మందాచలత్రా|

ఘనసరణిదరుణిచనుచో|

జయపుననవచంద్రిగయరు-నఖయిల్లనియో||

టీ. అ=ఇట్లు, మపాలిక=వనపాలిక, తెలుపంగన్=చెప్పగా, మ
నమునన్=మనస్సునందు. ముదము=సంతోషము, ముదయమందన్=పుట్టగా,
మందారలతా=మందార వృక్షపుతీగలయొక్క, ఘన=గొప్పదియును, సర

కో=తోనయందు. తరుణి=అచ్చిది, చమచోక్=వెళ్ళువుచు, చనువు=స్నేహముచేత, సవచగ్రాకయనుసఖి=సవచంద్రికయను పేరుగలచెలికత్తె, ఇట్లయియో=ఈప్రకారముజెప్పెను.

చ జలజలరాలుపూలలర-సాలరసాలరిసాజరాజిలో!

పలఁదగకోకిలచ్చటల-పాటలపాటలపావనామృతో!

జ్వలతదలిర్పనేర్వగల-చాకలవాకలవాణియోరనీ!

వలరులతాళినేలనవ-లానవలానవలాఘనంబునక॥

టీ. జలజలరాలు=జల్లురాలునట్టి, పూలలర=పుష్పములువిడిసిండుగా సాల...లోపలక-సాల=మద్దులు, రసాల=తీయమామిళ్ళుఅన్నట్టి, రసాజ=వృక్షములయొక్క, రాజిలోపలక=పక్షిలో, తగు=అనుతప, తోకిలచ్చటల=కోయిలగుంపులయొక్క, పాటలక=గానములను, పాటల...జ్వలత-పాటల=కలిగిట్టుచెట్లయొక్క, పావన=స్తలమయిన, అమృత=మకరందమువలె, ఉజ్వలత=ప్రకాశము, తలిర్పక=ఓప్పనట్లు, నేర్వగలచా=కఱపఁగలవా, కలవాణి=అవ్యక్తమధురవాక్కుగలయోచినవా, నీవు-అలరులతాళిక=పువ్వుతీవలగుంపునందు, ఒరగలవా=ఒరఁగలవా, నవలా=ఓచిన్నదానా, నవలాఘనంబునక=త్రయగౌరవముచేత నవలు=నగులు, ఆనవేల=పొందనెందుకు, వలా=వలలకి భేదముచేత)బలాయనిప్రకంపార్థము. [పువ్వుదీవలచెంత నిలువఁబడినవో నగలుగరించుటయగౌరవమే కాని పేరులాభములేదనితాత్పర్యము]

చ. కలరవకీరవారకలి-కాకలికాకలికావికారములో!

తొలఁగకయొప్పుకల్పలత-లోలతలోలతలోదరివన!

సలిఁగనుఁగొంటెనీవువని-తావనితావనితావమందకీ!

నెలపులుజూచుమావరము-ణీరమణీరమణీయైఖరులో॥

టీ కలరక్షకీరవారకలికాకలికా, కల=అవ్యక్తమధరమగు, రవ=ధ్వనిగల, కీర=విలుకలయొక్క, వార=సమూహముతోడ, కలి=విరోధముగల, కాకలికా=నూత్నమధునిధ్వనిగల యోవిన్నదానా, కలికావికారముల్=మొగ్గలప్రాచుర్యములను, తొలగక=విడిచాక, కల్పలత=కల్పవృక్షలత, లోలతకా=చాంచల్యముచేత, ఒప్పుక=ప్రకాశించును, లోలతలోదరి=చంచలమగునాచేతివలె పలుచనగుమదరముగల యోచెల్లీ, నీవు=నీవు, మనోలిక=వశయామిశిక్షణగొంటె, చూచితివా, మనోతా=ఓచిన్నదానా, విని=శిష్యానూ, తావని=వాసలమని తాపమందకు=భాధజెందకుము- ఐరమణి=శ్రీమలగువాలుగులదానా, రమణి=సుందరీ, రమణియైవైరికా=మందరీతిచేత, ఈవెలపులుదాదుమా=ఈసలములుగాంచిమా.

సీ. వనవనప్రథితదే-వనవనప్రియగుహయా,

ఘనఘనప్రదితిరం-జనజనంబు|

కళకలస్ఫురదగాం-చలచలత్కుసుమకే,

వలవలద్భ్రమరపు-వక్రలకలంబు|

నరనరజ్యమడుకే-సరసరప్రభవదా,

దరదరస్ఫురతకే-న్నరనరంబు|

ధగధగద్వలసపుం-జగజగజ్జయిసామా,

శుగశుగర్దితమనో-బ్జజగమసా|

గీ, మలయమలయజధరణిధృ-ద్వలయనిలయా|

పవనజవనటమరులతో-పవనభవసా|

భవనవరజోప్రజోదయ-భాసురంబు|

వాసికీపుడెక్కినువసంతి-వాసరంబు||

టీ. వన...జనంబు=వనవన=ప్రతివనమందును, ప్రథిత=ప్రసాదమును, ధేవ=క్రీడగల, వనపియ=కోయిలలయొక్క, శుహూ=కోయిలనుధ్వనిచేత, ఘనఘన=ఘనప్రకారమగుట్లు, ప్రచిత=వ్యాప్తమగు, రంజన=సంతోషముగల, జనంబు=మనుష్యులగుదియు, కల....కలంబు=కలకలధ్వనులచేత స్ఫూర్త=ప్రకాశించుచున్న, ఆ గాంచల=కొంతచివలయందు, భలత్=దలుచున్న, శుశును=పువ్వులయందు, కేవల=మఖ్యముగా, ఎలత్=చంచలించున్న, భృగు=తుమ్మెదలయొక్క, పుష్కల=విస్తారమగు, కలంబు=అవ్యక్తమధురధ్వనిగలదియు, సరస...రంబు సరస=మృదమంతో గూడినట్టియు, రజ్యత్=ప్రకాశించుచున్న, ఉర=గొప్పలగు, కేసరిసర=పొగడపూదండలయందు, ప్రభవత్=పుట్టుచున్న, ఆరి=ఆదిరముగల, దరస్ఫురత=ఇంకచలించుచున్న, కన్నర=దేవియొనవికేఘటన, నరంబు=మనుష్యులుగుగదియు, ధగ...గమనము=ధగధగత్=ధగధగలాగుచున్న, జ్వలన=అగ్నికణములయొక్క, పుంజ=సమూహమును, గ=పొందిన, జగజ్జయ=లోకములనాజయించిన, సుమాశుగ=మన్నధునిచేతనైన, శుక్=ద్రుఖముచేత, అర్దిత=పీడించఁబడిన, మనోబ్జ=మనఃపద్మములగుల. గజగమనము=స్థిలగలదియు, అలయ...భాసురంబు-అలయ=అణగిపోవని, మలముజగరణిభృత్=మలముపర్వతముయొక్క, ఎలయ=మండలమందు, నిలయ=స్థాముగల, పవన=గాలియొక్క, జవ=వేగముచేత, నటత్=కవలచున్న, ఉరు=గొప్పగు, లత=తీగలుగల, ఉపవనభవ=ఉద్యానగృహములయందు, భవ=పుట్టి, నవరజః=త్రోతపుప్పదులయొక్క, వ్రజ=సమూహముయొక్క, ఉదయ=పుట్టుచుచేత, భాసురింబు=ప్రకాశించుచున్న, వసంతవాసరంబు=వసంతర్తుదినము, ఇపుత=ఈకాలమందు, వాసికకృన్=పసిదికెక్కెను,

చ వనవనితాలనుస్ఫురిత-వక్రసఖాంకములంగజాగ్నిలం

బసతరముల్ ప్రసూనన-వర్షపురందరగోపముల్ సఖి

లనవనదేవతాచరణ-లక్షణాలాక్షలు పత్తులేక్షణా|

మనసిజదావచావకస-మగ్రశిఖల్ దగెగింశుకావళుల్||

టీ. వన...ఖాంకములు - వనవనత = వనమన స్త్రీయొక్క, తన = శరీరమందు, స్ఫురిత = ప్రకాశితమిచ్చు, పక్ర = నంకరితైన, నఖాంకములు = నఖశీతములైనట్టియు, అంగ...శరముల్ - అంగ = మనస్సుని యొక్క, అగ్నిలంబన = అగ్నిని జల్లుమందు, శరముల్ = బాణములైనట్టియు, ప్రసూన...దోపముల్ - సమూహసముకరణముల యొక్క, పద్మ = వానలయందలి, పుండరగదోపముల్ = ఆద్రోపుగున్నులైనట్టియు, సఖే...లాక్షలు - సఖేలు = విలాసములతోఁగూడి, వనదేవత = ప లక్ష్మీయొక్క, చరణలక్షణ = పాదచిహ్నముల యందలి, లాక్షలు = లాక్షరసములైనట్టియు, పత్తుశిఖల్ = పత్తులేక్షణాస్త్రీయందలి, మనసిజ = కామమనము. దావపావక = కార్పిచ్చయొక్క, సమగ్ర = సంపూర్ణమగు, శిఖల్ = బావలయిన, కింశుకావళుల్ = మోడుగ పువ్వులపద్మములు, తిగెక్ అన కూలముగానుండెను.

నీ గళితమైయరవీంద-మిళితమైమకరంద,

మొలయగిన్నెలదేనె-లుంచవలదు|

లలితమైపవనసం-చలితమైసుమబృంద,

మెనయఁబూవులపాన్పు-వేయవలదు|

కలితమైతరుముఖ-స్థలితమైపరిగూళి,

నెరయఁజొక్కపుబుక్క-నింపవలదు|

లలితమైపికముఖో-జ్వలితమైచందమ,

స్వరముమించపిపంచి-నరయవలదు|

గీ. వల్లరితమల్లివల్లిమ-తల్లివేల్లి|

తములు పొదలుల్లసిల్లను-న్నముదలిర్ప|

నలనున్లుడపట్టతే-నలనునావ!

హింపదిల్లాసగృహములా-శింపవలదు!

టీ॥ గళితమైఁజూరినదియై, అరివిందమొళితమైఁపద్మసులయందుఁగలసి
 కదినై, నుకరందముఁపూదేనె, పిలయన్ఁవాళిపించఁగా, గిన్నెలన్ఁ
 పాఠ్రిసులయందు, తేనెఁమధువులు, పూచవలదుఁజుంచనక్కరలేదు,
 లలితమైఁలేగినదై, లహఁసుంచలితమైఁగాలిచేతఁగదలుచున్నదియై, నును
 క్పందముఁపుష్పసమాఁగాను, ఎఱయన్ఁకలియఁగా, పూవులపాన్పులుఁ
 పుష్పశయ్యలు, ఏయవలదుఁవెయ్యఁక్కరలేదు, కలితమైఁకోళించుచున్న
 దియై, తగుముఖఁపుష్పములుముదలగువానివలె, స్థలితమైఁతొట్టుపడిన
 దియై, విరిఘాళిఁపూదుమారము, నెరియన్ఁప్రకాశించఁగా, చొక్కపు
 టుక్కఁసాగినెనలుక్క, నింపవలదుఁనిండించనక్కరలేదు, లలితమైఁ
 నుడదరమై, పికముఖోజ్జ్వలితమైఁకోయిలయొక్కనోటఁబ్రజ్వరిల్లుచున్న
 దియై, ఎడతమస్వరమునుంచఁపంచుధ్వఁయితశయింపుఁగా, విపంచిన్ఁ
 వీణుడు, అరయవలదుఁమాచనక్కరలేదు, ఎల్ల.....ల్లితములు ఎల్లలితఁ
 పూగుతులెల్లి, ఎల్లివల్లిమతిల్లిఁశ్రీస్తమిలగుమల్లితీగలచేత, వల్లితములుఁ
 అల్లికఁబడి, పొదలుఁపొదిరిండు, ఉల్లపిల్లఁప్రకాశించఁగా, నున్న
 మిదలిర్పన్ఁనున్నపుపూతిలాన్లు, అలకప్రకాశించునట్టి, ఉల్లడప
 ట్టుఁఛాదినయగువెల్పట్టుబట్టయొక్క, తేవలనఁబిప్పిలములను, అవహిం
 పఁధరించునట్లుగా, ఉల్లాసగృహములఁకీడాహములు, అశింపవలదుఁ
 శింఁక్కరలేదు.

ఉ బాలరొయ్యిమధూకలియ-వక్త్రీవినోదముజూడుచేడియల్
 మేలగుతేనెలానిమద-మూలితలోలవిలోచనాతల్లె!
 వ్రాలుచుఁబుక్కిటన్తిగులు-వానిసిగ్గాయగబూవుపుక్కిటం
 చాలుచుతేన్నెప్పెనుమనె-చానహహాకలితోప్పక్కిచేక!

టీ. బాలరో = చిన్న దానా, ఈవిధాకతరుపజ్జి = ఈయప్ప చెట్లవగుస
యొక్క, వివోదనుక్ = సంతోషమును, చూడు = కన్గొనుము. చేడియారో
స్త్రీలు, మేలగు లేనెలు = మంచినుభవులు, అత్తైతగి, మద...తలై
మద = మత్తుచేత, మాలిత = మూయబడిన, లోల = చంచలమలగు, విలోచ
నాంతలై = కేత్రాంతములుగలవారై, వ్రాలుమిక్ = తూలుచు, పుక్కిటక్ =
బుగ్గలలోపల, మిగులువాం = మొక్కువయియినవానిని, క్రూరుగక్ = క
క్కగా, తాను = ఇప్పుడునుట, పూవుపుక్కిటక్ = పున్నునునెడు పుక్కిటి
యందు, తాలుచు = ధరించునట్టి, లేనెక్ = మధువును, కలిశొప్పిచేక్ =
కలిద్రోవముచేతనైన, కో...కోపముయొక్క, కొప్పిచేక్ = చేయిట చేతకలి
కా = మొగ్గలయొక్క, ఉప్పిచేక్ = రచనచేతఁనియు, ఉమి క్ = ఉమ్మిచే
నెను. అహహ = ఆనందార్థకమగు నవ్యయము,

ఉ కొమ్మరొవువుగుత్తికొన-కొమ్మరుగాంచిగ్రహించనెంచుచుం
గ్రమ్మిచెలుల్ పదంబుపృథు-కాండమునందునుపంబొసంగుఁబు
వ్వుమ్ములశోకములమున(-బ్రాయపు బాలల కాలుసోకినం)
గ్రమ్మవెవల్లనప్రకృతి-గల్గినదోనుమనొవినొదముల్॥

టీ. కొమ్మరొ = చిన్న దానా, చెలరో = స్త్రీలు, పూవుగుత్తి = పువ్వులగు
త్తిని, కొనగొమ్మను = వివిధకొమ్మయందు, కాంచి = చూచి, గ్రహించు = పుచ్చు
కొనుటను, ఎందుమిక్ = తలంచుచు, క్రమ్మి = ఆవరించి, పదంబు = పాదము,
పృథుకాండమునందుక్ = గొప్పమృనియందు, ఉనుపక్ = ఉంచుగా, పువ్వు
మ్ములు = పువ్వులు, అశోకమూలమునక్ = అశోకవృక్షముయొక్క మొదటియం
దు, పొసంగుక్ = బాగుగనుండును, పొవుపుబాలల = యౌవముగల స్త్రీలయొ
క్క, కాలుసోకింక్ = పాదముప్రసరించుగా, పల్లవప్రకృతి = విటస్వభావ
ము, చిగుళ్ళస్వభావమనియు, కల్గించోక్ = ఉన్నచోట, సుమరోవినోద

ముల్ - లెప్ప సయి చిత్తవిసోదములు , పుష్పవిసోదములనియు, క్రమ్మనె= వ్యాపించివా.

చ కలికికవుంగిటంగురప-కమ్ములగొమ్మ నెమ్మిగ్రమ్మచో!
వలగొనుగబ్బిగుబ్బలను-వర్తిలువర్తులత కతోరతల్!
దెలసిమదిన్నదంబలర-దేసువసంతునిహర్ష బాష్పముల్!
పులకలనంగరంగలరె-బుష్పరసమ్ములుబుష్పపాళికల్॥

టీ. కలికి=ఓచిన్నదావా, కొమ్మలు=స్త్రీలు, కవుంగిట=కాగిటియందు, కురవకమ్ములు=గోరంటచెట్లు, నెమ్మి=ప్రీతిచేతి, క్రమ్మచో=అవరించుచుండగా, వలగొను=చుట్టుకొనిన, గబ్బిగుబ్బలను=వృథముగస్త్రోవములయందు, వర్తిలు=ఉండుట, వర్తులత=తోరతల్=గుండ్రదనమునుకార్యమును, తెలసి=ఎఱిగి మదిన్మునుస్సునందు, మదింబలర=సంతోషమొప్పునట్లుగా, తే=చులులువెడలునట్టి, వసంతుని=వసంతునియొక్క, హర్షబాష్పముల్=సంగోవచుచేతనైకన్నీళ్ళును, పులకలు=పులకాంకురములును, అనంగి=అనునట్లు, పుష్పరసమ్ములు=మకరందములును, పుష్పపాళికల్=పుష్పస్త్రులును. రంగలర=ప్రకాశించెను.

ర గ డ

మధురమధురిసైకపాళి-మహితఫలరసాలసాల!
పుథిపిఁధివసించుమీరిచు-పికముజూడకలబాల!
తొగగుజగుగులంచుజించు-తొలిమధూళిసోసనాన!
కెగురుపాగుతేటికోటి-నెనయునునుపమానచాన!
మాటిమాటికింపునింపు-మలయపవనుడంచుచెరుచు!
నాటినాటికిందువిందొ-నర్పువిగులమించుమించు!
కంటెకంటివిల్లుజెల్లు-ఘనునిమేటిధాటిఘోటి!

యంటిగంటి నేయు మేయు-నగుణబింబకోటిబోటి!
 బాలమాలతీలతాల-వాలజాలమందుబొందు!
 నీలమూలరాలలీల-నీలమాలనందునిందు!
 మల్లముల్లసిల్లుబల్ల-మౌల్లనల్లవంగభృంగ!
 మల్లహల్లపుల్లపుల్ల-మల్లివల్లులంగనంగ!
 కందుడిమిచందుపొందు-గ్రంధుగందనర్చిచేర్చు!
 కుందబృందనుంగునిందు-గుంగుజెందకేర్చికూర్చు!
 తేనెసోనలీననీన-దీనవీనకమలకమల!
 లోనగానలీననాన-లూనసూనగములుగములు॥

టీ. బాల=ఓచిన్నబానా, మధుర...ప్రధివిక్-మధుర=తియ్యనైన, మధురస=మకతందములయొక్క, ఏక=మిథునమైన, పాక=పరిపాకమచేత, మహిత=గౌరవించబడు, భల=పండ్లుగల, రసాలసాల=చూమిడిచెట్లయొక్క, ప్రధివిక్=భూమియందు, అధిపసించు=పొందునట్టి, మించు=అతిశయించునట్టి, పికమక్=కోయిలను, చూడు=వీక్షించునూ, అసుపమాన=సామ్యములేని, చాన=ఓచిన్నబానా, తొగరుచిగురులందుక్=ఎఱ్ఱవిపల్లవములయందు, చిందు=తూలిపడిన, తొలి=శ్రాత్తదీయగు, మధూళి=మకతందముయొక్క, సోనవానకుక్=ధారావర్షమునకు, ఎగరు=ఎగరుచున్న, పొగరుగర్వించిన-తేటికోటిక్=తుమ్మెదలసమూహమును, ఎనయుము=పొందుము, మలయపవనుడు=మలయమారుతము, చూటిచూటిక్=మరలమరల, ఇంపునింపుక్=సంతోషమునిచ్చును, అంచునెంచు=అనియెంచు, నాటినాటికిక్=నానాటికి, ఇందుక్=ఇచట, విరులక్=పువ్వులయందు, మించుఅతిశయించునట్టి, మించు=కాంతి, విందోనర్చుక్=ఆనందముగలిగించును, కంటె=చూచితివా, కంటివిల్లుజెల్లు=కన్నుగలభనువొప్పనట్టి, ఘనుని=గొప్పవాడగుచున్నధునియొక్క, మేటి=గొ

ప్పనియగు. దాటి=దాడియండలి, ఘోటి=గుట్టచుగుచ్చి, అంటితాకి,
బోటి=ఓచ్చిదానా, అగుణబింబకోటి=యొట్టిని దోండపండ్లసమాహ
మున, గంటినేయో=కాటునేయను, మేయో=తినును, బాల...మం
దు=బాల=లేతయైన, మాలతీలతా=మాలతీలతలయొక్క, ఆలహాల=పా
దులయొక్క, జాలమందు=సమాహమందు, హందు=అనుకూలమగు, నే
ల=భూమియందు, మూలప్రక్కయందలి, రాల=రాళ్ళయొక్క, లీల=
శోభ, నీలమాల=నీలములపజ్జిని, ఇందు=ఇక్కడ, అందు=హం
సు, పల్లవో..వల్లుల. పల్లవ=చిగుళ్ళచేత, ఉల్లసిత=ప్రకాశించుచున్న,
లవంగ=లవంగవృక్షములను, భృంగమల్ల=గొప్పతుమ్మెదలయొక్క, చౌత్=
చౌదయమును, ల=స్వీకరించుచున్న, పుల్లపుల్ల=మిక్కిలివికసించిన, మల్లి
శలుల=మల్లితీగలను, కనంగ=చూడఁగా, ఉల్లము=చౌదయము, ఉల్లసి
ల్లు=అనందించును, కందు=కళంకము, డిందు=నశించిన, చందు=చందు
నియొక్క, హందు=కలయికి, క్రందు=గిరిమగా, తనర్చి=ఒప్పి, పే
ర్చు=అతిశయించునట్టి, కుండబృందము=మల్లలసమాహము, అందునిం
దు=అక్కడనిక్కడ, కుండు=జెందక=తక్కువనుపొందక, వీర్చి=అతిశ
యించి, కూర్చు=కూడఁబెట్టునట్టి, తేనెసోలు=మధువర్షములు, ఈ=
పుట్టించఁగా, ఈ=ఈకొన్నించుచున్న, నదీ=నదియందైన, నవీన=
నూతనమయిన, కమల=పద్మములయొక్క, కమలలోన=శోభలోపల,
కా=చూడఁగా, అలూన=తిరించబడని, నూన=పువ్వులను, గ
మును=పొందిన, గములు=సముదాయములు, లీనమా=అణగును.

చ. పరగుచిరత్నరత్నములు-బన్నినపామలపాదులందరుల్ |

తిమవులపై విరుల్ విసులఁ-దామృమధూళిమధూళిపై రజం |

ఋరజమునొకమద్రభమర-ముల్ భృమరంబులనుస్వరంబును

స్వరమువలంబబాణవిభ-నంబుల బాటిలుబోటియివ్వనిన్ ||

టీ. బోటి=ఓచిన్నదానా, ఇవ్వనిక్=ఈవనమందు, పరగు=ఒప్పుక
 టి, దిరత్న=దిరకాలపువియగు, రత్నములు=హరిబులు, పన్నిన=కూర్చిన,
 పాదులక్=కుదుళ్ళయిందు, తరుల్=వృక్షములును, తరువుపైక్=వృక్ష
 ములమీద. విరుల్=పువ్వులును, విరులక్=పువ్వులయందు, తామ్రమధూ
 రి=ఎఱ్ఱనిమకరందమును, మధూళిపైక్=మకరందముపైని, రజంబు=పు
 ప్పొడియును, రజమునక్=పుప్పొడియందు, మదభమరముల్=మత్తు
 నోఁగూడిన తుమ్మెదలును, భ్రమరంబులక్=తుమ్మెదలయందు, సుస్వరం
 బు=మంచిస్వరమును, సుస్వరమునక్=మంచిస్వరమందు, పంచబాణవిధ
 వంబు=మంద్రవైభవములును, పాటిక=ఒప్పును.

సీ లలనయూదేవవల్లభసంహజములెల్ల,

బొసఁగునదానవ-స్ఫూర్తినిచట|

కలికిరోఘనగంధ-కలితపుష్పగముల్,

హకులకుహర్షంబు-నెంపునిచట|

కలవాణిచక్కెర-కవణంపువిహగముల్,

సంకులాస్యమునబొ-సంగునిచట|

శంపానదృశగాత్రి-చంపకమ్ములుతోన,

భ్రమరకామోదంబు-బరఁగునిచట|

గీ. సజ్జఘనమండలస్ఫుర-చ్ఛచలా శు|

కాంతవిహృతులుహంసకా-త్యంతరుచికి|

గారణముగాఁదగిననీస-కాశమహిమ|

నెంతటెంతటిమహిమలింగ-పెసఁగునిచట||

టీ. లలన=ఓచిన్నదానా, ఈదేవవల్లభసహజములెల్ల=ఈదేవతాశ్రీ
 జ్ఞసమూహములన్నియు, పొచ్చుచెట్లకుంపులన్నియుననియు, సదానవ=రా
 త్రీసులతోఁగూడిన, స్ఫురింక=స్ఫూర్తిచేతి, సదా=ఎల్లప్పుడను, నవ=

క్రొత్తదియగు, స్ఫురణఁ = స్ఫూర్తి చేతననియు, ఇచటఁ = ఇక్కడ, పాసంగుఁ = ఆమకూలించును. (దేవతాసమూహము దానవస్ఫురణచేఁ బాసంగుట విరోధము. రెండవయరముచేతనిది పోవుచున్నది ఈవిరోధము తోచుటకు నుందుఁజెప్పఁబోవునట్టి 'ఎంతటెంతటిమహిమలింపెనఁగు' ననునది కారణము. ఇట్టిపయింగూడ నూహించవలయును) కలికిరో = ఓచిన్నదానా. ఘోరంధకలితపున్నాగముల్ = గొప్ప గర్వముగల పురుషగజములు, గొప్పవాసనగల పొన్నచెట్లనియును, హరులకుఁ = సింహములకు, తోతులకినియును, ఇచటఁ = ఇక్కడ, హర్షంబు = సంగోపము, నెరయఁజేయుఁ = అతిశయింపఁజేయును. కలవాణి = అవ్యక్తమధుర వాక్కులుగలయోచిన్నదానా. చక్కెరకవణంపువిహగముల్ = సంచదార బాణాగలపక్షులు, ఆఁగాఁజిలుకలు, సంకులాస్యమునఁ = సంకుపిల్లులనాట్యముచేత, సంకులముగు ఆస్యమునఁ = ముఖముచేత. [అనఁగాఁ బలుకుచుండు నోటిచేతనని యర్థము.] ఇచటఁ = ఇక్కడ, పాసంగుచుండుఁ = బిప్పుచుండును. శంపాసదృశగాఁత్రీ = మెఱపుతోఁ దుల్యమగు శరీరముగల యోచిన్నదానా! చంపకమ్మలతోన = సంపంగి పువ్వులతోనే, సంపంగి నూనెతో ననియు, భ్రమర కామోదంబు = తుమ్మిదిల యానందము, ముంగురుల పడిమళమనియును, ఇచటన్ = ఇక్కడ, పరగున్ = బిప్పును, సజ్జ .. విహృతులు. సజ్జ = సిద్ధముగనున్న, ఘనమండల = మేఘమండలమందు, స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, చంచలా = మెఱపుల యొక్క, అంశు = కిరణముల యొక్క, కాంత = మనోహరమగు, విహృతులు = విహారములు, సత్ = యోగ్యమైన, జఘనమండల = పిఱుదునందు, స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, చంచల = కదులుచున్న, అంశుక = వస్త్రముయొక్క, అంత = చివరయొక్క, విహృతులు = విలాసములనియును, హంస కాత్యంతరుచికిఁ = హంసలయొక్క యంతములేని కాంతికి, కాలికడియముల గొప్ప కాంతికి ననియును, కారణముగాన్ = హేతువుగా, తగిన = బిప్పిన, నీసకాశమహిమక = నీసామిప్ర మహత్త్వియచేతి. ఇచటఁ = ఇక్కడ, ఎంతటెంతటిమహిమలు = ఎంతెంతమాహత్త్విములు, ఇంపెనఁగుఁ = శోభించును.

లయగాఁగిహి.

కుందమాల బృందములఁ జింకుమకరందముల,
 బిందువులనంకుకొని డెందములమందా!
 నందరసకందశము లందవులమందగతు,
 లందగుమిళిందముల సుందరులుమింటన్!
 గ్రంతుపడనందమగు చందనగిరిందనరు,
 పెందరులఁగొందరుల సందులరజోని!
 వ్యందములయందరువి సుందరిమెయిందనివి,
 పొందుపడఁగందిరుగు మందపవనమ్ముల్॥

టీ. కుందమాలబృందములఁ=మల్లితీగలసమూహమందు, చిందు=లేగు
 చున్న, మకరందమాలబిందువులన్=మకరందబిందువులను, అందుకొని=
 పుచ్చుకొని, డెందముల=స్పృహయములు, అమం...దశములన్. అమంద=
 గొప్పదియగు, అనందరస=సంతోషరసముయొక్క, కందశములఁ=మొల
 కలయందు, తవులఁ=తగులునట్లుగా, మందగతులఁ=మందసంచారముల
 చేత, తగు=ఒప్పుచున్న, మిళిందములసుందరుల=ఆడుతున్నదలు, మింటన్=
 ఆకాశమందు, క్రందుపడన్=ధ్వనించుచుండఁగా, అందమగు=సొగసైన,
 చందనగిరిఁ=మలయపర్వతమందు, తగురు=ఒప్పునట్టి, పెందరులఁ=పె
 ద్దగుమాలయందు, క్రొందరుల=క్రొత్తదెట్లయొక్క, సందులఁ=మధ్యముల
 యందు, రజోనివ్యందములయందుఁ=పుప్పొడియొక్క జారుటలయందు,
 రవిసుందరిమెయిన్=ఛాయా దేవియొక్క శరీరమందు, (ఇచ్చట లక్షణచే
 నీడయందని యర్థము) తినివి పొందుపడఁగె=త్రిప్తి యావహిల్లునట్లుగా,
 మందపవనమ్ముల్=మందమారుతములు, తిరుగుఁ=సంచరించును.

క. వనజాతగంధియిటుల

వనజాతవిలాసమెల్ల-వరసఖదెలుపన్.

గనుచునుకానుక పొ రి.

టనుజేరినిదాఘజలక-దలసిలముఖయై॥

టీ॥ వనజాతగంధి=పద్మమువంటి పరిమళముగల యాచిన్నది, ఇటుక= ఈద్రుకాము, ఆవ్యవజాతవిలాసమెల్లక=ఆవసమాహుయొక్క శోభ యంతయు, వరసఖ= శేషురాలగుచెలికితై, తెలుపక=చెప్పగా, కనుచున్= చూచుచు, ఒకానొక పూవరింటను=ఒకనికుంజనుండు, చేరి=ప్రజేరించి నిదా...ముఖయై=విదాఘజలకణ=చెమటబిందువులచేత, లసిల=ప్రకాశిం పజేయబడిన, ముఖయై=ముఖముగలదియై

క. మావులక్రోవులపూవుల

తావులతావలములై న-తావులసలకుం

దీనలనావలసేవల

దావెలిగావెలయదార్చి-తమినుకచోటక॥

టీ॥ మావుల...వలనులు- మావుల=మామిడి చెట్లయొక్కయు, క్రోవు ల=శోరంట చెట్లయొక్కయు, పూవుల=పుష్పములయొక్క, తావుల=పరి మళములయొక్క, తావలములైన=సానములయిన, తావులక=చోటులయం దు, అలకుందీవలక=పువ్వుదీగలచేత, ఆవల నీవలక=ఆవలల నివలను, తాక=ఆనగా నాచిన్నది, వెలిగాక=విలుపలగా, వెలయక=ఉండు నట్లుగా, తార్చి=తారసిల్లజేసి, తమి=ప్రీతిచేత, ఒకచోటక=ఒకస్థ లనుండు.

శా. మందస్సందనచందనానిలచల-స్థందారబృందాసవ

స్యండానందమిత్ర స్థిలిందమహిళా-సందోహసదానితా

మందోద్దాసణిళాద్రవన్నవమణీ-మాలాలవాలోపకం

తేనుప్రస్తరపట్టికన్నిలకుచో-నిచ్చాతిన్నెచ్చెలుల్

టీ॥ మంద...పట్టిక- మందస్పందన=మెల్లగాఁ గదలుచున్న, చంద
న=మంచిందపువ్వుయందలి, అనిల=గాలిచేత, చలన్=కదలుచున్న, మం
దారబృంద=కిల్లపుక్ష సమూహము యొక్క, ఆసన్నుకరందమయొక్క,
స్యంద=కాగుటయందు, ఆంద=సంశోషణయనోడ, మిశ్రన్=కూడుకొనుచు
న్న, మిలిందమహిశా=ఆడుతు మ్మెదలయొక్క, సందోహ=సమూహముచేత
సందానిత=కూర్చబడిన, అమంద=విస్తారమయిన, ఉగ్రా=ఉన్నతగానము
యొక్క, కళా=శిల్పముచేత, ద్రవన్=కరగుచున్న, పమణీ=గూతనమాణు
లయొక్క, మాలా=జ్వియొక్క, ఆలవాల=పాదులయొక్క, ఉపకింఠ=
సవిపముందలి, ఇందుప్రస్తర=చంద్రకాంతిశీలయొక్క, పట్టిక=పల
కయందు, నిలచునోక=నిలచియున్నప్పుడు, ఇచ్చాంతిక=స్వేచ్ఛాసక్తి
చేత, నెచ్చుక=చలికత్తెను

క. ప్రస్థమృదుమరసరభస|

భసలసముదయంబుదోలి-ప్రవికసితభిస|

ప్రసవహాస్రముగైకొను|

రసమునసరసికినిజనిరి-రమణీయసజ్ఞా ||

టీ॥ ప్రస్థను... సముదయంబున- ప్రస్థమర=వ్యాపించుచున్న,
కుసుమరస=మరింగమంగా, రభస=వేలుగల, భసలసముదయంబునకు
మైదళుంపులు, తోలి=వెడలఁగొట్టి, ప్రవిక...సహస్రముక- ప్రవికసిత=వి
కసించిన, విసస్రసవ=పద్మములయొక్క, సహస్రముక=అనేకములయ, క్షణ
సరససనక=పువ్వుకొలుటయందలి యాసక్తిచేత, రమణీయసజ్ఞా=అది
న్నదానియజ్ఞచేత, సరసికిక=కొలఁకి, చనిరి=వెళ్ళిరి.

వ అ.త.

సీ. గగనరంగస్థలీ-కలితఃరత్నమధు,

త్విదంతన్తంకతాం-గదమనంగ|

జవనవప్లవనవ-ద్రవిశతాంగతురంగ,
 గళగళస్థరిదశ్వ-ఘంటయః ౬౧|
 బహుళగాంగతరింగ-బంధురోత్పతిగఋ,
 వ్యతులశీతతులసీ-తతియనంగ
 సరభసామరివధూ-కరపతత్సురిపుష్ప,
 పూర్ణహరిత్పత్ర-పుటమనంగ
 గీ. సమయనునితూరిజిగిమిరి-సెమము దేరి|
 కరువలులదారి నెగఁబారి-కడకుఁ జేరి|
 తిరులకటారివలకారి-ధాటిఘోటి|
 చిలుకచిలుకలకొలికిముం-గలనునిలచె||

టీ గగన...మనంగ—గగన=ఆకాశ మనెడు, రంగసరీ=నాటక సల
 నందు, కలిత=చేయఁబడిన, సర్వ=నాట్యముగల, మఱిత=వాయుదేవు
 నియొక్క, పద=పాదమువలన, పత్ర=పదుచున్న, మరకత=మరకతవికా
 రమును, ఆంగదమనంగన్=ఆందెమునున్న, జవ. .యః, జవ=వేగము
 చేత, నవ=నూతనమైన, ప్లవ=వల్లవతో = తూలగలిగిన, రవిశతాంగ = సూ
 ర్యరథముయొక్క. తురంగ=గుఱ్ఱముయొక్క. గళ=కంఠమువలన, గళిత=
 తారుచున్న, హరిదశ్వ=నూగునయొక్క. ఘంటయః ౬౧=ఘంటయో య
 నునట్లు, బహుళ...యనంగ—బహుళ=విస్తారమైన, గాంగ=గంగాసంబం
 ధులగు, తరింగ=అలలవలన, బంధుర=ఉన్నతముగా, ఉత్పతిత = ఎగురుచు
 న్న, ఋషి = మునులయొక్క, [మునులు పూజలుచేసి గంగలో విడిచిన ని
 ర్భాగ్యతులసియనుట,] ఆతుల = సామ్యములేని, శీత = చల్లనైన, తులసీ=
 తులసీదళములయొక్క, తతియనంగ= సమదాయమునునట్లుగా, సరభ ..
 మనంగ, సరభస = వేగముతోఁ గూడిన, అమరవధూ = దేవతస్త్రీలయొ

క్క- కర=హస్తమువలన, పతిత్=పడుచున్న, సు=పుష్ప=మందారపు
 పుష్పములచేత, పూర్ణ=ండిన, హరిత్=చ్చునైన, త్రాపుటమంగళం=
 ఆశుపూర్ణమునట్లుగా, సమయమని=ఇది తానునమ్మటకనుకూలమైన వేళ
 యని. తూరి=చూచి, జగిమిరి=శోభ చే నశయించి, సెనుముడే=ఆ
 యాసము దీర్చికొని, (సెనునునది శ్రవశబ్దభంగముతో మునున్నది)
 కరుణలులదారి=ఆ కాశమున, ఎర్రబారి=ఎర్రబారి, కడునిజేరి=ద
 గ్గిరకువచ్చి, తిలిరులకటారి=మన్నగనుడినెడు, వలకారి=మోహకారియుక్క,
 ధాటి=దాడియ దలి, ఘోటి=గుఱ్ఱమును, చిలుక=శుకము, చిలుకకొలికి
 మాంగలను=ఆచిన్న దానియగుట, నిలచెన్=నిలువబడెను.

క. కనికరిముతెనదుమసమునఁ

గనికరముడలిర్చి జిగురు-గతిఁదనరెడిను|

ల్కనికరిమునఁబ్రెసెశో|

కనికరమురుచులుశుభవి-కరణముఁదెలువ ||

టీ. క=చూచి, కరము=మిక్కిలి, తనచుమనమునకే =తనమనస్సునందు
 కనికరము=దయ-తల్పి=ఒప్పుగా, చిరుగుతి=పల్లమువలె, తనిక
 డి=ఒప్పుట్టి, మలగని=మృదువైన, కరమునకే=హస్తముచేత, ఆశోకని
 కరమురుచులు=ఆశోకపుష్పకాంతులు, శుభప్రకరణము=శుభవ్యాపార
 మును, తెలుపక=తెలుపగా, పట్టె=చిలుకనుబట్టుకొనెను.

క చిలుకనుగై కొనిమదిఁదమి|

జిలుకనుబలి కెనుడంతి-చిత్రంబుగచే|

తలములు పొలములునుపవన|

కులములుగనఁబోయితిశుక-కులమణిచేపుమా|

టీ. పడంతి=ఆచిన్నది, చిలుకను=శుకమును, కైకొని=పట్టుకొని, మ
 ది=మనస్సునందు, తమి=అమరాగము, చిలుకను=వ్యాపించగా, చ
 త్రంబుగకే=చిత్రముగా, పలికెన=చెప్పెను, శుకకులమణి=చిలుకజాతిలో

శ్రేష్ఠమగుదానా, ఏతలములు=ఏసలములు, పాలములు=పస్యములు, శుపవన
కులములు=శుశుద్యానసమూహములు, కనఃబోయితః=మానఃబోధివి, నెవు
నూ=చెప్పునూ

క. పెంచినచిలుకవునీవిటు!

పంచపదినసంబులేగి-పరతెంచుటకు!

గొంచకకారణమునువిన్!

రించుమనంగనుశుకంబు-ప్రేమంబలికె||

టీ. పెంచినచిలుకవు=పెంపుడుచిలుకవు, నీవిటు=నీవీ పకారము, పం
చపదినసంబులు=అయివారుదినములు, ఏగి=వెళ్ళి. పరతెంచుటకు=వ
చ్చుటకు. కొంచక=సంశయించక, కారణమును=హేతువున, వినరించు
మనంగన=చెప్పుమనగా, శుకంబు=చిలుక, ప్రేమ=ప్రేమ చేత,
లికె=చెప్పెను

చ. సరిసరిసాలసాలఫల-సంగ్రహణవ్యసనంబునకవిస్త!

త్వరమలయాద్రిమారుతవి-వర్తితఃత్తమంజుమంజరీ!

పరిమళసంగభృంగకుల-పక్ష్యుణాంఝానాదభేదమే!

దురవనపాలికేళిపరి-తోషవిశేషముమీరబోయితిక!

టీ. సరస...వ్యసనంబునక=సరసమగుచిహ్నగూఢిన, రసాలసాల=తి
య్యమామిడిచిట్లయొక్క, ఫల=ఫలయొక్క, సంగ్రహణ=సంపాదించు
టయందలి, వ్యసనంబునక=ఆసక్తిచే, విస్త...విశేషము=విస్తృతిరి=
వ్యాపించుట, మలయాద్రి=మలయపర్వతమందలి, మారుత=గాలిచేత,
వివర్తిత=ప్రవర్తింపఁజేయఁబడిన, వర్తిత=వాత్యముచేత, మంజుమృదువ
గు, మంజరీ=పూలగుత్తులయొక్క, పరిమళ=వాసనయొక్క, సంగ=స్త్రీగా
మగలు, భృంగకుల=తుష్పిదగుపులయొక్క, పక్ష్య=తెక్కలయొక్క,
ఝానాంఝానాద=ఝానఝానభ్యుక్తియొక్క, భేద=విశేషములచేత, మేదుర=
దట్టమయిన, వనపాలికేళి=వనప్రీతియందు, కేళి=విహారముచేతనైన, పరితోషని

శేష=సంతోషాశీశయము, మీరక=అశీశయించగా, పోయినిక=వెళ్ళితిని.
క. రాజీనలోలలోలచన।

రాజీనాయులులఁజనుచు-రహి నొక్కవనిక ।

రాజిలు రాజశిఖామణిఁ

దేజస్వీఁగంటినతని-తేజముచూడక॥

పా॥ రాజీవా . జీవా- రాజీవ=మత్స్యవిశేషములవలె, లోల=దంక
లించుచున్న, లోచనం జీవా=నేత్రపద్మములగలయోచిన్నదానా, ఇటులజ
నుచుక=ఈలాగునవెళ్ళుచు, రహిక=సంతోషముచేత, ఒక్కవనిక=ఒ
కవనమందు, రాజిలు=ప్రకాశించుచున్న, తేజస్వీ=మంచితేజస్సుగల,
రాజశిఖామణిక=చంద్రశిరోధూపణఁడగునీశ్వరుని, కంటిక=చూచితిని,
అతనితేజముచూడక=అతనితేజస్సుచూడఁగా, వైషద్యముతోనవ్వయుము.

సీత॥ రాజశిఖామణిక=రాజశ్రేష్ఠుని, శేషముసము.

క. కొమ్మానీరూపంబుచ।

కమ్మానితమహిమశాలి-యర్హుడటంచుక ।

నెమ్మనమునఁదోచెరుబూ।

రెమ్మానాబుధి నేర్ప-రించినవిరుమా॥

టీ కొమ్మా=ఒచ్చిదానా, నీరూపంబునకుక=నీ సౌందర్యమునకు, అ
మ్మాతమహిమశాలి=పూజితఁడగు మహిమతోఁగూడినయారిఁడు, అర్హుఁ
డటంచుక=తగినవాడని, నెమ్మనమునక=మనస్సునందు, తోచెను=
తోచెను, పూరెమ్మా=పుష్పలతవంటి యొచ్చిదానా, వినుమా=ఆకర్షిం
చుమా. నాబుధి=నేర్పరించినన్=మనస్సులోఁపెక్కించఁగా, పయిచిన్వ
మతోనవ్వయుము.

శా. పాలుంజక్కెరగూను వేమకదలిర్పక-రత్న కాంతుల్ దమి।

పాలజ్యోత్స్నలున ద్దవాసనలశ్రీ-పశ్రీలుచండప్రభా।

మాలిచ్చాయలు దీటురాగవయుచు-న్యధుర్యధుర్యక్రియా!
 లీలకమీరలుమన్న సర్వశుభము ల్-దీపించుఁగాంతామణి॥

టీ. పాలుక=క్షీరములునా, సక్కర=పంచదారయును, కూడు=కలియునట్టి. వేడుక=సంతోషము, తలిర్పక=ఒప్పుగా, రత్న కాంతుల్=రత్నమునుకాంతియును, తమిపాలబోత్సన్నలు=చంద్రుఁడునువెన్నెలయునుపద్మవాసనలు=పద్మమును బరిహళమును, శ్రీపశ్రీలు=విష్ణువునులక్ష్మీయు, చండప్రభామాలిచ్చాయలు, చండప్రభామాలి=నూర్పుఁడునా, ఛాయలు=ఛాయాదేవియును, దీటురాక=సామ్యమురాగా, కలయుమి=కూడుమి. నూగుర్యధుర్యక్రియాలీలక, మాఘ్య=తీపుయొక్క, ధుర్య=భారమునువహించిన క్రియా=వ్యాపారముయొక్క, లీలక=విలాసముచేత, మీరలు=మీరు, మన్నక=వృద్ధిపొందినచో, కాంతామణి=స్త్రీకృష్ణులవలనోచిన్నతానా, సర్వశుభముల్=అన్ని శుభములును, దీపించన్=ప్రకాశించునుక. అనిచిలుకపలుకుపలుకులు।

వినివీనులనమృతధార-పెడజల్లితిమే।

ల్పనుపుననినిపెనుతెక్కలు।

కొనగోరులనిమిరికొనుచు-గోమలివేడ్డక॥

టీ॥ అని=ఈలాగునని, చిలుక=శుకము. పలుకు=చెప్పినట్టి, పలుకులు=మాటలు, విని=అకర్ణించి, గోమలి=చిన్నది, మేల్పునుపుక=మంచిన్నీహముచేత, వీనులన్=కర్ణములయందు, అమృతధార=అమృతప్రవాహము, విసజల్లితి=వ్యాపించిజేసితివి, అని=అని, పెనుతెక్కలు=చిలుకయొక్కపెద్దతెక్కలను, కొనగోరులక=సఖాగ్రములచేత, మందుపర్యవ తోననవ్యయును.

ఉ ఎచ్చటినుండివచ్చియతఁ-డెచ్చటతావక నేత్రస్పర్తిక॥

ముచ్చటఁగూర్చెఁజక్కదన-భుక్తుననుక గని నామైలేమైనీ।

వచ్చుతుండు మందుల-మచ్చటిముచ్చటలావిలాసముల్ |

మచ్చికహెచ్చుచెల్లుముఖ-లంబుననంగతురంగమాగ్రణీ ||

టీ. అంగతురంగమాగ్రణీ - అనంగమస్తమాయొక్క, తురంగమునులులగుచిలుకలతో, ఆగ్రణీ శ్రీమగుగునోచిలుకా, అశఁడు=అశఁడు, ఎచ్చటిండివచ్చి=ఏస్థలమునుండివచ్చి, తావక నేత్రపు శికికా=నీసూర్యునిగు దృష్టివ్యాపారమునకు, ముచ్చటలూర్పె=అందముగలుగజేసెను. చక్కదమున్=సౌందర్యమును, ఘోమున్=గొప్పతనమును, (ఇది భావప ధానీర్దేశము) కనినావో=చూచితివో, నేవో=చూడనేలేవో, నీవు, అచ్చ తుండు=ఆ శరప్పి, ఉండుతలము=ఉండుచోటును, ఎచ్చటిముచ్చటలు= అచ్చటి విశేషములును, అవిలాసముల్=ఆచేష్ట విశేషములును, అఖిలం బున్=సమస్తమును, మచ్చికహెచ్చున్=స్నేహ మతిశయించునట్లుగా, తెల్పము=చెప్పెను,

క. సకులీపలుకులువినిసం |

దికమకముగనగుగుర్రప్రతీతమునైకాం |

తికముగఁదెలుపుముశుకమా |

సకలంబునివలికెఁగలిగి-సల్లలితోక్తి ||

టీ. శుకమా=చిలుకా, సకులు=చెలికత్తెలు, ఈపంశులు=ఈచూట లు, విఁనక=ఆకర్షించిరేని, దికమకముగన్=గంధ్రగోళముగా, అగుదు గ=అవుగురు, ఆప్రతీతము=పకటనకానిదియు, వికాంతికుముగన్=రహ స్వమునెననిగా, సకలంబు=అంతయును, తెలుపుము=తెలియజేయుమా, అని, కలిక=ఆచిన్నది, సల్లలితోక్తి=మిక్కిలిగుండరమగువాక్యముచేత పలికె=చెప్పెను.

అశ్వాసాంతము.

శా కాంతాస్వాంతవికారకారిణమహా-కామారికామారివీ |

ర్హ్యంతోక్తప్రవిలాసలాసకవిని-దాసారదాసారసై |

సాంతస్వస్త్రకుండకందళదనూ-నాకారనాకారసం

భ్రాంతిప్రమదప్రదప్రచురశో-భామారభామారతా

టీ. కాంతా...కామర, కాంతా=స్త్రీలయొక్క, సాంత=చిత్తము
లయొక్క, వికార=వికారమునకు, కారణ=హేతువగు, మహత్, గొప్ప
దియగు, కామర=కామరా వస్థలవాఁడా, కామర...పారదా. కా
మరదీర్ఘ=కుమరసరస్సుయొక్క, అంతః=లోపలను, క్లృప్త=రచించబడిన,
విలాస=విలాసములచేతను, లాసక=ప్రకాశించునట్టి, విశోద=ఆనందము
యొక్క, ఆపార=ధారావహమును, రా=ఇచ్చువాఁడా, పార.....కార
పారవ=సరయునాదీసంబంధియగు, ఉపాంత=ప్రాంతమందలి, స్వస్త్రకు
కల్పపుత్రముయొక్క, కంఠ=దుంపకు, కందళతో=మొలకమ్రోయుచిరించు
చున్న, అనూన=గొప్పదియగు, ఆకార=రూపముగలవాఁడా, నాకార...
మర, నాకారసంభ్రాంత=రూపముచేతభ్రాంతిపడచి, ఋషి=మునులకు,
ప్రమదప్రద=సంతోషమునిచ్చునట్టి, ప్రచుర=అశితయమును, శోభా=కాం
తిచేతను, నూర=మన్నధుఁడైనవాఁడా, భామారతా, భా=కాంతియందును,
మా=లక్ష్మీయందును, రత=ఆసక్తుడగువాఁడా.

క. వక్షిశిరోధివిభంగవి

రజ్జ్యపిమనోబ్జభృంగ-రతిరభసవ్యా

సజ్జ్యరనూహృదయపరి

ష్యజ్జ్యకరద్వితయవిధృత-శంఖరధాంగా

టీ. పక్షిశిరోధివిభంగ=రావణాసుగునిగొట్టినవాఁడా, విరజ్జ్య...
భృంగ. విరజ్జ్య=విరక్తులగు, ఋషి=మునులయొక్క, మః=చిత్తమనె
ను, అబ్జపద్మమునకు, భృంగ=తుమ్మెదయైనవాఁడా, రతి...రధాంగా, రతి
రభస=సంభోగవేగమందు, వ్యాసజ్జ్య=ఆసక్తినిబొందిన, రమా=లక్ష్మీ
దేవియొక్క, హృదయ=వత్సలమునకు, పరిష్యజ్జ్య = ఆలింగనశీలిన
నట్టి, కరద్వితయ=హస్తద్వంద్వముచేత, విధృత=ధరించబడిన, శంఖరధాం

X=శంఖశక్తములుకలవాఁడఁ, (ఇదటవిరదఁగ్న), న్యసజ్జఁగ్న, పరిష్క
జ్జఁగ్న, అనుచోట్ల, ఉపసర్గపూర్వకములగు రిజ్జ, సజ్జ, ప్పజ్జ ధతువుల
పైతృజంతయాపములు]

౧౬౪

ఇది సర్వతంత్రస్వతంత్ర సకలభాషావిశేష కవితాధురంధర ప్రతి
దివప్రబంధ పరమేశ్వరశ్లేశ యముక చక్రవర్తి విరుదాంకితి
మల నికృపట్టణ శ్రీనివాసతాతాచార్య తాతాశ్రీమ
ఽణ్ణయాచార్య దీక్షితసుతపితృవ్య శ్రీనివాసా
ర్య కృపాకటాక్షులభ సకలపాండిత్య
తర్కాలంకార వాగీశ్వర విరు
దాంక వేంకటాచార్యప్రణీతిం
బైన యచలారత్నజాపరిణ
యంబు శ్లేషప్రబం
ధంబునంగు
గ్నితీయాశ్వాసః,

శుభమస్తు.

అచలాత్తజ్ఞ పరిణయము.

తృతీయాశ్వాసము.

రమణీచారుమణీ!

హారఘ్రిణీబాలబాల-కాంతికలగ్నో!

దారమనోబిషమీనవి!

హారసముల్లాసవేంకటాచలవాసా॥

టీ. శ్రీరమణీ .....ల్లాస=శ్రీరమణీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, చారు=సుందరములగు, మణీహర=మాణికన్యహరములయొక్క, ఘ్రిణీ=కిరణములయొక్క, బాలసమాహనునెడు, బాలక=వలయొక్క, అంతః=మధ్యమందు, లగ్న=తగులుతున్న, ఉచార=విస్తారమగు, మనః=చిత్తమను, మి=మిషముగల, మీన=చేపలయొక్క, విహర=విహరించుట చేతనైన, సుల్లాస=ఉల్లాసముగలవాడా, వేంకటాచలవాసా=వేంకటాచియందునివాసముగలవాడా.

గీ. అవధరింపవయ్య-యఖిలకథాభిధా

నాతతనయఁడైన-సూతతనయఁ

డనియెశౌనకుకు-నారీతి నారీతి

లకముతోడనినెను-శుకవరంబు॥

టీ. అవధరింపవయ్య=చిత్తగింపుమయ్య, అఖిల...నయఁడైన అఖిలసమస్తములైన, కథా=కథలయొక్క, అభిధా=చెప్పుటయందు, అతత=విస్తారమైన, నయఁడైన=నీతిగల, సూతతనయఁడు=సూతపుత్రుఁడగును గ్రామపురండు, శౌనకునకు=శౌనకమహర్షికి, అయి=చెప్పెను, అరీతి=అప్రకారము, నారీతిలకముతోడ=స్త్రీశ్రీకృష్ణులగు నాచిన్నదా=నోడ. శుకవరంబు=విలుకలలోగొప్పదియగు నాచిలుక, అయి=చెప్పెను

అ సారసహితవృత్త-జరుచిసాకేత

నగరిమహితవృత్తి-నాగరాజ

తమహిభృద్వరుండు-ధవలసంగతిమించి

తనసునతనసత్రి-దశరథుండు॥

పా॥ సార...రుచి - సార=చలముతోడ, సహిత=కూడి, వృత్త=వృత్తమున, జ=పుట్టిన, రుచి=కంటి, రసాకేతనగరిమన్ - రసా=రూపియొక్క, కేతన=జెండాలయొక్క, గరిమన్=అతిశయముచేత, హితవృత్తి=ఇచ్చ వ్యాపారముగలది, నాగన్=అనునట్లుగా, సత్...రథుండు - సత్=వల్లపుడును, సత్రిదశరథుండు=దేవతలదధులగువిమానములతోఁగూడిన రాజు, వరుండు - రాజుకొండుండివికారమును. మహిభృద్వరుండు=పవిత్రశ్రేష్ఠునిగుర్తగాను, ధవలసంగతి=తెలుపుయొక్కకూడికచేత, మించి=అతనియెడలి, తనరుకొండు=ఒప్పును.

స్తోత్ర॥ సారస...నగరిక - సారసహితవృత్తజ=నూర్వనంశముందుఁ బుట్టినవాచేత, రుచిర=సౌగంధ్యము, సాకేతనగరిక=అయోధ్యాపట్టణముందు, మహితవృత్తి=పూజ్యముగు వ్యాపారముగలవాఁడు, సతనసత్రి=వల్లపుడును యజ్ఞములుగలవాఁడు, దశరథుండు=దశరథుఁడను పేరుగల, మహిభృద్వరుండు=రాజశ్రేష్ఠుండు=ధవలసంగతి=కీర్తిచేత నయిన తెలుపుయొక్కకూడికచేత, నాగరాజతిక=శేషశ్రవణమును, మించి=అతిశయించి, తనరుకొండు=ఒప్పును.

౪ కమలధరుకరణినిలసిలు

కొమరులదగునాధరేంద్రు-గుణగణగణన

బమరులతలపై విలసిలు

సుమనారాజులమహళి-సూక్ష్మలుదేనుపుకొ॥

పా॥ కమలధరుకరణి=చంద్రునివలె, విలసిలు=ప్రకాశించునట్టి, కొమరుల=సౌగంధ్యముచేత, తను=ఒప్పునట్టి, అధరేంద్రు=అపరవ్యతశ్రేష్ఠునిగు

కైలాసము యొక్క, గుణగణగణంబు=గుణసముదాయముయొక్క లెక్కను, అమరు=ఋషివృత్తి, లతలపై=శీతలమీద, విలసిలు=ప్రకాశించునట్టి, సుమనోరాజుల=పుష్పవృక్షాలయొక్క, మహాళిమార్తు- మహాత్=గొప్పలగు, ఆళి=తుమ్మెదలయొక్క, సూక్తు=మంచివాక్యములు, గ్రంథంకారములమట) తెలుపుకొనకటిచును.

సీత, కనులధుక్=జీత=విష్ణువునలే, విలసిలు=ప్రకాశించునట్టి, కొనుగులకొ=పుష్పాలనుసూర్చి, తగు=తగియున్న, ఆభరెంద్ర=ఆరాజయొక్క, గుణగణగణంబు=గుణసముదాయముయొక్క లెక్కను, అమరులతలపై=దేవతలశరముపై, విలసిలు=ప్రకాశించునట్టి, (దీవతలకింపైబెవారనియర్థము) సుమనోరాజుల=విద్యచ్ఛేష్ఠులయొక్క, మహాళి, మహాత్=గొప్పదీయగు, ఆళి=పక్షియుంట్టి, సూక్తు=మంచిమాటలు, తెలుపున్=తెలియజేయున.

గ. అందొప్పురాజకళమి.

రందిన్యమహాయశోభి-రాముడనగా

సుందరభుజగమితగుణా

స్పందధిసుర్భోతబరవ-శంకరుడెలమన్ ||

పా॥ అంగుకొ=అకైలాసముందు, గజకళ=చంద్రకళ, మారకొ=అగిశయించగా, దిన్య ..రాముడనగాకొ. దిన్య=ప్రశస్తమైన, మహాత్=గొప్పదీయగు, యశః=కీర్తిచేత, అభిరామః=సమనోహరుడనట్లుగా. (శివుఃతలపైగల చంద్రకాంతి ఆయనయొక్క కీర్తివలె ప్రకాశించుచున్నది తాత్పర్యము) సుందర.. ధరితి సుందర=సాగనైన, భుజగ=పాముచేత, అనంగాశేషునిచేతి మితి=కొలవబడిన, అనంగాగ్రద్రాపమైన గుణ=నాతిత్రాటిచేత, అస్పంది=చలించని, ధనుః=వింటికి, ధరతి=మూసుట, పరవత్=వాస్తవించుగా, శంకరుడు=శివుడు, ఒప్పుకొ=ప్రకాశించును.

సీత॥ అంశున్=అదశరధులొడుగులయందు, రాజశశ్=రాజలక్షణము, మారణ్=అతిశయించగా, సుందరి రగతణ్=సుందర=సాగనయిన, భుజ=హస్తములచేత, గమిత=పొందించబడిన, గుణ=నాగల, అస్పంది=నిశ్చలమును, ధనుః=విడిటి, ధనతణ్=నిలిచియుండుచేతి, హ=శత్రువులను, వశంకరుడు=స్వాధీనతజేసికొనువాడు. ఎలమిన్=శోభించేతి, దివ్య...బోధి=దివ్య=ప్రశస్తతయిన, మహత్=గొప్పదియగు, అయ=శుభావహవిధిచేత. శోభి=ప్రకాశించువాడు, రాముడనంగా=రాముడనగా, ఒప్పున్=ప్రకాశించును.

వ. ఇటులాండ నొక్కచక్క నక్కజంటై పెక్కుతెరంగుల బరి
ధవిల్లునవసరంబున నందొప్పురాటకళ.

పా॥ ఇటుండణ్=ఈప్రకారముగానుండగా, అందొప్పురాటకళ=ఆశివునియందున్నచంద్రకళ, ఒక్కచక్కణ్=ఒకవయపున, ఆక్కజంటై=ఆశ్చర్యమై, పెక్కుతెరంగుల=బహురీతుల, పరిధవిల్లు వసంబున్=అతిశయించుచున్నందు.

సీత॥ అందొప్పురాజశశ్=ఆరామునియందున్నవిష్ణుకళ, (ఇచటరాజశబ్దమునకు విష్ణుర్వికల్పము యాధిగానున్నను కై.పలయును) విష్ణుకళయొకటియయ్యును రామలక్షణ భరితగుణులు యుండుగా నున్నదియనభావము.

సీ పుంభావనవకేళి-సంభావితసుజన్మ,

సంభారలలితోప-లంభకలితః

జుభారికృతపరీ-రంభాదిహృదయప్రి,

యంభాపుకక్రియా-రంభపులకః।

గుంభావళితకుంభి-కుంభాయితోరోజ,

కుంభాధికాభోగ-జృంభమాణః।

రంభాదికాపుర-స్సంభాసికచసవి,
 స్రంభాకలితకల్ప-కుంభినీజ|

గీ. సంజచితమంజుమంజరీ-పుంజగుంజ|
 దలికులస్వర్కహీను-త్యాగరాగ||
 బుద్ధికృత్పుష్పసాగంధ్య-భూషితంబు|
 భాసురంబయ్యెనుపసంత-వాసరంబు||

టీ॥ పుంభావ...భూషితంబు- పుంభావన కేళి=పుష్పపాయిత మందు,
 సంభావిత=అదరించబడిన, నువస్తుసంభార=నంది వస్తుసామగ్రి యొక్క
 యు, (అవగాఢ బుద్ధిశయ్యగుల యొక్క) లలిత=విలాసముల యొక్క
 యు, ఉపలంభ=సాంగుటచేత, కలిత=ఒప్పుచున్న, జంభారి=ఇంద్రునిచేతి,
 కృత=చేయబడిన, పరిరంభాది=అలింగనము మొదలుగాగల, హృదయ=
 మనస్సునకు, ప్రయంభావుక=ఇట్టచుయిన, క్రియా=పనుల యొక్క, ఆరం
 భ=ఆరంభమందలి, పులక=గగుర్పటుయొక్క, గుంభ=కూర్పచేతి, అవ
 లిత=క్రమబడిన, కుంభికుంభాయిత=వీరుగుకుంభస్థలముల వలె నాచరిం
 చుచున్న, ఉరోజకుంభ=స్తంభములచేత, అధిక=విస్తారమును, అభోగ=
 పరిపూర్ణతచేత, జృంభనాణ=అశయించుచున్న, రంభాదిక=రంభమొద
 లుగాగల, అస్పరిక=అన్వేషియొక్క, సంభాసి=ప్రకాశించుచున్న.
 కచ=వేండుకలయందు, సవిసంభ=విశ్వాసముతో, గూడినట్టియు, అకలి
 త=ప్రకాశించుచున్న, కల్పకుంభినీజ=కల్పపుష్పములయందు, సంజచిత=
 పుట్టిన, మంజు=వృద్ధిచే, మంజరిపుంజ=పువ్వులగుత్తుల సమూహమందు,
 రంజిత=రొదబడియుచున్న, అలికుల=తుమ్మెదగుంపులుగల, స్వర్కహీ=
 స్వర్ణభూమియందలి, తరు=వృక్షములయొక్క, త్యాగ=విడచిపెట్టుటయం
 ను, బుద్ధికృత్=మనసబుట్టించుట్టి, పుష్ప=పువ్వులయొక్క, సాగంధ్య=
 సరిమళముచేత, భూషితంబు=అలంకరించబడిన, వసంతివాస=వసంతి
 వసము, భాసురంబయ్యెను=ప్రకాశించెను.

శా. చైత్రుండిచ్చటబంచమస్వరముగూ-ర్పంబూనినాడింకనా||
చిత్రంబొచ్చటలంచుగద్గికిజొ-చ్చెబాంధకాంతాగళ||
క్షేత్రంబుంగలకంఠకంఠకుహర-క్షేత్రంబువర్జించినా||
ధాత్రికమించెబంచమంబువిసగొద్గద్యంబుకాంతాళికి.

టీ॥ చైత్రుండు=వసంతుడు, ఇచ్చట=ఈశోవెలకంఠములయందు,
పంచమస్వరము=పంచమమనుధ్వని, కూర్చు=సంధామజేయుట
కు, పూనినాడు=ఉద్దేశించినాడు. ఇక=ఇటుపయిని, నాచిత్రంబు=
నాసాగను, ఒప్పు=ఎనికిరాదు. అటంచు=అట్లని, గద్గికి=డగ్గతికి-
కల...క్షేత్రంబు=కలకంఠ=శోవెలలయొక్క, కంఠకుహర=కంఠరంధ్ర
ములనెదు, క్షేత్రంబు=సానియను, వర్జించి=దచి, పాంధ...క్షేత్రం
బు=పాంధ=నూర్గసులయొక్క, కాంతా=స్త్రీలయొక్క, గళక్షేత్రం
బు=కంఠస్థలమును, చొచ్చె=ప్రవేశించెను, నా=ఆమనలు, ధా
త్రిక=భూమియందు, పంచమంబు=శోవెలపంచమస్వరమును, విసె=
విసగొ కాంతాళికి=స్త్రీసమూహమును. గొద్గద్యంబు=డగ్గతికి, మిం
చెను=ఆతిథయించెను.

సీ. కాసారమత్తల్లి-కాసారిసమధూళి,
కాసారములగంధ-గరిమసలలి
కాంతారిహితకాము-కాంతారతికరామ్రు,
కాంతారములగొంత-కలసిమెలసి||
సాధారణవధూక-సాధారణవసాహ,
సాధారకథనాయ-మవలదోలి||
వాసీరబహుళరే-వాసీరైత్వసే,
వాసీరసతనన్ను-వలకుగడపి||

గీ. నవననమధువ్రతార్ద్ర-ల్ల వలవాగ్ర

కలితకలకంఠకులకంఠ-గానతాన

కలనకృతపారవశ్యవై -ఖరిఁజరించె

మలయగిరి మేఖలావాగు-మారుతము ||

టీ. కాసార.. సారిములు. కాసారము తల్లికా = సరి శ్చేష్ఠములయందలి, సారస = పద్మములయందైన, మధూళికా = మకరందములయొక్క, ఆ సారముల = ధారావర్షములయొక్క, గంధ = పరిమళముయొక్క, గరిమక = అతిశయము చేత, అలరి = సంతోషించి, కంఠారహిత. . శాంతారములక, కాంత = స్త్రీలతోడ, రహిత = కూన్యలను, కాముక = కాముకులయొక్క, అంతః = అంతఃకరిణములు, రతికర = సంతోషమునుజేయునట్టి, ఆమ్రకాంతారములక = మామిడిగోటలయందు, శాంత = శాంతము, కలసి మెలసి కలసించు రించి. సాధా.. కథ సాధారణ = సామాన్యము, (అనఁగా ధైర్యములుగాని) వహారస = స్త్రీ శ్చేష్ఠములయొక్క, అధార = ఆవిధిన్నముగా, నవశ్రోత్రిదియగు, సాహస = ప్రణయకలహ సాహసము, ఆధార = ఆధారముగల, కథ = ప్రశంసయొక్క, నాయము = న్యాయమును, ఆవలదోలి = అవ్వలికిఁబోఁగొట్టి, (అనఁగా మలయమారుతము విసరఁగా శ్చేష్ఠములవలన) ప్రణయకలహ సాహసముయొక్క, మాటనుగూడ విచిరుమన్నారని తాత్పర్యము; వానీర..... వీరసతీ. వానీర = ప్రబులిచెట్లచేత, బహుళ = విస్తారముయిన, రేవా = నర్తనానదియొక్క. వీర = ఉదకముయొక్క, శైత్ర్య = చలువయొక్క, సేవా = సేవించుటయందు, వీరసతీ = ఆసక్తిలేకపోవుటను అన్వేషణకు = స్త్రీలకు, కడపి = పోఁగొట్టి, నవ... వైఖరిక = నవనమాతనప్రకారమయిన, మధుప్రస = మకరందపురడిచేత, ఆర్ద్ర = తడిసి, పల్లవాగ్ర = శ్చేష్ఠములగుచున్నచేత, కలిత = నితనింపజేయఁజడిన, కలకంఠ = కోవెలయొక్క, కల = సమాహమయొక్క, కంఠ = కంఠములయందలి, గాన = సంగీతముయొక్క, తా = తానములయొక్క, కలన = వినుటచేత, కృత = చేయఁబడిన, పారవశ్య = పరవశత్వముయొక్క. వైఖరిక = చేతచేత, (అనఁగా జిగు

శృంగిని కలుకెక్కి-కంతములుగల కోటలపాటలను వాయువ్రతీసికొనిరానవి
వినువాగు కానుపరవశత్వమునొందుచున్నాఁడతాత్పర్యము) మేలయ...మా
గుతములు-మలయగిరి-సులకుపర్వతముయొక్క, కేళిఖలు-చరులకుందలి,
చారు=ఇంద్రుని, చూరతములు=వాయువులు, సంచరించెన్ విసరిను
చ. మలయకటీపటీరతరు-మజునుతీరితటీసటీకృతి।

స్థలదహికన్యకాకటల-కాంతముఖ తరతాంతవీటికా।
గ్రలలితవాసనాభరము-గంధబోధరము గంధరించుచున్।
వలదెసగాలిరాగజెలు-సల్పనీనూర్పుటయొప్పెజిత్రతత్క॥

టీ. మలయ . భరము = మలయ = సులకుపర్వతముయొక్క, కటీ = చరుల
కుందలి. పరీరతిరంమంపిగండపు నట్లయొక్క, మంజు = వృద్ధుడైన, కటీర =
ఇంద్రుయొక్క, తిటీ = దేశమును, సటీ = నట్లయొక్క జేయునట్లు చేయు
టచేతి, ఘోత = తొక్కినచున్న, అహికన్యకా = వాగన్యకయొక్క,
చరుల = సమూహముయొక్క, కంత = సుందరములగు, మజునుతీర = మజును
భగ్గులయందు, తాంత = విస్తారమునైన, వీటికా = తాంబూలముయొక్క,
ఖలు = శ్రేష్ఠమైన, లలిత = సునోహనమైన, వాసనాభరము = పరిమళాతి
శయమును, గంధబోధరమున్ = పరిమళించుచున్న పూమాలియొక్కయ
ళయమును, గంధంపుచున్ = పూనుచు, వలదెసగాలి = దక్షిణదిక్కుగాలి,
రాగన్ = రాగా, చెలువర్ = స్త్రీలు, పడిక్ = విస్తారముగా, ఊర్పుట =
నట్టియిచ్చుట, చిత్రతిక్ = చిత్రరీతిచేతి, ఒప్పెక్ = తగిన.

ప. అట్టి మహూర్కప్రప్తభాభాసురంబగు సమయంబున॥

టీ॥ స్పన్దము.

చ. సరిశముగానయజ్ఞవిధి-సంధిలమునమునందియగ్రహా।

క్తరిచనతాలిశీలిదడ-దానియునల్లనగాధిరాజశే।

ఖుభవమాసకుంజముల-గత్పడునై జగ్రహంబునీడిశం।

కరియజనంబుఘ్నగతి-గాదిసరించదలంచిమలమచున్॥

పా. పురశాసనాత్ = తిష్ఠానామయజ్ఞ = శుభావనావిధి నెట్టిగోన, విధి =
కార్యమును నిర్ధారించుట, యానమా = శివునివాహనమైనట్టి
యను, అగ్రజాకరచనశాలి = శ్రేష్ఠములైనయుతైవులుంపులరచనచే న్నొమన
న్నట్టియు, శీలి = యోగ్యవాగ్ధిపారముగల్గి-ట్టియు, జడదారియను = జడ
లనుధరించి-ట్టియు, నంది = నందీశ్వరుడు, ఆల్ల = ప్రసిద్ధమైన, నగా
ధిరాజ = హినువత్సర్వతరుణ్యుని, శేఖర = శేఖరమందు, భవమా =
అయి-ట్టి, నికుంజములకు = పాదలయందు, కన్పిండుకాన్పించు-ట్టి, నైజ
గృహంబుననున్న, వీడి=విడచి, శంకరయజనంబు = శివపూజ, అవిఘ్న
గతిగా = రిక్తునైతిగా, తనరించదలంచి = చేయదలంచి, మించుచు =
అతిశయించుచు

సీత. అగ్ర = శాలి - అగ్ర = శ్రేష్ఠమైన, మాక్త = ముక్తిపరంబుధికార్యము
లయొక్క, రచన = చేయుటచేత. శాలి = ఒప్పుచు-ట్టియు, శీలి = సద్వాగ్ధి
పారముగలిగినట్టియు, జడదారియను = జడలనుధరించునట్టియు, నాధిరాజ...
మాని - గాధి = గాధియను-ట్టి, రాజశేఖర = రాజశ్రేష్ఠునివలన, భవభుక్తి,
మాని = విఘ్నమిత్రుడు, యానమనైన = ప్రయాణమునుబొంది, కుంజము
లకు = పాదలయందు, కన్పిండు = కాన్పించు-ట్టి, నైజగృహంబుననున్న = తన
గృహాలనువిడిచి, శంకరయజనంబు = స్వర్గాదిసుఖములనుజేయునట్టియజ్ఞము,
అవిఘ్న గతిగా = తనరించదలంచిమించుచు = ఆరము సమము.

చ తలవగనిట్టిమాగమహి-తక్షణవిధానములెల్ల విఘ్నపు

మృలములుగాననివ్వధివె-సంగలయంబరగంగమించునా

ఫలదయశోభిరాముడతి-భవ్యమభీముడరుక్షకుండుగా

వలయునతడెపుణ్యజన-వర్తమెఱుంగువలంచునెంచుచు

సా॥ తత్ = అట్లుగా, ఆలోచించగా, ఇట్టి = ఈప్రకారమున, అగమ =
శాస్త్రములకు, హేళ = ఇష్టములగు, ప్రవిధానములెల్ల = విధులన్నియు, వి
ఘ్నప్రయోగములు = విఘ్నములచేతనిండినవి, కాన్ = కనుక, ఇవిధి =
ఈవిధమున, వెనక = త్వరతో, కలయంబరగంగ = అయివలయుగాజను

గుటకు, మించు=అశిశయించునట్టి, ఆ=ప్రసిద్ధుడగు, ఫల...రాముడు—
 ఫలద=ఫలమునిచ్చునట్టి, యశః=కీర్తిచేతి, అభిగామి=మనోహరమైన
 యి, అశిభప్రకాశ=మికి, లి శుభసమిడగు, భీమ=శివుడు,
 రక్షకుండుగా=సరిక్షించువాడుగా, మలయ=వర్తిచును ఆ
 తండ=ఆశివుడే, పుణ్యజనమర్చుచున్నామర్చుచును, ఎటుంగనటంచు
 నెంచుచు=తెలియునయిగాలోచించుచు

సీత. తలఁపఁగి=ఆలోచింపఁగా, ఇట్టి=ఈప్రకారమైన, యాగ
 మహితప్రవిధానమెల్లన్—యాగ=యజ్ఞములయొక్క, మహిత=పూజిం
 పఁబడునట్టి, ప్రవిధానమెల్లన్ విధులన్నయినను, విష్ణుసమ, లయలుగన
 నివిధివేసంగలయంబరంగమించు—ఇతిమట్టుకొనినయి. ఆ=ప్రసి
 ద్ధుడగు, ఫలదయశోభి=ఫలద=ఫలమగుచున్న, ఆయ=శుభావనావిధి
 చేతి, శోభి=ప్రకాశించుచున్నట్టియు, అశిభప్రకాశ=మికి శుభములు
 గల, భీమ=శక్తిభయంకరుడగు, రాముడు=శ్రీమమూర్తి, రక్ష
 కుండుగామలయ=సరిక్షించువాడుగా వర్తిచును ఆతండ=ఆరా
 ముడే, పుణ్యజనమర్చు=రాక్షసమర్చుచును, ఎటుంగనటంచునించు
 చు=తెలియునయిగాలోచించుచు.

ఉ॥ ఆ పరిమర్చి తారకల- నాత్మహితముగనిల్పుమేటివాం

ఛాపరతవెనంజనుచు- సారసవారమరిందబిందులి

వ్వాపతితాళిపాళిఘన- సారవనీరచితప్రచారే

లాపవమానమాణవవి- లాసవిలీనతాంతతాంతియై

పా॥ ఆ=అట్టి పరి...నాత్మక-పరి=ఉత్తిష్ఠియుగా, మర్చి=శాంతిగ
 లిగినట్టియు, తార=తారకమంత్రమయొక్క, కలన=ధ్యానముగల, ఆత్మక=
 అంతఃకరణమున, హితంబుగి=అప్పుచున్న, నిల్పు=శ్రవణము
 గాఢయనట్టి, మేటి=గొప్పవాడగు నుద్దిష్ఠుడగు, వాంఛాపరత=
 ఇచ్ఛాప్రధానత్వముచేతి, వెనక=త్యజచేతి, చుచున్=వెళ్లుచు, సార
 స . . . . .తాంతియై. సారస = పద్మములయొక్క, వారి = సమూహ

మందలి, మరంద లింకు - మకరంద విందువుల యొక్క, లిప్సా = పాం
దనిచ్చుచేత, పశితి = ప్రసక్తియమన్న, అలి = అమృతదలయొక్క, సాళి =
పత్తి - చేత, శునఃదట్టమైన, పాఠ = శ్రేష్ఠమైన విశేషములయందు, రి
చితి = శియోజనము, సంచారముగల, వేగ = సమగ్రత - నుండలి,
పవన నమాణవి = పిల్లగానైనయొక్క, విలాస = విహారములచేత, విరీని =
అణగినవిధాంత - తాంబూలము = అశ్వంత - యాసముగలవాడయ్యి.

సీతః తాఃకలన్ = నక్షత్రములను, ఆత్మహితంబుగఁ = తనయిష్టముచొప్పున, నిల్చుమేటి = ఉంచినగొప్పవాఁడగు, (శ్యామిత్రుఁడు ద్వీతీయస్వర్గవర్తానామః శ్లోకములకు నక్షత్రప్రసంగములలోని నక్షత్రములను దూరముగా విశ్లేషించి ప్రసేది) ఆ = సేదఁడగు, పరను = శత్రువుఁడగు, ఋషి = విశ్వామిత్రముని, ఘన = గొప్పయగు, పారవ = సరియూనదియందలి, నీర = నీటిచేత, చిరి = వ్యాప్తముగు, స్రవార = మార్గముగల, వేలా = బిడ్డనందలి. తక్కినదీపము

చ ఘనతమసాధునీరిచిత-కాతుకబాలవారాళమాలికా।

తను తరచుచు సంచలీత-తామరి స్రవసరిత్య రాగ వా ।

సనలమెల గుభృంగవల-ర్పంకి రిణంబుల వీనులంకువిం।

దొంగల మోడ్స్ శాస్త్రము-కుగ్రపున్తనియె ముదంబున

పా॥ ఘన .. వాగవలక్, ఘనశివు=మిక్కిలిగొప్పదియగు, పాఘ=యోగియగున, నీ=నీటియగు, పతి=వ్యాప్తమయిన, కాతుక=సంకోచముతోఁగూడినయు, బామరి శి=పిల్లలఁగలముక్కు, మలికా=జులయొక్క, తగత=మిలవాడియైన. చిమ=మట్టెలచేత, సంచరిశ=కదిలించువాడన. తమ=పెద్దలయందు, సుత=ప్రసవించునట్టి, లలిక=మ్రోసునారినయొక్క, వాగవలక్=పరమాశయియగు, మెలగు=సంకరించునట్టి భృగిముల=తుష్టియొక్క, ఘంకరిణిలక్=ధ్వనిచేతి, విలంబుక్=దెవులయందు. విందు=అనందము, బిసక్=బిప్పుగా, శాత్రిపులక్=శత్రువులన, ఆయోధ్యక్=యద్ధముఁజేయు శక్తి

మౌగానట్టి, ఉగ్ర పురికొ=ఈశ్వరునప్పట్టణమును. ముదంబునకొ=సంతోషము చేతి, కనియొకొ=చూచెను

సీత॥ ఘన=గొప్పదియును, శిమసాధునీ=శమసానదియందు, రచిత=రచించబడిన, కాతుక=సంతోషముగల. కాత్రిపులనొకొ=శత్రువులను, ఉగ్రభయంకరమగు. ఆయోధ్యకొ=ఆయోధ్యయనునట్టి. పురికొ=ఎట్టణమును, శేపమునము

క వరహితుఁడానందియునల

సరిసుండుమదిముదముదనర-సమరహితవిభా

కరకులజరాజమణిభా

సురమగునజతనయపురము-సాచ్చెసుర క్షే॥

పా॥ వరహితుఁడు=శ్రేష్ఠులకిష్టుఁడగునట్టియు, అలసరసుండు=మంగులయందుదయారసముగల, ఆనందియు=ఆనందించుచు, మదికొ=మనస్సునందు, ముదము=సంతోషము, తనరికొ=ఒప్పుగా, సమ...భాసురము, సమరహిత=ఉపమానకూన్యమగు, విభా=కాంక్షి, ఆకర=స్థానమగు, కులజ=మంచిజాతియందుఁబుట్టిన, రాజమణి=చంద్రకాంతమణులచేత, భాసురమగు=ప్రకాశించుచున్న, అజతనయపురము=బ్రహ్మపుత్రుఁడగు శీశ్వరుని పట్టణమును, (త్రిమూర్తులనొకరికొకరుపుట్టించినవారినిగాఁజెప్పటప్రసీదము) శేప=పులస్త్యబ్రహ్మపుత్రుఁడగు కుచేలనిపట్టణము, (అలకావట్టణము కైలాసమందున్నదిగావున నట్లు చెప్పవచ్చును) రక్షేకొ=అరురాగముచేతి, సాచ్చెసుకొ=ప్రవేశించెను.

సీత॥ వరహితుఁడు=శ్రేష్ఠులకిష్టుడైనట్టియు, ఆనందియు=ఆనందించుచుగలిగినట్టియు, అల=అట్టి, సరిసుండు=బ్రహ్మనందరసముతోఁగూడినవిశ్వామిత్రుఁడు, మదిముదముదనరికొ=మనస్సునసంతోషమొప్పుగా, సమర...భాసురము. సమర=యుద్ధమలయందు, హిత=వెఱ్ఱులగు, విభాకరకులజ=మూర్త్యులకముందుఁబుట్టిన, రాజమణి=రాజశ్రేష్ఠులచేత, భాసురమగు=ప్ర

కాశించుచున్న, అజతనయపురము=అజనుహారాజు కొనూరుడగు దళరథుని
పట్టణముగునయోధుని, అమరక్షే=ప్రీతిచేతి, చొచ్చె=ప్రవేశించెను.

చ మహితరసాలసాలకృత-మాలతమాలసుమాలతీలతా|

సహితనికుంజపుంజవన-సంజననూచితభోగభోగిని|

బహుశిరగానతానముల-భాసిలునప్పరి నెప్పురాజధూ|

ర్విహుతలవాకిటొమ్మను-పట్టియతంనువసింపనంతలోన్|

పా|| మహి తానముల. మహిత=శ్రేష్ఠము లయిన, రసాలపాల=
మామిడి చెట్లచెరు, కృత=వేయబడిన, మాల=పట్టిగల, తమాల=తాపింఛ వృ
క్షముతోడను, సుమాలతీలతా=మంచి మాలతీలతోడను, సహిత=మాడి
న, నికుంజ=పానలయొక్క, పుంజ=సమూహముగల, వన=వనముండలి, సంజ
వన=శృంగువిశేషములగు, సచిత=తగినట్టి, భోగ=భోగములుగల, భోగిని=నా
గికన్యకలయొక్క, బహుశిర=విక్రీణ విస్తారముగు, గాన=సంగీతముల యొ
క్క, తానముల=తానములచేత, భాసిలు=ప్రకాశించునట్టి అప్పురిక=అప
ట్టణమున, బిప్ప=ఉన్నట్టి, రాజధూర్వహు = చంద్రశేఖరుడగుశివుడయొ
క్క, తిలవాకిటొ=ప్రాంతమునందు, అతండు=అనందీశ్వరుడు, వనసు
పట్టి, మనస్సునిబృరముఁ జేసికొని, వసింక=ఉండగా, అంతలోక=
అంతటిలో.

సీత|| భోగిని = భోగిని స్త్రీలయొక్క. రాజశ్రేష్ఠుడగుదళరథునియొక్క
శేషముసమము.

౪ రాజశిరోమణియానతి|

రాజనియల నామదేవు-రసికువశిష్టు|

బూజార్హునిడగువిధమున|

బూశించియుపమ్మహా ప్రభునియానతిచే|

పా॥ రాజశేఖరుణి = “౦ దశేఖరుడగు శివునియొక్క, అనతి = సెలవు, రాజ్ = రాజు, చక్రే = చక్రమున దరము గలిగినట్టియు, విశిష్ట = ఇంద్రియముగలవాని గలిగినట్టియు, పూజాస్తుతి = పూజకు దగినట్టియు, అలవానుదేవు = ఆశివుని, తగువిధమునక = అనుకూలరీతిచేత, పూజించియు = పూజజేసిగొనును, అమృహప్రభుని = అగోష్ఠరేజుని గల శివునియొక్క, అనంత = సెలవుచేత.

క. ప్రమదారావాహిత వి

భ్రమన్మత్తికలిర్పనుక్క-భర్తాపనమం

దమరియతందువివక్షో

ద్యమ మొప్పగనన్మత్తిచె-నయ్యాశ్వరుని

పా॥ ఆతండు = ఆనందీశ్వరుడు, ఒక్కభర్తాపనమందు = ఒక బంగారపీఠమును, అమరి = కూర్చుండి, ప్రమ...మత్తి-ప్రమద = సంతోషకరము. ఆరావ = ధ్వనిచేత, అహిరి = తీసికొని రావలసిన, విభ్రమన్మత్తి = విలాసనాథుని, తలిర్పి = ఒప్పునట్లుగా, వివక్షోద్యమము. వివక్ష = చెప్పనిచ్చియందలి, ఉద్యమము = ప్రయత్నము, ఒప్పునట్లు. అయ్యాశ్వరుని = ఆశివుని, సన్నతించె = స్తోత్రముచేసెను,

సీతా ఆతండు = ఆవిశ్వామిత్రుడు, అయ్యాశ్వరుని = ఆదశరథరాజును కేషయిసనుము.

చ సతతమురంగపుంగవుని-సద్గుణమూర్తిభజించికాంచన

క్షీతిధరపాటనంబువిల-సిల్లెడివిల్లొచినవనీశ్రవణ

వృత్తిలముదట్టవై రిపురి-సద్వనితాజనతాశ్రవణ

గతవలయంబులుగలగులు-గానమరస్థిరాజశేఖరా

పా. రాజశేఖరా = చంద్రుడుగిరిలో భూవిజయముగలయోశివుడా, సమరసలికా-యోధాభూమియందు, నీచ = నీచే, సతతము = ఎల్లప్పుడును, ఉరం

గవుంగవున్ = సన్న శ్రేష్ఠుడగు శేషుని, సద్గుణమూర్తిన్. సత్ = మంచి
నియును, గుణములై యెట్టియొక, మూర్తి = సంగమముచేత భజించి పొం
ది. కాంచనక్షితిధిగ పొందినందు = మేరుస్వతియొక్క, టున్నందు, విలసిల్లె
డిప్రకాశించునట్టి, విల్లాసిధినుస్సుబుచ్చుకొని (అనగా మేరువు కేదనుస్సు
గాఁజేకొని) నీ పశోద్ధతలమున్ = రింగంజేరిని, తిట్టన్ = తగులనట్లుజేయఁగా,
త్తెరి . . . నలయంబునన్ = వైరి = శత్రువుడైన రాక్షసులయొక్క, పుణ
త్రిపురములయందలి. సత్ = పరివ్రతలను, పనితాజనతా = స్త్రీజనసమా
హమయొక్క, ప్రశోష = ముంజేతులయందు, సంగత = కలసియాన్న, న
లయంబునన్ = గాజును, పగులుగా = బ్రద్దలైపోవునుగదా, (ఈస్వరుఁ
డు త్రిపురాసురి సహారముజేయఁగా వారిభార్యలు విధవలౌచిత్ర గాజు
లు బ్రద్దలుగొట్టికొనిరిని తాత్పర్యము శివుని ముంజేతికి వారిచ్చుదగులఁ
గా రాక్షసస్త్రీలముంజేతుల గాజులబ్రద్దలైనవిగావునఁ గార్య కారణములు
జేయచేసెనొంటులనుండులచే నసంగత్యలంకారులు.)

నీతి॥ రాజశేఖరా = రాజశ్రేష్ఠుడగు నోదశరథుడూ, సతతము = ఎల్ల
పుడును, సద్గుణమూర్తిన్ = సద్గుణస్వరూపుడగు, రంగపు గవున్ = శ్రీరంగ
నాయకుని, భజించి = సేవించి, శ్రీరంగ నాయకుఁ డిచ్చెక్కువంశమందు గు
హదేవతార్చనమయందలి దేవుడనియును, ఆదేవతార్చన శ్రీరామమూర్తి విభీ
షణనకయ్యగా నాతిఁడుభయకాపేరిమధ్యమందుంచెనఁయుఁ (బ్రసిద్ధి) కా
చి. . . . . ఎల్లాని = మేరువుతో సమానబలముగలధనుస్సునుబట్టికొని, శేషు
సమము

మ ప్రతికూలవ్రతభీమదక్షయజన-ప్రత్యోభదీక్షాసము
ద్ధతినవన్భుతయుద్ధవిద్ధతినము-ద్యద్రోష కాపాయక
ద్యుతిభృలోచనధాళిధశ్యగరిమం-దొట్టిల్ల కాద్రాన్భుతో
ద్యుతివృత్తిందగువీరిభద్రమహిమల్-వర్జింపశక్యంబులే॥
హా నీవునీవు, ప్రతికూల.. దుర్జన్ - ప్రితికూలవ్రతవ్యుత్తరకప్రధానుఁ
డగు, భీమ = భయంకరుఁడగు, దక్ష = దక్షునియొక్క, యజన = యజ్ఞము

యొక్క, ప్రక్షోభ = చెడగొట్టుటయందలి, దీక్ష = పట్టుదలయొక్క, సము
ద్ధాన = అతిశయముచేత, అద్భుత = గరిమ = అద్భుత = అశ్చర్య మగు,
యాదవదళి = యాదవదళిత, సముద్యోత = పుట్టుచున్న, రోష = కోపమువ
లన, కామయక = ఎత్తనయి, గుణి = కాంతిని, భృత్ = భరించుచున్న,
లోచన = నేత్రములయొక్క, దాశభర్య = తిలకయొక్క, గరిమ = అతి
శయముచేత తొట్టిల్లక = తొట్టుచుండగా తొట్టు... తొట్టిల్లక = తొట్టు
రాదరిసమువలనను, అద్భుత = అద్భుతరసమువలనను, ఉద్యోత = పుట్టిన, శృ
త్తి = వ్యాపారముచేత, తను = ఒప్పునట్టి, వీరభద్ర మహిమన్ = వీరభ
ద్రునిమహత్త్వములు, తర్కింక = ఉపాసించుటకు, శక్త్యంబులే = సాక్షా
లగునా?

సీత॥ ప్రతికూల .. సముద్యోత - ప్రతికూలవత = విరోధమందును, భీ =
భయమందును, (అనగా భయమును బుట్టించుటయని తాత్పర్యము) మదక్ష
య = మదమును నశింపజేయుటయందును, జన ప్రక్షోభ = మనఃకులములచే
కాకు నేయుటయందును, దీక్ష = పట్టుదలయొక్క, సముద్యోత = అతిశయము
వలన = వీరభద్రమహిమన్ - వీర = వీరిరినియొక్క, భద్ర = శుభకరముల
ను, మహిమల్ = మహత్త్వములు. శేషముసముము.

క. సురభునినినుఁజెందిగదా॥

పరగును బవమానభక్తి - పరిణామిదగనా॥

సురరాజులునిన్నెనుతిం॥

తురుసంగరహితమహావి-మోదమహేశా॥

పా॥ సురభుని = గంగానది, నినుఁజెందినన్నుఁబొంది పవమా దక్ష =
పవమాన - పవిత్రమైన, భక్తి = రచనయొక్క, పరిణామి = పరిపాకము, త
గక = తగినట్లు, పరగుమగదా = ఒప్పునగదా, సంగ. శోధ. సంగ =
సంపారసంగముతోడ = రహిత = కూనయములయినవారియందు, మహా
విమోద గొప్పవేడుకగల, మహేశా = ఓశివా, ఆసురరాజులు = ప్రసిద్ధుల
మదవతాశ్రేష్ఠులు, నిన్నెనుతింతురు = నిన్నెపొగడుదురు,

నీతి: సురభుని = మంచిరథముగల. [అనగా గొప్ప రథికుడవగు] నివక్ = నిన్ను. చెంది = బాం, ఎవ = (జేవతలకు విరోధులై గల) విరోధము. మానక్ = తీ (గా. దక్తి = (జేవతలకునీపెరిగి) గొరవము. పరిణతిదగ్ = పరిపాక ముప్పవట్టగా, ఎరువునుగదా బిల్లుగుగదా. సంగ...నోద - సంగర = యుద్ధమును, హిత = ఇచ్చును, మహావిరోధ = గొప్ప వేడుకగల, మహేశ = గొప్పరాజువగు నోవశాఘా, శేషమునుము (ఇదిట సురభునునునది ప్రవహించున వర్షమునుగలదిగాను, ద్విత్వీయార్థమున వర్షవృత్తియుముగలదిగానున్నది ఇందుకుఁగా రణము జరిగెను)

వ. రాజమాధామణీ మాయాజ్ఞానారణ్యచరణాం భవత్పురస్కరిణంబునంగాక సాంగంబుగానేరదు దురితవల్లితోపఘ్నంబులగు నిఘ్నంబులని నివారింప నపారంబును నీపెన్గెము కృపారసంబొక్కటియే తోరెనను నిఖిలధర్మనిర్మాణ నిర్తల చిత్తవృత్తియగు నీ వెఱుంగి యర్థము లేననుటయు నన్యాయము డింగీకార తరంగితాంతర గుండై యునుమతిం చెనంతి.

పా: రాజమాధామణీ = చంద్రశేఖరుడవగు నోశివ, మా = మా యొక్క. ఆజ్ఞా...చరణంబు. ఆజ్ఞా = సెలవుయొక్క, ధారణాది - నిర్వహించుట మొదలగు, ఆచరణంబు = రచన, నివ ద్విరస్కరిణంబునంగాక = నీపురస్కారమువలనగా, సాంగంబుగానేరదు = పూర్తిగానేరదు, దురితవల్లితోపఘ్నంబులగు = దోషములను తీగలకు న ధారములను, నిఘ్నంబులు = అంతిరాయములు, నివారింపక్ = హోగొట్టుటకు, నీపెన్గెను...ని గొప్పగునువగు, కృపారసంబు = దయాకరము, ఒక్కటియేతోరెన = ఒకటియేతోరుమంటి, నిఖిల...యను. నిఖిలధర్మ = సమస్తధర్మములయొక్క, నిర్మాణ = కరిగించుటయందు, నిర్తల = స్వచ్ఛమును, చిత్తవృత్తియను, మ

నోవ్యాపారముగల నీవెఱుంగని యర్థంబు లేదనుటయున్ = నీవెఱుంగని కార్యములేదనగా, అయ్యాశుండు = ఆశివుడు, అంగీ...రంగుండై = అంగీకారంబుపొందలేక, తరంగిత = అలలుగల, అంతరంగుండై = చిత్తముగలవాడయి, అనుమతిం దెక్ = దిప్పకొనెను. అంతి = అంతట.

నీతి॥ రాజచూడామణి = రాజశ్రేష్ఠుడవగునోగళరథుడా. మా = మాయొక్క. యజ్ఞ = యజ్ఞసంబంధమును, అధారవాది = నిర్వహించుట మొదలగు. నీ పెన్దొమరు = నీ పెన్దొకొమరునియొక్క, అయ్యాశుండు = ఆ రాజు. శేషము సమము.

గీ. రాజశిశుమాలియాగమా-రాధనైక!

యోగమార్యానుగతిలేక-యొంటినిర్వీ!

వాదముగసాగవలసెనం-చాదిగొంత!

తలచినత్యాప్తియందెచి-త్తంబునిలపి॥

పా॥ రాజశిశుమాలి = పిల్లచంద్రుడు శిరోభూషణముగల యాశ్వరుడు, ఆగమా రాధనైకయోగము ఆగమ = శాస్త్రవిహితమైన, ఆ రాధన = పూజయొక్క. ఏకయోగము = ముఖ్యసంబంధము, ఆర్యానుగతి - ఆర్యా = పార్వతీదేవియొక్క, అనుగతి = అనుసంధము, లేక = లేకుండ, ఒంటి = ఒక్కడుగా, నిర్వీవాదముగ = విరోధము లేకుండగా, సాగవలసెనంచుక్ = జనుగవలసినదని, అదిక్ = మొదటియందు, కొంత దలచి = కొంచెములోచించి, సత్యాప్తియందె = సతీదేవియొక్క, లేక స్త్రీయొక్కపొందుటయందే, చిత్తంబునిలపి = నుననుంచి

నీతి॥ రాజశిశుమాలి = రాజశిశుమారులలో శ్రేష్ఠుడగు శ్రీరామమూర్తి-యాగ...యోగము - యాగ = యజ్ఞముయొక్క, మా = సంపదయొక్క, ఆ రాధన = ఆరాధించుటయొక్క, ఏకయోగము = ముఖ్యపాయము, ఆర్యానుగతి = పూజ్యుడగుదశరథునియొక్కయనుసరణము, సత్యాప్తియందె = సత్యముయొక్కపొందుటయందే, శేషము సమము.

౩. ఆనందిచేతనాత్మా.

నూనసపశ్యండువగుచు-నొక్కమనస్సం

ధానమునసత్వసంగా

ధీనతదాశేరధిపరమ-ధృతిదగజనియెన్

వా ఆనందిచేతన్-అంగీకృతునిచేత, ఆత్మానూనసపశ్యండున్-ఆత్మ పొందబడిన, ఆనూన=విస్తారమును, సపశ్యండున్=పూజగలవాడును, అగుచున్=జెంచుచు, ఒక్కమనస్సంధానమునన్=ఒకాగొక మనోవైశ్యమయినచేత, సత్వసంగాధీనతన్=సతీ=సతీదేవియొక్క, అసంగ=విరహమునకు, అధీనతన్=ఆయత్తత్వముచేత, తాన్=తాను, శరధిపరమధృతి=శరధి=ఋతుద్రమువలె, పరమ=ఉత్కృష్టమగు, ధృతి=ధైర్యము, తగన్=ఒప్పునట్లు, చనియెన్=వెళ్ళెను.

సీత. ఆనంది=సంతోషముగలవాడును, చేత...పశ్యండును, చేతనా=చిత్తమందు, ఆత్మి=వాందబడిన, సపశ్యండును=(తండ్రియందుగాని లేక విశ్వామిత్రునియందుగా) గౌరవముగలవాడును, అగుచున్=జెంచు, సత్వసంగాధీనతన్=సత్యయొక్కసంగతియనకధీనత్వముచేత, దాశరథీశ్రీరామమూర్తి, శేషమునమయి. (ఇచటమొదటిశ్లోకమున శరధియను నిదివర్గచతుర్థమును రెండవచతుర్థమున దాశరథియను నదివర్గద్వితీయమును అయియున్నది, ఇందుకు గవియే ప్రమాణము.

ఉ. రాజకుమారశేఖరుడు-రమ్యతనందిపయిన్ వినినాదముల్

రాజులనార్యసంగతియ-నంతినుఖాశ్రయమంచుచుచుం

దాజనుడెంచెదాపనహి-తస్థితినవ్వలనివ్వలన్వనీ

రాజులనుల్లసిల్లుమృగ-రాజులుతెన్ననివిస్తయండన్

పా॥ రాజకుమార శేఖరుడు=బాలచంద్ర శిరోధూషణుడగునీశ్వరుడు. రమ్యతన్=సొగసుచేత, వినినాదముల్=కాలయాపనలు, రాజులన్=జిల్లగా, ఆర్యసంగతి=పార్వతీయొక్క కలయిక, (తెనుగుపట్టి సమా

నము) అనంతసుఖాశ్రయమంచుకొనుట=అపరిమితసౌఖ్యాధారమునము. ఎ
చుచుకొనుట=తలచుచు, తాపసహితస్థితి=తాపసహిత=తాపముతో, గూ
డిన, స్థితి=ఉచిత, అవ్వల=వ్వలకొనుట, వనీరాజులకొనుట=వనప
జ్జులయందు, ఉల్లపిల్లు=ప్రకృతించునట్టి, మృగరాజులకొనుట=మృగశ్రేష్ఠు
లు, తస్మాత్=తస్మాత్, విస్తయంపఠక=అశ్వర్యపఠకగా, నందిపయి=నంది
నెక్కి, తాన్=తాను, చుచుచెందె=విశ్లేష.

సీత|| రాజసుమారశేఖరుడు=రాజశిఖ్రేశ్వరుడు శ్రీరామమూర్తి, ర
మ్యతక=మనోహరత్వమును, అంది=పొంది, పయక=అనంతరమును, ఆ
ర్యసంగతి=పూజ్యుడు విశ్వామిత్రునితోఁగలసియుండుట. తాపసహి
తస్థితి=తాపస=విశ్వామిత్రునికి, హిత=ఇష్టమును, స్థితి=ఉచితచేత,
శేషమునము.

సీ తైలాగ్రవిచలద్రు-సాలామితఫలచ్చి,
దాలాలసత్కిర-ధర్మణములు!
మాలాయితమిత్ర-మాలాత్తజలదస్పృ,
హాలాలసమరూర-హర్షణములు!
నేలాలతాప్యజ-దోలాధ్యవనదేవ,
బాలారచితదివ్య-భాషణములు!
హాలావినశభృంగ-బాలాకలితరమ్య,
కోలాహలజయైక-ఘోషణములు!

గీ. కలితకలకంఠకులకంఠ-లలితగాన!
తానములువీరులకువింశ-గానెలర్పణ
జనుచుశీతలనగకూట-మునదనర్పు!
సుందరమణీప్రపంచంబు-సూచెనంత||

పా॥ శైలా ....ధర్మణములు=శైలాగ్ర=పర్వతాగ్రములయందు, విచ
 లత్=చలించుచున్న. రిసాల=తియ్యకమామిడి చెట్లయొక్క, అమిత=మితిలే
 ని, ఫల=పండ్లయొక్క, భిదా=ఛేదించుటయందు, లాలసత్=ఆసక్తములగుచు
 న్న, కీర=చిలుకలయొక్క, ధర్మణములు=బ్రాగ్మతలు, మాలా...హరణము
 లు-మాలాయిత=వరుసలుగట్టిన, మితత్=ధ్వనిచేయుచున్న, తవగల=తా
 పించు పృథ్వులయందు- ఆత్మ=పొందబడిన, జలధ=మేఘములనునట్టి,
 స్పృహ=ఇచ్చచేత, లాలస=ఆసక్తములగు- మయూర=నెమళ్ళయొక్క,
 పార్షణములు=సంతోషములును, ఏలా..భాషణములు. ఏలాలతా=ఏలకి
 తీగల నెను, వ్యాజ=మిషముగల, డోలా=ఉయ్యెలలయందు- ఆధ్వ=కూడి
 న, వనదేవ=వనదేవతలయొక్క. బాలా=కన్యకలచేత, రచిత=చేయబడి
 న, దివ్యభాషణములు = ప్రశస్తవాక్యములును, హలా...ఘోషణములు- హా
 లా=మధ్యముచేత (అనఁగానుకరందపానముచేత ననిలాక్షణికార్థము) వివ
 శ=పరివశములైన, భృంగబాలా=తుమ్మెదకన్నెలచేత, కలిత=చేయబడి
 న, రమ్య=సుందరములైన. కోలాహల=వెద్దధ్వనిలనెడి, జయ=జయమం
 దు- ఏక=మఖ్యములగు, ఘోషణములు=ధ్వనులును, కలిత..తానములు-
 కలిత=వ్యాప్తమైన, కలకంఠ=కోవెలయొక్క. కుల=సమాహమయొక్క
 కంఠ=కంఠములయొక్క, లలిత=సుందరములైన, గానతానములు=పాటలయం
 దలితానములు, వీనులకున్=చెవులకు, విందుగాన్=ఆనందముగా, జినర్పన్=
 చేయఁగా, చనుచున్=వెళ్ళుచు, శీత.....కూటమునన్=శీతలనగహిమవత్ప
 ర్యశియుయొక్క, కూటమునన్=శిఖరమందు, తనర్పు=ఒప్పునట్టి, సుందరమ
 ణీమండలం- సుందర=స్థానైన, వణి=వాణిక్యములయొక్క, ప్రపం
 చంబు = విస్తారము, చూడెన్ = పీక్షించెను, అంత = అంతట.

నీత॥ శీత...కూటమునన్. శీతల=చల్లనైన. నగ=పృథ్వులయొక్క,
 కూటమునన్=పొంగుచేత, తనర్పు=ఒప్పునట్టి, సుంద=సుందునియొక్క,
 రమణీ = భార్యయగుతాటకయొక్క, ప్రపంచంబు = నివాసమును,

క. లలితాత్మ కుండతఁడుచుదా

త్సలిదాటక గనిసమగ్ర-శరములఖండిం

చిలతాశతావృతపన

సలినిలచెమహాతపంబు-దగఁదనరింపన్ ||

పా॥ లలితాత్మకుండ = సుందరరూపుఁడగు, అతఁడును = ఆశివుఁడును,

తత్సలి = ఆచోటును, దాటక = ఆతిక్రమించక, కని = చూచి, లతావృత
వనస్సలిన్ - లతా = తీగలచేత, ఆవృత = క్రమ్మఁబడిన, వనస్సలిన్ = బసవ
దేశమునందు, సమగ్రశరములన్ = పొడవైనరెల్లుపుట్టలను, ఖండించి = నటి
కివేసి, మహాతపంబు = గొప్పతపస్సును, తగన్ = ఒప్పునట్లు, తనరింపన్ =
చేయుటకు, నిలచెన్ = ఉండెను

సీతా అతఁడును = ఆశీరామమూర్తియు, తత్సలిన్ = ఆచోట, తాట
కన్ = తాటకయను రాక్షసులయొక్క, కని = చూచి, సమగ్రశరములన్ = గొప్ప
బాణములచేత, ఖండించి = దానిని, దెగవేసి, లతాశతావృత వనస్సలియం
దు, మహాతపంబు = మహాత్ = గొప్పదియగు, అతపంబు = ఎండ, దగఁదనరిం
పన్ = దప్పిగఁజేయఁగా, నిలచెన్.

క. విశ్వామిత్రసమర్థిత

శాశ్వతికాస్త్రప్రచార-చాతుర్యుడతం

డాశ్వితశీతనగాంత

ర్విశ్వంభరుడగుచుసత్య-వీక్షార్థమతిన్ ||

పా॥ విశ్వా.....చాతుర్యుడగు, విశ్వ = ప్రపంచమనకు, అమిత్ర = శ
త్రువులగు రాక్షసులయందు, సమర్థిత = నిర్వహించఁబడిన, శాశ్వతికా = ని
రంతరములగు, అస్త్ర = ఆయుధములయొక్క, ప్రచార = సంచారమందు, చా
తుర్యుడు = నేర్పగల, అతండు = ఆశివుఁడు, ఆశ్విత...భరుడు = అశు =
శీఘ్రముగా, ఇత = పొందఁబడిన, శీతనగ, హిమవత్సర్వతముయొక్క, అం
తః = మధ్యమందలి, విశ్వంభరుడగుమిన్ = భూమిగలవాడొందు, సత్య...

మతిఁ = సతీ = సతీదేవియొక్క, అవీక్ష = చూడకపోవుటచేత, ఆర్త = బాధఁజెందుచున్న, మతిఁ = బుద్ధిచేత.

సీత॥ విశ్వా... చాతుర్యఁడు = విశ్వామిత్ర = విశ్వామిత్ర మహర్షిచేత, సమర్థిత = సమర్థించఁబడిన (అనఁగానియ్యబడిన) శాశ్వతికాస్త్ర ప్రచారచాతుర్యఁడు' అతఁడు = ఆశీరామమూర్తి, ఆశ్విత...భరుఁడు, ఆకు = శీఘ్రముగా, ఇత = పొందఁబడిన, శీత = చల్లనైన, నగ = వృక్షములయొక్క, అంతర్విశ్వంభరుఁడగుచు, సత్యవీక్షార్తమతిఁ = సత్య = సత్యముయొక్క, వీక్ష = దృష్టియందు, ఆర్త తొందరపడుచున్న, మతిఁ = బుద్ధిచేత.

వ. సమయప్రబుద్ధముకుళంబు లగునకుళంబులు ససమరసఫల ప్రదానగరిమ విజితసురసాలంబులగు రసాలంబులును, వనాం చలసంచరణ చంచువుళింద మిళిందనుందరాల కాబృందచ రణారవింద సందర్భసద్యస్సముద్య దసమకుసుమమండలమ్ము లగు వంజులమ్ములును వన్యా కన్యాకేశ పాశసమాన శీలమ్ము లగు తమాలమ్ములును కిన్నరబృందకుచ కలశ ముద్రికా ముద్రణోద్రిక్త శోరకమ్ములగు కురవకమ్ములును వనితాజనతా ఘన కిటాక్షవీక్షణోన్మిద్ర ప్రసవ కపట పులకమ్ములగు తిలకమ్ములు కుష్మణ్డపమానపవమాన మాణవచలిత కర్పూరపూర వాసనాసమాసాదిత హాశహాళికలగు కనకకదళికలుచు చంచరీక సంచయ ప్రపంచా నుపాదేయమ్ములగు చాంపేయమ్ములును మొదలగు వసంతసమయ సముజ్జృంభిత కుసుమోపలంభంబులగు నఖలకుంభినీజ సంరంభంబుల విలసిల్లు సతి పావనంబగు తపోవనంబు బ్రవేశించెనంత.

తీ॥ నమః...ముకుళంబులగు=సమయంకాలమందు, ప్రబుధ=వికసిం
చిన, ముకుళంబులగు=మొగ్గులుగల, వసుళంబులున=పొగడచెట్లును, అసమ...
సాలంబులగు- అసమ=తుల్యములేని, రస=రుచిగల, ఫల=పండ్లయొక్క
ప్రదాన=యిచ్చుటయందలి, గరిమ=గౌరవముచేత, విజిత=జయింపఁబ
డిన, సుగసాలంబులగు=కల్పవృక్షములుగల, రసాలంబులున=తియ్యమా
మిడిచెట్లును, వనాం...మంజులములగు, వనాంచల=వనస్రాంతమందు,
సంచరణచందు= సంచారముతోఁగూడినపులింగమిళిందసుందరాలకా=
చెందుపాలంతులయొక్క, బృంద=సమూహముయొక్క, చరణాంబుండ=పా
దపద్మములయొక్క, సందర్భకూడికిచేత, సదస్సముద్యోత=తత్కాలముం
దుదియించుచున్న, అగమ=సమానములేని, కసుమ= పుష్పములచేత,
మంజులములగు = మృదువైన, వంజులములును = అశోకపుష్పములును, వ
న్యా...శీలములగు = వన్యా = వనసమూహమునెడి, కన్యా = స్త్రీయొక్క
కేశపాశ = కొప్పుతోడ, సమానశీలములగు = తుల్యస్వభావముగల, తమా
లములును = తాపింపుపుష్పములును, కిన్నరీ...కొరకములగు, కిన్నరీ = కిన్న
రస్త్రీయొక్క, బృంద = సమూహముయొక్క, కుచికలశ = కలశముల
వంటికుచులులనెఱుఁగి, మద్రికా = నీళ్ళచేత, ముద్రణ = ముద్రించుటచేత,
ఉద్రిక్త = ఆతిశయించిన, కొరకములగు = మొగ్గులుగల, కురవకములును =
గోరంటచెట్లును, వనితా...పులకములగు = వనితాజనతా = స్త్రీజనసమూ
హముయొక్క, ఘన = గొప్పదియగు, కట్నావీక్షణ=కేంద్రంబిచూపుచేత
ఉన్నిద్ర = వికసింపిన, ప్రసవ = పువ్వులనెడి, కపట = మిమముగల, పుల
కములగు = గగుర్పాటుగల, తిలకములును = బొట్టుగుచెట్లును. ప్లవ...హళి
కలగు = ప్లవమాన = తూలుచున్న, పవమానయానవ = పిల్లగాలిచేత, చలిత
కదిలించఁబడిన, కర్పూరపూర=కర్పూరిసమూహముయొక్క, వాసవా =
పరిమళముచేత, సమాసాదిత = పొందఁబడిన, హళిహళికలగు = త్వరగల
కనకకదలికలును = బంగారపుటనటిచెట్లును, చంచ...దేయములగు, చంచరీ
కసంచయ = తుమ్మెదగుంపులయొక్క. ప్రపంచ = విస్తారమునకు, అనుపాద
యములగు = స్వీకరించఁదగని, చాపేయములును = సంపంగిచెట్లును, మొ

దళుగు = మొదలుగాంగల, వసంత...లంభంబులగు, వసంతసమయ = వసంత కాలమందు, సమజ్జృంభిత = ఆశీశయించుచున్న, కుమకు = పువ్వుల యొక్క, ఉపలంభంబులగు = లాభముగల, నిఖిల...రంభంబులకొని, నిఖిల = సమస్తములైన, కుంభిసీజ = పృథ్వియలయొక్క, సంరంభంబులకొని = ఆటోపములచేత, విలసిల్లు = ప్రకాశించునట్టి, అతిపావనంబగు = మిక్కిలిపవిత్రమైన, తపోవనంబుకొని = తపోవనమును, ప్రవేశించెకొని = సొచ్చెను, అంతః = అంతట,

క. అల్లనగాధేయఁడువృష.

వల్లభుఁడునుదీక్షితుఁడను-వ్రతవిధ్యుచితా

త్యుల్లసితవస్తువిరచన

నల్లలితవిచారసరఃశి-చక్కగఁజేసెన్॥

పా॥ అల్లన గాధేయఁడు- అల్ల = ప్రసిద్ధుఁడగు, నగ = పర్వతమునకు, ఆధేయఁడు = పైకుండునీశ్వరుఁడును, వృషవల్లభుఁడును = కందీశ్వరుఁడును, దీక్షితుఁడను = దీక్షగలవాడై, వ్రత...సరఃశి- వ్రతవిధి = నియమవిధికి, ఉచిత = తగిన, అత్యుల్లసిత = మిక్కిలిప్రకాశించుచున్న, వస్తు = వస్తువులయొక్క విరచన = రచించుటయందు, నల్లలిత = మిక్కిలిబాగైన- విచారసరిణి = ఆలోచనమార్గము, చక్కగఁజేసెన్ = బాగుగాజేసెన్.

నీత॥ అల్లనన్ = మెల్లగా, వృషవల్లభుఁడు- వృష = పుణ్యము, వల్లభుడు = ఇష్టముగాంగల, గాధేయఁడు = విశ్వామిత్రుఁడు, శేషముసమయ.

తా. శ్వాతుండాతఁడుదారసంగరసభా-వాప్తింబురంతరంబుగా

జేతోవృత్తిదలంచలత్వపదసం-సిద్ధింబ్రసిద్ధాశుగా

ఘాతోదాతనిరోధసాధనవిధి-గల్పించియుద్యోగనం

ప్రీతింజేయుచుచుండునాశ్రమమునన్-మిన్నాతపంబేర్పడక॥

పా॥ శ్వాతుండు = ప్రసిద్ధుడగు, అతఁడు = ఆశీవుఁడు, దార...వాప్తికొని- దార = భార్యయొక్క, సం = కలయికచేతనైన, రస = రుచియు

క్కయు. భాన = సాత్వికాదులయొక్కయు, ఆప్తిన్ = పొందుటను, దురం
తంబుగాన్ = కష్టమైనదానిగా, చేతోన్వృత్తిన్ = మనోవ్యాపారముచేత,
తలంచి = ఎంచి, లక్ష్యపదసంసిద్ధిక్-లక్ష్య - చూడఁదగిన, పద = వస్తువు
యొక్క, (పరమాత్మయొక్క) సంసిద్ధిక్ = సిద్ధిని, ప్రసి...విధిక్- ప్రసి
ద్ధి=లోకప్రసిద్ధములైన, ఆశుగ = వాణిజ్యవాయువులయొక్క, ఆఘాతోద్ఘా
త=ప్రవేశవిర్గములయొక్క, నిరోధ=ఆడ్డుటకు. సాధన=సాధ మైన, విధిక్
వ్యాపారమును, కల్పించి=సంధానపరచి, ఉద్యోగసంప్రీతిక్=ఉన్న
తమైన, యోగ=యోగమందు, సంప్రీతిక్=సంతోషమును, ఆశ్రమమునక్
ఆశ్రమమందు, మిన్నాతపంబు=శ్రేష్ఠతపస్సు, వర్పిణ్=వర్పమునట్లుగా
ఉండుక్=నివసించును

సీతి॥ భ్యాతుఁడాతఁడు=ప్రసిద్ధుఁడగు వానిగామమూర్తి, ఉదా...
వాప్తిక్- ఉదా=గొప్పదియగు, సంగరసభా=యుద్ధవాటికియొక్క, ఆ
వాప్తిక్=పొందుటను, దురంతంబుగాన్=కష్టమయినదానిగా, చేతోన్వృ
త్తిక్=మనోవ్యాపారమున, తలంచి=ఎంచి, లక్ష్యపదసంసిద్ధిక్- లక్ష్య=
గురియొక్క, పద=స్థానముయొక్క. సంసిద్ధిక్=సిద్ధియందు, ప్రసి...విధిక్-
ప్రసిద్ధి=అతిశయముచేసిద్ధించియున్న, ఆశుగ=వాణిజ్యములయొక్క. ఆఘా
తోద్ఘాత=ప్రయోగసంహారములయందును, నిరోధ=ఆడ్డుకొనిండుటయందును
సాధన=సాధనక్రియను, కల్పించి=చేసి, ఉద్యోగసంప్రీతిక్=ప్రయత్న
మందుసంతోషమును, చేయుమిక్=రచించుచు, ఆశ్రమమునక్=విశ్వా
మిత్రాశ్రమమందు, మిన్ను=అకాశము, అతపంబేర్పణ్= (తనపరాకృ
మముచేత) యెండగాయగా, ఉండుక్=ఉండును.

శా. ఆచారార్పితలాజరాజిచరణ-ధూయాన్యదేణంబులన్ |

బ్రాచీనప్రవణప్రదేశములసో-పప్రస్తరాస్తారముల్ |

సాచిప్రస్తుతసామగానమునిరా-ట్యర్యస్యకారావముల్ |

వాచాతీతగతింబొసంగెడునన-ర్వాచీనపీచిన్వనిన్ ||

స్తోత్ర ॥ సారంగ = లేడియొక్క, ఉత్తమ = శ్రేష్ఠమగు, సత్వైక = సిద్ధిన్-
పత్య = పత్యస్వరూపమగు పరిబ్రాహ్మణుడు, వికరస్య = పధాన సుగంధము
టచేత, ఆహ్లాద = పసిగ్రమగు, సిద్ధిన్ = ఉత్తమే ఆస్తిధీశుడు - అన్యై-
పూజ్యులను, అధీశుడు = ఆధీశుడుగా శాసించు, తుల్య = అపరిమితం =
య్యును లేనివాడు, (అంతగా మాయ చేకాని యుద్ధము నెఱుంగని వాండ్రగు
రాక్షసులు)

స్తో. ఘనకుంతలతలము - ఘనః శాలతగు,

విగుళులు మఱి సుర - భీకృతి | ప |

శస్త్రములగుచాప-హస్తములు గుబట్టి,

సహిత, జ్వలన్ వాఙ్మయ - చక్రములును |

విమలార్ధచంద్రా-లములు నల్లనితనం,

దరమణీజాతవి-స్ఫురణచందర |

దరులతో విరులపగ-దిగులతో పలఱొచ్చి,

యశులమహర్షుల-సరిచఱజెరిచి |

స్తో. మానవతులారంగలచర్మ - ధానమునకు |

దామసులు గామరతులునా - రామనికట |

సీమభీమ ప్రతివిభంగ - భూమిలగుచు |

నర్తినిరీసుత్రియచ - వ్యవ - నర్తనముల ||

సా॥ ఘనకుంతలతలములు - ఘన = మేఘములవంటి, కుంతల = మంగుగుల
యొక్క, తలములు = ప్రదేశములును, విశాలతదగు = వైశాల్యము చేతనొప్పన
ట్టి, విగుళులు = జఘనములును, మఱి = మఱియొక, సురభీకృతి = శస్త్రములగు-
సురభీకృతి = పరిమళించు జేయుటయందు, ప్రశస్త్యులగు = మేల్తా, చాప-హ-
స్తములును - చాప = కుట్ర పధానములగు, (సాసాగులచే సంధించుటయం
దునేర్పగలవి) హస్తములును = చేతులును, పట్టి = అవలంబించి, సహిత...

చక్రములును- సహితం=సమానములగు, (ఇదిసంహితశబ్దమునకు రూపాంతరము) సత్=యోగ్యములగు, జఘపాధ్యచక్రములును, పృశస్తచక్రములవంటి కటిపురోభాగములును, విమల..లములును- విమల=నిర్మలములగు, అరచంద్రీసగముచంద్రీవిభోజ- ఫాలములును=లలాటములును, ఉల్లసిత... స్ఫురణ-ఉల్లసిత=ప్రకాశించుచున్నట్టియు, సుందర=సాగసైనట్టియు, మణీజాత=రత్నసమూహములయొక్క, విస్ఫురణ=ప్రకాశము, తనరత్=బిప్పనట్లుగా, తరులలో=చెట్లలోను, విరులపందిరులలోపల=పువ్వులపందిరులలోపలను, చొచ్చి=ప్రవేశించి, యతుల=నియమముగలవారిని, మహర్షుల=గొప్పమునులను, అరచత్=అరచునట్లుగా, చెరచి=నియమభంగముజేసి, మానవతుల=స్త్రీలు, ఆపగల=అట్టియకారణవిరోధములచేత, సద్విధానములకుఁ=యోగ్యక్రియలను, తామసులు=తమోగుణముతోఁగూడినవాలును, కామరతులు=కామము దాసక్తిగలవారును, ఆరామ.....భూమిలు-ఆరామ=ఉద్యానముయొక్క, నికట=సమీపమందు. భీమ=శివునియొక్క, వ్రతి=నియమముయొక్క, విభంగ=భంగపట్టుటయందు, భూమిలు=బాహుశ్యముగలవారును, అగుచు=బ్రాహ్మ, మత్తిలుచు=మత్తతిగలవారై, దుష్టవర్తనములకు=దుర్వ్యవహారములచేత, వర్తిలిరి=ప్రవర్తించిరి

సీత|| ఘనకుంతలతలు=గొప్పవియగుతీగలవంటియాటలు, అమ్ములును=బాణములును=వికాలతదిగు=వైకాల్యముచేతనొప్ప, బిరుదులు=బిరుదాంకములును, సురి..... శస్త్రములగు, సురి=దేవతలకు, భీకృతి=భయమునుజేయుటయందు, ప్రశస్తములగు=గొప్పవియైన- చాపపాస్త్రములును- ధనుస్సులతోఁగూడినచేతులును, పట్టిన..... చక్రములును- పట్టిన=ఆయుధవిశేషములును, హిత=ఇష్టములై, సజ్జ=సిద్ధములై, ఘన=గొప్పవియ, ఆధ్య=సమర్థములైన, చక్రములును=చక్రాయుధములును, విమలా...ఫాలములును, విమల=త్తలములైన, అర్ధచంద్ర=అర్ధచంద్రబాణములను, ఫాలములును=కణ్ఠపండితాయుధములును, ఉల్లసిత...స్ఫురణ- ఉల్లసిత=ప్రకాశించుచున్న, సుందర=సుందరియొక్క, రిమణి=భౌరియగుతాటకవలన, జాతి=పుట్టిన

ను బాహురాక్షసునియొక్క, విస్ఫురణ=అతిశయము, తనరణ్=ఒప్పునట్లు
తిరులలోవిరుల పందిగులలోపలఁజొచ్చి, ఆతులమహర్షులక్=సామ్యముజేసి
గొప్పమునులను, అరిచక్=అరిచుచుండఁగా, చెరచి=చెడఁగొట్టి, మాన
వ...ధానమునకుక్- మానవమునకుఁబ్రయోగము, తులా, సామ్యమును, అప
గ=వాటిపోయిన, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, విధానమునకుక్=క్రియను
తామసులుగామరతులు, ఆరామ...సీమక్- ఆఁజిట్టి, తామసికటసీమక్
క్రిగామూర్తియొక్క గుమిప్రదేశమందు, భీమప్రతివిభంగభూమలు =
భయంకరగునియనుమును భంగిపెట్టుటయందు బాహుశ్ర్యముగలవారు,
శేషమునమానము

సీ ననలుప్పతిలనెప్ప-నునుగొప్పలనువిప్ప,
మరుదాళిదగరంభ-బరఁగెనుకటఁ
గననళ్ళుచునుబెళ్ళు-చునుకళ్ళుకడకంటి,
గరిమమించగనిల్యె-హరిణియొకటఁ
ననమానలనమాన-మగుగానములతాన,
ములమించిభమరిక-బొలిచెనుకటఁ
బలుసీటులుచొకాట-ములుతేటపడుచాట,
లనుమించివాసంతి-దనరెనుకటఁ

ఆ. నిటులమరునియతులవృత్తివర్తిలుతపోఁ
వనమునంచునాగు-వములల్కఁ
బట్టిచెరచికొనుచు-బాధించిరపుడుదుఁ
రాశరమణులెల్ల-వైశనమున॥

హ.. ననలుప్పతిలక్=పువ్వులువిజృంభించఁగా, ఒప్పు=తగునట్టి, నును
గొప్పలను=నున్నవికేశబంధములను, విప్ప=విడచియునట్టి, మురుత్=వా
యొవులయొక్క, అరి=పక్షి, తగక్=ఒప్పునట్లు, తంభ=తంభముననప్ప

రస, ఒకట౯ = ఒకవైపున, పరఁగ౯ = ఒప్పెను, కన౯ = చూచుటకు, ఆ
శు - మను = భావనము, బెప్పుగాను = పఠించును, కిల్కు = కాంతిగల,
కడకంటిగరిను = జ్యోతిసుయొక్కయశమును నిండెను = హెచ్చుగా,
ఒకట౯ = ఒకవైపున, వారిణి = వారిణిమనుష్యురస, లెప్ప౯ = ఉండెను,
అసమానలసనానమగు = సామ్యము లేక ప్రకాశించునట్టి, గానములతానము
ల౯ = పాటలయొక్క గానములచేత, మించి = అతిశయించి, ఒకట౯ = ఒక
వైపున, భృగురికి = భృగురికి గానమన్నరస, పొలిచె౯ = ప్రకాశించెను,
పలునీటు = పెన్నివిధములును, చొకాటము = సోగములును, తేటప
డు = స్పష్టమగునట్టి, పాటలను = గానములచేత, మించి = అతిశయించి, ఒక
ట౯ = ఒకవైపున, వాసంతి = వాసంతియనునప్పురస, తనరె౯ = ఒప్పెను,
ఇటుల = ఈప్రకారము, ముని = మన్తమునియొక్క, ఆతుల = సామ్యములేవి,
వృత్తి = వ్యావారిముచేత, ఎర్తిం = ప్రవర్తించునట్టి, తపోవనమునందు౯ =
తపోవనమందు, ఆనవము = మద్యములు, అల౯ = కోపముచేత, పట్టి = ప
ట్టుకొని, చెరిచికొనుచు౯ = విడగొట్టుకొనుచు, అపుడు = ఆసమయమున,
దురాశ౯ = పిష్ట ఆశచేత, రినుణులెల్ల౯ = స్త్రీలందఱును, వైశమునకు =
కూరకర్షణచేత, బాధించి = బాధచెసిరి.

సీతి॥ కొప్పులను = వృషాగ్రములయందు, రంభ = ఆరటి చెట్టు, వారిణి =
లేడి, భృగురికి = ఆదుతుమైద, పాటలను = కలిగొట్టువెల్లినందు, వసంతి =
బండిగురివింగి, ఇటుల = ఈప్రకారము, అమగు = ఒప్పెనట్టి, ఇటుల =
నియమముగలవాయొక్క, వృత్తి౯ = ప్రవర్తించుటచేత, ఆనవములు =
ఆయజ్ఞములు, దురాశరచుణులు = గుప్తరాక్షసశ్రేష్ఠులు, శేషముననుము.
చ. సుమహితచాపరోపగుణ-శోభినుబాహుఁడుమాగుండంబరిం

బమలత నొప్పఁగాఁగవియ-న త్తరిబాలక రాజమాళిక |

న్యోములుసటింపఁగానల-పుంజముగ్రక్కెడియంబకంబునం
గ్రమముసభస్తనాత్మైతుని-గామెసరించెనుసర్ధిరోదతి౯॥

పా॥ సుమ... బాహుఁడు - సుమ = పుష్పములచేత, హిత = కూర్చబడి

న, చాప = ధనుస్సు చేతను, రోప = బాణముచేతన, గుణ = నారీచేతను
 శోభి = పరికాశించుచున్న, సుబాహుండు = మంచిభుజములుగల, మారుం
 డు = మన్ననుండి, అంబరంబు = ఎత్తైనది, అమలతిక్ = నిర్మలత్వముచేత,
 ఒప్పంగన్ = పరికాశించుగా, కలియన్ = ఆకరిమించగా, అత్తరిన్ =
 అసమయముగా, బాణరజమాళి = బాణచంద్రకీర్తితుండగు శివుడు, క
 న్సోమ = చూలతలు, టింగంగన్ = కిరణముగా, అంబుజముగిక్కి
 డి = ఆగ్నికణసముదాయముననులించునట్టి, అంబకంబునన్ = కంటిచేత,
 కిన్నుమనన్ = పరిసరముగా, సుదుర్ధర్మజ్ఞన్ = మిక్కిలి యాశక్యముగాని
 యాధ్యక్షముచేత, భస్మపాత్రాంగన్ = భస్మాశ్రయముచేయబడినవా
 నిగా, ఒనరంచెక్ = చేసెను.

కీత॥ సును...శోభి. సునుమాతి = మిక్కిలిపూజితమును, చాపరోపగు
 ణశోభి = ధనుస్సు చేతను బాణములచేతను నారీచేతను బ్రకాశించుచున్న.
 సుబాహుండు = సుబాహుండుని పేరుగల. మారుండు = చంద్రునిపేరుగలరా
 కుసుమంబు అంబరంబు = ఆకాశము, బాణరజమాళి = పిల్లనాడుగురాజ
 శేషుడైన రామమూర్తి. అంబకంబునన్ = బాణముచేత

క అపరిమితపాననార్హి॥

పపన్న సుతదంబకంబు-త్తై నగుమారి॥

చపలాదేశవిలాసము॥

లుపశమితములుగ నెసరె-సుద్ధతిరీరక॥

పా॥ అపరిమితపాననార్హి అపరిమితములగు, పాపన = పపి
 త్రములగు, ఆర్హి = బాహ్యముగ, మున్ను = కూడుకొన, తదం
 బు = ఆ యాభివృద్ధిసేత్రము, పైక్ = మన్నఘన సంహరించిన తరువాత,
 అగు = అయినట్టి, మారీచ.. విలాసముల - మారీచ = మారీచుడనుపేరుగల
 పలాగ = మాంసములను గాక్షసులగు, ఈశ = ఆధిపతియగువానియొక్క, వి
 లాసములు = చేట్టలు, ఉద్ధతిమీరిక్ = ఔద్ధత్య మతిశయించునట్లుగా, ఉ
 పశమితములగిక్ = శాంతబొందుట్లు, ఒనరె = చేసెను.

స్తోత్ర॥ అపరి...పపన్నము-అపరిమిత = మితములేని, పావన = వాయు
సంబంధమును, అర్చి = తేజస్సుతోడ, ఉపపన్నము = కూడిన, తదంబ
కంబు = అశ్రీరామమూర్తియొక్క బాణము, పైన = సుబాహునిజంపినత
రువాత, కుమారీ...విలాసములు-కుమారీ = అప్పరస్త్రీలయొక్క చపల = చం
చలములగు, ఆదేశ = ఆజ్ఞలును, విలాసములు = శృంగారచేష్టలు, శేష
మతుల్యము.

క. కలయంగనలినమతికిం

పులువెలయమినదరిపారి-పోవుచునలుది

క్కులఁగొందరుగుహలనువన

ములఁగొందరుడాగిరిపుడు-మోహితమతులై ॥

టీ॥ కలయక్ = అంతటవ్యాపించుటలు, కనవినమతికి = కోపించి
నమనస్సునకు, ఇంపులు = ఇష్టములు, వెలయమిక్ = పుట్టకుండుటచేత,
అదరి = జడసి, పారిపోవుచుక్ = పరుగువెట్టుచు, ఎలుదిక్కులక్ = నా
ల్గుదిక్కులయందును, కొందరు = కొంతమంది, గుహలను = పర్వత రంధ్ర
ముల యందును, కొందరు = కొంతమంది, మమలక్ = ఆడవుల యం
దును, మోహితమతులై = మోహపెట్టబడినవారై, అపుడు = అసమయమం
దు, డాగిరి = డాగియొండిరి.

క. ఈగతినుదుటునమించుము

హాగరిమాంబకసముజ్జ్వ-లానలనత్వ

శ్రేగగనమంటగనుజే

జేగరితలుభోరటంచు-జెప్పిరివేగ॥

పా॥ ఈగతిక్ = ఈరితిచేత, ఉడుటంక్ = బౌద్ధత్యముచేత, మిం
చు - అతిశయించునట్టి మహా...శ్రీ = మహత్ = గొప్పదియగు, గరిమ =
గురుత్వముగల, ఆంబక = నేత్రమందు. సముజ్జ్వల = ప్రజ్వలించుచున్న
అనల = అగ్నియొక్క, పత్వ = బలముయొక్క, శ్రీ = శోభ, గగనమంట

గను = ఆకాశమంటగా, జేజేగరితయ = జేవతాస్త్రీలు, భోరంటమన్ -
భోరునును, వేగన్ = త్వరచేత, కప్పిరి - చెప్పకొరిగి.

నీతి॥ మహా..శ్రీ మహాగంధు = మిక్కిలిగొప్పతనముల అంబక =
బాబాణముయొక్క, సముజ్జ్వల = ప్రకాశించుచున్న, అనలసత్వ = మగు
కుదినముయొక్క, శ్రీ = సులభము, శేషమునులు,

క. గడగడవకెడెసల|

ప్పుడుపుడమియుడడిమనడరె-బుడిబుడిపడకన్|

గడలుగొనెమొకములెడనెడ|

నడగడుగునభయముపడుచు-నడవులనడుమన్॥

టీ॥ అప్పుడు = ఆసమయమందు, దెసయ = దిక్కు-య, గడగడ వడకె
ను = గడగడ జంచలించెను, పుడమియు = భూమియును, బుడిబుడి =
ప్రాన్నకుటచేత అపరకన్ = బిప్పెను, అడవులనడుమన్ = బనమధ్యమం
దు. మొకమును = నృగములు, ఎడనెగన్ = అన్నిచోటయి, అడుగడుగు
నకన్ = ప్రతిపాదమందు, భయపడుచున్ = విరిచుచు, బుడిబుడినడకన్ =
తొట్టుపడునట్టినడకను, కడలుగొనెన్ = అగ్రభించెను.

వ. అట్టిమాహిమగ్నతఘోర విరామంబగు నారామంబున న
య్యననరంబున.

టీ॥ అట్టి = ఆప్రకారమయిన, మాహిమ..రామంబగు మహోన్నత =
మిక్కిలిగొప్పవియగు, ఘోర = భయంకరవ్యాపారములే- విరామంబు =
స్వీకృతానంతముగది, ఆగు నారామంబునన్ = ఆగుచేనమందు, అయ్యనన
రంబునన్ = ఆసమయమందు.

నీ. కంచమంచుగవింపు-నంచనెంచుచును,

రించుపల్కలకల్కి-రేసలేపము,

జన్నమన్నముగాఁగ-మన్నమన్నెలవాక.

వెన్నంటిరాఁజన్న-విభుతపంబు!

గట్టుపట్టినిఁజెట్ట-బట్టిచట్టుపలేలి,

పట్టిజెట్టినిగ్రోలు-దిట్టతపము!

దిక్కుదిక్కునగ్గి--పెక్కుగ్రక్కునజాస్త్రీ,

మక్కుజంబుగిమెక్కు-యమితపంబు!

గీ. తనతపంబునకెనయంచు-మునులుబొగడ!

కలయనల్లనగాధేయ-ఘనతనస్వి!

మించునారామసవిధభూ-మికినినచ్చె!

నుమహితమతిప్రేమవిధిస-చ్యుతుఁడునగుచు॥

పా॥ కించుమించుగఁ = నిరాతికముగా, మించు = తోల్చించునట్టి. అంపఁ = హంసచేతను, ఎంచగఁ = స్తోత్రముఁజేయునట్లుగా, సంచరించు = తిరుగునట్టి, పల్కులకల్కి = సరిస్వతియొక్క, లేని = పెరిమిటియగుబ్రహ్మయొక్క, తపము = తపస్సున, జన్నము = యజ్ఞము, అన్నముగాగఁ = ఆహారముగా, మన్న = జీవించిన, మన్నెలప్రభువులనఁగాఁజేపతలయొక్క, వాక = నది. (అనఁగాగంగ) వెన్నంటిరాఁ = వెనుకరాఁగా, మన్న = నడచిన. విభు = రాజయొక్క (అనఁగా భగీరథునియొక్క) తపంబు = తపస్సు. గట్టుపట్టి = హిమవత్పర్వత పుత్రుడగుమైనాథుని చట్టబట్టి = స్వీకరించు చట్టపలు = రెక్కలు- ఎలినట్టిజెట్టిని - ఆపినపసుద్రుని-కొలిసినట్టిదిట్ట = తగ్గిన అగస్త్యునియొక్క. తపము = తపస్సున- దిక్కుదిక్కునఁ = ప్రతిదిక్కునందును. అగ్గి = అగ్నిని. పెక్కు = విస్తారముగా. క్రిక్కు = వ్యాపింపజేయునట్టి ఆజాస్త్రీయు. బ్రహ్మస్త్రీయును. అక్కుజంబు అశ్చర్యముగా. మెక్కు = మ్రొంగిన. యమి = వసిష్ఠునియొక్క. తపంబు = తపస్సున. తనతపంబునకుఁ = తనతపస్సునకు. ఎనయంచుఁ = స

మానమని మునులుబోగడక. మునులునున్న శించగా, కలయక = వ్యాప్త మగునట్లు. అల్ల = ప్రసిద్ధుడయిన. నగాధేయ = పర్వతముపైనుండు నీశ్వరుడనెడు ఘనతపస్వి = గొప్పతాపసి. వింమ. ఒప్పునట్టి. ఆరామసవిధ భూమికిని = వనమందలిసమాసభూమికి. సుమహితమతి = మిక్కిలి పూజ్య మగుబుద్ధిగల. అమృతుండు = విష్ణుమూర్తి. నగుచుక = నవ్వుచు. ప్రేమవిధి = ప్రేమయొక్క చేయుటచేత ఎచ్చెక = ఏతెంచను.

నీతి | ప్రేమవిధి = ప్రేమఃధిచేత. అమృతుండు = జారనట్టి. గాథేయఘనతపస్వి = విశ్వామిత్రుడను గొప్పతాపసి. అల్లనక = మెల్లగా. వింమ = అతిశయించునట్టి. అ = అట్టి. రామసవిధభూమికిని = శ్రీరామునిసమాసభూమికి. శేషముసమయ

చ. అరుసుదలిర్పనప్పుడన-మాంబకుఁ డాకలితాపవారణుక |

దురితవిభేదినామును -దుర్మో-నియంఘ్రిసరోరుహమ్ములం |

దురుతరథక్తివ్రాలిముద-మొప్పగముంగలనిలైసంజలి |

స్ఫురదురుపాణిపంకజవి-భూషణశాలివిసమ్రమాళియై ||

పా|| అరుదుదలిర్పక = ఆశ్చర్యమొప్పునట్లు, అప్పుడు. ఆసమయ మనందు, అసమాంబకుడు = శిశుడు, అ = అట్టి, కలితాపవారణుక కలి = దోషముచేతనైన, తాప = బాధలను, వారణుక = నివారించునట్టి. దురితవిభేదినామును = దురితవిభేది = పాపములనుబోగొట్టునట్టి, సామునిన్ = పేరుగలవిష్ణువును, ఎదుర్కొని = ఎదురుగావెల్చి, అంఘ్రిసరోరుహమ్ములందున్ = పాదపద్మములందు, ఉరుతరథక్తి = మిక్కిలిగొప్ప భక్తిచేత, వ్రాలి = నమస్కరించినవాడయి, మదమొప్పగ = సంతోషమొప్పునట్లు, అంజలి . . . శాలియై. అంజలి = దోసిలిచేత, స్ఫురల్ = ప్రకాశించుచున్న, ఉరు = గొప్పయగు, పాణిపంకజ = పాదపద్మమెడు, విధూషణ = అలంకారముచేత, శాలి = ఒప్పుచున్న, విసమ్ర = పంగిన, మాళియై = శిఖరలవాడయి, నిలై = నిలువబడెను.

సీత॥ అసమాంబసుఁడు = సమానరహితములగు బాణములగల రాముఁడు,
 ఆకలితాపవాఁడున్. ఆకలిత = తెలియఁబడిన, అపవారణుఁ = అంతర్ధాన
 ముగ లిగినట్టియు, దురితవిధోక్ = పాపములను బోగొట్టినట్టి యు, అము
 విఁ = ఆవిశ్వాసి యని, శేషము లుల్లస.

ఉ. బత్తినినిల్చునాతనిన-పారకృపారసలోచనాంచలా
 సత్తి ననుగ్రహించియల-సత్వమయు డనెను సేవకుం॥
 జిత్తమువిస్తయంపడియె-జెప్పెనీకొక కామితంబు॥

రవ్యత్తముగాఁదలంపుమున-మీహితసిద్ధినియోక శాధరా॥
 పా॥ బత్తిని = భక్తిచేతి. నిల్చు = నిల్చిన ఆకలిత = ఆకలివుని. అపా
 ర.. సత్తిన్ అపార = సాధులే. కృపారస = దయారసముగల. లోచనాం
 చల = కేగిగంటియాపులయొక్క. ఆకలితన్ = సామీప్యము చేత అనుగ్ర
 హించి = దయచేసి, అల = అట్టి. సత్త్వమయుండు = సత్త్వగుణముయొ
 క్కి యవతారముగు వాఁడై యు అశేన్ = ఇట్లు చెప్పెను. ఓకశాధరా =
 చంద్రకళాధారివగు శోభితుఁడా నీదుసేవకున్ = నీవుజేసెదవచర్యకు. చి
 త్తము = ముఁస్సు, విస్తయంపడియెన్ = అల్పద్యపడెను. నీకు. ఒక కామితం
 బు = ఒక కోరికను చెప్పెను = చెప్పెను. సమీహితసిద్ధిని = తొరిక
 యొక్క, సిద్ధి. రవ్యత్తముగా = జరిగినదిగా, తలంపుము = ఆలో
 చించునూ.

సీత॥ ఆకలిత = ఆశ్రీరామమూర్తిని. సత్త్వమయుండు = సత్త్వగుణప్ర
 ధానఁడగు విశ్వానితఁడు. ఓకశాధరా = శాస్త్రములకు ధరించిన (అనఁ
 గాఁ ప్ర)హరణ) ఓశ్రీరామమూర్తి.

సీ. కడుఁబ్రాథమహిమపం-తుఁడసలోకములెల్ల,

బొగడమించుధరే-ప్రసం-డగణనీయు॥

సంపత్తిజన్మకుండు-నింపారునాతని,

కన్యయన్యసా-మాన్యయుగుచు॥

నాచిలుకలకొల్కి-యతికోమలభా,

వసతియంకులశంక-పొసంగుయ్యి.

కాంగోకిలకంతి-చా. మా. శస్త్రత్తి,

నిన్నజేట్టుసం-దియములేదు.

గీ. వేగమనమెల్ల సమరాగ-శస్త్రదండం

బోనలయుసందునమ్మ-భూతిచిహ్న.

శాలికుగుగాజనకాళినా-సర్వమా.

మానసియుడనెబ్రమాణ-మహిమదండ.

సా॥ హినువంతుడను బోమియెల్ల బొడగెక = హినువంతుడని పేరుచేరి జగములన్నియు స్తోత్ర జేయుగా భరేంద్రుడు = పరవతం జయినవాడను, అగణ = అనంత = అగణనీయ = లోకంశక్తిగాని. సంపత్తి = విశ్వమునకు. జనకుండును = పుట్టించువాడును. కడుక్ = మిక్కిలి. ప్రాశ్నిక = పౌఖ్యమువేస. మిందుక్ = అతిశయించును. ఆతిశయ్య = ఆహినువంతుడనువాడు. అనన్యసానునయగుచుక్ = ఇతరులతో సామ్యములేదని, సంపాదక్ = శోభించును. ఆచిలుకల కొల్కి = అన్నీ. అతిశయలసభావ = మిక్కిలివలన సానర్థముగ అసతి = సతీతివి. అంకులశంక = అనిమముయినసంశయము వలన = కూడదు. కానక్ = కనుక శోకిలకంతి = శోమల కంఠస్వరమువంటి స్వరముగల. చా = చిన్నది. నిన్నచేపట్టుక్ = నిన్నచేపాహుమగును. సందియములే = సందేహములేను వేగక్ = త్వచేత, సనమెల్ల = మనసంతయు అనురాగ-శ్రద్ధాసంక = అనురాగ వ్యాపారము చేతనొప్పగా. లోవలయుక్ = నీవువేళ్ళవలయును. అనుచుక్ = అందు. ఆ = అట్టి. మహావిభూతిచహ్న శాలికును = గొప్పవిభూతిచహ్న శస్త్రచిహ్నములచే నొప్పుచున్నవాడయిన. రాజనకాళిక్ = చంద్రశేఖరుడగు నీశ్వరుని. ఆ = అట్టి సర్వమానుని నసియుండు = ఎల్లనువలకును గాగించుచునువాడు.

సమాణమహిమదనరక్ = యాధార్థ్యమునాత్మ్యముపై నట్లు ఆనెక్ = చెప్పెను.

సీత॥ కడుఁబ్రాధిక్మమిక్కిలిపొందినట్లుచేతి. మహిమవంతుడని = మహత్త్వముగలవాఁడని లోకముపట్ల చాగవమించు ధరేంద్రుఁడు = రాజైనట్టి. అగణనీయసంపత్తి = పర్వతశిఖరము గానిదొక్కర్యముగల. జనకుఁడు = జనకుఁడనాడు. అది...వసం = అతిశయము = మిక్కిలిపొందియును. ప్రభా = కాంతికి. వసతి = స్థానమైనది అనమెల్ల. మనమందరము. భూతిచిహ్నకాలియును. విశ్వరూపియును అచే నొప్పుచున్నవాడయిన. రాజమాళిక్ = రాజశేషుఁడగు శ్రీరామమూర్తిని సర్వమాన మననీయుఁడు = అందరుమునులకెతని గారవించుచును విశ్వామిత్రుఁడు. శేషము సమము.

క. వన్యాతతిసన్యాసే॥

సన్యాసపవిత్రులైన సన్యులుగావచ్చో॥

విన్యాసమునరుతింఁగ॥

మున్యాసలిసేవృందతడు-ముగముగఁజనియె॥

పా॥ వన్యాతతిక్ = వన్యా = వనసమూహముయొక్క. తతిక్ = విస్తారమందు. అన్యా...పవిత్రులైన. అన్యాసే = అపూర్వమగు సన్యాస = సంపారిత్యగముచేతి. పవిత్రులైన = పుణ్యులైనట్టి సన్యులు = మంచియును. వచ్చో విన్యాసమునక్ = వాన్యా సన్యాసముచేతి. నరుతింపఁగక్ = స్తోత్రముచేయఁగా. మున్యాసలిసేవృందు = మునిపక్షికి నేవించుఁడగిన. అతఁడు = ఆస్థిమూర్తి మదముఁజయెక్ = సంతోషముచేత వెడలెను.

సీత॥ అతఁడు = ఆశ్రమముమూర్తి.

క. రాజశిశుమాళిసన్యుని॥

రాజాన్వితుఁడగుచునెంత-మణియొక్కవా॥

రాజితనదమ్యతమనో

రాజీవానుగతిమీర-రాజిలుసరణిక్

పా॥ రాజశకుమారి = రాజవంశశ్రేష్ఠుడగు శంభుడు సన్తునిరాజు
నిట్టుండగుచు = యోగులగు మనిశ్రేష్ఠులతోఁ గూడినవాడౌచు అం
త = అంతట. రమణీయ...మగతి రమణీయ = మంచిదియగు కృపా =
దయచేత. రాజిత = ప్రకాశించుచున్నది సత్ = యోగ్యమును. అ
చ్యుత = విష్ణువుయొక్క మనోగ జీవ = సత్త్విదమయొక్క. అనుగతి =
అనుసరించుట. మీరక్ = విప్లవట్లు. రాజిలుసరణిక్ = ప్రకాశించుచు
తియందు.

నీతి॥ రాజశకుమారి = రాజసమారశ్రేష్ఠుడగు శ్రీరామమూర్తి. సన్తు
నిరాజు నిట్టుండగుచు = యోగులనిశ్రేష్ఠుడగు విశ్వామిత్రునితోఁ
గూడినవాడౌను. అచ్యుత = జారినట్టి. సరణిక్ = తోవమందు.

వ్యవస్థనలనమాననేత్రవిద-శాపమాతాఖలధైర్యస్మృతియై

గవనమలలోనహల్యబడి-వ్యధృష్ట్రతిమ కృతందగం

గనురతిజూచిమేల్వెలయ-గామునిగోమలచిత్తస్మృతిగా

మెనరిచికూర్చితద్విరచి-తోచితపూజసతదుగైకొనెక్

పా॥ అతందు = ఆయాశ్వరుడు - స్వనలసన. స్వన = ధ్వనిచేతను,
(అర్తర్యనిచేతనము) లసనాన = విప్లవమిన్నియు, నేత్ర...స్మృతియై =
నేత్ర - నాయకుడైనను న్నధునియొక్క. అశదకా = దుర్దశచేత. అపహ
త = కొట్టబడిన అఖిల = సమస్తమైన, ధైర్యస్మృతియై = ధైర్యశక్తిపా
రమగుదియనై వనమలలోనెక్ = అడవులలో. నిల్యిక్ = దుక్కునే
లయందు, పడి = విడిచిపెట్టి. వన్య...కృతిక్. వన్య = వనమందలి. దృ
వత్ = రాతితో ప్రతిమ = సామ్యముగల అకృతిక్ = రూపముచేత.
(రాత్రివలెనిశ్చేష్టయగుట) తగంగన = తగియుండుగా రతిక్ = నీతి
జీవి. చూచి = వీక్షించి. మేల్వెలయెక్ = ఉపకారమొప్పుట్లుగా. కా

మూర్త = మన్మథుని. కోమలచిత్రవృత్తిగాఁ - కోమల = మృదువగు చిత్ర = ముసుగునందు. వృత్తిగాఁ ప్రవర్తించువానిగా ఒనగించు = చేసి. కూర్పు = ఇద్దరింకూర్చి తీర్చి...పూజ... తత్ - అంతిమచేత. విరిచిత = చేరుబడిన. సావిత = తగినట్టి పూజ - అచ్చము. కైకానెక్ = అంగీకరించెను

సీ. ఆతంశుఁడత్రైగమయూర్తి, స్వనల . వృత్తియై. సు=మిక్కిలి, అనలసమానఁ అగ్ని తుల్యమగు. సేతిపడ = కేతము పాదమందుఁగల గౌతము నియొక్క. శా = శాపము చేసి, వ తి = తీర్చి బడిన, అఖిలధైర్యవృత్తియై = సమస్తధైర్య వ్యాపారముగలదియై, ఆహస్య = గౌతమునిచొర్య - వనయల లోబడి, వన్య...కృష్ణ = వన్య = నమందులి, గృష్ణత్విహ = రాతిబొమ్మయొక్క, ఆ ప్రాజ్ఞ = ఆకాశముచేతి, తగి = బిచ్చగా, కాసుంకి = నేత్రప్రీతిచేతి, మాచికుంజ = గౌతము, కోమలచిత్రవృత్తిగా వొనగించు, కూర్పు = భాగ్యతోఁగూర్చి, తద్విరిచిత = ఆయనల్యచేతజేయబడిన శేషము తుల్యము

వ. ఇటులుండ నాకాలంబుండు స్పృహము

శా శుంభత్ప్రిక్రియబద్ధగాధవమహా-మాదామణీమోషణోత్తంభద్రోషయిత్రదోషమహ-క్తంచాపసంచూర్ణనా గంభద్రశ్యదహ మ్మచాలలయని-ప్రక్షత్తశై. లినీ సంభారింబునంబ కేంజిగివికా-సంభాప్తైబ్రతిగ్దిక్షే ||

టీ|| శుంభత్ప్రిక్రియ - ప్రకాశించుచున్నరీతిచేత, పద్మబాంధవమహామోషణుడనెడు, మాహామాదామణీ = గొప్పశిరోఽర్చి నుయొక్క, మోషణు = దొంగిలించుటచేత, ఉత్తంభత = నెట్టికొనుచున్న, రోష = కోపముతోడ, యుత = కూడిన, ప్రదోషమియ = సాయకాలమునుమహామహగల, ప్రక్షాళన = రాక్షసులచేతనైన, సంచూర్ణన = నలిపి పేయుటయొక్క, అంభ = అంభుమందు, భ్రష్టత = హరిచున్న, అనాఁ. దశమ నడినృపాల = రాజయొక్క

తను=శరీరమువలన నిర్వృత్త=బయలుదేరుచున్న - రక్షణైవా లిసీ=రక్ష నదుల
యొక్క- సంభారంబనక=ప్రోవనునట్లు- సంజకంజిగికాసంబు=సంధ్యా
రాగవికసనము- ప్రతివృద్ధిశక్త=పడమరదిక్కుని- ఒప్పెక్=ప్రకాశించెను.

ఫ. అనినవిని హస్తోత్కర్ష తరంగితాంతరంగుండగుచుఁ దదనంత
రవృత్తాంతం బెఱింగింపుమునుట.

టీ॥ స్పష్టము.

క. శరణాగతజనభరణా । భరణాయతలసదపాంగ-పలితంకరణా ।
కరణాతిగనంచరణా । చరణాంభఃకలితగర్భ-జడిమివిశరణా॥

టీ॥ శరణా...కరణా-శరణ=రక్షణమునుగూర్చి-ఆగత=వచ్చిన- జన్మ
మునుభ్యులయొక్క--భరణ=భరించుటయనెడు- ఆభరణ=ఆలంకారముచేత
లసత్=ప్రకాశించుచున్న- అపాంగ=నేత్రప్రాంతమందు-పలితంకరణా=
వరపునేయువాఁడా-కరణాతిగనంచరణా- కరణాతిగ=ఇంద్రియగోచరము
గాని-సంచరణా=సంచారము గలవాఁడా- చరణాం...విశరణా- చరణ=
పాదమందలి-అంభః=ఉదకముచేత-కలిత=చేయబడిన- గర్భ=కుక్షియం
దలి- జడిమి=మాంద్యముయొక్క- విశరణా=సంహారముగలవాఁడా.

గద్య.

ఇది సర్వతంత్రస్వతంత్రసకలభాషావిశేషకవితా ధురంధర ప్రతిదిన ప్రబంధ
పరమేశ్వరశ్లేషయమకచక్రివర్తిబిరుదాంకతిరుమల బుక్కపట్టణ శ్రీనివా
స తాతాచార్యతనయశ్రీమద్దణ్డయాచార్య దీక్షితసుత పితృవృత్తి శ్రీని
వాసాచార్యకృపాకటాక్షులబ్ధ సకల పాండిత్య తర్కాలంకార
వాగీశ్వరదిరుదాంక వేంకటాచార్య ప్రణీతంబైనయచలాత్తజా
పరిణయబహు శ్లేష ప్రబంధంబు నందుఁ దృతీయాశ్వాసము
సర్వంబును సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ.

T81

V46 H

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یو یہ درانہ لیا جائے گا۔

5.7.52

T81 V46A
 T89
 పెంకపాపాపాల
 రచనాత్మక పరిణయము

89

5-7-5- 111 24

21 OCT 1957 - KHR 17.12.54
 B.H. Ist 2

25 MAR 1993 06

శ్రీమద్భగవద్గీత

1- ఆర్యమహర్షి శ్రీకృష్ణుని వచనములను

2- ఆర్యమహర్షి శ్రీకృష్ణుని వచనములను

3- ఆర్యమహర్షి శ్రీకృష్ణుని వచనములను

4- ఆర్యమహర్షి శ్రీకృష్ణుని వచనములను

5- ఆర్యమహర్షి శ్రీకృష్ణుని వచనములను

6- ఆర్యమహర్షి శ్రీకృష్ణుని వచనములను

7- ఆర్యమహర్షి శ్రీకృష్ణుని వచనములను

